



**T. C.  
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**BÖLGESEL DİNAMİKLER EKSENİNDE  
KAZAKİSTAN DIŞ POLİTİKASI:  
1991-2001**

**(DOKTORA TEZİ)**

**Kaan DİYARBAKIRLIOĞLU**

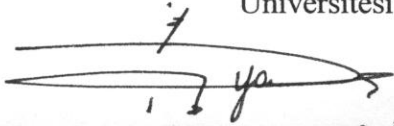
**Danışman:  
Prof. Dr. Ömer Göksel İŞYAR**

**BURSA – 2014**

**T. C.**  
**ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

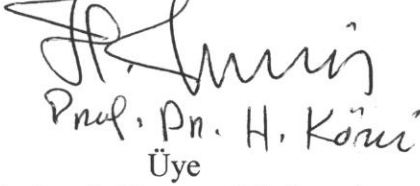
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda 711016004 numaralı Kaan Diyarbakırlıoğlu'nun hazırladığı "Bölgesel Dinamikler Ekseninde Kazakistan Dış Politikası: 1991-2001" konulu Doktora Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, ~~16.02.2014~~ 2014 günü ~~16.02.2014~~ - 16.02.2014 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının ..... (başarılı/başarısız) olduğuna ..... (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu  
Başkanı)  
Akademik Unvanı, Adı Soyadı  
Üniversitesi



Prof. Dr. Ö. Göksel İşyeri  
Üye

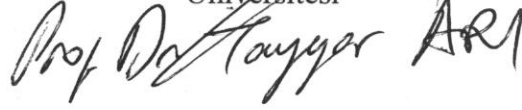
Akademik Unvanı, Adı Soyadı  
Üniversitesi

  
Prof. Dr. H. Kömür  
Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı  
Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Perçin KAYA  


Üye  
Akademik Unvanı, Adı Soyadı  
Üniversitesi



Üye  
Akademik Unvanı, Adı Soyadı  
Üniversitesi



16.02.2014

## ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Kaan DİYARBAKIRLIOĞLU  
Üniversite : Uludağ Üniversitesi  
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü  
Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler  
Tezin Niteliği : Doktora Tezi  
Sayfa Sayısı : x + 180  
Mezuniyet Tarihi : 16/07/2014  
Tez Danışman(lar)ı : Prof. Dr. Ömer Göksel İŞYAR

## BÖLGESEL DİNAMİKLER EKSENİNDE KAZAKİSTAN DIŞ POLİTİKASI: 1991-2001

Bu çalışma Bağımsız Kazakistan'ın ilk 10 yılındaki çok yönlü dış politikasını irdelemektedir. Çalışmada başlıca bölgesel Dinamikler Ekseninde, güvenlik ve nükleer boyut, ulusal askeri planlanma, SSCB dağıldıktan sonra Orta Asya'da ki güvenlik sorunları, tehdit ve güvensizliğin sebepleri, güvensizlik tuzağından çıkış ve aynı zamanda Kazakistan dış politikasında dış etkiler olarak da Rusya, ABD ve Çin üzerinde durulmuştur.

### Anahtar Sözcükler:

Kazakistan	Nazarbayev	Çok Yönlü Dış Politika	Orta Asya
Güvenlik	Hazar Denizi	Enerji	



## ÖNSÖZ

İki kutuplu dünya düzeninin sona ermesiyle başlayan yeni dönemde devletler, yeni koşullara ve çevreye uyum sağlamak için çaba harcamaktalar, ama yine, sistemin ana oyuncularını olmaya devam etmektedirler.

Coğrafi konumu ve yeraltı zenginlikler bakımından dünyanın sayılı ülkelerinden biri olan Kazakistan Cumhuriyeti, SSCB'nin kendiliğinden dağılması sonucunda büyük güçlerin ilgi odağı haline gelmiştir. Rakip güçlerin Kazakistan'ı etkilemeye dönük politikaları, demografik yapısı hassas, iktisadi ve askeri-siyasi gücü zayıf, komşularıyla geçmişten kaynaklanan çeşitli sorunları olan bu ülkenin güvenliğine yönelik endişelerin artmasına neden olmuştur. Bu nedenle Kazakistan, sosyalist yapıdan serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci boyunca tek yönlü dış politika izlemekten dikkatle kaçınarak, uyguladığı çok yönlü dış politikayla büyük güçlerin ilgisini, kendi askeri, siyasi ve iktisadi olanaklarını geliştirmek için kullanmış ve kullanmaya devam etmiştir.

Bu noktadan hareketle tez çalışmamın temel amacı, eski Sovyet coğrafyasının parçası olan 1991'de bağımsızlığını kazanan Kazakistan'ın bölgesel dinamikler eksenindeki ilk 10 yıllık dış politikasını çok yönlü dış politika yaklaşımı açısından incelemektir. Bu 10 yıllık dönemi ele almamın sebebi soğuk savaşın hemen sonrası ve 11 Eylül 2001 saldırılarına kadar olan süreci irdelemektir. Çünkü 11 Eylül 2001 yılından sonraki süreçte dünyada yeni bir güvenlik algısı ve tehdidi oluşmuştur.

Tez çalışmam sırasında, benden kıymetli desteğini hiçbir zaman esirgemeyen Sayın Hocam, Danışmanım, Prof. Dr. Ömer Göksel İŞYAR'a, akademik hayatta bu günlere gelmemde bende çok büyük katkıları olan Sayın Hocam Prof. Dr. Hasan KÖNİ'ye, yaşamım boyunca benden maddi-manevi hiçbir zaman desteklerini esirgemeyen ve sürekli yanımda olan Sevgili Babam Dr. Ahmet Nesimi DİYARBAKIRLIOĞLU ve Annem Aycan DİYARBAKIRLIOĞLU ve kardeşim Aslı DİYARBAKIRLIOĞLU KABAŞ'a, tez çalışmam sırasında literatüre ulaşmamda bana yardımlarını esirgemeyen Dr. Süreyya YİĞİT'e, çalışmamın tez formatına uygun hale getirilmesinde büyük katkıları olan Akın ÖLMEZ'e, yıllardır bölümde çalıştığım ve akademik olarak uluslararası ilişkiler alanında kendimi geliştirmeme katkı sağlayan ve tecrübe ve birikimlerinden yararlandığım, Prof. Dr. Kenan DAĞCI ve Prof. Dr. Efe ÇAMAN'a, çalışmalarım sırasında kıymetli vaktini bana ayıran Araş.Gör. Volkan ŞEYŞANE'ye teşekkür ve şükranlarımı sunuyorum.

Kaan DİYARBAKIRLIOĞLU  
Temmuz 2014 - BURSA

# İÇİNDEKİLER

## Sayfa

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ .....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	ix

GİRİŞ.....	1
------------	---

## BİRİNCİ BÖLÜM

### KAZAK – RUS İLİŞKİLERİ TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. Realizm-Neorealizm.....	6
1.2. Kavramsal Çerçeve: Çok Yönlü Dış Politika.....	11
1.3. Kazakistan Tarihinin Önemli Aşamaları .....	15
1.4. Kazak-Rus İlişkilerinin Önemli Dönüm Noktaları.....	18
1.5. Sovyet Devrimi ve Kazak-Rus İlişkileri.....	19
1.5.1. Sovyetler Birliği'nin Dağılması Sonrasında Kazakistan Dış Politikasının Yeniden Yapılandırılması.....	22
1.5.1.1. Jeopolitik Konum ve Komşularla İlişkiler .....	22
1.5.1.2. Kazakistan Güvenlik Politikasında, Nükleer Silahsızlanma Tercihi.....	24
1.5.1.3. Kazakistan'ın START-I Antlaşması'na İlişkin Yaklaşımı.....	25
1.5.1.4. Kazakistan'ın Askeri Yapılanması .....	27
1.5.1.5. Batının Gözünde Kazakistan'ın Jeopolitik Önemi .....	27
1.5.1.6. Bağımsızlık Sonrasında Kazakistan'ın Sosyo-Ekonomik Sorunları .....	30
1.5.2. Kazakistan Dış ve Güvenlik Politikasının Şekillendirilmesinde Bireysel Rol: Ebedi Cumhurbaşkanı Nursultan Abişuli Nazarbayev.....	35

1.5.2.1. Nazarbayev'in Komünist Partisi Genel Sekreteri Oluşu .....	37
1.5.2.2. Nazarbayev'in 'Kazak Ulusu' İnşasındaki Rolü .....	40
1.5.2.3. Nazarbayev ve Kazakistan'ın Ekonomik Yapılanması .....	44

## İKİNCİ BÖLÜM

### BÖLGESEL GELİŞMELER ÇERÇEVESİNDE KAZAKİSTAN: DIŞ POLİTİKANIN GÜVENLİK VE NÜKLEER BOYUTLARI

2.1. Bağımsızlıktan Sonra Kazakistan'ın Güvenlik Anlayışının Oluşumu ve Gelişimi.....	48
2.2. Kazakistan'ın Ulusal Askeri Planlaması .....	54
2.2.1. Ulusal Ordunun Kurulması Yönündeki Çalışmalar .....	54
2.2.2. Ulusal Savunma Sanayinin Geliştirilmesi Çalışmaları.....	57
2.2.3. Kazakistan'daki Yüksek Askeri Teknolojili Tesislerin Durumu .....	58
2.2.4. Kazakistan'ın Orta Asya'daki Yeni Güvenlik Sorunları Algılaması .....	61
2.2.5. Kazakistan Güvenliğinde Nükleer Güç Boyutu .....	65
2.3. Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Rejimi (NPT) ve Kazakistan .....	70
2.3.1. Kazakistan'ın Nükleer Silahsızlanma Sorunları.....	75
2.3.2. Kazakistan Güvenlik Politikasında Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Meseleleri.....	80
2.4. Silahsızlanma Süreci Çerçevesinde Kazakistan Sivil Nükleer Programının Güvenlik Çıkarımları .....	85
2.4.1. Güvensizlik Tuzağından Çıkış .....	87
2.4.2. Kazakistan'ın Avrasya Açılımı .....	87
2.4.3. Kazakistan'ın ve Avrasya Ekonomik Entegrasyon Girişimleri.....	90
2.4.4. Kazakistan'ın Avrasya'daki Güven Arttırıcı Yaklaşımları .....	92
2.4.5. Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı'nın (CICA) Kurumsallaşması .....	95

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### KAZAKİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA DIŞSAL ETKENLERİN ANALİZİ

3.1 Rusya Faktörü.....	100
3.2. Kazak-Rus Askeri Antlaşması.....	105
3.2.1. Stratejik Ortaklık Ortak Paydası.....	106
3.2.2. Nükleer Silahlar Ortak Paydası .....	106
3.2.3. Geleneksel Silahlanma İhtiyacı Ortak Paydası.....	107
3.2.4. Diğer Bağımsız Ülkelere Karşı Ortak Bir Politika Oluşturma Ortak Paydası.....	107
3.2.5. Dış Tehditlere Karşı Ortak Hareket Etme Paydası.....	108
3.3 ABD Faktörü .....	109
3.3.1. Orta Asya ve Kazakistan'ın Güvenliğine İlişkin Batı Yaklaşımının İnşası ....	109
3.3.2. Bölgeye İlişkin ABD Politikaları .....	112
3.3.3. ABD-Kazak İlişkilerinde Nükleersizleştirme Boyutuna İlişkin Uyum ve Finansman Problemlerinin Aşılması.....	117
3.3.4. Safir Projesi: Amerikan-Kazak İşbirliğinin En Üst Seviyesi .....	119
3.3.5. Genel ABD-Kazakistan İlişkilerinde Yaşanan Sorunlar .....	122
3.3.6. Kazakistan'ın Güvenlik Politikasında ABD Faktörünün Yeri .....	131
3.4. Çin Faktörü .....	135
3.4.1. Çin'in Kazakistan'la Tarihsel Bağları .....	135
3.4.2. Kazakistan-Çin ilişkilerinin İçsel ve Dışsal Boyutları .....	141
3.5. Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Enerji Politikaları.....	144
3.6. Kazakistan ve Hazar Politikası.....	150
SONUÇ.....	158
KAYNAKLAR.....	165
ÖZGEÇMİŞ.....	179



# KISALTMALAR

**AB:** Avrupa Birliği

**ABD:** Amerika Birleşik Devletleri

**ACDA:** Arms Control and Disarmament Agency - Silahların Kontrolü ve Silahsızlanma Ajansı-

**AGİK:** Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı

**AGİT:** Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

**ASEAN:** Association of Southeast Asian Nations - Güneydoğu Asya Uluslar Birliği

**BDT:** Bağımsız Devletler Topluluğu

**BM:** Birleşmiş Milletler

**CANWFZ:** The Central Asian Nuclear Weapon Free Zone - Orta Asya Nükleer Silahlardan Arındırılmış Bölgesi

**CentrAsBat:** Central Asia Battalion – Orta Asya Askeri Taburu

**CDB:** China Development Bank - . Çin Kalkınma Bankası

**CICA:** Conference on the Interaction and Confidence Building Measures in Asia - Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı

**CNPC:** China National Petroleum Corporation - Çin Ulusal Petrol Şirketi

**CTBT:** The Comprehensive Nuclear Test Ban Treaty - Kapsamlı Nükleer Denemelerin Yasaklanması Antlaşması

**EurAsEC:** The Eurasian Economic Community - Avrasya Ekonomik Topluluğu

**IAEA:** International Atomic Energy Agency - Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu

**ICBM:** Intercontinental Ballistic Missiles- Kıtalararası Balistik Füzeler

**IMF:** International Monetary Fund - Uluslararası Para Fonu

**INF:** Intermediate Range Nuclear Forces Treaty - Orta Menzilli Nükleer Güçler Anlaşması

**ISTC:** International Science Technology Center - Uluslararası Bilim ve Teknoloji Merkezi

**İKÖ:** İslam Konferansı Örgütü - Organisation of the Islamic Conference

**KGAÖ:** Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü

**MINATOM:** Ministry for Atomic Energy of the Russian Federation - Rus Atom Enerjisi Bakanlığı

**NATO:** North Atlantic Treaty Organization - Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

**NPT:** Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons - Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması

**NWFZ :** Nuclear Weapons Free Zone - Nükleer Silahlardan Arındırılmış Bölge

**SSCB:** Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

**START:** Strategic Arms Reduction Treaty – Stratejik Silahların İndirimi Antlaşması

# GİRİŞ

Bu tezin temel amacı, eski SSCB'nin parçası olan ve 1991'de bağımsızlığını kazanan Kazakistan'ın bölgesel dinamikler eksenindeki ilk on yıllık dış politikasını çok yönlü dış politika ( *multi-vector foreign policy*) yaklaşımı açısından irdelemektir. Ayrıca bu tez, metodolojik olarak, niceliksel bir yöntemle Kazakistan'ın bağımsızlık sonrası ilk on yıllık dış politikasına ilişkin öncelikle birincil ve ikincil kaynakların eleştirel okumasına dayalıdır. Kazak dış politika yapıcılarının ülkelerinin dış politikalarını çok yönlü dış politika yaklaşımına dayalı olarak tanımlamaktadırlar.<sup>1</sup> Bağımsızlık sonrası Kazakistan yüksek oranda etnik bir Rus nüfusa ev sahipliği yapmak mecburiyetinde kalmıştır. Bundan dolayı, Kazakistan için, komşusu olan ve bölgesel hegemon Rusya Federasyonu ile yakın ilişkiler geliştirme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Cummings'e göre<sup>2</sup> Kazakistan Cumhuriyeti yönünden güvenlik ve iktisadi konulardan kaynaklanan sorunlarla birlikte mevcut etnik nüfus ve Kazak nüfus arasındaki istihdam dengesini sağlamadaki zorluklar nedeniyle öncelik BDT-Rusya Federasyonu vektöre verilmiştir. Buna rağmen, Batı vektörünün de önemi göz ardı edilemez. Zira Kazakistan'ın denize çıkışı olmayan bir devlet olması ve boru hatları güzergâhı ile enerji ve ticaret pazarlarına erişimin neredeyse Rusya

---

<sup>1</sup>Kazakistan Washington Büyükelçisi Erlan A. Idrissov'un 12 Eylül 2007 tarihinde Johns Hopkins Üniversitesi'nde 'A New Kazakhstan' başlıklı konuşması.

[www.silkroadstudies.org/new/inside/forum/CACI\\_2007\\_0912.html](http://www.silkroadstudies.org/new/inside/forum/CACI_2007_0912.html) (Erişim: 29 Mayıs 2013).

<sup>2</sup> Utku Yapıcı, "Kazakistan'ın Dış ve Güvenlik Politikasında Çok-Vektörlülük", M. Turgut Demirtepe ve Güner Özkan (der.), **Uluslararası Sistemde Orta Asya Dış Politika ve Güvenlik**, (Ankara: USAK Yayınları, 2003), ss.197-224 içinde Sally N. Cummings, "Independent Kazakhstan- Managing Heterogeneity", Sally N. Cummings (der.), **Oil, Transition and Security in Central Asia**, (New York: Routledge Curzon, 2003), p.33.

Federasyonu'nun tekelinde olması genç Kazak Cumhuriyeti'ni bu bağımlılıktan (özellikle güvenlik açısından da) kurtulmaya yöneltmiş ve Kazakistan'ın temel hedefi Rus etkisini dengeleme olmuştur.

Bu tezde, Kazakistan'ın bağımsızlık sonrası ilk on yılındaki dış politikası güvenlik ağırlıklı incelenmiştir. Çünkü realizme göre devletlerin yaşayabilmesi için güvenlik birincil öncelikleridir. Devletlerin güvenliklerinden sadece kendileri sorumludur. Bağımsızlığın hemen sonrasında, bu konumdaki her devlet gibi, Kazakistan için toprak bütünlüğü en hassas konulardan birisiydi. Eski Sovyet coğrafyasının tümünde kurulan yeni devletlerin uluslararası sınırları eski Sovyet idari sınırlarına denk düşmekteydi. Kazakistan'ın bu konuda bir tercih hakkı olmamış; tüm Sovyet sonrası devletler gibi mevcut sınırları kabullenmek zorunda kalmıştır. İlk yıllarda, toprak bütünlüğü konusu hakkında endişeler devam ederken Kazakistan nükleer silah konusunda cesur ve dünyaya örnek gösterilebilecek adımlar atmakta başarılı olmuştur. Dünyanın en uzun sınırlarından biri olan Rusya Federasyonu-Kazakistan sınırı elbette Kazakların güvenlik kaygılarını arttırmaktadır. Nükleer silahsızlanma programını başarıyla tamamlamakla olası bir Rus tehdit algılamasını bertaraf etmişlerdir. On yıllık dönem içinde sınırlar konusu Çin ile de başarılı bir şekilde çözülmüş; karşılıklı güvenlik arttırılmıştır. Bunlar ışığında, Kazakistan güvenlik öncelikli hedeflerini çok yönlü dış politika yaklaşımıyla gerçekleştirme yoluna gitmiştir.

Çok yönlü dış politika yaklaşımı, o devletin dış politika hedeflerini nasıl algıladığı ile ilişkilidir. Hanks'e göre çok yönlü dış politika, daha ziyade realist okulun da benimsediği rasyonel aktör modeli içinde yerleştirilebilir.<sup>3</sup> Bu tezde, Kazakistan temel rasyonel aktör olarak değerlendirilmektedir ve dış politikası da en düşük bedelle en yüksek hedeflere ulaşmak olarak özetlenebilir. Bu da tezin asıl sorusuna işaret etmektedir: **Bölgesel dinamikler ekseninde Kazakistan'ın çok yönlü dış politikası 1991-2001 arasında başarılı olmuş mudur?** Tezin bu temel sorusu, devlet inşa sürecinde rejimin tipi, ulusal kimlik sorunu, toplumsal grupların politika yapım sürecine etkisi gibi ikincil ölçütlerin yanı sıra asıl olarak devletin uluslararası ticaret sistemindeki konumu, komşu güçlerin çıkarları ve çok uluslu şirketlerin yatırımları kriterleri çerçevesinde değerlendirilecektir.

---

<sup>3</sup> Reuel R. Hanks, "Multi-vector politics' and Kazakhstan's Emerging Role as a Geo-Strategic Player in Central Asia", **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, Vol. 11/3, 2009, p.259.

Kazakistan'ın bağımsızlığı beklenmedik bir şekilde gerçekleşti.1991 de Sovyetler Birliği'nden ayrılıp cumhuriyet olmasının sebebi siyasi liderliğin isteklerine bağlı değildi. Ulusal bir bağımsızlık hareketi de yoktu. Moskova'nın Sovyet sistemini ayakta tutmak istememesinden kaynaklanmıştır. Merkezden alışılagelmiş olan bu destek sona erdikten sonra ve de başka hiçbir dış güç tarafından mevcut Sovyet sistemine destek sağlanamadığından dolayı Bolşevik devriminin dünyaya kazandırdığı Sovyet modelinin çöküşü kaçınılmaz olmuştur.<sup>4</sup>

Kazakistan 2,7 milyon km<sup>2</sup> yüzölçümüyle (yaklaşık olarak Türkiye Cumhuriyetinin 3,5 katı büyüklüğünde) üç zaman dilimini ve de çok farklı topografi ve iklim koşullarını içeren zengin yeraltı kaynaklarına sahip olan bir ülkedir. Kazakistan için jeopolitik konum, dış politikası açısından önemli bir faktördür. Kazakistan denize kıyısı olmayan bir ülkedir. Dünyadaki iki büyük güç olan Rusya Federasyonu ve Çin ile hudutları bulunmaktadır. Rusya, Kazakistan açısından çok önemli bir aktör olup; bu öneminin bir göstergesi, önemli boru hatları güzergâhının Rusya üzerinden geçmesidir.

Etnik bakımdan oldukça renkli olan Kazakistan'da, halk iç içe yaşamaktadır. Bunların arasında, Kazaklar hariç, en etkili olanlar ise Ruslardır. Kazak elitleri bağımsızlık sürecinin başlangıcında kendisine güven duymakta oldukça zorlanmaktaydı. Kazakistan yöneticileri Sovyet zamanında verilen yardımların kesilmesini ve Rusya Federasyonu'na olan bağımlılığın ortadan kaldırılmasını istememekteydiler. Bunun başlıca sebeplerinden biri Kazakların kendi topraklarında bir etnik azınlık durumunda olmasıdır.

1989 yılında yapılan Sovyet nüfus sayımına göre Kazaklar ülkenin sadece % 40.1 ini oluştururken, Ruslar ise % 37.4 teşkil etmekteydi. Ukraynalıları (% 5.4) ve Beyaz Rusları (% 1.1) da göz önünde bulundurduğumuzda, Slav halklarının toplam olarak % 44.2 oranı ile en büyük etnik unsur olduğu görülmekteydi. Bu bağlamda Ruslaştırılmış Almanlar (% 5.8) da göz önünde bulundurulduğunda Kazak olmayanların, Kazakistan ülkesinde çoğunluğu oluşturduğu bir gerçektir. Bahsi geçen bu Slav halkı ülkenin kuzeyinde toplanmış vaziyette Rusya'nın güneyi ve Sibiryâ şehirleriyle bağlantılı yüksek eğitilmiş ve kalifiye işgücünü oluşturmaktaydı. Burada sözü edilen etnik ve demografik engellerle uğraşmak zorunda olan ilk cumhurbaşkanı Nursultan Aбіşulı Nazarbayev

---

<sup>4</sup> Bu konuda ayrıntılı bilgi için: Vladimir Gel'man "Post-Soviet Transitions and Democratization: Towards Theory-Building" **Democratization**, P. Frank Cass, Vol.10, No.2, Summer 2003, London, pp.87-104.

ülkenin huzur ve barış içinde yaşaması için olağanüstü çaba harcamıştır. Çok etnik unsurlu bir yapıya sahip olan Kazakistan'da siyasal elit, önemli meşruiyet problemlerinin üstesinden gelmek zorundaydı. Tek etnisitiye dayalı milliyetçiliğin olmaması bir eksiklik olarak hissedilmekteydi.

Siyasal elit daima, dış siyasi ve kültürel etkilerden de endişe duymuştur. Bunun sebebi de başlıca 19.yy. Rus sömürgeleştirme politikasının yarattığı azınlık olma psikolojisi ve de 20.yy.'da kararlı bir şekilde uygulanan Sovyetleştirme projesiydi. Bu yaklaşım Rus diline de yansımıştır. Nitekim Rusçada "Kazakistan ve Orta Asya" ifadesi kullanılmaktadır. Bu deyim bile bağımsızlık sonrası Rusya'nın Kazakistan'a bakış açısını gösteren önemli bir unsurdur. Açık denize kıyısı olmayan Orta Asya ve Rusya arasında bir tampon devlet olarak tanımlanan Kazakistan'ın Moskova ile asırlara dayanan tarihsel, siyasi, iktisadi ve sosyal bağları mevcuttur.<sup>5</sup>

Bütün bu gerçekleri göz önünde bulunduran siyasal elit yeni dış politika arayışında Rusya'ya daha az bağımlı olma hedefinin yanında, yine de mevcut iyi ilişkilerin devam ettirilmesini hedeflemiştir. Bağımsızlığın ilk 10 yılında siyasal elitin gözünde Rusya halen "en önemli öteki"<sup>6</sup> olarak algılanmaya devam etti. Rusya'daki gelişmeler çok yakından takip edilmiş ve Moskova'yla ilişkiler "primus inter pares"<sup>7</sup> olarak algılanmıştır. Öte yandan Kazakistan dış politikada yeni açılımlara yönelmeye başlamış ve bunu da 'çok yönlü dış politika' kavramına dayandırmıştır.<sup>8</sup> Çok yönlü dış politikada en önemli iki ülke kuşkusuz Çin ve ABD oldu. Karadan sınır paylaştığı Rusya ve Çin'i dengeleme açısından Kazakistan ABD eksenine açılımına önem vermiştir.

Bağımsızlığın ardından sanayisizleşme sürecine giren Kazakistan ironik bir şekilde dünyadaki nükleer güçlerden biriydi. 1360 nükleer başlık kapasitesiyle nükleer bir askeri güce sahip olmanın yanında dünyanın en eski ve en büyük uzay üssü olan Baykonur'a da ev sahipliği yapan Kazakistan, bağımsızlıktan sonra nükleer testlerin, nükleer yayılmanın önlenmesinin ve nükleer silahlar sorununun ne kadar hassas bir konu olduğunu hissetmiş ve dünyaya da göstermeye çalışmıştır. Kazakistan Asya güvenlik sisteminin ayrılmaz bir

---

<sup>5</sup> Allworth, Edward, (ed.), **Central Asia 130 Years of Russian Dominance, a Historical Overview**, London, Dyke University Press, 1994, pp. 165-168.

<sup>6</sup> Oğan, Sinan., "Demografinin Gölgesi Altında Rusya-Kazakistan İlişkileri", **Avrasya Dosyası, Kazakistan-Kırgızistan Özel**, Kış 2001-2002, Cilt 7, Sayı: 4, s. 133.

<sup>7</sup> Eşitler arasında birinci.

<sup>8</sup> Paralel mahiyetteki yorumlar için bkz. Utku Yapıcı, **Uluslararası Sistemde Orta Asya Dış Politika Ve Güvenlik**, USAK Yayınları, Ankara 2013, ss. 197-224.

ögesi olarak Asya'da nükleer yayılmanın önlenmesi rejiminin kuvvetlendirilmesi ve nükleer silah deposunun azaltılarak dondurulması yanında Asya'da nükleer testlerin durdurulması amacıyla da bu konuyu diğer devletlerle birlikte ele alıp görüşmeyi amaçlamıştır.

Öte yandan, teknolojik olarak eskimiş sanayisinin yanında, verimsiz imalat sanayi de ülkeye büyük bir ekonomik yük getirmiştir. Bunu dengeleyen en büyük unsur yeraltı kaynakları olmuştur. Nazarbayev'in verdiği istatistiklere göre Kazakistan dünyanın toplam krom rezervinin % 30'una, manganez rezervinin % 25'ine, kurşun rezervinin % 19'una, çinko rezervinin % 13'üne, bakır rezervinin % 10'una ve demir rezervinin %10'una sahiptir.<sup>9</sup>

Bu anlamda Kazakistan'ın iç siyasetine bakarsak, ilk Anayasa 1992'de kabul edilmiş, ancak üç yıl sonra ikincisi yürürlüğe girmiştir. Aynı yıl parlamento feshedilip yürütmenin gücü arttırılmıştır. Bu yıllarda ekonomi hızla büyümeye başlamış; 2000 yılında % 9.6 ve 2001 yılında % 13,2 ile dünyanın en hızlı büyüyen ekonomilerinden biri haline gelmiştir.<sup>10</sup>

---

<sup>9</sup> Kazakhstan, **IMF Economic Reviews-18**, Washington, April-1995, p.33.

<sup>10</sup> International Monetary Fund, **Staff Country Reports**, Report No: 02/63, March 2002.

## BİRİNCİ BÖLÜM

### KAZAK – RUS İLİŞKİLERİ TARİHSEL GELİŞİMİ

#### 1.1. Realizm-Neorealizm

Uluslararası ilişkilerde her şeyi açıklayan büyük bir teori mevcut değildir. Waltz'a göre<sup>11</sup> devletlerin davranışlarını, etkileşimlerini ve bunların uluslararası sonuçlarını açıklayabilmesi için böyle bir teorinin hem uluslararası politikayı hem de iç siyaseti analiz edebilmesi gerekirdi. Yine Waltz, hiç kimsenin böyle bir teorinin formüle edilmesini önermediği gibi bu yönde başarılı bir girişimde söz konusu dile getirirken bunun imkânsız olduğunu altını çizmektedir. Her hangi bir teori krizlerin ve savaşların neden ve sonuçlarını açıklarken diğer yandan uluslararası ticaret ve finans konularını yeterince irdeleyemez. Örneğin, hiçbir teori hem Hazar Denizi'nin hukuki statüsüne ilişkin tartışmaları hem de nükleer silahsızlanma konusunu tek başına analiz edemez. Her şeyi birleştiren ve izah eden bir uluslararası ilişkiler teorisi olmadığı için disiplin içerisinde

---

<sup>11</sup> Kenneth N. Waltz, "International Politics Is Not Foreign Policy," *Security Studies*, Vol. 6, No. 1 1996), p. 57.



farklı farklı teoriler birbirleriyle bir tartışma içerisindedirler. Dünya siyaseti içinde ittifak, ticari ve finansal ilişkiler, ulusüstü kurumlar, uluslararası sistemde çatışma ve kutupluluk, ekonomik karşılıklı bağımlılık, kriz yönetimi ve caydırma özelliğine dayanan zengin bir teorik birikim mevcuttur.<sup>12</sup> Dolayısıyla Gerek klasik realizmi gerekse de neo-realizmi bu çerçevede düşünmek gerekmektedir.

Uluslararası İlişkiler teorileri arasında hakim bir konuma sahip olan realizm, devletlerin kendi ulusal çıkarları doğrultusunda güçlerini maksimize etmek durumunda oldukları siyasal koşulları ortaya koyan bir geleneği ifade etmektedir. Diğer bir deyişle, realizm uluslararası ilişkileri temel olarak devletler arasındaki güç mücadelesi olarak görmektedir. Realizmin, özellikle klasik realizmin, uluslararası sistemin temel aktörü olarak devletleri gördüğünü eklemek gerekir.

Realistler, insan doğasının kötücül ve bencil olduğunu ileri sürerler. 1651 yılında yayınladığı *Leviathan*'da Thomas Hobbes, doğa halinin koşullarını betimlerken, doğa halinin anarşik yapısının ve rekabetin insanları birbiriyle mücadeleye sürüklediğini belirtir<sup>13</sup>. Machievelli ile birlikte klasik realistler arasında kabul edilen ve realizmin felsefi kaynaklarından biri olan Hobbes'un "insan insanın kurdudur" deyimini, realizmin, uluslararası ilişkilerin doğasına ilişkin kabullerinin de temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, bir dünya hükümeti bulunmaması nedeniyle uluslararası ilişkilerin doğası anarşiktir. Anarşi koşullarında devletler birincil olarak mevcudiyetlerini korumak için güçlerini arttırmak durumundadırlar. Uluslararası ilişkilerde siyasal realizmi ilk olarak kurumsallaştıran Hans Morgenthau ise realizmin altı temel ilkesini ortaya koymuştur: siyasal gerçekçilik, çıkar, güç, ahlak, ılımlılık ve siyasal olan ile olmayan arasındaki ilişki.<sup>14</sup>

Arı'ya göre<sup>15</sup> Realistler güç kavramını farklı bir şekilde yorumlamaktadırlar. Devletlerin neden güç peşinde koştuğu sorunsalı realizm içerisinde bir ayrışmaya yol açmıştır. Morgenthau gibi klasik realistlere göre yanıt insan doğasının bencil olmasında yatmaktadır. Buna göre her doğan insan güç etme çabasındadır. İnsanlar tarafından yönetilen devletler de rakiplerini alt etmek için güçlerini maksimize etme peşindedir. Gücü

---

<sup>12</sup> Harold Guetzkow, "Long Range Research in International Relations," in John A. Vasquez, ed., **Classics of International Relations**, 3rd ed., PrenticeHall, 1996, pp. 70-73.

<sup>13</sup> Thomas Hobbes, *Leviathan*, Renaissance Books, 2013, p.64.

<sup>14</sup> Hans J. Morgenthau, **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, Fifth Edition, Revised, New York: Alfred A. Knopf, 1978, pp. 4-15

<sup>15</sup> Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri, Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, MKM Yayıncılık, Bursa, 2013, s.143.

doruğa çıkarmak arzusu önüne hiçbir engel çıkamaz. Ancak, yapısal realizm olarak da adlandırılan neo-realizme göre devletlerin güç peşinde koşmalarında insan doğasının etkisi çok azdır. Daha ziyade, uluslararası sistemin yapısı devletleri güç peşinde koşmak mecburiyetinde bırakmaktadır. Uluslararası sistemin anarşik doğası; diğer bir deyişle ulusal siyasal sistemlerden farklı olarak uluslararası ilişkilerde devletlerin üzerinde daha üstün merkezi bir otoritenin olmayışı devletlerin güçlerini maksimize etmede temel etkindir. Bu durum, bir devletin başka bir devlet tarafından saldırıya uğramayacağı garantisini olmadığı için daha da pekişmektedir. Özetlemek gerekirse, tüm devletler bir kısır döngü içinde mevcudiyetlerini korumak için birbirleri ile güç mücadelesine girmekten başka bir alternatifleri bulunmamaktadır.

Uluslararası sistem devletler için aynı temel şartları sunduğu için neo-realizm kültürel ve rejim farklılıklarını analizin parçası olarak görmemektedir. Bir devletin demokratik ya da otoriter olması diğer devletlere karşı davranışlarını etkilememektedir. Neo-realistler devletleri bir kapalı kutu olarak algılamaktadır. Bu çerçevede, devletlerin birbirinin benzeri olduğu varsayımına dayalıdır. Tabii ki, bazı devletler diğer devletlerden daha güçlü ya da daha zayıftır.

Uluslararası ilişkiler teorileri genel olarak analiz düzeyi açısından kategorize edilir. Bu çerçevede, uluslararası ilişkilerde nedensel değişkenin analiz birimi, sistem düzeyi, devlet düzeyi ve birey düzeyi olarak tanımlanmaktadır.

Neorealizm'in fikir babası olan Waltz'e göre<sup>16</sup> her sistem yapısı ve içerdiği birimlerden oluşmaktadır. Siyasal sistemlerde üç ana unsur bulunmaktadır: düzenleyici prensip (anarşik veya hiyerarşik), birimlerin karakteristikleri (fonksiyonel olarak benzer veya farklı) ve de yeteneklerin dağılımı. Uluslararası sistemin yapısında iki değişmez unsur bulunmaktadır: İlki, merkezi bir otoritenin olmaması nedeniyle düzenleyici prensibin temel olarak anarşik bir özellik arz etmesidir. İkincisi, kimseye muhtaç olmama (self-help) prensibinden dolayı bütün birimler fonksiyonel olarak birbirlerine benzemektedirler. Dolayısıyla, tek yapısal değişken yeteneklerin dağılımı ve asıl belirleyici unsur sistemin ikikutuplu ve çokkutuplu olmasıdır.

---

<sup>16</sup> Bartholomew H. Sparrow, **From the Outside In: World War II and the American State**, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1996, pp.12-13.

Realizmin, kötümser dünya algısı Thucydides’den Mearsheimer’a kadar tüm realist düşünürleri kapsamaktadır. Gerek insani gerekse uluslararası ilişkilerde çıkarların doğal olarak uyumu fikrini tüm realistler reddetmektedir. Neorealizm devletlerin davranışı konusunda rasyonalist bir teori değildir.<sup>17</sup> Waltz, net bir şekilde teorinin rasyonalite varsayımının olmadığını altını çizmektedir. Zira, yapı devlet davranışını temem olarak sosyalizasyon ve rekabet süreçleri aracılığıyla etkilemektedir. Schweller’e göre tüm realistleri diğer teorilerin temsilcilerinden ayıran üç temel unsur ise: İlk olarak, çatışma gruplarının dünya siyasetinde başlıca aktör olmaları; ikinci olarak uluslararası siyasetin en önemli unsurunun güç olduğu ve üçüncü olarak da uluslararası siyasetin doğasının çatışmacı olduğudur.<sup>18</sup>

Soğuk Savaş sonrasında devletlere ne kadar güç yeterlidir sorusu çevresindeki tartışmalar sonucunda neo-realizmde defensif ve offensif realistler olmak üzere iki grup doğmuştur. Waltz’ın başını çektiği defensif realistler eğer aşırı güç elde etmek girişiminde bulunurlarsa sistemin devletleri cezalandıracağı gerekçesiyle devletlerin güçlerinin maksimize etmesinin zararlı olacağını düşünmektedirler. Özellikle, devletlerin hegemonya arayışı defensif realistlere göre akıl karı değildir.

Klasik realizm ile neo-realizm arasında altı temel fark mevcuttur: ilk olarak, realizmin kökenlerine ilişkin realist teorinin hangi kaynaklara dayanması üzerine felsefi bir fikir ayrılığı sözkonusudur. Klasik realizm, sosyoloji ve tarih temeline dayalıyken, neo-realizm mikroekonomiden esinlenmektedir. İkincisi, klasik realistler gücü kendinde bir amaç olarak görmektedirler. Devletler, çıkarlarını güç temelinde tanımlarken, güçlerini, dolayısıyla güvenliklerini, maksimize etmeyi amaçlamaktadırlar. Neo-realistlere göre ise güvenlik en üst amaçtır.<sup>19</sup> Üçüncü olarak, temel nedensel değişkenler realistler ve neo-realistler için farklıdır. Klasik realizm devletlerin çıkarları ve güç ulusal davranışı belirler. Diğer yandan, neorealizm, uluslararası sistemin anarşik yapısı ve yeteneklerin dağılımı üzerinde durmaktadırlar. Dördüncü ve beşinci farklılıklar, yetenek kavramının anlamı üzerinde odaklanmaktadır. Klasik realizm, bir dış politika teorisi. Özellikle iki devlet ya

---

<sup>17</sup> Robert O. Keohane, **After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy**, Princeton University Press, New Jersey, 1984, pp. 31-33.

<sup>18</sup> Randall L. Schweller “The Progressiveness of Neoclassical Realism”, **Progress in International Relations Theory Appraising the Field**, Colin Elman and Miriam Fendius Elman (Ed.), MIT Press Massachusetts, pp. 326-347.

<sup>19</sup> Waltz, a.g.e., p. 126.

da devlet grupları arasındaki görece yetenek dağılımına (denge ve dengesizlik) önem vermektedir. Sistem düzeyinde yetenek dağılımı veya sistemin kutupluluğu üzerinde durmaz. Morgenthau da “ Bir ulus ya da ittifakla ilgili diğeri arasındaki güç dengesi tarihsel olarak en önemli göstergedir.”<sup>20</sup> Klasik realistler, yetenek kavramını bir birim ya da yapısal bir özellik olarak değil daha ziyade askeri etkileşimin potansiyel bir sonucu gibi devletler arasında ilişkiler olarak değerlendirmektedirler. Birim etkileşiminin bir ürünü olarak görülen, yetenek, devletlerarası davranış ve stratejik etkileşimlerdeki ikili veya daha fazla yetenek eşizliğinin etkilerini tarif eden bir süreç değişkenidir.

Buna karşın, neo-realizm bir uluslararası siyaset teorisidir. Sistem düzeyindeki yetenek dağılımına önem vermektedir. Sistemin kutupluluğunu belirleyen ölçek kaç büyük güç olduğudur, onlar arasındaki gücün görece eşitsizliği değildir. Neo-realistler yeteneklilik kavramını birim düzeyinde bir özellik olarak algılamakta ve bunun belirlenmesi bir devletin toplam askeri gücü ile askeri güce çevrilebilecek kaynaklarından ibarettir. Bu kavram neorealizmin en açıklayıcı değişkenini sistem seviyesine yükseltmektedir; uluslararası sistemdeki kutupluluğun bir yapısal özellik olması ise klasik realistler tarafından göz ardı edilmektedir.<sup>21</sup>

Son olarak, realizmin bu iki yaklaşımı sistem kavramına ilişkin iki farklı yoruma sahiptir. Sistem, “bir bütün oluşturacak gibi birbiraya belli unsurların düzeni”<sup>22</sup> ya da “daimi olarak etkileşim içindeki unsurlar seti”<sup>23</sup>ni ifade etmektedir. Buzan’ın belirttiği gibi, “Sistem kavramında etkileşim hayatidir; o olmaksızın sistem kelimesi bir anlama sahip değildir.”<sup>24</sup> Klasik realistlere göre, uluslararası sistem, birimler, etkileşimler ve yapıdan oluşmaktadır. Neo-realistlere göre, adı geçen süreç değişkenleri sistemin özellikleri olarak kabul edilmemektedir. Waltz’a göre,yapının tanımlanmasında birimlerin karakteristiklerine, davranışlarına ve etkileşimlerine yer verilmemesi gerekir.<sup>25</sup>

---

<sup>20</sup> Morgenthau, a.g.e., p.201.

<sup>21</sup> Waltz, a.g.e., pp. 126-127.

<sup>22</sup> George J. Klir, “The Polyphonic General Systems Theory,” in George Klir, ed., **Trends in General Systems Theory**, New York, Wiley Interscience, 1972, p. 1.

<sup>23</sup> Ludwig von Bertalanffy, **General System Theory: Foundations, Development, Applications**, New York, 1968, p. 38.

<sup>24</sup> Barry Buzan, Charles Jones, and Richard Little, **The Logic of Anarchy: Neorealism to Structural Realism**, New York, Columbia University Press, 1993, p. 29.

<sup>25</sup> Waltz, a.g.e., p. 79.

## Realizm ve Neorealizm Karşılaştırılması<sup>26</sup>

	REALİZM (Klasik ve Neoklasik Realizm)	NEOREALİZM (Saldırgan ve Savunmacı)
<b>Uluslararası İlişkilerin Aktörü</b>	Devlet	Devlet
<b>Devletlerin Amacı</b>	Güç ve Çıkar Maksimizasyonu	Güvenlik
<b>Güvenliğin Sağlanması</b>	Gücün Maksimizasyonu	Maksimum güç (saldırgan realizm) veya Yeterli güç (savunmacı realizm)
<b>Devletlerin Özellikleri ve Dış Politikaya Etkisi</b>	Var	Yok
<b>Dış Politikanın Açıklamasında Etkili Unsurlar</b>	Devletin doğası (klasik) ve içsel faktörler (neoklasikrealizm)	Uluslararası sistemin doğası

Bu noktada Kazakistanı incelediğimizde önemli bir bulgu ortaya çıkmaktadır. İki kutuplu uluslar arası sistemde Kazakistanın efektif lideri aynı zamanda Kazakistanı tek kutuplu dünyada bağımsızlığa taşıyan Nursultan Nazarbayev'dir. Realist teorinin öngördüğü gibi Kazakistan da mevcudiyetini korumakla ve kollamakla başbaşa kalmıştır. Bu bağlamda uluslararası sistemde ki her devletin karşılaştığı zorluklarla mücadele etmek mecburiyetinde kalmıştır. Kazakistanın önemli bir özelliği coğrafyasından kaynaklanmaktadır. yeni teşkil edilen uluslar arası sistemde kendisini iki yükselen bölgesel devlet arasında bulmuştur. Bu konumda Kazakistan askeri güç ile komşuluk ilişkilerini dengeleyemeyeceğini kabullenmiş ve iki komşusuyla iyi ilişkileri iktisadi ve ticari ilişkilerini geliştirerek gerçekleştirmeyi öngörmüştür. Realist teoriye göre Kazakistanın çok fazla manevra kabiliyeti bulunmamaktadır. Yine de başarılı bir iç ve dış politikaya sahip olabilmesi için seçilen yolda mesafe katedebilmesi için bilinçli ve tecrübeli bir lidere ihtiyaç duyulmaktaydı. Kazakistanın büyük şansı Nursultan Abuşili Nazarbayev'in şahsında böyle bir lidere sahip olmasaydı.

### 1.2. Kavramsal Çerçeve: Çok Yönlü Dış Politika

Uluslararası İlişkiler teorileri arasında hakim bir konuma sahip olan realizm, devletlerin kendi ulusal çıkarları doğrultusunda güçlerini maksimize etmek durumunda oldukları siyasal koşulları ortaya koyan bir geleneği ifade etmektedir. Diğer bir deyişle, realizm uluslararası ilişkileri temel olarak devletler arasındaki güç mücadelesi olarak görmektedir. Realizmin, özellikle klasik realizmin, uluslararası sistemin temel aktörü olarak devletleri gördüğünü eklemek gerekir.

<sup>26</sup> Tayyar Arı, a.g.e. s. 163.

Realistler, insan doğasının kötücül ve bencil olduğunu ileri sürerler. 1651 yılında yayınladığı Leviathan'da Thomas Hobbes, doğa halinin koşullarını betimlerken, doğa halinin anarşik yapısının ve rekabetin insanları birbiriyle mücadeleye sürüklediğini belirtir<sup>27</sup>. Machievelli ile birlikte klasik realistler arasında kabul edilen ve realizmin felsefi kaynaklarından biri olan Hobbes'un "insan insanın kurdudur" deyiimi, realizmin, uluslararası ilişkilerin doğasına ilişkin kabullerinin de temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, bir dünya hükümeti bulunmaması nedeniyle uluslararası ilişkilerin doğası anarşiktir. Anarşi koşullarında devletler birincil olarak mevcudiyetlerini korumak için güçlerini arttırmak durumundadırlar. Uluslararası ilişkilerde siyasal realizmi ilk olarak kurumsallaştıran Hans Morgenthau ise realizmin altı temel ilkesini ortaya koymuştur: siyasal gerçekçilik, çıkar, güç, ahlak, ılımlılık ve siyasal olan ile olmayan arasındaki ilişki.<sup>28</sup>

Realizme göre uluslararası sistemde devletler kapasite ve yeteneklerine göre sınıflandırılır. Bu sınıflandırma üçe ayrılır: büyük, orta ve küçük devletler. Bu sınıflama devletlerin toprak hacminden ziyade uluslararası arenada güç, etkinlik ve etkilerine dayanmaktadır. Örneğin, toprak hacmi olarak Angola büyük bir toprak yüzölçümüne sahip olmasına rağmen uluslararası politikada büyük bir role sahip değildir. Bu bağlamda orta büyüklükteki devlet kavramı önem arz etmektedir. Jordaan'a göre orta büyüklükteki devletler uluslararası güç, kapasite ve etki konusunda ne büyük ne de küçük olan devletlerdir. Yine de uluslararası sistemde denge ve uyum sağlama çabaları gösteren devletlerdir.<sup>29</sup> Ancak, Cooper'ın iddiasına göre orta büyüklükteki devlet kategorisinde Güney Afrika, Türkiye, Nijerya ve Arjantin gibi ülkeler de yer almaktadır. Güç, kapasite ve etkileşim açısından da bakıldığında Kazakistan'da bir orta büyüklükteki devlet özelliklerine sahiptir.<sup>30</sup> Kravets'e göre, uluslararası sistemde devletin gücü göz önüne alındığında Kazakistan kesinlikle bir orta büyüklükte devlet statüsüne sahiptir.<sup>31</sup>

Orta büyüklükteki devletlerin dış politikada büyük devletlerle karşılaştırıldığında manevra alanı nispeten dardır. Buradaki en büyük etkenler, orta büyüklükteki devletlerin

---

<sup>27</sup> Thomas Hobbes, a.g.e. , p. 64.

<sup>28</sup> Hans J. Morgenthau, a.g.e., pp. 8-15

<sup>29</sup> Eduard Jordaan, "The concept of a middle power in international relations: distinguishing between emerging and traditional middle Powers", *Politikon*, November 2003, 30(2), p.165.

<sup>30</sup>F. Kukeeva, "Realism and Middle Powers: The Case of Kazakhstan Foreign Policy" **International Studies Association 48th Year Anniversary**, Chicago, 2007, pp.8-9.

<sup>31</sup> Nadiya Kravets, "Domestic Sources of Ukraine's Polity Towards Russia", <http://www.irex.org/system/files/Kravets.pdf>, (Erişim: 11/06/2013), p. 4.

güç kapasitesinin sınırlı olması ve dış politikaya yön verecek karar-vericilerin yeterli tecrübe ve donanımına sahip olmamalarıdır. Özellikle bağımsızlığını yeni kazanmış Sovyet sonrası devletler için bu durum fazlası ile geçerlidir. Bu bağlamda, orta büyüklükteki bir devlet olarak algılanan Kazakistan'ın farklı bir dış politika arayışı içine girmesi zorunludur. Bu coğrafyada olan ve bu sınırlı kapasiteye sahip olan bir devletin geleneksel dış politikaya sahip olması beklenilmemelidir. Dolayısıyla, bağımsızlığını yeni kazanmış ve devlet kurumları ile ulus inşası sürecinde olan Kazakistan'ın ilk on yıllık dış politikası temel olarak toprak bütünlüğünü koruma ve mevcudiyetini sürdürme hedeflerine dayalıdır. Bu bağlamda, bu temel hedefleri gerçekleştirmek için çok-yönlü (multivector) dış politika yaklaşımı benimsenmiştir.

Kazakistan'ın bağımsızlık sonrasındaki başlıca iki problemi ekonomiye ve dış politikaya bağlıydı. Petrol sektörünün geliştirilmesi de özel bir önem arz etmekteydi. Bağımsızlık sonrası süreçte Kazak ekonomisinde ciddi sorunlar ortaya çıktı. İlk yıllardaki ekonomik istikrarsızlık ve çöküşler, örneğin 1994 krizi, sonucu GSYİH %12,6 düştü.<sup>32</sup> Bu durumda Rusya ile bir konfederasyon düşüncesi bile ortaya atılmıştı. Vinokurov'a göre bu sistemik krizden kurtulmak ve sosyal istikrarı sağlayabilmek için konfederasyon fikri bir çözüm olarak görülmekteydi.<sup>33</sup> Cumhurbaşkanı Nazarbayev, Rusya ile yakın iktisadi ve siyasi ilişkileri devam ettirmek niyetindeydi. Bu bağlamda, ekonomi ve dış politika önemliydi. Çok yönlü dış politika tercihi yapılmasına rağmen Rusya'nın önemli bir stratejik ortak olma düşüncesi ve Kazakistan'ı etkileme potansiyelinin yüksek olduğu da kabul edilmekteydi.<sup>34</sup> Bu sıkıntılar Nazarbayev'i çözüm için Batı'ya yönlendirmekteydi.

İpek'e göre, belli başlı iç ve dış faktörler Kazakistan'ın çok yönlü dış politikasını şart kılmaktadır. Kavramsal olarak, açıklandığında şu faktörler öne çıkmaktadır: Sovyetler sonrası devlet-inşası sürecindeki rejimin tipi; ulusal kimlik sorunu; toplumsal grupların, özellikle klanların (clans), hükümet politikasına etkisi; Kazakistan'ın denize çıkışı

---

<sup>32</sup> Brian Hindley **Kazakhstan and the World Economy: An Assessment of Kazakhstan's Trade Policy and Pending Accession to the WTO**, European Centre for International Political Economy, Brussels, p.6.

<sup>33</sup> Alexander Libman, Evgeny Vinokurov, **Holding-Together Regionalism: Twenty Years of Post-Soviet Integration**, Palgrave Macmillan, Hampshire, p.2.

<sup>34</sup> Richard W. T. Pomfret, **The Central Asian Economies Since Independence**, Princeton University Press, New Jersey, 2006, pp.185-186.

olmaması, komşu güçlerin çıkarları ve çokuluslu şirketlerin zengin petrol ve gaz sektörlerine yatırımları.<sup>35</sup>

Cohen'e göre, jeopolitik gelişmeler ne yönde olursa olsun, Kazakistan aynı anda hem Avrasya entegrasyon stratejisini sürdürmüş bunun yanında da ABD, Rusya ve Çin ile özellikle petrol ve gaz sektörlerindeki önemli projeler konusunda fikir alışverişinde bulunmuştur.<sup>36</sup>

Kazakistan'ın çok yönlü dış politikasının gerekçesi 1999-2002 yılları arasında Kazakistan Başbakanı olan Kasym-Zhomart Tokayev'in şu sözleri ile en belirgin şekilde ifade edilmektedir:

*“Birkaç yıl önce, Amerikan yönetimindeki bazı çevreler bizim Rusya ve Çin ile ilişkilerimizi çok kaba bir şekilde algılamaktaydılar. Konuyu şu şekilde görmekteydiler: “Ya bizimlesiniz ya da onlarla”. Kilit bir Orta Asya devleti olarak Kazakistan'ın komşularıyla gerilimli ilişkileri kaldıramayacağını defalarca izah ettik. Bu sadece Kazakistan'ın uzun dönemli ulusal çıkarlarına aykırı değil aynı zamanda bölgesel güvenlik ve istikrarı da olumsuz etkileyecekti. Bizim için Rusya, Çin ve Orta Asya ülkeleri ile ilişkiler stratejik açıdan önemli. Farklı bir politika mümkün değil; zira bu Kazakistan'ın ulusal çıkarlarına aykırı düşer.”<sup>37</sup>*

Sovyetler sonrası devlet-inşası sürecindeki rejimin türü: Bağımsızlık sonrasında her toplum ilk olarak kurumları ve rejimini belirlemek ve inşa etmek mecburiyetindedir. 20. Yüzyılda uluslararası sistemin en genel geçer aktörü ulus-devlettir. Totaliter devlet geçmişinden doğan birimlerin devlet inşa sürecinde kendilerine özgü sorunları mevcuttur. Eski Sovyet coğrafyasında özellikle demokratikleşme ve serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci çok sancılı olmuş; Kazakistan da bundan etkilenmiştir.

Ulusal kimlik sorunu: Her devlet her süreçte kimlik tanımlanmasına gerek duymuştur. Örneğin Sovyetler Birliği bir sosyalist insan yaratma çabasına girişmişti. 20. Yüzyılın sonunda yaygınlaşan “anayasal yurttaşlık” modeli ise özellikle demokratik

<sup>35</sup> Pınar İpek, “The role of oil and gas in Kazakhstan's foreign policy: Looking east or west?”, **Europe-Asia Studies**, 59:7, p. 1179.

<sup>36</sup> Ariel Cohen, **Kazakhstan: The Road to Independence**, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, Stockholm, 2008, p.84.

<sup>37</sup> Kasym-Zhomart Tokayev, “Vektory politiki i sosedstva” [Siyaset ve Komşuluk Vektörleri], Çev: Fahrettin İsmailov, **Novoe Pokolenie**, 29 Aralık 2006.



lkeler tarafından benimsenmişti. Kazakistan, Sovyet dönemindeki milliyetiliğe olumsuz bakışı bağımsızlık döneminde de sürdürdü. Ulusal kimliğin etnik temelde tanımlanmasından kaçınıldı. Bu bağlamda, Batılı ülkelerdeki modern yaklaşımları Kazakistan'da da uygulanmaya çalışıldı.

Toplumsal grupların, özellikle klanların (clans), hükümet politikasına etkisi: Sovyetler Birliği totaliter bir sistem olduğu için demokratik siyasal kültürden yoksundu. Bağımsız Kazakistan, demokratikleşme sürecinde bunu temelden inşa etmek mecburiyetinde kaldı. Kazak tarihine bakıldığında üç ana klan mevcuttu; dolayısıyla aralarında g mücadelesi kaçınılmazdı.

Kazakistan'ın denize çıkışı olmaması: Küreselleşen dünyada uluslararası ticaret devletler için neredeyse en önemli konudur. Uluslararası ticaret ağırlıklı olarak deniz yolu ile gerçekleşmektedir. Kazakistan coğrafi konumu, uluslararası ticarete entegrasyonunda bir engel oluşturmaktadır.

Komşu güçlerin çıkarları: Realizme göre uluslararası politika g mücadelesidir. Uluslararası sistemin anarşik doğası devletleri kendi çıkarlarını korumak ve maksimize etmeye yöneltmektedir. Ulusal çıkarların uyuşmaması devletlerarasındaki çatışmaları doğurmaktadır. Bundan dolayı her ülke kendi ulusal çıkarlarını belirlerken komşu devletlerin çıkarlarına da göz önünde bulundurmaktadır.

okuluslu şirketlerin zengin petrol ve gaz sektörlerine yatırımları: Sovyetler Birliği sürecinde Kazakistan enerji konusunda en önemli Cumhuriyetlerden biriydi. Daha 1980'lerin sonunda yabancı enerji şirketleri Kazak topraklarına yatırım planları yapmaktaydı. Bağımsızlık sürecinde bu temaslar çok daha sıklaştı ve derinleşti. Serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde özellikle enerji sektörüne önem verilmesi Kazakistan için temel hedefti. okuluslu şirketlere de bu hedefin gerçekleştirilmesinde büyük rol verilmişti.

### **1.3. Kazakistan Tarihinin nemli Aşamaları**

Rusya Federasyonu'ndan sonra, Bağımsız Devletler Topluluğu içinde yüzölçümü bakımından ikinci büyük ülke olan ve doğal kaynaklar bakımından oldukça zengin kaynaklara sahip olan Kazakistan Soğuk Savaş sonrası Sovyetler Birliğinden ayrılan devletler arasında en istikrarlı devlet olarak grlmekteydi. Kazakların mevsimsel g

döngülerini gerçekleştirdikleri tarihsel Kazak toprakları, günümüz Kazakistan'ından daha büyük bir coğrafyaya tekabül etmektedir. Bu coğrafya Batıda Volga Nehri ve Hazar Denizi dolaylarından, doğuda Tarım ve İli nehirlerine, kuzeyde Sibiry'a'dan güneyde Sir Derya nehrine kadar uzanmakta; üç milyon kilometre kareden geniş bir alanı kapsamaktadır. yüzyıllar boyunca bu toprakların sınırları rakip göçebe topluluklar tarafından değişikliğe uğratılmıştır.<sup>38</sup>

14. yüzyıldan sonra göçebe toplulukların hareketliliğini kısıtlayan Rus ve Çin İmparatorlukları Kazak göçebelerin sınırlarını sabitlemişlerdir. Bu durum ise, Kazakların tarihsel akrabalarıyla etkileşimlerini büyük ölçüde engellemiştir. Halbuki köken olarak, merkezi Türki soya mensup olmakla birlikte Kazaklar, dilleri, kültürleri ve dinleri itibarıyla Arap, Fars ve Moğollarla da etkileşim içinde olmuşlardır. 19. yüzyıla dek yazılı Kazak kaynaklarına rastlanmamaktadır. Bu dönem için ana bilgi kaynakları yerleşik hayata geçen komşuları tarafından kaydı tutulan antlaşmalar, kronikler, seyahatnameler gibi belgelerdir.<sup>39</sup>

Kalkan'a göre, 16. Yüzyılın başında, Kasım Han (1445-1523) döneminde, "Kazakların hâkimiyet alanları Sir Derya bölgesinden doğu güneybatı sınırları Yedi Su reyonlarına kadar Karatal Nehri, İli Nehri Bölgesine ve Batı tarafı ise Yayık Nehrine kadar ulaştı. Bu dönemde, 'Yedi Su bölgesine yerleşmiş olan boylar Uyşın, Kangılı, Dulat, Alban, Suan, Şapıraştı ve Calayırlar'dır. Kıpçak, Argın, Kongrat ve Kereyid gibi boylar Kazak Dalasının doğu güneybatı taraflarına yerleşmişlerdir. Karluklar gibi büyük boylar, İrtiş ile Altay bölgesinde yerleşmiş. Alşın boyu da Aral ile Hazar Denizi arasında mekân tutmuştur."<sup>40</sup> Güneyde Hüseyin Baykara, Batıda Şah İsmail ile mücadeleye girmiş olan Muhammed Şeybani Han yeni Kazak lideri Kasım Han'ın faaliyetlerine ses çıkarmamıştır. Fakat Hüseyin Baykara'ya karşı kazandığı zaferden sonra Şeybani Han Kuzey'e yönelerek, Kazaklara karşı 1507-1509 yıllarında iki sefer düzenlemiştir. İki ordu birbirlerine karşı mücadelelerinde üstünlük sağlayamamışlardır. Şah İsmail'in Horasan üzerinden Türkistan'a doğru ilerlediği haberini alan Şeybani Han, Kasım Han ile anlaşarak Hanlığını tanımak mecburiyetinde kalmıştır. Kasım Han'ın Şeybani Han'a karşı elde ettiği bu zafer

---

<sup>38</sup> Martha Brill Olcott, **The Kazakhs**, Stanford: Hoover University Press, 1995, pp. 3-9.

<sup>39</sup> Abdulvahap Kara, **Kazakistan ve Kazaklar**, İstanbul, Selenge Yay, 2013, s.335.

<sup>40</sup> Mustafa Kalkan, **Kırgızlar ve Kazaklar**, İstanbul, Selenge Yayınları, 2006, ss. 145-146.

ilk defa bir Kazak hanının Kazakistan'ın tamamına yakın bir kısmını idaresi altında toplaması açısından önemlidir.<sup>41</sup>

Kalkan'a göre, 16. Yüzyılın başında, Kasım Han (1445-1523) döneminde, "Kazakların hâkimiyet alanları Sır Derya bölgesinden doğu güneybatı sınırları Yedi Su reyonlarına kadar Karatal Nehri, İli Nehri Bölgesine ve Batı tarafı ise Yayık Nehrine kadar ulaştı. Bu dönemde, 'Yedi Su bölgesine yerleşmiş olan boylar Uyşın, Kangılı, Dulat, Alban, Suan, Şapıraştı ve Calayırlar'dır. Kıpçak, Argın, Kongrat ve Kereyid gibi boylar Kazak Dalasının doğu güneybatı taraflarına yerleşmişlerdir. Karluklar gibi büyük boylar, İrtiş ile Altay bölgesinde yerleşmiş. Alşın boyu da Aral ile Hazar Denizi arasında mekân tutmuştur."<sup>42</sup> Güneyde Hüseyin Baykara, Batıda Şah İsmail ile mücadeleye girmiş olan Muhammed Şeybani Han yeni Kazak lideri Kasım Han'ın faaliyetlerine ses çıkarmamıştır. Fakat Hüseyin Baykara'ya karşı kazandığı zaferden sonra Şeybani Han Kuzey'e yönelerek, Kazaklara karşı 1507-1509 yıllarında iki sefer düzenlemiştir. İki ordu birbirlerine karşı mücadelelerinde üstünlük sağlayamamışlardır. Şah İsmail'in Horasan üzerinden Türkistan'a doğru ilerlediği haberini alan Şeybani Han, Kasım Han ile anlaşarak Hanlığını tanımak mecburiyetinde kalmıştır. Kasım Han'ın Şeybani Han'a karşı elde ettiği bu zafer ilk defa bir Kazak hanının Kazakistan'ın tamamına yakın bir kısmını idaresi altında toplaması açısından önemlidir.<sup>43</sup>

Tarihsel olarak Kazak Hanlığının doğuşu 15. yüzyıl ortalarında, Balkaş Gölü ve Transaksinya<sup>44</sup> arasındaki Moğolistan topraklarında birkaç kabilenin bir araya gelmesiyle başlamıştır.<sup>45</sup>

16. yüzyıl başlarında Kazak Hanlığı yaklaşık bir milyon nüfuslu Kazakistan topraklarının çoğunluğunun kontrolünü elde etmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısında ise Kazaklar, Özbeklerden Sir-Derya'nın vaha ve otlakları ile ekonomik ve stratejik açıdan önemli olan Otrar, Türkistan, Çimkent ve Taşkent gibi şehirleri almışlar ve bu toprak kazanımları yoluyla, Orta Asya'nın önemli yerleşim bölgeleri üzerindeki kontrollerini

---

<sup>41</sup> K. A. Pişçulina, "Territorya", **Kazak**, Almaty, 1994, p.59.

<sup>42</sup> Mustafa Kalkan, **Kırgızlar ve Kazaklar**, a.g.e., s. 145-146.

<sup>43</sup> K.A. Pişçulina, **Territorya**, a.g.e., p. 59.

<sup>44</sup> **Kazakistan Ülke Raporu**, TİKA Yayınları, 1998, Ankara, s. 5.

<sup>45</sup> Edward Allworth, (ed.), **Central Asia: 130 Years of Russian Dominance: A Historical Overview**, Durham, NC: Duke University Press, 1994, p.47.

artırmışlardır. Güneye doğru sarkan bu fetihler, 1751’de Kazakların Orta Asya’da İslam’la tanışmalarına yol açmıştır.

16. yüzyıldan 19. yüzyıla dek geleneksel Kazak toplumu, “*âdet*” biçiminde isimlendirdikleri dünyevi hukuk ile Şeriat yani İslam Hukukuna dayalı olarak göçebe yaşam tarzı sürmekteydi. Temel geçim kaynağı, hayvan yetiştiriciliğiydi. Geleneksel olarak Kazaklar, yapısal bir hiyerarşi içinde aristokratik, kabilesel ve sıradan insanlar yanında ruhban sınıfının da oluşturduğu dört unsurlu bir toplumsal yapıya sahiptiler. Ayrıca Kazak toplumunda üç büyük boyun etkisi görülmekteydi. Kasım Hanlığı’nın yıkılmasından sonra; Büyük Cüz, Orta Cüz ve Küçük Cüz şeklinde 3 alt bölge ortaya çıktı.<sup>46</sup>

#### **1.4. Kazak-Rus İlişkilerinin Önemli Dönüm Noktaları**

Tarihsel olarak Kazak-Rus ilişkileri Kazakistan’ın batısındaki ilk Rus ileri karakolunun 1520’de kurulmasıyla başlamıştır. Bunu sırasıyla 1645, 1716, 1718 ve 1720’de Sibiryaya ve Doğu Kazakistan’dakiler takip etmiş ve sonuçta 1680 ile 1760 yılları arasında Kazaklar üzerindeki Rus nüfuzu artmıştır. 17. yüzyıl sonlarına gelindiğinde Kazak hanları ve sultanları Dzhungarlara<sup>47</sup> karşı kendi aralarındaki mücadeleler nedeniyle de Ruslardan yardım talep etmişler ya Rusya’nın korumasına başvurmaya başlamışlardır. Birleşik Kazak Hanlığı dönemindeki Kazaklar arası uyum bozulduktan sonra ise, Rus çarları için Kazak topraklarının işgal edilmesi daha kolaylaşmıştı. 18. yüzyıl boyunca ve 19. yüzyıl başlarında ise, yeni yerleşim yerleri oluşturmaya başlamışlardır. 1864-1865’te Rus ordusu Güney Kazakistan’ı ve komşu Orta Asya emirliklerini neredeyse tamamen fethetmiştir.

1790 ile 1916 yılları arasında Kazaklar, Çarlık sömürü yönetimine karşı sayısız başkaldırı, isyan ve savaş kalkışması içine girdiler. Ruslarla giderek artan bu ilişkilerin görülen ilk somut sonucu bölge ekonomisinde Rusların etkisinin yoğunlaşması olmuştur. Sınır kaleleri kısa bir zamanda ticaret merkezleri ve ekonomik büyümenin havuzları haline gelmiştir. Sibiryadaki Orenburg’dan Taşkent’e tüm Kazak steplerini aşan ve Rus sömürgeciliğinin temel vasıtalarından biri olan stratejik önemdeki demiryolu ağı

---

<sup>46</sup> A. Kayyum Kesici, **Dün Bugün ve Hedefteki Kazakistan**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003, ss.36-40.

<sup>47</sup> <http://global.britannica.com/EBchecked/topic/175415/Dzungar>. Erişim: 02/06/2014.

geleneksel göçebe toplumun zayıflamasına ve Rus-Kazak çekişmesinin belirginleşmesine neden oldu. Bu çekişme, 1916'daki Rus karşıtı büyük isyanın ve Bolşevik Devrimi sırasındaki ulusal hareketin en önemli sebepleri arasında yer almıştır.<sup>48</sup>

## 1.5. Sovyet Devrimi ve Kazak-Rus İlişkileri

*“Kazak entelektüelleri Şubat 1917'deki devrimin hemen ardından Kazak idari siyasi sitemini yenileme çalışmalarına girişmiştir. Yerel ideallerin temelini teşkil etmesi planlanan komiteler kurulmuştur. [...]Kazak aydınlarının Kazak siyasi hayatına katkıları sadece komite ve kurultay gibi kurumlarla sınırlı kalmamıştır. Yeni kavramlar ve kurumlar da Kazak siyasi hayatına dahil edilmiştir. Kazak aydınları ilk Kazak siyasi partisini kurmuşlar, ilk Kazak özerkliği olan Alaş'ı ilan etmişler ve yine modern anlamda ilk Kazak hükümeti olan Alaş Orda'yı oluşturmuşlardır.”<sup>49</sup>* Bunlar, Rus devriminin Kazaklar açısından da önemli yansımalarının olduğunu göstermektedir.

Sovyet yönetimi, modern Kazak kimliğinin oluşumunda da kurucu bir işleve sahip olmuştur. Bu durum, sadece modern Kazak toplumunun kökten dönüşümünde değil, aynı zamanda geçmişin kapsamlı şekilde yeniden yorumlanmasında da kendini göstermiştir. 1919'da Kazak topraklarının öncel sınırları çizilmiş ve Kazakistan Rusya içerisinde Özerk Sovyet Cumhuriyetine dönüştürülmüştür. 1924-1925'te ise Orta Asya'nın ulusal sınırları resmi olarak belirlenmiştir. Buna göre, beş ana siyasal birimin sınırları netleştirilmiştir. Bu beş siyasal birim, Soğuk Savaş sonrasında beş Orta Asya devletini meydana getirmektedir. Bahsi geçen birimler içerisinde Kazakistan, 1936'da birlik cumhuriyeti statüsü almıştır.<sup>50</sup>

Bununla birlikte, Sovyet merkezi yönetimi bölgenin Sovyetler Birliği'yle bütünleşmesini sağlamak üzere geleneksel Kazak toplumunu dönüştürmek için olağanüstü bir baskı gerçekleştirmiştir. Giderek artan baskı ortamı 1921'den sonra İslam'ı hedeflemeye başlamıştır. Bu doğrultudaki ilk terör dalgası 1928'de, daha şiddetlisi 1937'de ve sonuncusu ise 1949-50 yıllarında gerçekleşmiştir. Kolektifleştirme programı 1928'de başlayıp, 1932'de son bulmuştur. Bu program bir milyonun üzerinde insanın yaşamına mal olmuş; 400.000 Kazak, Çin, İran ve Afganistan başta olmak üzere diğer ülkelere kaçmış,

<sup>48</sup> Martha Brill Olcott, **The Kazakhs**, a.g.e. ss. 13-21.

<sup>49</sup> İbrahim Kalkan, **Kazakistan'da Siyasi Modernleşmenin Kökenleri**, Arayış Yayınları, 2013, ss.313-314.

<sup>50</sup> Mehmet Sayar, **Kazakların Uyanışı**, TİKA Yayınları-77, Ankara, ss.166-174.

kolektifleştirme ve iskan etme trajedisi tüm bir kültürün yok olma noktasına gelmesine yol açmıştır. Nitekim 1930'ların ortasına gelindiğinde, geleneksel Kazak toplumu neredeyse tamamen yok edilmişti.

Öte yandan, 1930'larda Sovyet rejimi Kazakistan'da ciddi boyutlarda sanayileşme hamlesi başlatmıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında da sürdürülen sanayileşme, özellikle 1950 ve 1960'larda doruk noktasına ulaşmıştır. Bu dönemde, Kazakistan, Sovyetler Birliği'nin sanayileşmiş en önemli bölgelerinden biri haline gelmiştir. Bunu, tahıl üretimi arttırmak için 1950'lerde girişilen, bakir toprakların tarıma açılması politikası izlemiştir. Bu politikaların en önemli sonucu ise Kazakistan'ın demografik yapısındaki köklü değişimler oldu. Kazak toprakları büyük oranda Rus ve Avrupalı nüfusa açılmış ve neticede Kazaklar kendi ülkelerinde bir azınlık haline gelmişlerdir.

Siyasal olarak da ülkedeki tüm gelişmeler, Moskova tarafından kontrol edilmiştir. 1962'den 1986'ya kadar Kazakistan'da Dinmuhammed Kunaev dönemi yaşanmıştır. Leonid Brejnev'in kontrolü altındaki Kazakistan, anahtar bir öneme sahip görülmüş ve Sovyetler Birliği'ndeki konumunu sağlamlaştırmıştır.

Kazakistan Sovyetler Birliği'nin en önemli petrol ve enerji merkezlerinden biriydi. Ayrıca büyük bir tahıl ve et üreticisi olan Kazakistan Sovyet nükleer tesislerinin ve uzay programının önemli kısmına ev sahipliği yapıyordu. Brejnev döneminde Kazak yönetici eliti etkin bir şekilde ülkenin siyasi ve ekonomik hayatını kontrol etmeye başlamıştır. Bu gelişme ise ironik olarak, Rus ve emperyalizm karşıtı duyguları kışkırtan kültürel bir uyanışı tetiklemiştir. Ancak Gorbaçov'un Perestroyka kampanyası sırasında 1986 yılında Kunaev'in 'Altın Dönemi' sona ermiştir.

Kazakistan Komünist Parti Genel Sekreteri olan Kunaev Aralık 1986'da karıştığı pamuk üretimi skandalı gerekçe gösterilerek görevden alınmış ve yerine olan Rus kökenli Gennady Kolbin getirilmiştir. Bu değişiklik, Kazak öğrencilerin geniş çaplı protestolarına neden oldu. Protestoların hedefi Kazakistan'ın lideri olarak Rus kimliğine sahip olan birinin getirilmesiydi. Gorbaçev'in talimatıyla protestolar şiddetli bir şekilde iki gün içinde bastırıldı. 1986 Alma-Ata protestoları (Jeltoksan Aralık olayları) Sovyetler Birliği için bir dönemin başlangıcı olmuştur. Protestolar, SSCB'deki tüm cumhuriyetlerden takip edilmiş ve alttan alta oluşan Sovyet karşıtı hareketler kendilerini gösterme fırsatı bulmuşlardır.

Moskova'daki demokratik hareket ve hepsinden önce de Kazak ulusal kimliği üzerinde önemli ölçüde etkili olmuştur.<sup>51</sup>



1986 Aralık (Jeltoksan) olaylarının bastırılması ile, katı politik sistemin yeniden yerleşmesi söz konusu olmuştur. Ancak öte yandan, Orta Asya'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi Kazakistan'da da İslam'a dönük ilginin yeniden uyanışı söz konusu olmuştur. Küçük sosyo-politik örgütlenmeler şekillenmeye başlamıştır. Bunlardan ilk resmiyet kazananı, Olcas Süleymanov'un bir çevreci hareket şeklinde başlattığı Nevada-Semipalatinsk nükleer karşıtı hareketi olmuştur. Bu çevreci hareket Kazakistan'ın bağımsızlık sürecinde halkın harekete geçirilmesi ve milli kimliğin oluşturulmasında önemli rol oynamıştır.

1990'larda bir araya gelen bu gibi gruplar tek etnik unsuru barındıran ve ağırlıklı olarak milliyetçi boyutu ağır basan örgütlenmelerdi. Ana Kazak grupları arasında, Azat,

<sup>51</sup> Füsün Kara, "Almaata'da 1986 Aralık Olayları: Jeltoksan", **Turkish Studies**, Sayı:7/4, Sonbahar 2012, Ankara, ss. 417-426.

Alaş ve Zheltoksan gibileri sayılabilir. 1991 Başkanlık Seçimlerinde ise Kazakistan'ın eski komünist lideri olan Nursultan Nazarbayev, tek başına girdiği seçimlerde rakipsiz bir şekilde ülkenin ilk başkan seçilmiştir.<sup>52</sup>

Neticede Sovyetler Birliği'nin sona erdiği, Belovezkaya Pusha Antlaşması ile 3 slavik unsur (Rusya, B.Rusya, Ukrayna) tarafından ilan edildiğinde, buna ilk tepki gösteren lider Nazarbayev olmuştur. Kendi durumları belirsizleşen Türk Cumhuriyetleri, Nazarbayev'in girişimiyle bir Türk Birliği kurma teşebbüsü içine girince, Bağımsız Devletler Topluluğu'nu diğerlerine de teşmil etmek ihtiyacı hasıl oldu.

20-21 Aralık 1991'de Alma-Ata'da toplanan ikinci bir BDT Zirvesiyle Sovyetler Birliği resmen tarihe karıştı; onun yerine Bağımsız Devletler Topluluğu oluşturuldu. Kazakistan, tarihinde sembolik öneme sahip 1986 Aralık protestolarından beş yıl sonra 16 Aralık 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiş ve kısa süre içinde uluslararası toplumun kabul gören bir üyesi haline gelmiştir.

Sovyetler Birliğinin çöküşünden sonra Nazarbayev, ülkeyi bir arada tutacak ve barış içinde bir arada yaşamaya bağlı otoriteye sahip tek lider olarak görüldü. Ancak bağımsızlık aynı zamanda şöyle bir algıyı da beraberinde getirdi. Bu, Kazaklardaki nükleer silaha sahip ya da nükleer silahı elde edebilecek düşmanlarla çevrili oldukları algısıydı. Sözü edilen algı, bağımsızlık sonrası Kazakistan'ın güvenlik politikasını etkilemiş ve güvenlik doktrinlerinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.<sup>53</sup>

## **1.5.1. Sovyetler Birliği'nin Dağılması Sonrasında Kazakistan Dış Politikasının Yeniden Yapılandırılması**

### **1.5.1.1. Jeopolitik Konum ve Komşularla İlişkiler**

Martha Brill Olcott'un deyimiyle Orta Asya Cumhuriyetleri bağımsızlığa yakalanmıştı.<sup>54</sup> Esasen, diğerleri gibi Kazakistan'ın da bu alanda hazırlıksız ve tecrübesiz

---

<sup>52</sup> **Komsomolskaya Pravda**, 13 Nisan 1991.

<sup>53</sup> Abdulvahap Kara, **Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar**, Selenge Yayınları, İstanbul 2013, s. 312.

<sup>54</sup> Martha Brill Olcott, **The Kazakhs**, a.g.e., pp. 68-70.



olmasından ötürü herhangi bir temel esasa dayanmadan kendi güvenlik politikasını inşa etmekten başka çaresi yoktu. Hiç kuşkusuz, bu bir strateji olmanın ötesinde, geçici ama başarılı bir önlem olmuştur. Yine de, Kazakistan'ın güvenlik politikası dış oluşumların basit bir yansımasından daha fazlasıydı. Bu politika geçici bir önlem alma anlayışından, amaca yönelik kasti bir tutuma doğru dönüşmekteydi. Hem Sovyetlerle oluşturulan ortaklıklar hem de yabancı ülkelere ilişkin çalışmalarla Kazak dış politikasının uzun erimli stratejik yönelimleri oluşturuldu. Bu süreç içinde, seçkin bir Kazak siyasi sınıfı meydana getirildi; bu sınıf günümüzde de Kazakistan dış politikasının karar alma sürecinde aktif rol oynamaktadır. Dolayısıyla yerleşik bir politik karakter olarak Kazakistan dış ve güvenlik politikasında etkinliğini sürdürmektedir.

Bağımsız Devletler Topluluğu'na karşı Kazakistan dış politikasının temel anlayışı Milletler Topluluğunun her anlamda güçlendirilmesine ve özellikle Rusya ile iyi ilişkilerinin devam ettirilmesine dayanmaktaydı. 1991-2001 döneminde, Kazakistan, dış politikada kendini 'Avrasya Köprüsü' olarak adlandırırken; ülkesini Doğu ve Batı medeniyetlerinin bir parçası olarak konumlandırma algısı üzerine dayandırmaktaydı.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte ortaya çıkmış, Rusya Federasyonu'nun ardından en büyük yüzölçümüne sahip ikinci sıradaki ülkel olarak Kazakistan, Orta Doğu çöllerinden Sibiryaya, Çin'den Volga'ya kadar uzanan bir coğrafya üzerinde, tam da Avrupa ve Asya'nın kesişme noktasında yer alıyordu. Bu jeopolitik konumdan ötürü Kazakistan'ın Doğu ve Batı kültürleri arasında köprü kurmayı denemekten başka tercih yapma imkanı yoktur. Aynı zamanda zorunlu gibi görünen bu seçim Kazakistan'ı iki kültür arasında tercih yapacak olmanın getireceği olası kanlı sonuçlardan da korumuş olacaktı. Bu bağlamda, Kazakistan çağdaş dünyada jeostratejik konum olarak önemli bir rol oynamaktadır.

Ama her şeye rağmen bağımsızlık sonrasında Kazakistan eski Hıristiyan Sovyet cumhuriyetlerinden çok Müslüman Sovyet cumhuriyetleri ile çok daha yakın ilişkiler kurmaya dikkat etti. Öyle ki, Orta Asya'da 5'li ziyaretler ve buluşmalar giderek bir gelenek haline gelmiştir. Türkiye'de gerçekleştirilen bu görüşmelerden birinde Azerbaycan lideri Elçibey de bu 'Orta Asya Bloğu'na katıldı. Dolayısıyla Rusya ile aralarında var olan

uluslararası işbirliğine alternatif olarak Müslüman ülkeler, kendi aralarında yeni uluslararası ortaklar arıyorlardı.<sup>55</sup>

Kazakistan'ın Doğu komşuları arasında en güçlü ve yakın ilişkiler kurduğu Çin ise, dış politikada özel bir yer tutuyordu. Kazakistan-Çin ilişkileri oldukça olumlu başlamış ve gelişim göstermişti. Fakat ilişkilerde zaman zaman gerginlikler yaşanmaktaydı. Kazakistan'da Çin'in farklı tarihsel kaynaklara ve belgelere dayanarak toprak iddia edeceğine dair kuşku vardı. Geleneksel olarak, iki taraf da Orta Asya'daki Çin-Rusya ve Çin-Sovyet sınırının adilce çizilmediğini düşünüyor, fakat uluslararası hukuk çerçevesinde bunu bölge istikrarının temeli olarak koruma taraftarı görünüyorlardı. Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in 1993'te Çin'e yaptığı ziyaret ve Çin Başbakanı LiPeng'in Kazakistan'a ziyaretinden sonra, Nisan 1996'da Şanghay Antlaşması'nın yapılması, ikili ilişkilerde önemli bir ivme yaratmıştır. Her şeyden önce bu antlaşmadan sonra sınır sorunları gerginliğe yol açmadan çözümlenebilmiştir.<sup>56</sup>

#### **1.5.1.2. Kazakistan Güvenlik Politikasında, Nükleer Silahsızlanma**

##### **Tercihi**

1991'den itibaren Kazakistan özellikle Sovyetler Birliği'nin nükleer mirasından kaynaklanan çetrefilli problemlerle karşılaşmıştır. Bağımsızlık sürecine kadarki son kırk yıl boyunca, Kazakistan eski Sovyetler Birliği'nin en büyük stratejik karargâhlarından biriydi. Kazakistan toprakları üzerinde, nükleer silahların test edildiği Semipalatinsk bölgesi, nükleer silahların test alanı olarak kullanılıyordu.

Bunun yanında Kazakistan yüksek oranda uranyum hammaddesi kaynaklarına da sahipti. Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile birlikte, Kazakistan pratik anlamda, Müslüman Dünyadaki tek nükleer güç olma konumundaydı. Fakat, Kazak liderliği nükleer silahlanma kompleksi üzerindeki hakiki kontrolün Moskova'da olduğunun farkındaydı. Bu yüzden Alma-Ata yönetimi, öncelikle Bağımsız Devletler Topluluğu hakimiyeti altında kalarak stratejik gücü ve dengeleri muhafaza etmeye çalıştı. Fakat giderek ABD ile Rusya'nın baskıları altında kalmaya başlayan Kazakistan, START-I antlaşmasına giriş niteliğinde

---

<sup>55</sup> Mustafa Aydın, "Kafkasya ve Orta Asya İle İlişkiler", **Türk Dış Politikası Cilt:II 1980-2001**, Baskın Oran (Ed.) İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.93.

<sup>56</sup> Robert Legwold, **The Major Powers, Kazakhstan and the Central Asian Nexus**, American Academy of Arts and Sciences, Cambridge, 1996, pp. 130-133.

olan Lizbon Protokol'ünü imzalayarak ülkesinde bulunan nükleer savaş başlıklarının 14 ay içinde ve füzelerin ise 3 yıl zarfında yok edilmesi yükümlülüğünü üstlendi.<sup>57</sup>

Nükleer problemin bir başka boyutu daha vardı: Batı'nın, 'Orta Asya ve Ortadoğu'yu büyük bir nükleer kuvvet oluşturma temelinde birleştirebilecek olası bir İslami ülkeler bütünleşmesinin muazzam bir tehdit oluşturabileceği düşüncesi'. Dolayısıyla Batı, Kazakistan ve diğer Orta Asya devletlerine mensup bilim adamlarının İran'a ve Orta Doğu'nun diğer bölgelerine gidip, bilgilerini oralara ulaştırmalarından endişeleniyordu. Batının bu endişesinin kendince haklı sebepleri vardı. Bu sebeplerin temelinde Kazakistan'ın kendi nükleer siyasetini tanımlayıp Orta Asya ülkeleri ile birlikte Uranyum ticaretine başlamaları gibi bir ihtimal yatıyordu. Görünen o ki, dile getirilen bu endişeler bir çeşit baskı ve önleyici tedbir olarak ele alınabilirdi. Buna rağmen, kontrolsüz bölünebilir malzeme ve teknolojilerin çoğalması önemli bir sorundu.

Nesnel olarak, Kazakistan'ın nükleer silahlanmanın yayılmasını önlemeye ve silahsızlanma kararlarına önemli katkıları olmuştur. Öncelikle nükleer test alanını ve ateşleme merkezlerini kapatan tek ülkeydi. Bunun dışında, Kazakistan toprakları üzerinde yer alan, eski Sovyetler Birliği'ne ait olan askeri malvarlığı, çeşitli sınırlandırmalar ve fonksiyonlarının tamamen tasfiye edilmesi yoluyla kontrol altında tutuluyordu.

### **1.5.1.3. Kazakistan'ın START-I Antlaşması'na İlişkin Yaklaşımı**

Kazakistan'ın nükleer silahsızlanma alanındaki siyasetini anlamak için START-I Antlaşmasına ilişkin tutumunu ele almak gerekmektedir. Bu çerçevede bilinmesi gereken önemli bir nokta da antlaşmanın kaderinin sadece Kazakistan'a bağlı olmadığıdır. Bilindiği kadarıyla, Kazakistan ve Ukrayna'nın kendi topraklarındaki nükleer silahların tasfiyesi için ilave güvenlik teminatlarına ihtiyaçları vardı.

Kazakistan ve Ukrayna siyasi liderleri, kendi topraklarındaki bu nükleer silahların varlığını bir bakıma da kendi ülkelerinin güvenliğini korumak için kullanabilecekleri bir güvenlik teminatı olarak görüyorlardı. Bazı politikacılar ve akademisyenler ise START-I çerçevesinde Kazak toprakları üzerinde var olan nükleer başlıklı mobil balistik füzelerin mukadderatının Rusya ile birlikte belirlenmesine itiraz etmekteydiler. Fakat gelecekte

---

<sup>57</sup> Gökhan Telatar, "Sınırlı Çıkarlardan Askeri Angajmana ABD'nin Orta Asya Politikası", **Uluslararası Sistemde Orta Asya Dış Politika ve Güvenlik**, USAK Yayınları:60, Ankara, 2013, ss.30-33.

Kazak ulusal güvenliğini ilgilendirecek herhangi bir plana Rusya'yı dâhil etmemek pek mümkün görünmüyordu. Bunların dışında dağıtılmış nükleer füze bileşenlerini kimin sahipleneceği ve bu stratejik nükleer kuvvetleri hangi ülkenin sahipleneceği gibi konularda birçok anlaşmazlık da bulunmaktaydı. Rusya sadece tek bir ülkenin nükleer silahları sahiplenebileceğini iddia ediyordu; o da kendisiydi. Ancak Kazakistan, bu yaklaşıma tepki göstermişti. Örneğin, bu esnada yapılan görüşmelerden birinde, Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev Bağımsız Devletler Topluluğu'nun mevcut vaziyetinin devam ettirilemeyeceğini; hatta Rusya'nın bu tavrının devam etmesi durumunda askeri birlik projesinin ortadan kalkabileceğini işaret etmiştir.<sup>58</sup>

Her şeye rağmen, 13 Aralık 1993 tarihinde Kazak Parlamentosu (Kazak Yüksek Sovyeti) Nükleer Silahsızlanma antlaşmasını onayladı. Bu antlaşma, ülkenin “nükleer silahsızlığı” durumunu resmileştiriyordu. Böylece Kazakistan topraklarında nükleer silahların vazgeçilmiş oldu.<sup>59</sup>

Kazakistan güvenlik politikası ülkenin ekonomik ve etnik hususiyetlerini dikkate alan birçok faktörden de etkileniyordu. Ekonomik yönden Rusya ile yakın ilişkilerin korunması ihtiyacı, Sovyet döneminde kurulan ekonomik alt yapının bir gerekliliği idi. Kazakistan ekonomik yapısı 1950-1960 yılları arasında Sibiry'a'da kurulan Rus sanayi tesislerini desteklemek üzere oluşturulmuştu. Bu açıdan askeri ve stratejik faktörler ele alındığında, Kazakistan bir anlamda Moskova'yla uyumlu olmaya zorlanmıştı.<sup>60</sup>

Lizbon Protokolü ile, Kazakistan'ın nükleer silahsızlanma ve START-I antlaşmasını onaylaması, Alma-Ata yönetimini, ulusal güvenliği ve birliği için daha etkili güvenceler arayışına götürmüştür. Bu yüzden Kazak liderliği “Asya'da Etkileşim ve Güven İnşası Değerleri” adı altında kapsamlı bir siyaset izleye gelmiştir. Bu siyaset, Asya'da bir güvenlik ortamı oluşturmaya ve bölge devletlerinin ortak çıkarlar paylaştıkları anlayışından yola çıktıkları varsayımına dayanmaktaydı. İstikrarlı barış koşullarını sağlamak ve dayanaklı kültürel ve ekonomik kalkınma için öngörülen gerekliliklerdi. Kazakistan, Asya devletleri ile barışçıl biraradallığı ve işbirliğini amaçlayan bu süreci; belli oranda denge sağlama, her bir devletin egemenlik hakkına saygılı bir şekilde askeri

---

<sup>58</sup> Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, MKM Yayıncılık, Bursa, 2008, ss. 605-606.

<sup>59</sup> Barry Leonard, **Proliferation and the Former Soviet Union**, Diane Publishing, U.S. Government Printing Office, Washington, 1994, p.14

<sup>60</sup> Alain Giroux, **Kazakistan Asya Devinin Potansiyeli ve Ekonomik Modeli**, **Unutkan Tarih Sovyet Sonrası Türkdilli Alan**, Semih Vaner (ed.), İstanbul, Metis Yayınları, s.325.

anlaşmazlıklara girme riskini azaltacak, ekonomik işbirliğini geliştirecek ve her bir ulusal kültürün özgün niteliklerini ve onların ulusal etnik ve dini ritüellerini/geleneklerini kabul/tolere edebilecek bir olgu olarak algılıyordu.<sup>61</sup>

#### **1.5.1.4. Kazakistan'ın Askeri Yapılanması**

Öte yandan kendi ulusal ordusunu kurma sürecinde Kazakistan zorlu problemlerle karşılaşmıştır. Bağımsızlık sonrasında Kazakistan'a hizmet eden bütün eski Sovyet komutanlarının varılan hükümetler arası antlaşmaya göre Rusya'ya geri dönmeleri öngörülmüştü. Kazak hükümeti bu noktada olası bir radikal askeri kadro göçünden de oldukça tedirgin olmuştu. Bu durum Kazakistan savunma kapasitesinde gözle görülür bir düşüş olarak algılanabilirdi. Bu ihtimal, tam da Kazakistan'ın silahlı kuvvetlerini yeniden düzenlemesi gerektiği bir dönemde ortaya çıkmıştı. Askeri yapıyı kalkındırmak sadece radikal tedbirleri değil aynı zamanda ciddi harcamalar yapılmasını da gerektiriyordu ki bu koşulları Kazakistan karşılayabilecek durumda değildi.<sup>62</sup>

Kazakistan'ın diğer bir savunma problemi de büyük oranda eski Sovyet test bölgelerinden ve uzay üssü Baykonur'dan kaynaklanıyordu. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Baykonur üssü egemen Kazak cumhuriyetinin mülkiyeti haline geldi ve o dönemde genç uzmanları eğitmek için yeterli teknolojik donanımına sahip değildi. Kazak hükümeti kendi toprakları üzerinde bulunan bu nükleer teknik alanı kendi iradesiyle ortadan kaldıramıyordu. Kazak hükümeti kendi toprakları üzerinde kurulmuş olan bu tesisi yasal olarak işletebilme hakkına sahipti. Diğer taraftan, Cumhurbaşkanı Nazarbayev Rusya'nın Uzay Programına müdahale etme sonucunu doğuracak olan böyle bir tasarrufun Kazakistan'ın çıkarlarını baltalayabileceğinin de farkındaydı. Bu yüzden ki, Aralık 1993'te Rusya ve Kazakistan Baykonur problemini kendi aralarında, üssün kira süresini uzatan bir anlaşma yaparak çözdüler.<sup>63</sup>

#### **1.5.1.5. Batının Gözünde Kazakistan'ın Jeopolitik Önemi**

Batılı devletler Soğuk Savaş'ın ardından dikkatlerini Orta Asya'nın yeni bağımsız devletleri üzerine ve özellikle de Kazakistan'a çevirmişlerdi. Bunun en önemli nedeni

---

<sup>61</sup> Efe Çaman, "Kafkasya ve Orta Asya'da Türkiye'nin Yeni Dış Politikası, Dış Politikanın Yönelim Sorunsalı", *Avrasya Dosyası* 12/1, 2006, ss. 185-214.

<sup>62</sup> Abdulvahap Kara, a.g.e, s. 334.

<sup>63</sup> <http://www.russianspaceweb.com/baikonur.html> (Erişim: 25.11.2013)

Kazakistan'ın jeopolitik konumuydu. *'Orta Asya: Yeni Jeopolitik'* adlı kitabında ABDli stratejist Graham Fuller; Batı'nın Orta Asya'daki temel çıkarlarını şöyle sıralamıştır:

- 1) Sovyet nükleer silahlarının Kazakistan topraklarından temizlenmesi;
- 2) Hazar Denizi'ndeki geniş hidrokarbon yataklarının üretime dâhil edilmesi;
- 3) Bölgenin İslami coğrafyaya olan yakınlığı ve iç içeliğinden istifade edilmesi;
- 4) Bölgenin belirgin olmayan siyasal şartlarının demokratikleştirilmesi;

5) Bölgedeki Rusya faktörünün dengelenmesi ve kontrol edilmesi. Bütün bu faktörler ve güdüleyiciler Batının Kazakistan ve diğer Orta Asya cumhuriyetleri üzerindeki politikasını şekillendirici etkide bulunmuştur. Buna ilişkin olarak, Batının öncelikli hedefi Kazakistan'daki bütün nükleer silahların olabildiğince hızlıca ortadan kaldırıldığından emin olmaktı. Ayrıca,

- Hazar Denizi'nde ABDn ticari şartlarını oluşturmak,
- Boru hattı güzergâhlarına Batının istediğini doğrultuda tesis etmek,
- İran'ı bölgeden izole etmek,
- Rusya'nın Hazar petrolü üzerinde kontrol kazanmasını engellemek,
- Bölgede kökten dinci rejimlerin oluşumunu mâni olmak ve

- Bölgede bağımsızlığını yeni kazanmış olan ülkelerin iç politikalarını Batı çıkarlarına uygun ve Batı demokratik modelini örnek alacak şekilde formüle etme.<sup>64</sup>

Bu noktada Batı politikalarını tamamen ABD çıkarları ile örtüşür tanımlamak da ciddi bir yanılğı olacaktır. Çünkü Batı kavramı temel olarak iki temel aktörden oluşuyordu: ABD Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği. Bağımsızlığını yeni kazanan bir ülke olarak Kazakistan iki temel oyuncuyla, yani ABD kadar Batı Avrupa Devletleri ile olan ilişkilerini de göz önünde bulunduruyordu. Bu yüzden, Kazakistan'ın Batı ile ilişkileri ABD ve Avrupa Birliği arasındaki karşılıklı çıkar ve çatışmalar bağlamında olduğu kadar, onların bir noktada buluşabildikleri ortak stratejiler üzerinden de değerlendirilebilir.<sup>65</sup>

---

<sup>64</sup> Graham E. Fuller, "Central Asia: The New Geopolitics", **Santa Monica CA: RAND Cooperation**, 1992, pp. v-vi.

<sup>65</sup> **Commission Communication, The EU's Relations with the Newly Independent States of Central Asia**, Brussels, 1995, pp.1-4.

Kazakistan Cumhuriyeti bağımsızlık sonrası güvenlik politikasını imal etme sürecinde birbirinden farklı istikrarsızlıklarla karşılaşmıştır. Bu istikrarsızlıkların çoğunun temeli yakın Sovyet geçmişinden kaynaklanıyordu. İstikrarsızlığın şüphesiz birçok kaynağı vardı. Bunun en önemli sebepleri arasında; etnik kargaşalık ve ayrımcılığın yükselişi, savunmasız kalan ama önemini daha da artıran jeopolitik pozisyonu, komşu ülkelerin nükleer güçlerinin çok tehditkâr düzeylerde oluşu gibi sebepler yer alıyordu.<sup>66</sup>

Sovyetler dönemi boyunca, Orta Asya Cumhuriyetleri Sovyetler Birliği sınırlarının ötesindeki dünya ile çok nadiren ilişki kurmuştur. Yani dış dünya ile aralarındaki bilgi alış verişleri oldukça kısıtlıydı. 1991’de Sovyetler Birliği yıkıldığında uluslararası kamuoyunda bölgeye yönelik yüksek oranda bir kayıtsızlık ve bilgisizlik hakimdi. Bu kayıtsızlığın temel nedenleri ise uluslararası toplumun bölgeye ilişkin güvenilir kaynaklardan yoksun olması ve ellerinde Orta Asya ile ilgili çok az bir bilginin bulunmasıydı.

Sovyetler Birliği’nin dağılması, Orta Asya’daki genel kamu kesimlerinde olduğu kadar toplumun katmanında da güvensizlik duygusunun perçinlenmesine sebep olmuştur. Bu güçlü endişelerin ardında pek çok sebep bulunabilir. En güçlü sebep ise bölgenin yabancı düşman güçler tarafından çevrelenmesi algısı şeklinde oluşmuştu. Bu algı ile bölgede yerleştirilmiş bulunan kitlesel kimyasal tahrip edici silahların varoluşu arasında önemli bağlantılar bulunmaktaydı. Nitekim bağımsızlığını yeni kazanmış olan Orta Asya ülkeleri askeri güç bakımından oldukça zayıf ve savunmasızdı. Milli orduları hemen hemen yoktu ve aynı zamanda kendi toprakları üzerine yerleştirilmiş Sovyet tesislerinde doğrudan kontrolleri/kontrol hakları da mevcut değildi. Diğer ülkelerle aralarındaki diplomatik, kültürel ve ticari ilişkiler zamanla arttıkça ve uluslararası örgütlere üyelikleri hasıl oldukça, bu ülkelerin ulusal güvenliklerine tehdit oluşturan dış güçler korkuları da aşamalı olarak azalmaktaydı. Batı için Sovyet sonrası Orta Asya 1991’de iki temel tehlike arz ediyordu:

- Radikal İslamın hızlı yayılış ihtimali,
- Kitlesel imha silahlarının özellikle de Kazakistan nükleer silah kaynağının yayılış olasılığı.

---

<sup>66</sup> Sally N. Cummings, “Kazakhstan: an Uneasy Relationship – Power And Authority In The Nazarbaev Regime”, Sally N. Cummings (ed), **Power and Change in Central Asia**, London&New York: Routledge, 2002, pp.59-73.

İlerleyen süreçte belirginleşen bir durum da; Orta Asya cumhuriyetlerinin bağımsızlık tecrübeleri arttıkça, İslam'ın bölgenin geleneksel dini ve yerel kültürün temeli olmasına karşın, toplumda aktif bir gücü teşkil etmemeye başlamasıydı. Bu yüzden ki, radikal İslam bu süreçte gerçek bir tehlike oluşturabilecek gibi görünmüyordu. Kazakistan toprakları üzerindeki nükleer cephaneliğe yönelik endişeler ise mevcut durumun tamamen yanlış anlaşılması üzerinde kurulmuş bir algıydı. Her ne kadar stratejik ve taktiksel kullanıma uygun nükleer silahların Kazakistan'a yerleştirilmiş olması bir tehdit gibi gözükse de, Kazak Hükümeti'nin bu silahlar üzerinde operasyonel kontrolü ve de doğrudan erişiminin olmaması bu tehdidi ortadan kaldırıyordu. Bu durum Semipalatinsk nükleer test alanı ve Baykonur'daki uzay üssü için de geçerliydi. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Cumhurbaşkanı Nazarbayev Kazakistan'ın, bağımsız nükleer politikasını oluşturması için çaba harcadı. Diğer taraftan ulusal lobi, nükleer kaynakların ortadan kaldırılmasının Batının çıkarları ile tam uyuşmayacağından endişe duyuyor ve bu kaynakların en azından uluslararası kamuoyu tarafından daha fazla imtiyazlar sağlanana kadar korunması gerektiği düşüncesini savunuyordu.<sup>67</sup> Ancak Nazarbayev'in bu düşünceleri gerçekleşmedi. Kısa bir süre içinde, (1992'nin ortalarına gelindiğinde) bütün nükleer silahlar, 1995 baharına kadar ise tüm stratejik silahlar ortadan kaldırıldı.<sup>68</sup>

Kazakistan 1994'te Nükleer Silahsızlanma Antlaşması'nı imzalayan ülkelerden birisiydi. 1995 Budapeşte Memorandumu'nun tedbirleri dâhilinde ise Baykonur Üssü ve Semipalatinsk Nükleer Test Alanı Kazak- Rus ortak savunma planının bir parçası olarak Rus kontrolüne bırakıldı. Bütün bu antlaşmaların neticesinde Kazakistan'da nükleer silahlarda kaynaklanan endişeler ortadan kalkmış oldu.<sup>69</sup>

### **1.5.1.6. Bağımsızlık Sonrasında Kazakistan'ın Sosyo-Ekonomik Sorunları**

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından 4 yıl sonra, Orta Asya'daki istikrarı tehdit eden politikalar kendilerini göstermeye başlamışlardır. Bu bağlamda Kazakistan'daki toplumsal sorunlar ön plana çıkmıştır. Yani bölgedeki sosyal ve ekonomik bölünme tehditleri, Sovyet

---

<sup>67</sup> Boris Najman, Richard Pomfret, Gaël Raballand, **The Economics and Politics of Oil in the Caspian Basin: The Redistribution of Oil Revenues in Azerbaijan and Central Asia**, Central Asia Research Forum, Routledge, 2007, pp. 22-25.

<sup>68</sup> <http://www.kazakhstan.org.tr/index.asp?sayfa=55>. Erişim: 21/12/2013.

<sup>69</sup> <http://www.sabah.com.tr/Dunya/2012/03/31/2-nukleer-guvenlik-zirvesi-ve-nazarbayevin-onerisi>. Erişim: 21/12/2013.



sisteminin dağılmasıyla birlikte tetiklenmiştir. Organize suçlar, yolsuzluk ve yozlaşma ciddi oranda artış göstermiştir. Organize suçlar Kazak toplumunda kemikleşmiş bir olgu haline gelmiştir. Klan sistemine bağlı bir nevi “mafyalara dünyası”, tüm toplumu kuşatmıştır. Bireysel zenginliklerin kazanılmasıyla rüşvet ve dolandırıcılık tekelleri üzerindeki koruma artmış ve dolayısıyla şiddet baş göstermiştir. Hukuk ve kamu düzenindeki bozulmanın temel sebebi olarak ise, kaynağı büyük oranda Afganistan olan “uyuşturucu kaçakçılığının” çok fazla artması geliyordu. Uyuşturucu kaçakçılığıyla beraber silah kaçakçılığı da artış göstermiştir. Çeşitli Sovyet, Çin ve İsrail silahlarının imal edildiği Tacikistan sahası silah kaçakçılığında temel üs noktalarından biriydi.<sup>70</sup>

Bölgedeki etnik çeşitlilik ve karmaşa da silahlanma olgusunu besleyen bir unsurdur. Orta Asya Cumhuriyetlerinin tamamı heterojen etnik kökenli bir yapıya sahiptir. Kazakistan’da farklı etnik kökenlerden gelen nüfus, tüm nüfusun %55 ‘inden daha fazlasını oluşturmaktaydı. Kazaklar, Sovyet döneminde nüfusun sadece %45’ini oluşturuyorlardı. Sovyetler Birliği’nin yıkılmasından sonra, birçok farklı etnik kökenden gelen uluslar (temel olarak Slavlar) göç ettikleri cumhuriyetlerde geleceklerinin nasıl olacağına dair net bir fikre sahip değillerdi. Olası bir çatışmanın temel kaynağı her bir cumhuriyetteki yerel nüfusun oluşturduğu farklı etnik kökenden gelen bölgesel gruplar arasında çıkabilecek rekabet ortamıydı. Tacikistan’da gerçekleştiği gibi Klan rekabetleri şiddetli bir sivil savaşa neden olabilirdi. Bağımsızlıklarını yeni kazanan Orta Asya Cumhuriyetlerinin hepsi böyle bir potansiyel iç savaş durumuyla karşı karşıyaydı. Kazakistan’da da hükümete karşı ciddi bir tehdit olmasa bile bölgesel hizipler daha çok özerklik kazanabilmek için çeşitli siyasi manevra girişimlerinde bulunuyorlardı. Mosonov’a göre 1990’lardaki anket çalışmalarının doğurduğu sonuçlara göre etnik Rus gruplarının %80 ile 90 civarı Kazakistan’ı terk etme niyetindeydiler. Mevcut siyasal sisteme bir tepki olarak Rusya Federasyonuna göç etmeyi arzu etmekteydiler. Kendilerine göre yeni Kazakistan devleti bir asimilasyon politikası uygulamaktaydı. Bunun doğal sonucu olarak da Rus kültürünün statüsü önem kaybetmekteydi. Bu gelişme kabul görmemiştir ve tepkiyle karşılanmıştır.<sup>71</sup> Cummings’e göre özellikle 1994-1996 yılları arasında hükümetin içinde yer almayan ama siyasi nüfuzu yüksek olan Murat Auezov, Petr

---

<sup>70</sup> Alain Giroux, a.g.e, s.333.

<sup>71</sup> Masanov Nurbulat, **Perceptions of Ethnic and All-National Identity in Kazakhstan. The Nationalities Question in Post-Soviet Kazakhstan.** IDE Middle East Studies Report No 51. 2002, [cited 16 July 2006].

Svoik, Gaziz Aldamzharov ve Bulat Abilov gibi şahıslar alternatif güç merkezleri olarak algılanmaktaydılar.<sup>72</sup>

Etnik karmaşanın yanında ekolojik sorunlar da ülkesel güvenlik için ciddi tehditler oluşturmaktaydı. Aral Gölü Sovyetler tarafından doğal kaynakların nasıl kötü yönetildiğinin bir sembolü haline gelmişti. Uluslararası yardımlar, durumun daha kötüye gitmesini önlemişti. Fakat Aral havzasındaki su yönetimi sorunu da önemli bir problem olarak kendini göstermekteydi. Bu sorunun çözümü için bölgedeki tüm Orta Asya devletlerinin aktif katılımı gerekiyordu ve resmi bir mutabakatın gerçekleşip olumlu sonuçların alınabileceği konjonktürel bir durum mevcut değildi. Böyle bir durumda ortaya çıkan çözümsüzlük bir savaş sebebi haline gelebilirdi. Bununla birlikte yerel düzeyde, su problemi de Kazakistan'ın, özellikle çöl bölgelerinde temel bir sorun haline gelmişti. Üretim alanlarının bölgede kısıtlı olmasından dolayı, tarımsal faaliyetlerde çok büyük sorunlar oluşmaya başlamıştı.<sup>73</sup>

Bölgedeki diğer bir sorun ise, güneydeki Orta Asya cumhuriyetlerinde ki demografik büyümenin çok hızlı artışıdır. Temel yerel gruplar arasındaki büyüme hızı göçebe nüfus ve tüm kırsal bölge nüfuslarından çok daha hızlı büyüme göstermektedir. Bölgenin doğal kaynakları, özellikle su ve tarım alanları risk altındaydı. Kentsel işsizlik gittikçe artıyordu. Devam eden ekonomik düşüş beraberinde sorumluluğu yüksek tehlikeleri getiriyordu. Bu noktada ortaya çıkan eşitsiz ekonomik dağılım bütün Orta Asya Cumhuriyetlerinde sosyal stresin yerel düzeyde artışı ve temel istikrarsızlığı beraberinde taşımaktaydı.

Bölgenin sosyo-ekonomik sorunlarıyla ilgili olan ve üzerinde durulması gereken diğer bir konu da teorik olarak İslam'ın, zaman içinde siyasallaşarak, sosyal adaletin sistem tarafından sağlanacağına dair inançlarını yitirmiş insanların ızdırap ve hayal kırıklarını bertaraf edeceği birleştirici bir güç haline gelmesi düşüncesi idi. Fakat pratikte İslami rejimlerin geniş Orta Asya kitleleri tarafından kabul edilmesi pek olası gözüküyordu.

1998'de Taliban'ın Orta Asya sınırlarına dayanmasından itibaren, özellikle de İslami grupların (Özbekistan İslami Hareketi, Taliban, El-Kaide, Hizbut Tahrir gibi) Kırgızistan ve Özbekistan'daki bazı bölgelerde eylemlerinin etkisiyle, bölgesel tehdit

<sup>72</sup> Sally N. Cummings, **Kazakhstan Power And The Elite**, Londra, IB Tauris, 2005, p.45.

<sup>73</sup> Joma Nazpary, **Sovyet Sonrası Karmaşa Kazakistan'da Şiddet ve Mülksüzleşme**, (Çev. Selda Somuncuoğlu), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, ss.39-44.

algılamaları belirgin biçimde bu yöne kaydı. ABD de özellikle Hazar Denizi'nin ve boru hattı güzergâhlarının stratejik güvenliği bağlamında bu gruplarla ilgilenmeye başladı. Avrupa Birliği ise özellikle 1998'den sonra, sosyal istikrar ve demokratik zemin üzerinde yoğunlaşarak, bölgede istikrarlı bir gelişimin nasıl oluşturulması gerektiği ile meşgul olmaya başlamıştır. Dolayısıyla, bağımsızlık sonrası süreçte Orta Asya'da güvenlik konusunda Batı'nın olası etkisi artarak devam etmiştir.

En başından itibaren bölgesel güvenlik üzerinde üç dışsal (bölge dışı) faktör önemli rol oynamıştır: NATO "Barış için Ortaklık" programı, Avrupa Birliği'nin gelişen Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası ve bunların yanında Avrupa Güvenlik İşbirliği ve Teşkilatı.<sup>74</sup>

Aniden gelen bağımsızlık süreci toplum psikolojisi üzerinde de ciddi baskılar yaratmıştır. Bu ani geçiş her şeyden önce toplumda kuvvetli bir güvensizlik ve ortada kalmışlık duygusu yarattı. Bu durum ise, bireysel düzeyden devlet düzeyine; bölgeler arası ilişkilerden olduğu kadar uluslararası ilişkilere kadar Kazakistan politikalarını her seviyede etkiledi.

Genel olarak Orta Asya'nın geleceği de kaçınılmaz olarak Rusya, Çin, ve Batıyı (ABD ve Avrupa) içeren küresel güçler ile yerel güçler arasındaki etkileşimler tarafından belirlenecektir. Ancak bilhassa Avrupalı siyasetçiler 1990'ların ilk yarısında, bölgede gelişen eğilimlere yönelik oldukça yanıltıcı değerlendirmelerde bulundular. Aslında bölge cumhuriyetlerine yönelik üzerinde durulması gereken en önemli ihtiyacın, ulus-devlet inşası olduğunu ve bunun için de yeni gelişen elit sınıfın ekonomik ve siyasi çıkarlar konsolidasyonunun gerekli olduğunu gözden kaçırdılar. Her ne kadar bu noktada, Avrupa Birliği politikaları Orta Asya'da bölge içi entegrasyonu teşvik etmeyi amaçlasa da, aslında tam anlamıyla karşıt bir sürece yani bölgesel çözülmeye tanık olunmaktaydı. Yeni bağımsız devletlerin öncelikli olarak otoriter rejimler inşa ederek içeride ve dışarıda güvenlik ve istikrarı sağlamaya ihtiyacı varken, bu ihtiyacı dikkate almadan Avrupa Birliği, bölgede demokrasiyi geliştirmeyi ve piyasa ekonomisine katkıda bulunacak kurumları inşa etmeyi umuyordu.<sup>75</sup>

---

<sup>74</sup> **Kazakistan Ülke Raporu**, TİKA yayınları No: 30, Ankara,1996.

<sup>75</sup> Peter J. Anderson, Georg Wiessala (Ed.), "The European Union and Asia: Reflections and Re-orientations", **European Studies**, Vol.25, Rodopi, Netherlands 2007, pp.93-95.

Kısacası Avrupa Birliği Orta Asya bölgesinde etkili olan jeopolitik faktörleri yeterince hesaba katmamışlardır.

Bu dönemde Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın da gerçekçi olmayan ve formaliteye dayalı (formel) bir yaklaşımı olmuştur. AGİT yöneticilerine göre, özellikle Tacikistan-Afganistan sınırı Avrupa güvenlik alanının güney kanadını sembolize etmekteydi. AGİT, Tacikistan'daki iç çatışmayı çözümlenmede başarılı olamadı ve bölgeye yönelik devam etmekte olan Afganistan tehlikesini tam anlamıyla fark etmeyerek aslında ne kadar etkisiz olduğunu göstermiş oldu. Eş zamanlı olarak gerçekleşen paralel olaylar, Avrupa kültür ve siyasi alanının yani en iyimser bir tahmin ancak Kazakistan- Özbekistan sınırına kadar ulaşılabilirliğini kanıtladı.<sup>76</sup>

1990'ların ikinci yarısında, Batı Avrupalı ve özellikle de Alman liderler durumun farkına vardılar. Avrupa Birliği jeopolitik olarak, Hazar Denizi ve Orta Asya'daki diğer yabancı güçlerin gölgesinde kalıyordu. 1998'de Avrupa'yı bölgede daha aktif bir rol oynamaya teşvik eden Alman Sosyal Demokratların açıklamaları yetersiz kaldı.<sup>77</sup> Avrupa Birliği'nin ekonomik açıdan en etkili üyesi olan Almanya, Avrupa problemleriyle fazlasıyla meşguldü; bunların ötesinde, Avrupa Birliği de genişleme süreci, dış politika derinleşme ve Avrupa kıtasal güvenliğine yönelik daha bütüncül bir yaklaşımın oluşturulması ile ilgileniyordu.<sup>78</sup>

2000 yılından itibaren Avrupa camiasının Orta Asya'ya yönelik ilgisi bariz olarak arttı. Bu dönemde Orta Asya'dan kaynaklanan çeşitli tehdit algılamalarının giderek belirginleşmesi söz konusu oldu. Özellikle uyuşturucu ticareti, kaçak göçmenlik, sosyal huzursuzluğun artışı, demokratikleşme sürecinin duraksaması, birçok cumhuriyette açık diktatörlüklerin inşası, ekonomik çöküşün yerleşmeye başlaması ve radikal İslam'ın yükselişi ortaya çıkan önemli güvenlik problemleri arasında sayılabilir.<sup>79</sup>

Bu noktadan sonra Avrupa Birliği'nin Orta Asya'ya ilişkin tutumu çok daha netleşmiştir. Avrupa Birliği ile ilişkiler, Özbek lider İslam Karimov'un 2001 Nisan ayında

---

<sup>76</sup> **Eastern Europe, Russia and Central Asia 2003**, Routledge, 3rd Edition 2002, pp. 522-525.

<sup>77</sup> Dieter Dettke (Ed.), "A Great Game No More: Oil, Gas And Stability In The Caspian Sea Region", **Policy Paper of the SPD Parliamentary Group in the German Bundestag**, Friedrich-Ebert-Stiftung, 1999, pp.58-62.

<sup>78</sup> Sally N. Cummings, a.g.e., p.90.

<sup>79</sup> Rustam Burnashev, **Central Asia: A Gathering Storm?**, (Ed. Boris Rummer), M.E. Sharpe, 2002, pp.114-121.

Berlin ziyaretinden sonra giderek yoğunlaştı Alman Dışişleri Bakanı ve Orta Asya liderleri ile temas kurdu. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev ile görüşmesinde sonra Almanya'nın bölgeye ilişkin politikası çok daha net bir hal aldı. Bu artan ilginin arkasında Avrupa'nın Orta Asya'daki gelişmelerden duyduğu ciddi endişeler yatmaktaydı. Ancak Almanya ve ABD açısından asıl belirsizlik noktalarının başında, Avrupa çıkarlarının, bölgenin diğer temel oyuncularından Rusya ve ABD tarafından ne ölçüde paylaşıldığı meselesi geliyordu. Bu sorunun cevabı ne olursa olsun, görünen o ki yaşanan süreçte Avrupa giderek bu "Büyük Oyun"un bir oyuncusu haline gelmeyi başarmıştır.<sup>80</sup>

### **1.5.2. Kazakistan Dış ve Güvenlik Politikasının Şekillendirilmesinde Bireysel Rol: Ebedi Cumhurbaşkanı Nursultan Abişuli Nazarbayev**

Nursultan Nazarbayev Bağımsız Kazakistan Cumhuriyetinin ilk ve halen görevini sürdürmekte olan ebedi cumhurbaşkanıdır. Nazarbayev, Cumhurbaşkanı olmanın çok daha ötesinde bir lider olarak bağımsızlığın ilk yıllarında Kazakistan'a önderlik etme sorumluluğunu üzerinde fazlasıyla hissederek Kazak ulusunun karizmatik kurucu babası rolünü üstlenmiştir.

Nazarbayev daha Sovyet döneminde Komünist Parti içerisinde önlenemez bir yükseliş içerisinde olmuştur. Sovyet Kazakistanı'nın Almatı bölgesinin Alatau dağlarının yamaçlarında yaşayan çoban bir ailenin çocuğu olarak 1940 yılında dünyaya gelen Nazarbayev, Kazakistan ve Ukrayna'da çelik işçisi olarak çalışma hayatına atılmıştır. 1962'de Komünist Partiye katıldıktan sonra parti içerisinde istikrarlı bir yükseliş göstermiştir. İlk olarak 1960'ların ortasında Temirtau Genç Komünist Birliği 1. Sekreteri olarak atanmış; ardından 1972 yılında Komünist Parti'nin Karaganda Metalürjikal Kombinant Komitesi Sekreteri olmuştur. 1976'da Karaganda Bölgesel Parti Komitesi Birinci Sekreterliğine, 1979'da ise yerelden ulusal düzeye yükselerek Kazakistan Komünist Parti Sekreterliği'nde görev almıştır. 1984 yılı itibariyle Nazarbayev başbakanlık makamına denk gelen Kazakistan Bakanlar Kurulu Başkanı olmuş; böylece uzun yıllar

---

<sup>80</sup> Mustafa Aydın, a.g.e., s.103

Kazakistan Komünist Partisi Birinci Sekreterliği'ni sürdüren ve Sovyet Polit Bürosunun önemli bir üyesi olan Dinmuhammed Kunayev'in halefi olarak görevini sürdürmüştür.<sup>81</sup>

Kunayev Nazarbayev'i siyasi anlamda kanatları altına alarak yetiştirmiştir. Nazarbayev'in Komünist Parti'de üst kademelere doğru yükselişi Nazarbayev'in kişiliğinde sahip olduğu liderlik vasfıyla da açıklanabilir. Özellikle Nazarbayev'in liderliğinin ilk yıllarında otoriteyle mücadeledeki istekliliği ve yetenekleri dikkat çekici olmuştur. Nazarbayev'in liderliğinin bu yönü, Temirtau çelik tesisindeki Genç İşçi Komsomolu'nun 1.Sekreterliği'ndeki görevi olan işçi liderliği sırasında da görülmektedir. Nazarbayev, Komünist Gençlik Birliği üyelerinin Cumartesi ya da Subota<sup>82</sup> gününün bir bölümünde toplum için faydalı çalışmalar yürütülmesi için gönüllüleri ikna etmiştir. Nazarbayev'in o dönemki bir çalışma arkadaşlarından biri olan Kuanysh Omasev:

*“Nazarbayev'in bizleri, yöneticiliğini yaptığı Subota projesinde çalışmaya nasıl razı ettiğini hala hatırlarım.... Nazarbayev Komsomol toplantılarında ateşli konuşmalar yaptı, Subota projesini desteklememizi istedi, sağlam savlarla ve espriler yaparak konuştu. Biz de söylediklerini yaptık ve birçok cumartesimizi onunla ağaç dikmekle geçirdik”.*<sup>83</sup>

Nazarbayev'in siyasi yaşamında zaman zaman parti otoritelerine karşı takındığı dik duruşuna ilişkin örnekler de bulunmaktadır. Partideki ilk yıllarında Genç Komünistler Birliği Temirtau Şehir Komitesi Birinci Sekreterliğine seçilse de, politika için çelik fabrikasındaki kıdemli pozisyonunu bırakmak istememiştir. Parti Birinci Sekreterliği teklifini reddetmesi partinin üst kademelerince sert bir biçimde kınanmasına sebep olmuştur. Fakat Nazarbayev kendisinin bu tutumunu partinin usulsüz seçim süreçlerine karşı ahlaki bir karşı çıkış olarak göstermeye çalışmıştır.<sup>84</sup>

Nazarbayev'in Yolsuzluk ve parti hiyerarşisine karşı duruşundaki kararlılığı Kazakistan Bilimler Akademisinin Müdürü olan Askar Kunayev'in kardeşinin

---

<sup>81</sup> Jonathan Aitken, **Kazakistan'ın Efsanevi Lideri Nazarbayev**, Hayat Yayınları, İstanbul 2010, ss.33-40.

<sup>82</sup> Subotnik, Komünizm döneminde her vatandaşın cumartesi günleri ücretsiz olarak belirtilen bir yerde çalışmasıdır. Bkz. Kaplan, Frederick, **Bolshevik Ideology and the Ethics of Soviet Labor**, Philosophical Library, New York, 1968, pp.361-363.

<sup>83</sup> Jonathan Aitken, **Kazakistan'ın Efsanevi Lideri Nazarbayev**, a.g.e., s.44-45

<sup>84</sup> Nazarbayev, **Özgürlük ve Demokrasi Yolunda**, Hotama Kültür Yayınları 1992, ss.39-42.

yolsuzluklarını aleni olarak kınamasıyla birlikte had safhaya ulaşmıştır. Öyle ki bu tavrıyla Nazarbayev, kendi lideri olan Dinmuhammed Kunayev'e karşı bir pozisyon almıştır.<sup>85</sup>

Nazarbayev'in otoriteye karşı gelme huyu yanında, yolsuzlukla mücadele gibi artı kişisel özellikleri, onu ulusal liderlik niteliklerine sahip ve ülkesine egemen bir siyasetçi olma yönünde önder pozisyona getirmiştir<sup>86</sup>

### 1.5.2.1. Nazarbayev'in Komünist Partisi Genel Sekreteri Oluşu

1986 yılında Mihail Gorbaçov, Kunayev'i iktidardan uzaklaştırdığında yerine Nazarbayev'in gelmesi beklenirken bu gerçekleşmedi. Aitkin'e göre Gorbaçov da Nazarbayev'in partinin başına geleceğini düşünmüştü. Hatta veda görüşmesinde Gorbaçov'la Kunayev arasında aşağıdaki konuşma geçmiştir:<sup>87</sup>

— Gorbaçov: *Sizden halefiniz konusundaki tavsiyenizi rica edebilir miyim? Ne de olsa, bu ülkeyi 24 yıl yönettiniz. Kimi önerirsiniz?*

— Kunayev: *Şu anda görevi devralacak gerçek bir aday yok. Entrika kuran, ortalıkta dolaşan birçok kişi var ama hiçbiri gerçek lider olacak özelliklere sahip değil. Onun için size tavsiyem, Kazakistan'ı yönetmek için iyi ve nüfuzlu bir Rus'u göndermenizdir.*

Kunayev'in yerine geçmişte bir süre Kazakistan'da yaşamış doğrudan Moskova'dan gönderilen bir Rus olan Gennady Kolbin geldi. 1986 Aralığındaki ayaklanmanın sebebi de zaten Kazakistan Komünist Partisi'nin başına etnik bir Rusun atanmasıydı. Bu olayların cereyan ettiği günlerde Bakanlar kurulu Başkanlığını yapan Nursultan Nazarbayev gelişmeleri bizzat şöyle anlatmıştır:

*“15 Aralık 1986 Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Genel Kurulu'na bir gün kala Kunayev'den boşalan yeri, Moskovadan uçakla gelen G.V. Kolbin'in dolduracağını öğrendik... Böyle ciddi bir konuda, böyle büyük bir işe, yani Kazakistan'ın gelecekteki kaderini elinde tutacak bir makama, Kazakistan yöneticilerinin devre dışı bırakılarak tayin yapılması beni ve*

---

<sup>85</sup> Mikhail Alexandrov, **Uneasy Alliance: Relations Between Russia and Kazakhstan in the Post-Soviet Era, 1992-1997**, Greenwood Publishing Group, Westport, 1999, p. 7.

<sup>86</sup> Martha Brill Olcott, Post-Soviet Kazakhstan, **The Demographics of Ethnic Politics, Problems of Post-Communism**, Mar/Apr95, Vol. 42, No.2, pp. 24-28.

<sup>87</sup> Jonathan Aitken, a.g.e., p.98.

*Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesi üyelerini çok şaşırttı. Hiç olmazsa usul gereği ve nezaket icabı kendilerine danışılarak bir tayin yapılabilirdi. Ancak kimseye haber verilmeden yapılan bu tayin karşısında bizim yöneticiler hipnotize olmuş gibi donakalmışlardı. Tanımadığımız hakkında hiç bir şey bilmediğimiz Kolbin'i Kazakistan Merkez Komitesi Başkanlığı'na yani Birinci Sekreterliği'ne seçmek mecburiyetinde kaldık.*<sup>88</sup>

Kolbin'in atanması Kazakistan başkenti Almatı'da başlayıp diğer kentlere yayılan ve öğrencilerin örgütlediği protestolara neden oldu. Bu dönemdeki algı, Kunayev ve ekibi aracılığıyla Kazakistan Sovyet Cumhuriyeti yönetiminin yaklaşık 20 yıllık etnik Kazak yönetiminin ardından yeniden ipleri Moskova'nın kontrolüne alma niyeti şeklinde olmuştur. Protestoların Sovyet güvenlik birimlerince güç kullanarak bastırılması sonucu ise en az 200 kişi ölmüş ve yaklaşık bin kişi yaralanmıştır.<sup>89</sup>

Bu gösterilerin etkileri sadece Kazakistan'la da sınırlı kalmamıştır. Kazakların bu isyanı, 50 milyonu aşkın Müslüman'ın yaşadığı "Sovyetler Birliği'nin dünyadaki son çokuluslu imparatorluk olduğunu" tüm herkese yeniden hatırlatmıştır. Bundan sonra da zaten Sovyet otoritesine karşı isyan hareketleri ardı ardına devam etmiştir.<sup>90</sup>

Nazarbayev'in de Kunayev'in iktidardan gidişi ve Kolbin'in onun yerine gelişindeki protestolara ilişkin bazı çelişkili anlatımları olmuştur. Jeltoksan hadisesi olarak biline gelen ve kazakların ulusal bağımsızlık mücadelesi olarak lanse edilen Aralık 1986'daki olaylardan yıllar sonra Nazarbayev kendisinin, Moskova'nın Kazakistan'daki kontrolünü arttırma yönündeki girişimlerini protesto eden öğrencilerle birlikte hareket eden bir Kazak milliyetçisi olarak resmetmek için protestocularla birlikte yürüdüğünü iddia etmiştir. Aslında kalabalık artmaya başladığı zaman Kolbin'in odasında bir nevi kriz yönetim toplantısı gerçekleşmişti. Nazarbayev toplantı sırasında yaşananları şöyle aktarmaktadır:

*"Merkez Komitesi binasının önündeki alanda birçok genç toplanmıştı. Bir müddet sonra kalabalık iyice büyüdü. Bunun üzerine bir değerlendirme*

---

<sup>88</sup> Nazarbayev, **Özgürlük ve Demokrasi Yolunda**, a.g.e., s. 182-184.

<sup>89</sup> Frederic P. Miller, Agnes F. Vandome, John McBrewster, **Jeltoksan**, Alphascript Publishing, Newyork, 2009, pp. 21-44.

<sup>90</sup> Alexandre Bennigsen, "The Long Shadow of Anti-Soviet Rioting." **The New York Times**. 30 December 1986, City Final Edition.



*yapmak için Kolbin'in odasına çağrıldık. Benim ve Presidium başkanı Mukaşevin balkona çıkararak halkı yatıştıracak bir konuşma yapmamız istendi. Balkon'a çıktığımızda orada toplananlar bize bir tek soru sordular:*

*—Neden bir yerliyi, bizden olan birini seçmediniz?*

*Bu soruya mantıklı bir cevap veremedik. İşte o zaman pankartı taşıyanlar ve onlara katılan büyük kalabalık Almatı caddelerinde yürümeye başladı. O insanlar Almatı caddelerinde yürümeye başlayınca ben de çok önemli bir tercih yapmak zorunda kaldım. Toplananlar haklıydı. Hemen onların önüne geçerek ve ilk sırada yer alarak yürüyüşe katıldım.”<sup>91</sup>*

Almatı ve diğer şehirlerdeki gösterilerin artması üzerine, Moskova yatıştırıcı bir tedbir olarak Kolbin'in yardımcısı olan Rus asıllı Miroşkin'i görevden almıştı. Ancak protestolar bir türlü dinmek bilmedi. Sovyet merkezi otoritesi halkı yatıştırmak için son çare olarak 1989 yılında Kolbin'in yerine Kazak asıllı Nazarbayev'i getirmek zorunda kalmıştır. Ancak bu olay Sovyetler açısından sonun başlangıcı olmuştur. Nisan 1990'da Kazak Yüksek Sovyeti tarafından Nazarbayev yeni oluşturulan devlet başkanlığı makamına seçilmiş ardından Aralık 1991'de Sovyetler birliğinin çökmesinden hemen önce ülke genelinde yapılan devlet başkanlığı seçimlerini oyların %91,5 ini alarak kazanmıştır.

Hemen bir ay sonra Sovyetler birliğinin yıkılmasıyla Nazarbayev kendini bağımsızlığını yeni kazanan bir ülkenin cumhurbaşkanı olarak bulmuştur. Kazakistan daha önce modern bir devlet olarak varolmayı denemiş ama Bolşeviklerce izin verilmemiş ve sınırları da 1920'li ve 30'lu yıllarda Sovyet otoriteleri tarafından çizilmiş bir ülkeydi.<sup>92</sup> Bu durum ulus inşası sürecinde bazı ciddi engeller ortaya çıkarmıştır. Bahsedilen bu engeller sadece yeni kurulan bir ülkenin ayakta kalmasını zorlaştırmakla kalmamış, aynı zamanda onu yönetecek ve tanımlayacak liderliğin şekillenmesine de etki etmiştir.

Fukuyama'nın da belirttiği gibi ulus inşasının millet inşasından farklı olduğu gözönünde bulundurulması şarttır. Millet inşası; üzerinde yaşadığı topraklara derin kökler salmış insanların, kültürlerin ve geleneklerin oluşumudur. Fukuyama'ya göre ulus inşa süreci iki aşamaya sahiptir: ilki, insani yardım, altyapının yeniden inşası, felaket yardımı

---

<sup>91</sup> Nursultan Nazarbayev, **Özgürlük ve Demokrasi Yolunda**, a.g.e., ss. 188-190.

<sup>92</sup> S. Sabol, "The Creation of Central Asia: The 1924 National Delimitation", **Central Asian Survey**, Vol. 14, No. 2, 1995, pp. 225-241.

ve ekonomik kalkınma ile devletin istikrara kavuşması ile ikinci olarak da kendi kendine sürdürebilen iktisadi ve siyasi kurumlar iyi demokratik yönetişimi ve ekonomik gelişmeyi gerçekleştirmesi mümkündür.<sup>93</sup>

Sovyetler birliği sonrası dönemde Nazarbayev'in ulusun babası olduğu imajı, Sovyetler Birliği'nin çöküşü sırasında mevcut olan ortamdaki kaynaklanmıştır. Sovyet sonrası bağımsızlığa içkin ulus inşası, devlet inşası, politik ve ekonomik reform gibi sorunlar Nazarbayev'in 'Kazakistan'ın karizmatik liderliği' söyleminde merkezi bir yere sahiptir.<sup>94</sup>

Ayrıca bu olgu Eatwell'in karizmatik liderlerin doğuşu tipolojisine de uymaktadır. Sovyetler birliğinin çöküşü, 20. yüzyıldaki Karizmatik liderleri önceleyen sosyo-ekonomik krizlere benzemektedir.<sup>95</sup>

### 1.5.2.2. Nazarbayev'in 'Kazak Ulusu' İnşasındaki Rolü

Ulus inşası sürecindeki sorunların üstesinden gelebilmek için Nazarbayev tarafından ortaya konan politikalar karizmatik bir lider olarak imajını güçlendirmiştir. Karizmatik lider olarak Nazarbayev imgesi onun uluslaşma sürecindeki engellerle mücadelede başarılı olduğu algısına bağlıdır. Bu durum onun Kazakistan'ın ulusal birliğini sürdürme, etnik çatışmadan kaçınma, ekonomik refah sağlama ve Kazakistan'ın uluslararası meşruiyetini sağlamada başarılı olduğu görüşüne dayalıdır. Brubaker'in belirttiği gibi eski Sovyet coğrafyası 1990'larda devletlerin millileşmesine şahit olmuştur.<sup>96</sup> Yani önce devletler kurulmuş, ardından ise millileşme/uluslaşma süreci yaşanmaya başlanmıştır. Kazakistan'ın ilk 10 senesine ilişkin Batıdaki akademik çalışmaların büyük bir bölümü uluslaşma sürecinin farklı yönlerine odaklanmaktadır.

Bağımsızlığın ilk yıllarında Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in karşılaştığı en büyük sorun Kazak etnisitesine dayalı bir devletin teşkili ve bunun bütünlüğü sorunuydu. Gorbaçov'un da 'yeniden yapılandırma' (perestroika) politikasıyla başlayan ideolojik

---

<sup>93</sup> Francis Fukuyama, **Nation-building and the Failure of Institutional Memory. Nation Building Beyond Afghanistan and Iraq**, Baltimore: John Hopkins University Press, Baltimore, p.3.

<sup>94</sup> Reuel R. Hanks, **Global Security Watch—Central Asia**, Abc-Clio, California 2010, pp.148-149.

<sup>95</sup> Roger Eatwell'e göre karizmatik liderlik tipolojisi, dört özelliğe sahiptir. Bunlar, misyoner vizyon, simbiyotik hiyerarşi, destansı şeytanlaştırma (manichean demonisation) ve şahsi varlık. R. Eatwell, 'The Concept and Theory of Charismatic Leadership', **Totalitarian Movements and Political Religions**, Vol. 7, No. 2, 2006, pp.141-156.

<sup>96</sup> Brubaker, R. , **Reframing Nationalism** , Cambridge University Press, Cambridge, 1996, p. 19.

çöküş milli ideolojilerin hızla gelişmesine sebep olmuştur. Halkların devrimden önceki eski hayat tarzını öven söylemlerde bu aşamadan itibaren artış meydana gelmiştir. Gorbaçov, totaliter rejimin zırhını araladığı anda etnik menfaatler eskiden olmayan bir yoğunlukla ve hızla büyümüştür. Birçok insanı bir araya getiren milli hareketler ortaya çıkmıştır. Halklar kendilerine has geleneklerini yeniden canlandırmaya ve ‘Sovyet halkı’ denen toplumun diğer üyelerinden nasıl ayrışacaklarını öğrenmeye yönelik çaba harcamışlardır. Devlet alametlerinden hiçbir şeyin ortada kalmadığı bir sırada milli devletin yeniden oluşturulması girişimleri, merkezi iktidarın otoritesi çökünce yeni bir istekle değerlendirilmiş ve yeni bir mahiyet kazanmıştır.<sup>97</sup>

Sovyetler Birliği çöktüğü ve dağıldığında Kazakistan’ın nüfusu eski Sovyet coğrafyasındaki etnik açıdan en heterojen nüfuslardan biriydi. Öyle ki Kazaklar daha önce de belirttiğimiz üzere ülkede çoğunluğu oluşturuyordu. Kazaklar bu dönemde nüfusun sadece %44’ünü oluştururken; Ruslar %37 sini oluşturmaktaydı. Nüfusun geri kalanı ise, aralarında Ukraynalılar, Almanlar, Tatarlar, Özbekler ve Uygurların bulunduğu 90’dan fazla etnik unsurdan müteşekkildi.

---

<sup>97</sup> Nursultan Nazarbayev, **Yüzyıllar Kavşağında**, Çev. Banu Muhyeva, Bilig Yayınları, Ankara, 1997, s.139.

**Tablo:** Etnik Unsurlara Göre Kazakistan Nüfus Kompozisyonundaki Değişim

	1999	1989	1999/ 1989 (yüzde-%)	Toplam Nüfusun %’de Olarak Değişimi	
				1999	1989
Mevcut Nüfus	14,953,126	16,199,154	92.3	100.0	100.0
Kazaklar	7,985,039	6,496,858	122.9	53.4	40.1
Ruslar	4,479,618	6,062,019	73.9	30.0	37.4
Ukraynalılar	547,052	875,691	62.5	3.7	5.4
Özbekler	370,663	331,042	112.0	2.5	2.0
Almanlar	353,441	946,855	37.3	2.4	5.8
Tatarlar	248,952	320,747	77.6	1.7	2.0
Uygurlar	210,339	181,526	115.9	1.4	1.1
Beyaz Ruslar	111,926	177,938	62.9	0.7	1.1
Diğerleri	646,096	706,478	91.4	4.2	5.1

Smailov A., **Census Results in the Republic of Kazakhstan**, 1999, in Russian, p. 11, available at: <http://www.unesco.kz/heritagenet/kz/content/information/mustafaev2.htm>, accessed 21 February 2014.

Bu etnik çeşitliliğin Kazakistan’da ve genel olarak da Orta Asya’da etnik istikrarsızlıklar ve potansiyel çatışmalara neden olacağı düşünülmekteydi. Örneğin Olcott’a göre “Ekonomik gelişmeler Kazak ve Ruslar arasındaki gerginlikleri azaltmadığı müddetçe, Kazakistan’ın uzun dönemli politik istikrar görünümü belirsizliğini koruyacaktı.”<sup>98</sup> Bu gerilim Kazakistan’ın kuzey bölgelerinde Rusların toprak talepleri olduğu korkusuyla artmaktaydı.<sup>99</sup> Hatta Köni’ye göre, “Rusya terk ettiği alanlara yeniden geri dönme çabası içindedir [...] Ortaya çıkan yeni Rus milliyetçiliği ise gerçekte Rus emperyalizminin bir parçasıdır.”<sup>100</sup> şeklinde algılamalar da ortaya çıkmaktaydı.

<sup>98</sup> Akiner, S. **Central Asia: a new arc of crisis?**, London, Royal United Services Institute, 1993, p.22.

<sup>99</sup> Martha Brill Olcott, **The Kazakhs**, a.g.e., pp. 32-34.

<sup>100</sup> Hasan Köni, “Günümüzde Rus Milliyetçiliği ve Sonuçları”, **Avrasya Dosyası**, Cilt:1, Sayı:1, Ankara 1994., ss. 5-15.

Kazak milli kimliğinin oluşumunun önündeki zorluklar; hem ülkedeki çeşitli etnik grupların bilhassa da Rusların vatandaş olarak statülerinin netleştirilmesinin ve garanti altına alınması hem de Kazak etnik yapısına öncelik veren bir ulusal kimlik bilincinin kurulabilmesi imkanlarının aynı anda sağlanabilmesi gayretlerinde kendini hissettiriyordu. Aitkin'in de belirttiği gibi; "bu zorlukları aşmak ve gerginlikleri yönetmek Kazakistan'ın uluslaşma sürecinin ilk yıllarında Nazarbayev'in karşılaşacağı en büyük sorun olacaktır."

<sup>101</sup> Bu gerilim uzmanlık ve teknik beceriye sahip Kazak olmayan vasıflı insanların önemli bir kısmının ülke dışına göçü sonucunda hissedilir bir şekilde azaldı. Rus, Ukraynalı ve Alman orijinli grupların bir bölümü kendi ülkelerinde ve Batıda oluşan daha iyi fırsatları değerlendirebilmek için ülkeyi terk ettiler.<sup>102</sup>

Bu sefer de Kazakistan'dan dışarıya doğru yaşanan beyin göçü nedeniyle uzman işgücündeki kayıplar daha başka demografik problemler yaratmıştır. Hem siyasi hem de iktisadi boyutta dönüm noktası, 1991 yılıydı. Nazarbayev bu durumu şöyle özetlemiştir:

*"Kapıları bilinmez bir geleceğe açılan 1991 yılı içindeydik. İnsanlık tarihinin en büyük imparatorluklarından biri olan SSCB'nin çöküşüne bir hafta kalmıştı. Yeni bir çağ başlıyordu ve onunla birlikte yeni ve bilinmeyen değişiklikler kapıya dayanmıştı. Seksenli ve doksanlı yıllarda dünya adım adım sanayi toplumundan sanayi sonrası topluma geçiyordu. Bilimsel-teknik ilerleme devletlerin ekonomik yapılarını amansız bir şekilde değiştirmekte bu durum ise toplumsal sistemleri etkilemekteydi. Küreselleşme hızla yükseliyor ve değişime hazır olmayan ülkeleri tarihin dışına süpürmekle tehdit ediyordu. Komünist sistemin çöküşü ve küreselleşme sürecinin güçlenmesi arasında nasıl bir bağ olduğu tartışmasını siyaset bilimcilerle iktisatçılara bırakalım. Şu bir gerçek ki, SSCB hantal ekonomisi ve asker-sanayi kompleksi ile sanayi sonrası topluma adapte olmayı başaramamış ve değişen dünyada ona yer kalmamıştı. SSCB, reformlar gerçekleştirme çabasına girmişti. Ancak bu her şeyden önce politik sisteme dayanan bir biçim değiştirmeydi. Ekonomik reformları ikinci plana koymuştu. Sonuçta ekonomik kriz bu devasa devletin çökmesine yol açtı. Planlı idari ekonomide*

---

<sup>101</sup> Jonathan Aitken, a.g.e., p. 149

<sup>102</sup> Cohen, A., **Kazakhstan: The Road to Independence**, Washington, Central Asia- Caucasus Institute & Silk Road Studies Program Joint Center, 2008, pp. 21-22.

*sistem bozuklukları başlaması, üretim zincirinin ve ekonomik bağların kopmasıyla Kazakistan tıpkı diğer Birlik Cumhuriyetleri gibi çıkmaza saplandı. Planlı idari ekonomiden Pazar ekonomisine geçilmesi gerektiği açıktı. Ancak çağdaş ekonomi biliminin Pazar Ekonomisine geçiş konusunda çağdaş eğilimlere uyan açık bir modeline yoktu. Böylesine bir geçişin tek tip bir çözümü veya tek bir algoritması yoktu.*<sup>103</sup>

### **1.5.2.3. Nazarbayev ve Kazakistan'ın Ekonomik Yapılanması**

Nazarbayev, yukarıdaki bu açıklamasında belirttiği gibi Kazakistan'ın mutlak surette Pazar Ekonomisine geçiş yapacağını düşünüyordu. Yalnız burada önemli olan nokta Pazar Ekonomisinin koşullarının nasıl sağlanacağıydı. Çünkü Sovyet sisteminin getirdiği bir ekonomik çöküş vardı. Bu ekonomik çöküşe rağmen Kazakistan ekonomisi büyük ölçüde Moskova'ya bağımlıydı. Fakat bilindiği gibi serbest piyasa ekonomisindeki serbest piyasa koşullarının sağlanması için temel şart ekonomik bağımsızlıktı. Bu noktada Cumhurbaşkanı Nazarbayev serbest piyasa ekonomisi için gerekli hazırlığı yapmadan Moskova'yla bu ekonomik ilişkiyi kesmek istemiyordu. Hatta diğer bağımsızlığını kazanan cumhuriyetlerin de Moskova'yla ekonomik ilişkilerini devam ettirmelerini istiyordu. Fakat Nazarbayev'in bu istekleri ve beklentileri gerçekleşmedi. Ekonomik kriz kendisini Kazakistan'da fazlasıyla hissettirdi. Bu kriz üzerine Nazarbayev ülkenin ekonomik problemlerini iyi bilen aydın ekonomist finans uzmanı ve hukukçu bir grup reformcudan oluşan bir 'Yüksek Ekonomik Şura' kurdu. Böylece serbest piyasa ekonomisine geçişin ilk adımı da atılmış oldu. Yüksek Ekonomi Şurası piyasa modelinin ne olduğunu ve nasıl işlediğini, değişecek ve değişmeyecek olan kuralların neler olduğunu ilgili kişilere enjekte etmeye başladı. Bunlara ilaveten piyasaya müdahale edilmemesini, piyasanın daraltılmamasını, kamu hizmetlerinin ve finans kuruluşlarının piyasanın verimli işleyişine müdahale etmemelerini istedi. Para, sermaye ve döviz piyasalarının genel piyasanın bir parçası olmaları için gerekli tedbirlerin alınmasını sağlandı. Alınan bu önlemlerle birlikte özelleştirme ve mali piyasalar alanında reformlar başlatıldı. Ekonomik mevzuatla birlikte

---

<sup>103</sup> Nursultan Nazarbayev, **Kazakistan Yolu**, Çev. B. Issabayev, Kazakistan Büyükelçiliği-TİKA, Ankara, 2007, ss.21-22.

dünya standartları da temel alınarak ABD ve IMF (Uluslararası Para Fonu) ile antlaşmalar imzalandı.<sup>104</sup>

Özelleştirmenin yeterince hızlı yapılamayışı da başlangıçta sıkıntılar yaratmış ve bu sıkıntılar yine IMF desteği ile Kazak Hükümeti'nin 1995'ten itibaren aldığı güven artırıcı önlemler sayesinde aşılmıştır. Kazakistan ekonomisinin karşılaştığı bütün bu kriz dönemlerinde ülkesinin sorunlarını iyi bilen Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev kararlı ve soğukkanlı tutumu ile ağırlığını hissettirmiş ve bu sıkıntılı dönemlerden ülkesinin başarıyla çıkmasını sağlamıştır.<sup>105</sup>

Bu bağlamda en somut adım Ağustos 1997'de Yeni Ekonomik Strateji Belgesi metninin tamamlanmasıyla atılmıştır. Bu metne göre, Kazakistan'ın 2030 yılına kadarki gelişim stratejisinin 7 temel unsur ve adımı programlanmıştır. Bunlar:

1.Ulusal Güvenlik: Kazakistan'ın bağımsız, egemen devlet olarak ve toprak bütünlüğünü koruyarak kalkınmasını sağlamak;

2.İç Siyasi İstikrar ve Toplumun Konsolidasyonu: Kazakistan'ın içinde o dönemde (1990'lı yıllarda) ve gelecek on yıllarda ulusal stratejisini yaşama geçirmesini sağlayacak şekilde iç siyasi istikrarı ve ulusal birliği muhafaza etmek ve güçlendirmek;

3.Yüksek Yabancı Yatırım ve İç Birikim Düzeyine Sahip Açık Piyasa Ekonomisine Dayalı Ekonomik Büyüme: Gerçekçi, istikrarlı ve artan tempolu ekonomik büyüme oranlarına ulaşmak;

4.Kazakistan Vatandaşlarının Sağlık, Eğitim ve Refahı: Tüm Kazakistanlıların yaşam, sağlık, eğitim koşulları ve imkanları ile ülkenin ekolojik görünümünü sürdürülebilir şekilde iyileştirmek;

5.Enerji Kaynakları: Kazakistan'ın temel enerji kaynakları olan doğalgaz ve petrolün istihali ile ihracatını hızla arttırmak ve elde edilen gelirleri sürdürülebilir kalkınma ve halkın yaşam koşullarını iyileştirmek için etkin olarak kullanmak;

6.Ulaşım ve İletişim Altyapısı: Bu anahtar sektörleri; ulusal güvenliği, siyasi istikrarı ve ekonomik büyümeyi güçlendirecek şekilde geliştirmek;

---

<sup>104</sup> Yelena Kalyuzhnova, **The Kazakstani Economy: Independence and Transition**, Palgrave Macmillan, January 1, 1998, pp. 110-112.

<sup>105</sup> Steve Hess, **Authoritarian Landscapes: Popular Mobilization and the Institutional Sources of Resilience in Nondemocracies**, Springer Science & Business Media, Bridgeport, USA, 2013, pp.114-116.

7.Profesyonel Devlet: İşine bağlı ve öncelikli amaçlara ulaşma yönündeki çalışmalarında halkın temsilcisi olarak hareket edecek devlet memurlarından oluşan etkin ve çağdaş bir Kazak devleti vücuda getirmek.<sup>106</sup>

Nazarbayev tarafından bütün bu sorunların farkındalığı içinde olarak 1997 yılında ilan edilen 2030 Stratejisi Kazak devleti ve ulusunun kalkınması için açık bir yol haritası ortaya çıkarmıştır. 2030 stratejisinin en özgün yanı farklı etnik gruplar arasında eşitliğe ve uyumluluğa dayalı olarak devlet kalkınma modelini kurgulaması ve öngörmesiydi.

Bu stratejinin en kısa zamanda hayata geçirilmesi içinse, bir sene sonra (1998) Kazak Hükümetine Devlet Başkanı Nazarbayev tarafından 8 somut görev verilmiştir. Bunlar:<sup>107</sup>

1. Bütçeye bağlı kuruluşlarda emekli aylığı sosyal yardım ve aylık ücretlerin tam ve zamanında ödenmesinin temini.

2. Öncelikle kırsal kesimde istihdam sağlamak amacıyla, en az otuz bin yoksul vatandaşa; 400 dolar tutarında üç yıl vadeli mikro kredinin yıl içinde verilmesi.

3. KOBİ'lerin ve büyük çiftçilerin gelişimi ile istihdam sağlanması amacıyla, 1998 yılından başlayarak en az 100 milyon ABD doları tutarında kredi verilmesinin temini.

4. 1998 yılında en az 22 milyon ABD doları tahsis edilerek öncelikle kırsal kesimdeki okulların bilgisayarla donatılmasına yönelik geniş bir program başlatılması.

5. Köylü ve çiftçi işletmelerine düşük faizli kredi temin edilebilmesi için en az 2,5 milyar tenge tutarında kaynak tahsil edilmesi.

6. Sağlıklı yaşam kampanyasının başlatılması

7. En az 40 milyon ABD doları tahsis edilerek konut yapım programına başlanması.

8. Çocukların okullara devamının tam olarak sağlanması ve 1998 Nisan'ında bu programın ilkeleri ve beklenen sonuçları hakkında kamuoyuna bilgi verilmesi.<sup>108</sup>

---

<sup>106</sup> Nursultan Nazarbayev, **Kazakistan Yolu**, a.g.e. 2007, ss. 50-51.

<sup>107</sup> Nursultan Nazarbayev, **Kazakistan Yolu**, a.g.e. 2007, ss. 53-54.

<sup>108</sup> Richard Pomfret, **Kazakhstan's 2030 Strategy: Goals, Instruments and Performance, 2013**. <https://www.aeaweb.org/aea/2014conference/program/retrieve.php?pdfid=274>. Erişim: 26/12/2013.



Cumhurbaşkanı 2001 yılına kadar bu stratejiyi güçlü bir şekilde destekleyerek bağımsızlık sonrası süreçteki ulusal siyasal kimliğini, ulusal çıkarları ve özellikle de Kazakistan'ın çok yönlü dış politikasını bu hedeflere endekslemiştir.

## İKİNCİ BÖLÜM

# BÖLGESEL GELİŞMELER ÇERÇEVESİNDE KAZAKİSTAN: DIŞ POLİTİKANIN GÜVENLİK VE NÜKLEER BOYUTLARI

### 2.1. Bağımsızlıktan Sonra Kazakistan'ın Güvenlik Anlayışının Oluşumu ve Gelişimi

Bağımsızlığın ilk yıllarındaki olumlu siyasi ortamın aksine Kazakistan'ın geleceğine yönelik ciddi sorunların olabileceğini düşünen karar vericiler, 1995 yılında Kazakistan Güvenlik Politikası Projesi kapsamında Kazakistan Cumhuriyeti Milli Güvenlik Konseptini oluşturdular.<sup>109</sup> Bu konsept, Kazakistan'a yönelik iç ve dış tehditlerle bu tehditleri oluşturabilecek sorun ve tehlikelerin kaynaklarına ağırlık vermekle beraber, Kazakistan Cumhuriyeti'nin geleceğine yönelik bütün potansiyel tehlike kaynaklarının

---

<sup>109</sup> Sally N. Cummings (ed.), *Oil, Transition and Security in Central Asia*, London and New York: Routledge Curzon, 2003, pp. 25–30.

resmi bir tespiti olarak Kazakistan'ın ülke güvenliğine dair kaygılarını tespit eden önemli saptamaları içeriyordu.

Kazakistan Güvenlik Politikası Projesi gereğince, 'güvenlik' terimi üç temel kavrama dayanıyordu: 'çıkar', 'tehdit' ve 'koruma'. Milli güvenlik konsepti; öncelikle kişi hak ve özgürlüklerinin, toplum ve bağlı kuruluşlarının ve nihayet devletin anayasal düzeninin, egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün korunması esasına dayandırılmıştır. Bu anlamda çağdaş görünümlü bir milli güvenlik konsepti imajı vermede başarılı olmuştur.

Milli güvenlik konsepti, şu unsurların güvenliğini sağlamayı hedefliyordu:

1. Kişi, hak ve özgürlükleri;
2. Toplum ve kuruluşları
3. Devlet, devletin anayasal düzeni, hâkimiyeti ve teritoryal bütünlüğünü içeriyordu.

Kazakistan'ın devlet çıkarları; uzun vadeli çıkarlar ve hedefler ile kısa vadeli çıkarlar ve hedefler olarak ikiye ayrılmıştır.

Uzun vadeli çıkarlar ve hedefler:

- Devletin bütünlüğünü ve özgürlüğünü koruma;
- Siyasal hakları ve insan haklarını desteklemeyi amaçlayan demokratik kuruluşların gelişimini sağlama;
- Kazakistan Cumhuriyeti dışında bulunan Kazak vatandaşların güvenliğini garanti etme;
- Uluslararası hukuk ilkelerine dayanarak diğer ülkelerle olan ilişkileri kuvvetlendirme;
- Uluslararası ilişkilerde çatışmaları engelleme;
- Askeri güç kabulü ve kullanımını durdurma;
- Aynı zamanda ülkenin diğer güçlerle olan stratejik antlaşmalarına ve kendi ulusal askeri güçlerine dayanarak Kazakistan Cumhuriyeti'ne karşı gelebilecek herhangi bir saldırıyı durdurabilme;

— Ekonominin istikrarlı gelişimini destekleme ve devletin teknolojik ve bilimsel imkânlarının arttırılmasıyla Kazakistan Cumhuriyeti içinde sağlıklı çevre koşullarını sağlamayı yönündeki çıkar ve hedefleri içeriyordu.

Kısa vadeli çıkarları ve hedefleri ise totaliter Sovyet rejiminden demokratik parlamenter rejime, planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçiş şartlarının oluşturulmasını içeriyordu. Bu dönemin asıl hedefleri ekonomideki tekelleşmenin ortadan kaldırılması, serbest piyasa ekonomisi koşullarının sağlanması ve demokratik kuruluşların gelişimi idi. Bölgesel bütünlük ilkesine, devletin savunma, ekonomik ve teknolojik gücünün korunmasına, yaşam standartlarının düşmesinin önlenmesine özel önem veriliyordu.<sup>110</sup>

Kazakistan Milli Güvenlik Konsepti; Kazakistan'ın güvenliğine yönelik olan temel tehdidi, Cumhuriyetin iç ve dış güvenliğini etkileyen, devletin ve toplumun önemli menfaatlerini tehdit eden koşullar ve durumların birleşimi olarak görüyordu. Bu koşullar ve durumlar ise şöyle sıralanıyordu:

- Etnik gruplar arası ve uluslararası din çatışmaları;
- Bağımsız Devletler Topluluğu'nda entegrasyon sürecinin durması;
- Diğer eski Sovyet Cumhuriyetleriyle olan ilişkilerin zayıflaması;
- Komşu ülkeler içerisindeki siyasi sistemlerin istikrarsızlığı;
- Kazakistan'ın etrafındaki askeri çatışmalar ve denetimsiz göç süreçleri;
- Bölge güvenliğiyle ilgili uluslararası problemlerin çözümünde Kazakistan'ın üstesinden gelemediği bilgi eksikliği ülkenin bütünlüğünü zayıflatan politik nedenler olarak görülmüştür.

Konsepte, Kazakistan'ın ekonomik özgürlüğüne yönelik olan tehditler de belirtiliyordu. Bunlar:

- Teknolojik ve endüstriyel kapasitenin birbiriyle entegre edilmemesi ve dağılık vaziyette kalmaları,

---

<sup>110</sup> Warner, Tom, 'Kazakistan'ın Curious Choice for a Capital', **Transition**, Vol. 2, No. 24, 29 November 1996, pp.60.

- Küresel ekonomik şartlarda da Kazakistan'ın henüz nerede olacağının netleşmemesi,
- Kazakistan'ın yabancı piyasalardaki varlığının kısıtlanması,
- Kazakistan'ın yeni teknolojilere ulaşmasının engellenmesi,
- Sermayelerin ve uygun hammaddelerin denetimsiz ihracatı,
- Uluslararası finans, ekonomi ve ticaret yapılarına katılımında haksız rekabet.

Kazakistan'ın Sovyet rejimi sonrasında oluşan diğer devletlerle olan ticari ve ekonomik sorunları vs. ülke güvenliğine zarar verebilecek ekonomik nedenler arasında görülmüşlerdir.

Kazakistan'ın askeri alandaki güvenlik kaygıları ise:

- Kazakistan Cumhuriyeti'nin sınırları etrafındaki askeri uyuşmazlıklar ve potansiyel çatışma alanları,
- Stratejik nükleer silahlanma; diğer eski Sovyet kuvvetleri üzerindeki denetim eksiklikleri ve bunlarla ilgili düzenlemenin he yapılmamış olması,
- Nükleer silah ve diğer kitle imha silahlarının artması ve bunların bazı askeri ve politik hedeflere ulaşabilme doğrultusunda kullanılma ihtimalinin mevcut olması,
- Ülkenin sınırlarına ve savunma sistemine yönelik olası ihlal fiilleri,
- Kazakistan'ın komşularından ülkeye gelen nükleer silahlar,
- Stratejik silahların sınırlandırılması, uluslararası nükleer silahların yaygınlaşmasını önleme (NPT) rejiminin ihlalini takiben stratejik istikrarın bozulması,
- Küresel terörizm ve nükleer şantaj tehdidi ile çevresel tehlikelerin, felaketlerin ve çevreye karşı tehdit oluşturan uzun vadeli sorunların önemi yer alıyordu.

Kazakistan'ın güvenliğine karşı iç kaynaklı tehditler ise:

- Anayasal düzeni değiştirmek için etkili girişimler,
- Şiddet yöntemlerini kullanan geniş çaplı ayaklanmalar,

- Devlet kuruluşlarındaki bölgesel sorunlar,
- Sovyet sonrası yönetimi ve güç sisteminin derin bunalımı,
- Enflasyon, üretimin azalması, işsizlik, sosyal ayrımcılık ve eşitsizlik,
- Örgütlü suçlar ve yolsuzluklar.

Görüleceği üzere, Kazakistan içindeki istikrara yönelik karşı büyük tehlike oluşturduğu için, Milli Güvenlik Konsepti etnik sınıf ayrımları üzerinde de hassasiyetle durmaktaydı. Kazakistan'ın güvenliğinin tamamen Cumhuriyetin içindeki etnik barış şartlarına dayalı olacağı belirtiliyordu.<sup>111</sup>

Konservasyon ve koruma felsefesi, Kazakistan milli güvenlik anlayışının temelinde yatan ana unsurlardan biri olarak kabul edilmiştir. Bu korumacı güvenlik anlayışı; iç ve dış tehlike kaynaklarının net olarak belirlenmesini ve kontrolünü, dış tehdit durumlarının tahminini ve denetlenmesini; tehdit oluşumunu önleyen savunma amaçlı, politik, teknik ve istihbarat eylemlerinin planlanmasını, gerçekleştirilmesini ve kontrol edilmesini; finansal kaynakların, sistemlerin ve yapıların oluşturulmasını içermektedir.

Kazakistan'ın güvenlik anlayışı genel güvenlik stratejileriyle bağlantılı olan bazı ilkelere dayandırılmıştı. Bunlar da sırasıyla şöyle belirlenmişlerdir:<sup>112</sup>

1. Tehdide gösterilen tepkinin, tehlikenin karakteri ve şiddetinin boyutuyla orantılı olması;
2. Tehdit kaynaklarına karşı önleyici önlemler alınması;
3. Bölgesel ve ulusal güvenlik politikasının birbiriyle uyumlu olması;
4. Kazak güvenlik sisteminin uluslararası, bölgesel, küresel güvenlik sistemleriyle ve komşu ülkelerin ulusal güvenlik prensipleriyle uyumlu olması;
5. Güvenliğin sağlanması için kullanılan kaynakların ve tüm olanakların yeterli olması;
6. Cumhuriyetin askeri ve politik güvenliğinin teminatının sağlanması.

---

<sup>111</sup> <http://www.constcouncil.kz/eng/norpb/constrk/> (Erişim: 18.12.2013)

<sup>112</sup> Dmitri Vertkin, **Kazakhstan: Development Trends and Security Implications**, Centre for Defence and International Security Studies, University of Lancaster, 1995, p.40.

Kazakistan Cumhuriyeti'nin Merkezi, Bölgesel ve Yerel seviyelerde güvenliğin sağlanması amaçlanmıştır. Merkezi düzey Kazakistan Cumhuriyet Parlamentosu, Cumhurbaşkanlığı Güvenlik Kurulu, Cumhuriyet Hükümeti, Yargıtay ve Cumhuriyet Savcılığı Bölümünü içerir.

Bu noktada Kazakistan'ın güvenlik politikasına işlerlik kazandıracak mekanizmaya da kısaca bakmakta yarar olacaktır. Güvenlik Kurulu ülke bazında genel güvenliği sağlamaktan sorumludur ve güvenlik alanındaki tüm kuruluşların işbirliğini düzenler. Devlet güvenlik politikasını uygulayan Güvenlik Kurulu'nun öneri ve çözümlerinin Cumhuriyet toprakları içerisinde uygulanması bir zorunluluktur. Güvenlik Kurulu'nun esas görevleri;

- İç ve dış güvenlik politikalarıyla ilgili tüm yönerge önerilerinin hazırlanarak Cumhurbaşkanı'na sunulması;
- Kazakistan için bir güvenlik politikası stratejisinin oluşturulması;
- Kriz durumlarıyla ilgili geçerli çözümlerin önerilip tatbik edilmesi;
- Yürütme yetkisi üzerinde kontrol ve düzenlemenin sağlanması;
- Güvenlik sisteminin geliştirilmesidir.

Güvenlik Kurulu, Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri uyarınca olağanüstü hal ve sıkıyönetimin ilanı, bunların uzatılması ve kaldırılmasına dair yasama ve yargı görevlerine de haizdir.

Anayasa Mahkemesi, Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası ile yapılan güvenlik alanına ilişkin uyuşmazlıkların çözümlenmesinden sorumlu iken, Savcılık güvenlik alanındaki bütün mevzuatın birleştirilmesinden sorumludur. Yargıtay, Cumhuriyetin güvenliğini sarsan ve tehdit eden kişi ve kurumlara karşı yargısal süreci başlatır ve yürütür. Hükümet ise, Cumhuriyetin güvenliğiyle ilgili sorunları çözmek ve uygulamakla yükümlüdür. Ancak güvenlikle ilgili planlama yapma yetkisi doğrudan Cumhurbaşkanına bağlı olan Güvenlik Kurulu'na aittir. Güvenlik Kurulu Kazakistan'ın güvenliğini sağlamakla sorumlu olan temel kurumdur.<sup>113</sup>

---

<sup>113</sup> Sally N. Cummings., **The Dynamics of Centre-Periphery Relations in Kazakhstan**, a.g.e., s. 119-120.

Katı bir merkezîyetçilik hakim olduğu için Hoffman'ın tipolojisine göre güvenlik de yüksek siyaset kategorisine girdiğinden dolayı bölgesel (oblast) ve yerel yönetimlerin bu konularda fiilen hiçbir yetkisi yoktur.<sup>114</sup>

## 2.2. Kazakistan'ın Ulusal Askeri Planlaması

### 2.2.1. Ulusal Ordunun Kurulması Yönündeki Çalışmalar

Bağımsızlıktan bu yana, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev birleşik güç oluşumunun en güçlü savunucularındandı. Bundan dolayı, Nisan 1992'de Kazakistan '40. Ordu' komutasını kendi yetki altına almasına rağmen, Nazarbayev, "diğer devletler kendi kuvvetlerini oluşturmaya başlamadığı sürece 40. Ordu'nun Bağımsız Devletler Topluluğu çatısı altındaki kuvvetler arasında kalacağını" vurguladı.<sup>115</sup> Fakat Rusya'nın özerk kuvvet kurma niyetini açıklamasıyla Kazakistan da benzer bir politikayı takip etmeye karar vermiştir. Bu politikayı gerçekleştirmek için, Nazarbayev Mayıs 1992'de Kazak Devlet Savunma Komitesi'nin Savunma Bakanlığı'na dönüştürülmesi kararını almış ve komitenin eski başkanı Kıdemli Orgeneral S. Nurmagambetov'u Savunma Bakanı olarak atamıştır.<sup>116</sup>

Sovyet dönemi boyunca, Kazak yönetiminin ülke içindeki askeri mevzilendirmeye dair detaylı hiçbir dahli ve bilgisi olmamakla beraber, teçhizatlarla ilgili de hiçbir girişimde bulunmasına izin verilmemiştir. Bununla birlikte, askeri meselelerle ilgili özel deneyimi ya da bilgisi olan az sayıda Kazak yetkili vardı. Kazak silahlı kuvvetleri olmadığı gibi sadece Kazak kökenli Sovyet ordusuna hizmet eden askerler mevcut olmuştur. Dolayısıyla, bağımsızlıktan sonra Kazak Hükümeti'nin üslerin kontrolünü sağlamada insiyatifi ele alacak olması kaçınılmaz ve sorgulanamaz bir gerçek olarak ortaya çıkmıştır.<sup>117</sup>

Bu koşullar altında, Kazakistan'ın 16 Aralık 1992'de bağımsızlığını ilan ettiğinde bir ulusal savunma fikrine bile sahip olmaması şaşırtıcı değildi. Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in Bağımsız Devletler Topluluğu çatısı altında ortak savunma politikası

---

<sup>114</sup> Robert Owen Keohane, Joseph S. Nye, Stanley Hoffmann, (Ed.) **After the Cold War: International Institutions and State Strategies in Europe, 1989-1991**, içinde Richard Weitz, "Pursuing Military Security in Eastern Europe", Harvard University Press, 1993, s.342.

<sup>115</sup> Jed C. Snyder, **After Empire: The Emerging Geopolitics of Central Asia**, National Defense University Press, Washington, 1995, p. 88.

<sup>116</sup> Michnik, Adam, 'Sparring With the Kazak President', **Transition**, Vol. 4, No. 1, June 1997, pp. 26-30.

<sup>117</sup> M. Turgut Demirtepe, Güner Özkan (Der.) a.g.e., s.202.



izlemeyi tercih etmek dışında başka bir alternatifi yoktu. Kazakistan Cumhuriyeti 1992 Taşkent Ortak Savunma Antlaşması'nı imzalayan taraflardan biriydi ve bu politika karşılıklı Dostluk Antlaşması'yla desteklendi. Bu süreçte Rusya ile de İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması imzalandı. Sovyet stratejik nükleer silahlarının komutasına dair antlaşma ise önceden Bağımsız Devletler Topluluğu zirvesinde kabul edilip, imzalanmıştı.

Kazakistan Ulusal Muhafız Kuvvetleri 16 Mart 1992 tarihli bir başkanlık kararnamesi ile oluşturulmuştur. Anayasanın 125. Maddesine göre, ulusal muhafız kuvvetleri ulusal güvenliği sağlamakla mükelleftirler. Yeni oluşumun sayısal kapasitesi 2500 kişi olarak belirlenmiştir. Akabinde, Nazarbayev 1992 yılında Kazak topraklarında bulunan ve Orta Asya Askeri Bölgesinde Kazakistan Ordusu'na dönüştürülmüş olan eski Sovyet cumhuriyetine ait 40. Ordu üzerindeki kontrol ve hâkimiyetini ilan etmiştir.<sup>118</sup>

Kazakistan kendi askeri gücünü oluştururken sözleşmeli personel ile kadrolu muvazzafları bütünleştirmeyi planlamıştır. Yüksek eğitim almış adaylar 12 ay, yüksek eğitim almamış adaylar 18 ay, donanmaya girecekler ise 24 ay hizmet edecekti. Geri hizmetler için herhangi bir hüküm içermeyen bu ilk sözleşmeye göre, hizmet süresi (kadın ve erkekler için) 2 ya da 3 yıl olacaktı. Diğer Orta Asya devletleri gibi Kazakistan da yerli nüfustan subaylar bulmakta zorlanıyordu; tüm Sovyet subay sınıfının içinde Kazak subayların sayısı sadece 2000 ilâ 3000 arasındaydı ve 1994'e kadar Kazakistan'da hizmet eden tüm subayların %70'ni Rus kökenliler oluşturuyordu. Eski Sovyetler Birliği'ne mensup diğer devletlerden subaylar, özellikle de düşük rütbeli olanlar Kazakistan'dan ayrılmaya başlamışlardı.<sup>119</sup>

Dolayısıyla, Kazakistan'ın SSCB'den kalan ordusunu muhafaza etmesi pek mümkün olmadı. Kazak Ordusu 1994'te yaklaşık 65000 askerden oluşuyordu. Kazakistan'a 1992 öncesinden miras kalan askeri kapasite yetersizliği ise, askeri bütünleşme ve dengelerinin oluşmasını engellemiştir. İdari, askeri talim, eğitim, seferberlik, iletişim, endüstriyel yedekleme gibi temel alanlarda önemli eksiklikler göze çarpıyordu.

---

<sup>118</sup> Memorandum of the Ministry of Foreign Affairs, a.g.e., p.5.

<sup>119</sup> Baqtiyar Yerimbet, "How Many Officers Do the Kazakhs Have?," **Yegemendi Qazaqstan**, 14 February 1992, p.3.

Öte yandan, Ruslar, Almanlar ve diğer Rusça konuşan nüfuslar ve yerel olmayan halklar ülkeye göç etmeye başlamışlardı. Önemli meseleler arasına göçmen nüfusun artmasının yanı sıra ülkeden kaçan nüfusun da eklendiği görülmüştür. 1993 yılı yazında, bu durum tehlikeli bir hal almaya başlayınca Savunma Bakanı yerel yönetim başkanları ve İçişleri Bakanlığı ile iletişime geçerek ortak tedbirler üzerinde çalışmışlardır.<sup>120</sup>

Bağımsızlık öncesi süreçte Kazakistan'a hizmet eden birçok subayın Slav kökenli olmasından ve büyük bir çoğunluğunun ise göç etmiş ya da Rus vatandaşlığına geçmiş olmasından dolayı, Kazak subaylardan oluşan bir askeri birlik kurmak öncelikli hedefler arasına alınmıştır. Mayıs 1994'te 480 Kazak askeri Rusya'ya askeri eğitime gönderildiği duyurulmuştur. Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in çok etnik yapılı bir ordu kurmaya ilişkin verdiği taahhüt de dikkate alınarak 285 Kazakistanlı Rus'tan oluşan bir askeri birlik meydana getirilmiştir. Geri kalan askeri eğitimin ise ülke içinde yapılması kararlaştırılmıştır. İlk askeri alımlar kapsamına giren 140 kişi 1994'ün ilk yarısında başarılı bir eğitimden geçirilmişti; fakat hâlâ mevcut koşullar dikkate alındığında stratejik planlamada tecrübesi bulunan askeri personelin eksikliği hissedilmekteydi.<sup>121</sup>

Güç alt yapısı dikkate alındığında, kara, hava ve deniz kuvvetleri olduğu kadar, Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı da Cumhurbaşkanlığı'nın komutası altına girerken, sınır birlikleri Ulusal Güvenlik Komitesi'nin direkt komutası altına alınmıştır. Deniz kuvvetlerinin oluşturulması dikkate alındığında ise, ülkenin sadece Hazar Denizi'ne kıyısı olması (Aral Denizi iç deniz olarak kabul edilir) geri kalan kısmının ise karayla çevrili olmasından dolayı en makul yapıdaki plan deniz kuvvetleri birliği oluşturmaktı. Deniz kuvvetleri birliği ise Rusya, Türkmenistan ve Azerbaycan ortaklığı ile teşkil edilecekti. Birliğin görevi, sahiller ve sınırların güvenliğini sağlamaktı. Denizcilik Kazakistan'ın mevcut bulunan petrol rezervlerinin sevkıyatı için de oldukça önemliydi.

Sınır kuvvetlerinin misyonu kara sınırlarının güvenliğini sağlamaktı, Rusya ile sınırlar iki tarafta da açıktı; dolayısıyla burada Çin ile var olan sınırların güvenliğini sağlamak görevi söz konusuydu. Yasadışı göç kontrolleri, kaçakçılık ve uyuşturucu trafiği dikkate alındığında sınır güvenliğinin sağlanması birçok açıdan önemliydi.

---

<sup>120</sup> Shirin Akiner, "Soviet Military Legacy in Kazakhstan," *Jane's Intelligence Review*, December 1994, Asia., pp.23-30

<sup>121</sup> Baqtiyar Yerimbet, a.g.e., p.4.

### 2.2.2. Ulusal Savunma Sanayinin Geliştirilmesi Çalışmaları

Silah sanayi açısından bakıldığında ise; Kazakistan'da 40'tan fazla işletme askeri donanım teçhizatı imal ediyordu. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından önce, var olan bütün işletmeler Moskova'nın merkezi yönetimi altındaydı. Fakat var olan siyasi koşullarda, Kazakistan'ın silah sanayisi paradoksal bir durumu yansıtmaktaydı. Ülkenin sahil kesimi askeri deniz teçhizatı üretimi açısından iddiasız bir görünüm sergilemiştir; ancak buna rağmen Kazakistan sanayi altyapısı öncelikli olarak filolar için mayınlar, deniz füzeleri, anti-mayın teknolojisi, radyo-elektronik teknolojisi, destek sistemleri, füze fırlatma platformları gibi silah üretimine öncelik vermiştir.<sup>122</sup>

Kazakistan'ın sahip olduğu askeri tesis, sanayi ve hammaddeler tamamen Sovyet girişimciliğinin neticesiydi. Kazakistan savunma sanayi tesisleri Slav ülkelerindeki tesisler ile karşılaştırıldığında Sovyetlerdeki ikinci önemli tesisler olarak değerlendirilmekteydi. Rusya ile karşılıklı müzakereler ve Bağımsız Devletler Topluluğu bünyesinde imzalanmış ortak güvenlik antlaşmaları çerçevesinde devam eden yakın ortaklık göz önüne alındığında, Kazakistan kendi savunma ihtiyaçlarını sağlamak için ve sadece Rusya'dan kaynaklanmayacak olası güvenlik tehlikeleri karşısında oldukça iyi konumlanmak zorundaydı. Nitekim Kazakistan Savunma Bakanlığı gelecek dönemdeki savunma donanımları için yapılacak alımlarda eski Sovyetler Birliği alanı dışında hiçbir tedarikçi aramadığını açıkça deklere etmiştir.

Fakat Kazakistan Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nün tahminlerine göre, Kazak silah piyasası Asya Pasifik, Afrika ve Doğu Avrupa ülkelerine hitap ediyordu. Enstitü'nün tahminlerine göre 1993-1994 yılları arası yapılan silah satışından kazanılan net kâr döviz cinsinden 200-250 milyon dolara erişmişti. Bunun yanında Kazakistan Hükümeti silah ticaretinin düzenlenmesi için katı bir sistem oluşturmuştu. Devlet önemli bütün kararları silahlanma ihracat ve ithalatına göre alıyor ve aynı zamanda askeri-teknik ortaklık dahil olmak üzere verilen bütün hizmetleri takip altında tutuyordu. Tüm bu kontroller çok yönlü kullanıma müsait maddeler, teçhizat ve teknolojiler üzerinde de uygulanıyordu. Zira bunlar

---

<sup>122</sup> Shirin Akiner, "Soviet Military Legacy in Kazakhstan," a.g.e., ss.41-46.

ne kadar barışçıl hedefler için tasarlanmış olsalar da kimyasal ve nükleer silah kullanımında ya da füze yapımında kullanılabilirlerdi.<sup>123</sup>

Öte yandan Kazakistan'ın bilimsel araştırma yapabilmesi ve yeni askeri teknolojileri araştırıp, keşfedeceği bir yapı kurabilmesi için 1994 yılı bütçesinden 1,5 milyon dolar tahsis etmişti. Araştırmalar TUREL uçak takip cihazı, radar atlama istasyonları, deniz savaşı için karadan güdümlü silahlar ve RKB-778 makineli tüfeğini de içeren birçok askeri proje üzerinde devam ediyordu. Kazakistan askeri teçhizatının sadece %20'sini kendi sanayi tesislerinde karşılayabildiği için, yeni silah çeşitleri ihraç edilecek ürünler açısından önem taşımaktaydı.<sup>124</sup>

Aynı zamanda Kazakistan'da silah sanayine yönelik bir dönüşüm planı geliştirmek uzun zaman alıyordu. Yapılan araştırmalara göre, Kazakistan'ın silah üretimi 1/3 den fazla düşüş göstermişti. Savunma Sanayi'nin dönüşümüne yönelik var olan yasanın ise savunma işletmeleri için avantajlar sağlayacağı öngörülmüştü. Yasa dönüşüm süreci boyunca yatırımcılara avantajlar sağlıyor, gümrük vergisinden ve tekel karşıtı kısıtlamalardan muaf tutulmalarını sağlıyordu. Aynı zamanda, temel üretim fonlarının bir kısmından kurtulma hakkını tanıırken bir yandan da finansman kısıtlamalarını kolaylaştıran haklar getiriyordu.

### **2.2.3. Kazakistan'daki Yüksek Askeri Teknolojili Tesislerin**

#### **Durumu**

Yüksek teknolojili askeri tesisler bakımından Kazakistan'da inşa edilmiş olanların bilinen en iyisi 1948'de yapılandırılan Semipalatinsk nükleer test alanıdır. Tesis, 18000 km<sup>2</sup> lik bir alanı kaplamaktadır. 29 Ağustos 1991'de ilk Sovyet nükleer denemesinden tam 42 yıl sonra, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev Semipalatinsk Test Alanı'nın kapanmasına ilişkin bir kararname imzalamıştır. İmzalanan bu kararname o tarihe kadar Cumhurbaşkanının imzaladığı en önemli belgelerden biriydi. Kazak Hükümeti dünyada nükleer test alanını Fransa, Rusya ve ABD'den sonra kapatma kararı alan ilk ülkeydi. Semipalatinsk nükleer test alanında Sovyetler Birliği bu tarihe kadar 26 nükleer yeraltı denemesi gerçekleştirmişti. Bu denemeler 8002 den fazla Kazak yerleşim yerine radyasyon

---

<sup>123</sup> Kairat Abuseitov, "New Phase in the CSCE Development and Kazakhstan", **Kazakhstan and the World Community**, No:2, Almaty, 1995, pp.57-62.

<sup>124</sup> Leonid Zagalsky, "Finding Its Own Way", **Bulletin of the Atomic Scientists**, Vol.49, No.8, October 1993, pp.36-46.

yaymıştır. Radyasyon oranı kimi zaman saatte 200 röntgene ulaşan yüzlerce reme erişmiştir. Sovyetler Birliği Sağlık Bakanı, Sovyet vatandaşları için kabul edilebilir radyasyona maruz kalma limitini yükseltmeye devam etmiştir. Sovyetler Birliği 1963'te Kısmi Test Yasağı Antlaşması'nı imzaladıktan sonra, sadece yeraltı denemeleri gerçekleştirebiliyordu. 1962-1989 yılları arasında ise yaklaşık 350 yer altı denemesi gerçekleştirildi. Yaklaşık her üç denemeden birinde atmosfere radyasyon Emilimi yayıldı. 30 vakada ise ölümcül radyasyon ışınları deneme alanının da dışına taşmıştır.<sup>125</sup>

Kazakistan topraklarında Semipalatinsk dışındaki diğer tesislerin sayısı ise 7'yi geçmemektedir. Bilinen merkezler, Emba, Sary Shagan ve Azgir füze menzili ile Aralask alanlarını içermektedir. Aralask tesisi aynı zamanda Sovyetler Birliği zamanında biyolojik ve kimyasal silahların test edildiği ana tesislerden birisiydi. Bu üç tesis alanından alınan tıbbi raporlar yüksek oranda toprak ve su kirliliğinin olduğunu göstermektedir.<sup>126</sup>

Baykonur Tesisi ve füze merkezi uluslararası öneme sahip olan bir diğer yapılandırmalardan bir diğeridir. Sovyetlerin insanlı uzay uçuşları (hatta ilk insanlı uzaya çıkış olan Yuri Gagarin gibi) dahil olmak üzere yaklaşık 350 uzay çıkışı bu tesisten yapılmıştır. Tesisin net kullanım alanı 6717 km<sup>2</sup> olmakla birlikte, ilaveten 46010 km<sup>2</sup>'lik alanda ise füze fırlatmada yaşanacak kaza ihtimaline karşın kordon altına alınmıştır. Aktif füze fırlatma alanı ise 82 atış sahası ile Baykonur'un 230 km güneyinde yer alan Tyuratam'da yer almaktadır.

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra, Kazakistan ve Rusya Baykonur Uzay Üssü'nün, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun ortak komutası altında yönetileceğine dair bir antlaşma imzalamışlardır. Ancak BDT ülkeleri arasında sadece Rusya uygulanabilir bir uzay programına sahiptir. Dolayısıyla sonraki süreçte üslerin kullanımı için Kazak ve Rus Hükümetler arasında bu üs konusunda karşılıklı antlaşmalar akdedilmiştir. Bakım maliyetleri ise iki ülke arasında paylaşılıyordu; Rusya %94'ünden sorumluyken Kazakistan %6'sından sorumlu olacaktı. 25 Aralık 1993'te ise iki devletin Başbakanları aralarında ön protokol imzalayarak uzlaşılan şartların 20 yıl geçerli kalacağı üzerinde anlaşmışlardı.<sup>127</sup>

1 Temmuz 1994'te bu üstten fırlatılan TM-19 aracı dört aylık bir araştırma programı kapsamında uzaya gönderildi. Bu doğrultuda, Kazak Hükümeti uzay üssünün korunması

<sup>125</sup> Kairat Abuseitov, a.g.e., pp.65-67.

<sup>126</sup> Leonid Zagalsky, a.g.e., p.39.

<sup>127</sup> Shirin Akiner, "Soviet Military Legacy in Kazakhstan," a.g.e., ss.62-64.

gerektiğini vurgulayarak yıkılmasını önleyecek önlemlerin alındığından emin olunması gerektiğini hükme bağladı. Uzmanlar füze rampalarının değiştirilip bölünmesinin geri dönülmez sonuçlara sebep olacağını ve bunun zaten mümkün olmadığını belirtmişlerdir.<sup>128</sup> Kazakistan Sovyetler Birliği'nden miras kalan diğer yüksek teknoloji askeri cephanelik ve tesisler arasında ise iki adet Kıtalar Arası Balistik Füze üssü yanında; 104SS-18s ile 40TU-95 ağır bombardıman uçakları için hazırlanmış hava üssü ve uyarıcı radar cihazı içeren Zhangiz-Tobe ve Derzhavinsk'deki üsler sayılabilir.

Geniş uranyum yatakları da Kazakistan'ın askeri potansiyelini artıran önemli bir zenginliktir. Ülkede birçok uranyum zenginleştirme kompleksi vardır. Ancak sadece Kazakistan'da değil Bağımsız Devletler Topluluğu'ndaki en geniş zenginleştirme kompleksi Doğu Kazakistan'daki Ust- Kamenogorsk'ta yer almaktadır. Berilyum, nükleer yakıt katkı maddesi de burada üretilmektedir.<sup>129</sup>

Şubat 1994'te Kazak ve Rus Uzay Kurumu Başkanları Nazarbayev'in Washington ziyaretine eşlik ettiler. Bu ziyarette ABD Hükümeti ile varılan bir antlaşmaya göre Baykonur Uzay Üssü ticari kullanıma açılmış ve bu çerçevede Immarsat uydusu hizmete sokulmuştur. İki tarafın da faydalandığı bu işbirliği açıkça ABD'nin Bağımsız Devletler Topluluğu'na üye devletler ile ilişkilerini sıcaklaştırmak yönündeki önemli bir adımıydı.<sup>130</sup>

Bu başlık altında anlatılan tüm bu girişimler, Kazakistan'ın bağımsızlık sonrası süreçte savunma sorunlarını oldukça başarılı bir şekilde çözümlendiğini göstermektedir. Özellikle yürüttüğü başarılı uluslararası diplomasi ve uluslararası hukuk angajmanlarıyla savunma sorunları daha da kolay atlatılabilir hale gelirken, daha iyi bir güvenlik ortamı yaratma hedefi daha kolay ulaşılabilir noktaya ulaşmıştır. Bu durum aynı zamanda Kazakistan'ın askeri hedeflerini belirlemesine de yardımcı olacaktır. Sovyet askeri mirası açısından Kazakistan önemli ölçüde ilerleme sağlarken, bu gelişmeler bir yandan da ülkenin 'maddi değer' ve olası 'ticari sömürü ihtimallerini' de fark etmesini sağlamıştır.<sup>131</sup>

---

<sup>128</sup> Sally N. Cummings, **The Dynamics of Centre-Periphery Relations in Kazakhstan**, Brookings and RIIA, 2000, s. 191-196.

<sup>129</sup> Samuel Apikyan, David Diamond, Ralph Way (Ed.), **Prevention, Detection and Response to Nuclear and Radiological Threats**, The NATO Science for Peace and Security Programme, Yerevan, Armenia, 2006, pp.285-288.

<sup>130</sup> M. Wesley Shoemaker, **Russia and The Commonwealth of Independent States World Today (Stryker)**, Rowman & Littlefield, Lamham, Maryland, 2013, pp.251-252.

<sup>131</sup> Nourzhanov, Kirill and Amin Saikal, "The New Kazakhstan: Has Something Gone Wrong?", **The World Today**, Vol. 50, No. 12, December 1994, pp. 225-228.

## 2.2.4. Kazakistan'ın Orta Asya'daki Yeni Güvenlik Sorunları

### Algılaması

Sovyetler Birliği Kazakistan'ı dış tehditlerden ve oluşabilecek iç istikrarsızlıklardan korumaktaydı. Bağımsızlığını kazanınca, bu koşulsuz koruma artık garanti altında değildi. Kazak ve diğer Orta Asya ülkelerindeki iktidarlar çok daha tehdit edici bir ortamla yüzleşmek zorundaydılar. Dış tehditler ele alındığında; bunların belli başlıları, Çin Halk Cumhuriyeti'nin müdahale edeceği korkusu, Afganistan'da şiddetlenen anarşi ortamının bölgeye yayılma ihtimali ve radikal İslam'ın güneyden başlayıp kuzeye doğru yayılma temayülü içinde olmasıydı. İç tehditse; büyük ölçüde bağımsızlığa geçiş sürecinde ayakta kalmayı başarmış olan ve komünist düzenden gelen iktidarların dış destek alarak merkez iktidarda hak talep etmek isteyen gruplara karşı koyamayacağı endişesinden kaynaklanıyordu.

Yönetimdeki iktidar çevrelerinin kendi hakimiyetlerini tehdit eden bu stratejik soruna karşı temel savunuları ise Sovyet savunma sisteminin herhangi bir tehlikeye mahal vermeyecek ölçüde etkinliğini sürdürdüğü söylemiydi. Fakat asıl problem, Sovyet silahlı kuvvetlerinde az sayıda Orta Asya kökenli asker bulunmasıydı. Sovyet ordusu büyük oranda Ruslar ve diğer Avrupalı Slavlar tarafından oluşturulmuştu. Sovyet ordusunun yereldeki subayları ve teknik uzmanları bile Rus egemenliğini yansıtmaktaydı. Örneğin Kazakistan'da subay kadroların sadece % 3-4'ü etnik Kazaklardan oluşuyordu.<sup>132</sup>

SSCB silahlı kuvvetlerinin dağılması ve Mayıs 1992'de Rus ordusunun yeniden inşası güvensizlik duygusunun iyice artmasına sebep olmuş ve Orta Asya cumhuriyetlerini kendi ulusal ordularını kurmaya zorlamıştır. Bunlar her ne kadar, Sovyet ordusunun kendi toprakları üzerinde konuşlu bazı birliklerini devralmış olsalar da, bu birlikler henüz bağımsızlığını yeni kazanmış olan bu devletlere sadakati tartışılır durumda olan ve artık Kazakistan vatandaşı statüsünde bulunmayan, yabancı askeri yetkililerin sevk ve idaresi altında idiler.

Öte yandan, Rusya açıkça stratejik kuvvetleri, özellikle de Kazakistan topraklarında bulunan nükleer silahları üzerinde Kazakistan devletinin herhangi bir ulusal mülkiyeti olmadığını ilan etmiştir. Rusya, Orta Asya devletlerinin ekonomik gelirlerini zorlarsa bile

---

<sup>132</sup> Lydia M. Buyers, **Central Asia in Focus: Political and Economic Issues**, Nova Publishers, New York, 2003 s. 89-95.

kendi topraklarındaki yarı ulusal nitelikli silahlı kuvvetler için de belli ödemeler yapmak zorunda olduklarını düşünüyordu. Bu problem ancak, eski Sovyet alanında geliştirilecek bir statülü işbirliği yoluyla halledilebilirdi. Yani Kazakistan'ın güvenlik sorunu da ancak Rusya ile stratejik bir beraberlik kurulması halinde çözülebilirdi. Bu aşamada Kazak lider Nazarbayev'in ileriye dönük olarak birleşik Sovyet savunma sisteminde olası bir kırılmanın yaşanabileceğinin farkında olduğu da söylenebilir.

Eski Sovyet alanında stratejik işbirliği yapılması konusunda Kazak ve Orta Asya liderleri 13 Aralık 1991'de Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat'ta bir araya gelmişlerdir. Orta Asyalı liderler teklife olumlu cevap verseler de çekinceli yaklaşmışlardır. Özü itibariyle stratejik topluluk fikrine sıcak baksalar da, bu konuda kendi egemenlik yetkilerini tamamen devretmek istememişlerdir. Orta Asya liderleri Alma-Ata'da yaptıkları ortak açıklamada ise; birleşik stratejik kuvvetler üzerinde tek bir kontrol merkezinin kurulması gerektiği çağrısında bulundular ancak, konvansiyonel silahların geleceğine dair bir değerlendirme yapmadılar. Bu, aslında Sovyetler Birliği'ne ait konvansiyonel silahların devletler arasında paylaşılabilirliğine işaret eden bir ortak irade zuhuru olarak da görülebilir. Orta Asya liderleri Bağımsız Devletler Topluluğu'nun etnik sınırlar dikkate alınarak inşa edilmesine izin verilmemesi gerektiğini belirtip, üç Slav devletinin bir arada, topluluktan bağımsız bir şekilde gizli faaliyetlerde bulunmalarını eleştirmişlerdir.<sup>133</sup>

Alma-Ata buluşmasında, Bağımsız Devletler Topluluğu'na üye devletlerinin kendi ulusal ordularını kurmaya ilişkin mutlak egemenlik haklarının olduğu konusunda mutabakata vardıkları anlaşılmaktadır. Varılan bu mutabakat Bağımsız Devletler Topluluğu'nun savunma yetkilileri arasında 30 Aralık 1991'de Minsk kentinde yapılan toplantıda tekrar teyit edilmiştir.<sup>134</sup>

1991 yılının sonu ile 1992'nin başlarında, Kazakistan'ın temel güvenlik doktrininin; 'Bağımsız Devletler Topluluğu bünyesi dışında karşılıklı müzakerelerde bulunmakla birlikte, aynı zamanda Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kurumsal gelişimini savunmak' olduğuna karar verilmiştir. Bu doktrini şekillendirirken Kazak liderin üç amacı bulunmaktaydı:

1. Rusya Federasyonu ile karşılıklı özel müzakerelerde bulunmak,

---

<sup>133</sup> Sally N. Cummings, *The Dynamics of Centre-Periphery Relations in Kazakhstan*, a.g.e., p. 201-211.

<sup>134</sup> Stuart Croft, *Strategies of Arms Control: A History and Typology, Political Analyses*, Manchester University Press, Manchester, 1996, p.140-141.



2. Orta Asya’da bölgesel ittifakı desteklemek ve

3. Bağımsız Devletler Topluluğu’nu temel alan ortak Güvenlik Antlaşması’nı imzalamak.

Üstelik, Kazakistan ve Özbekistan Orta Asya savunma politikası üzerinde ortak görüşlere sahiptiler. Nazarbayev, Rusya Federasyonu ile imzalanacak ortak güvenlik antlaşmasının dolaylı yoldan Orta Asya ittifakını sağlayabileceğini düşünüyordu. Mayıs ayı ortasında, Bağımsız Devletler Topluluğu liderleri Taşkent’te bir araya geldiler. Yeltsin ve Nazarbayev Bağımsız Devletler Topluluğu Antlaşması ve Ortak Güvenlik Antlaşması için çabalarını birleştirdiler. Bu ortak çabalar neticesinde ise, 15 Mayıs 1992 tarihinde Rusya Federasyonu, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve Ermenistan arasında Taşkent’te Ortak Güvenlik Antlaşması’nı imzalanmıştır.<sup>135</sup>

Bağımsız Devletler Topluluğu Ortak Güvenlik Antlaşması, üye ülkelerin birbirlerini ya da üçüncü tarafları hedef alan ittifaklarını, ittifaktan ayrı gruplaşmalarını ve ortaklıklar kurmalarını yasaklıyordu. Bu yasaklama özellikle Rusya Federasyonu’nun Orta Asya’daki pozisyonu açısından son derece önemliydi. Bu hüküm, Ortak Güvenlik Antlaşması geçerli olduğu müddetçe hiçbir yabancı gücün bölgeye askeri anlamda nüfuz etmemesini sağlamayı amaçlıyordu. Bu antlaşma aynı zamanda ortak savunmada uzlaşa sağlandığının da önemli bir göstergesiydi. Herhangi bir üye devlete karşı yapılan/yapılacak saldırının sistem dahilindeki bütün devletlere karşı yapılmış addedileceği taahhüt edilmiştir. Esasen bu antlaşmayla Rusya Federasyonu, Kazakistan’ın başka güçlerle ittifak yapmasını reddetmesine karşılık Kazakistan’ı savunmayı taahhüt etmiştir.

Kazakistan’daki Sovyet silahlı kuvvetleri temel olarak Slav kökenli ve Rusça konuşan subayların komutası altında olduğu için, Ortak Güvenlik Antlaşması’nın yapılmasının verdiği özgüvenle, Kazak yetkililer ulusal ordunun subay sınıfının etnik yapısının yeniden düzenlenmesi işine rahatlıkla girişebilmişlerdir. Nitekim 1992 yazında Rus askeri üniteleri 3 ana birime ayrıldılar: Bağımsız Devletler Topluluğu, Rusya Federasyonu ve Orta Asyalı Ulusal Kuvvetler. Orta Asyalı liderler kendi ulusal ordularını kurmayı istiyorlardı fakat etnik kökenli subay bulma problemini bir türlü aşamıyorlardı. Silahlı kuvvetlerin bölüştürülmesi ve her devletin kendi ulusal silahlı kuvvetlerini oluşturması sürecinin başlaması, bölgede görevli Rus asıllı subayların mesleki

---

<sup>135</sup> Akiner, Shirin, a.g.e., ss.71-73.

geleceklerine yönelik endişelerini arttırmıştı. Kendilerine güvenceler verilmiş olmasına rağmen uzun dönemde Orta Asyalı yerli subayların sayısının giderek artacağı öngörülüyordu.<sup>136</sup>

Kısa dönemde, Kazakistan dâhil olmak üzere, Rus olmayan cumhuriyetler, ordularında belli bir geçiş süreci boyunca Rus asıllı subaylara istihdam sağlamak zorunda kalabilirlerdi. Ancak uzun dönemde, yerel kadroların eğitimden geçirilerek sayılarının artırılması planlanmaktaydı. Bu aşamada Rus asıllı subayların görevi yeni ülkelerin askeri kadrolarını eğitmek ve örneğin Kazakistan ulusal silahlı gücünü doğrudan devlet başkanına sadık kalacak şekilde organize etmek olabilirdi. İlgili devleti savunacak ve milleti temsil edecek bu silahlı güçlerin, etnik kompozisyonlar dikkate alınarak Rus asıllı subayların himayesinde yerel/ulusal güçlere dönüştürülme süreci 10 yıldan çok daha uzun bir zaman alabilirdi. Bu dönem zarfında devletlerin birbirleri ile ve Rusya Federasyonu ile yakın çalışma ilişkileri tesis etmeleri dışında bir alternatifleri mevcut değildi. Kazakistan silahlı kuvvetleri, daha önce de incelediğimiz üzere donanım konusunda da Rus askeri ve endüstriyel komplekslerine bağımlıydı.<sup>137</sup>

Rusya Federasyonu ve Kazakistan Hükümeti bölgesel güvenlik konusunda ortak hedefleri paylaşıyorlardı. Ülkesel ve bölgesel siyasi istikrarın sağlanması için ortak silahlı kuvvetler temel aktörler olarak hizmet edecekti. Bilhassa bölgede çıkabilecek isyan ve ayaklanmaların engellenmesinde, bunların sınır ötesi askeri eylemlerinin önlenmesinde Rusya ve bölgedeki tüm devletlerin ortak askeri kapasiteleri büyük önem taşıyordu. Dolayısıyla, bölgesel siyasi dengenin kurulmasında ortak askeri gücün önemli bir parçası olarak yer alıyordu.

Bu ortaklık Moskova ve Alma-Ata, arasındaki özel ilişkiye dayanacaktı. Nükleer bağımlılık ve Kazakistan'daki temel askeri-uzay üsleri uzun dönemli askeri ve stratejik ittifak için atılmış güçlü temellerdi. Özellikle, Kazakistan nüfusunun neredeyse yarısının Rus olması da, Kazakistan'ın Rusya Federasyonu'nun etki alanından hızla çıkmasını engelleyecekti.<sup>138</sup>

---

<sup>136</sup> Jed C. Snyder, a.g.e., p. 86-90.

<sup>137</sup> Ali Banuazizi, Myron Weiner, **The New Geopolitics of Central Asia and Its Borderlands**, içinde: Boris Z. Sumer, *The potential for Political Instability and Regional Conflicts*, Indiana University Press, Indiana, USA, 1994, p. 82-83.

<sup>138</sup> Jonathan Aitken, a.g.e., s.114-115.

### 2.2.5. Kazakistan Güvenliğinde Nükleer Güç Boyutu

Sovyetler Birliği'nin dağılması paradoksal bir süreç yaratmış ve tek bir nükleer süper güç yerine en az dört nükleer güce sahip ülke ortaya çıkmıştır. ABD bu durumu istikrarsızlığın bir sebebi ve kendi güvenliğini tehdit eden durumun yeni bir boyutta dirilişi olarak değerlendirdi. CIA direktörü R. Gates'in sözlerini kullanarak, "sadece Çin ve Bağımsız Devletler Topluluğu üye ülkeleri füzeleri ABD topraklarına direk ulaştırabilme gücüne sahiptir".<sup>139</sup> Bu bağlamda, 1991'in sonundan itibaren ABD dış politikasının temel hedefi Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla oluşmuş potansiyel tehditlerin ortadan kaldırılması olmuştur. ABD bu süreci şöyle yorumlamıştır; START-I çerçevesinde tüm nükleer silahlar Ukrayna, Kazakistan ve Beyaz Rusya'dan çıkarılarak daha sonra imha edilmeleri için Rusya'ya verilmiş böylece bu ülkeler nükleer silahsız ülke statüsü kazanarak Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nın (NPT) taraf devletleri olmuşlardır.<sup>140</sup>

Kazakistan'ın nükleerlere ilişkin politikası üç aşamada incelenebilir: 1989-1991 devresi: Bu dönem nükleer karışıklığının çok güçlü olduğu bir süreç olarak karakterize edilmiştir. Bu dönemde Semipalatinsk'de yer alan nükleer test alanlarını kapatmayla mücadele edilirken, Kazakistan'ın nükleer silahlardan arındırılmış bölgeye dönüştürülmesi çalışmaları yapılmaktaydı. Bu dönemki çalışmalar nihayet nükleer test alanlarının kapatılmasıyla (Ağustos 1991) sonuçlanmıştır.<sup>141</sup>

İkinci devre 1991 yılının sonunda başlayıp Aralık 1993'e kadar devam etmiştir. Bu evre Kazakistan hükümet yetkililerinin Rus nükleer şemsiyesi altında kalmaya çaba göstererek ve yeterli güvenlik teminatları olmadığı halde, en azından göreceli nükleer kontrolün kurularak Sovyet nükleer mirasına sahibiyetin siyasi ve ekonomik anlamda en iyi düzeyde kullanılmak istenmesi eğilimiyle, nükleer silahların kaldırılması konusunda isteksizliğin sergilendiği bir dönemi nitelendirilebilir. Bu çelişkili siyaset Kazakistan'ın imzaladığı çeşitli resmi belgelere de yansımıştır.

---

<sup>139</sup> Ivo H. Daalder, Terry Terriff (Ed.), *Rethinking the Unthinkable: New Directions for Nuclear Arms Control, Arms Control*, içinde: Lora Lumpe, *Zero Ballistic Missiles and the third World*, Psychology Press, Great Britain, 1993, pp.208-210.

<sup>140</sup> Mitchell Reis, **Bridled Ambition: Why Countries Constrain Their Nuclear Capabilities**, Woodrow Wilson Center Press, Washington DC USA, 1995, pp. 144-150.

<sup>141</sup> Yelena Kalyuzhnova, a.g.e., pp. 140-142.

Kazakistan'ın nükleer siyasetinin üçüncü devresi ise, Kazak Parlamentosu'nun Aralık 1993'te Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşmasını (NPT) onaylaması ile başlayıp Mayıs 1995'te sona ermiştir. Bu dönem Kıtalararası Balistik Füzelere olan SS-18'lerin (ICBM) ve siloların kaldırılması için ABD-Kazak aktif ortaklığının ve START-I uyarınca Kazakistan'ın nükleer yükümlülüklerinin geliştirildiği devreye tekabül eder.

Bağımsız Devletler Topluluğu liderlerinin 21 Aralık 1991 Alma-Ata buluşmasında Rusya, Ukrayna, Kazakistan ve Beyaz Rusya anlaşmaya vararak kendi topraklarında bulunan nükleer stratejik potansiyele ilişkin kesin yükümlülükler üstlenmişlerdir. Kazakistan'ın 23 Mayıs 1992'de Lizbon Protokolü'ne katılmasıyla Kazakistan'ın 'nükleer silahsız ülke' olarak Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'na katılacağına yönelik bir takım yükümlülükler altına girmesi sözkonusu olmuştur. Aynı zamanda Kazakistan nükleer tesislerin inşasını Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun (IAEA) himayesine bırakacağına dair yükümlülükleri de kabul etmiştir.<sup>142</sup>

Bu bağlamda, Kazakistan'ın izlediği siyaset başarılı görünmekteydi; Alma-Ata yönetimi Sovyet nükleer silahlarından arınmaya çalışırken NPT'ye katılma niyetinde olduğunu göstermiş ve nükleer alt yapısının IAEA kontrolünde oluşturulacağını beyan etmiştir. Yine de bu sürece paralel olarak zaman zaman Kazakistan'ın eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin stratejik savunma sisteminden çıkmaya hazır olmadığını belirten işaretler de gözlemlenmekteydi. Mayıs 1992'de Taşkent'de Kazakistan'ın dâhil olduğu altı BDT devleti (Ermenistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Rusya Federasyonu KGAÖ (Collective Security Treaty Organisation) kurmuştur. Bu, Rusya'nın o dönemdeki "Yakın Çevre" (Near Abroad) dış politika yaklaşımının önemli bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. KGAÖ, SSCB dönemindeki güvenlik şemsiyesini genel olarak devralmıştır. Rusya, diğer üye devletlere göre bu ittifakta merkezi ve farklı bir konumdaydı. Çünkü efektif olarak ittifaktaki tek nükleer güce sahip ülke Rusya'ydı. Çok taraflı bir anlaşma olmasına rağmen KGAÖ Kazakistan ile

---

<sup>142</sup> Zbigniew Brzezinski and Paige Sullivan (ed.), **Russia and the Commonwealth of Independent States: Documents, Data, and Analysis**, Center for Strategic and International Studies, Washington, D.C., 1997, p.475.

Rusya arasındaki güvenlik ilişkilerine hem ivme kazandırmış hem de karşılıklı güven ortamına katkıda bulunmuştur.<sup>143</sup>

Batı siyasi çevrelerinde Kazakistan'ın kendi topraklarındaki eski Sovyet nükleer silahlarını elden çıkarmak istemediği yönünde şüpheler oluşmuştu. Bu şüpheler 1992 yılının başında Nazarbayev'in "Rusya nükleer silahlara sahip olduğu takdirde Kazakistan'ın da nükleer silahlara sahip olabileceği"<sup>144</sup> beyanlarıyla daha da kuvvetlenmiştir. Savaş başlıklarının İran'a satıldığına dair iddialar ise, yine bu bakış açısını yansıtmaktadır. Bununla, Kazakistan'ın varılan antlaşmaları takip etmeyi isteyip istemeyeceği ve ülkede İslami akımların ne kadar kuvvetli olduğu ve radikal İslami savunan rejimlerle işbirliğine ne kadar hazır olduğu test edilmiştir.<sup>145</sup>

Ancak bütün bu iddia ve endişelere rağmen, Kazakistan Mayıs-Haziran 1992'den itibaren yüksek diplomatik manevralarda bulunmak şeklindeki eski dönem eğilimlerini sürdürmeyi tercih etti. Nazarbayev bu dönemki resmi Washington ziyareti boyunca Kazakistan'ın kabul edilen antlaşmaları uygulamaya hazır olduğunu teyit etmiştir. Fakat bu ziyaretten çok kısa bir süre sonra Rus ve Kazak Cumhurbaşkanı Moskova'da nükleer alanda stratejik işbirliğine devam edecekleri konusunda anlaşmışlardır. Hatta, balistik füzelerin konuşlandırılan üsler bile, Ruslar tarafından Kazakistan'a 'kiralanan' eski Sovyet üsleri gibi lanse edilmişlerdir.<sup>146</sup> Sonraki süreçte ise bu durum Nazarbayev tarafından şöyle açıklanmıştır: "*Kazakistan kendi iradesi dışında bir nükleer ülkeye dönüşmüştür. Kimse Kazakistan'a bunu sormamıştır. Şu anda, Kazakistan nükleer silahlardan arındırılmış bir devlet olmaya hazırdır. Nükleer Silahların azaltılması için START-I tarafından verilen yedi yılı takiben Kazakistan ortak BDT silahlı kuvvetlerinin üyesi olarak kalmıştır.*"<sup>147</sup>

Kazakistan nükleer güçleri konusunda uluslararası toplumun kurallarına uyma eğilimi göstermiştir. Nitekim Ekim 1993'ün başlarında, Kazakistan, IAEA'nın Viyana'daki genel merkezinde bu kurumun üyesi olarak kabul edildi. Bu gelişme

---

<sup>143</sup> Elli Louka, **Nuclear Weapons, Justice and the Law**, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2011, pp.213.215.

<sup>144</sup> Karen Dawisha and Bruce Parrott, **Russia and the New States of Eurasia: The Politics of Upheaval**, Cambridge University Press, New York, 1994, pp.-275-278.

<sup>145</sup> Akiner, Shirin, a.g.e., pp. 77.

<sup>146</sup> Bruce W. Jentleson (Ed.), **Opportunities Missed, Opportunities Seized: Preventive Diplomacy in the Post-Cold War World**, Rowman & Littlefield, Maryland, USA, 2000, pp. 113-118.

<sup>147</sup> Zbigniew Brzezinski and Paige Sullivan, a.g.e., pp. 478-479.

Kazakistan'daki tüm nükleer tesislerin IAEA güvenceleri ile korunacağını teminat altına almıştır. Böylece Kazakistan'daki tüm nükleer tesisler Atom Ajansı yönetmelikleri kapsamına dahil edilmiştir.

Nükleer silahlar ve NPT'ye katılım hususundaki en çetrefilli tartışmalar 1993 yılında yaşanmıştır. Bu tartışmalar Ukrayna Yüce Divanı'nda START-I'in onaylanmasıyla alevlenmiş, yapılan yasa değişiklikleri Ukrayna'yı nükleer ülke statüsüne getirmişti. Rusya-Ukrayna anlaşmazlıklarında ise Kazakistan her zaman arka planda kalmayı tercih etti ve iki tarafa da açık destek vermedi. Fakat, Ukrayna'nın pratik olarak START-I'i terk etmesi, buna karşın Kazakistan'ın START-I'e dahil olması anlaşmayı büsbütün şüpheli hale getirdi. Kazakistan'ın bu soruna ilişkin Rusya'yı desteklememesi ise Kazakistan ve Ukrayna'nın nükleer sorunlara ilişkin Rusya ile mutabakata varma konusunda eşit düzeyde olumsuz tecrübeye sahip oldukları anlamına gelmekteydi. Bu durumun en önemli nedeni Rusya'nın sadece kendi çıkarlarını takip eden bir ortaklık politikası izlemesiydi. Tartışılan konular yeni bağımsızlığını kazanmış ülkelerin güvenlik ve ulusal çıkarlarını ilgilendiren meseleler arasında olduğu için, ülkelerarası genel siyasi ve diplomatik ilişkiler çerçevesini aşıyordu. START-I'e ilişkin anlaşmazlıklar Kazakistan'ın güvenlik sorununu tekrar gündeme getirdi ve sorunun sadece START-I'e kesin katılım ya da NPT'ye katılım ile çözülemeyeceği fark edildi. Bu sorunlar arasındaki ilişkinin çözümü Kazakistan için olduğu kadar Ukrayna için de önemliydi.<sup>148</sup>

Kazakistan Stratejik Çalışmalar Enstitüsü Direktörü Dr. Kasenov'a göre, Kazakistan'ın bu dönemdeki nükleer sorunların tümüne ilişkin pozisyonu maddeleştirerek şöyle belirlenebilir:<sup>149</sup>

1. Dünya ülkeleri ve toplumuna yönelik olarak, nükleer güce sahip olan diğer devletler gibi Kazakistan da nükleer silahlarını ve diğer kimyasal toplu imha silahlarını birbirlerine ve nükleer silahlardan arındırılmış ülkelere karşı kullanmayacağını ilan etmiştir;

---

<sup>148</sup> Sharyl Cross, Marina Alekseevna Oborotova (ed.), **The New Chapter in United States-Russian Relations: Opportunities and Challenges**, Prager Publishers, Westport, 1994, pp. 46-47.

<sup>149</sup> Oumerserik Kasanov, **On the Creation of a Nuclear-Weapon-Free Zone in Central Asia**, Nonproliferation Review, 1998, pp. 144-147.

2. Kuvvet kullanımını ya da kuvvet kullanma tehdidini ortadan kaldırmak için nükleer güce sahip olan veya olmayan ülkeler gibi Kazakistan da sınırların dokunulmazlığı ilkesini ve diğerlerinin toprak bütünlüğünü tanıdığını ilan etme gereği duymuştur;

3. Ortak askeri kuvvetlerin azaltılması ve kısıtlanması gerekliliği, nükleer silahların yayılmasını ve toplu imha silahlarının kullanılmasını önleme ilkesine göre eşgüdümlü önlemler alınmasını teşvik etmeye çalışmıştır.

4. Nükleer güce sahip olan Kazakistan, 1995-Uluslararası Konferansı'nda da vurgulandığı gibi 1968 NPT sürecinin devam ettirilmesi için çaba gösterecektir;

5. Beyaz Rusya, Kazakistan ve Ukrayna NPT'ye bütün nükleer silahları topraklarından çıkarmış ülkeler olarak katıldıkları için Batı ve Orta Asya'da nükleer silahlardan arındırılmış bölgeler oluşturulmasını destekleyeceklerdir;

6. Ortak güvenlik ortamının sağlanması için Kazakistan'da nükleer güce sahip bir ülke olarak nükleer gücü olmayan ülkelerle işbirliği yapıp nükleer silahların azaltılması hususunda ortak girişimlerin gerekliliğini kabul ettirmeye çalışacaklardır.<sup>150</sup>

90'lı yıllarda nükleer silaha sahip olmayan bir ülke statüsüne geçmeye hazırlanan Kazakistan'ın 13 Aralık 1993 tarihinde NPT'yi onaylanması ve nükleer silahlardan arınmış bir ülke olarak NPT'ye katılması Kazakistan'ın iç v ediş politikasına ilişkin, tüm tartışmaları da nihayete erdirdi.

Ardından, nükleer silahların imha süreci Nisan 1995'te sonuçlandırıldı ve son nükleer savaş başlığı da Rusya Federasyonu'na nakledildi. 31 Mayıs 1995'te ise, Sovyet döneminde imha edilmiş olan Semiplatinsk test alanına nükleer araçlar tekrar yerleştirildi. Kazakistan halkına seslendiği bir konuşmasında, Cumhurbaşkanı Nazarbayev bu eylemi, "Kazakistan nükleer biyografisindeki son nokta" olarak nitelendirmiştir. Bu aktif eylem, yıllarca kendi toprakları üzerinde nükleer denemelerin yapıldığı, kendisine sorulmadan bir üst otorite tarafından stratejik nükleer silahların konumlandırıldığı, hammaddelerin ithal ve ihraç edildiği Kazakistan'ın tarihinde edilgenlik döneminin de sonunu getirmiştir.<sup>151</sup>

---

<sup>150</sup> Michnik, Adam, a.g.e., pp. 32-33.

<sup>151</sup> Nursultan Nazarbayev, **Kritik On Yıl**, Almatı 2002, Türkçe Basım, Ankara 2012, s. 44-47.

## 2.3. Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Rejimi (NPT) ve Kazakistan

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanmış bir ülke olarak Kazakistan açısından nükleer silahların yayılmasını önleme rejimi, güvenlik politikasında önemli bir rol oynamıştır. Bağımsızlığı takip eden ilk yıllarda, Kazakistan önceliklerini ve bunun yanında ulusal çıkarlarını tanımlamaya başlamış; güvenlik politikası kendi topraklarındaki yıkıcı Sovyet silahlarına ilişkin meseleler doğrultusunda yön bulmuştur. Kazakistan'ın uluslararası arenada ilk defa boy göstermesi, bu silahların kaldırılmasına ilişkin uluslararası anlaşmalara katılımıyla gerçekleşmiştir. Örneğin Stratejik Silahların Azaltılması Antlaşması Lizbon Protokolü (START-I) ile 1968 Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması (NPT) güvenlik politikası üzerinde son derece etkili olmuştur. Son nükleer silahların Nisan 1995'te kaldırılmasıyla birlikte Kazakistan dış politikası da yeni bir döneme girmiştir. Kazakistan'ın bağımsızlığını kazandığı yıl olan 1991 ve sonrasındaki güvenlik politikası; Kazakistan güvenlik politikasının oldukça pasif olduğu yani, bağımsızlık öncesi dönemden güvenlik politikasının Sovyetler Birliği'nden kaynaklanan sorunlara ve ihtiyaçlara göre üretildiği dönemden farklı olarak, Kazakistan Hükümeti artık kendi önceliklerini ve ulusal çıkarlarını belirlemeye başlamıştır.<sup>152</sup> Nitekim Soğuk Savaş döneminde topraklarında yaklaşık 500 nükleer denemenin yapıldığı Kazakistan, Kapsamlı Test Yasağı (Test-Ban) Antlaşmasını da imzalayarak küresel seviyede nükleer silahların yayılmasını önleme rejimine büyük katkıda bulunmuştur. Bu rejime Hazar Denizi havzasındaki doğal mineral kaynaklar ve bu havzanın paylaşımı gibi diğer güvenlik meseleleri de dahil edilmiştir. Öte yandan, yıkıcı silahlara karşı gelişen işbirliği yoluyla Orta Asya'da çeşitlilik gösteren jeopolitik kuvvetler tam anlamıyla birbirine bağlı ve uyumlu hale gelmeye başlamıştır.

Anlaşılabacağı üzere, Kazakistan'ın genel ulusal güvenlik sorunları çerçevesinde bilhassa mevcut nükleer silahların yayılmasını önleme politikası önemli bir yer tutmaktadır. Uluslararası Atom Enerji Kurumu (IAEA) Genel Direktörü General Hans Blix'in 25-30 Temmuz 1994 tarihleri arasında gerçekleşen ziyaretleri Kazakistan'ın nükleer silahların yayılmasını önlemeye ilişkin politikası istikametinde önemli bir gelişme oldu. 24 Temmuz'da, genel Direktör Hans Blix ve Kazakistan Başbakanı S. Tereshenko

---

<sup>152</sup> Cohen, A., a.g.e., p. 27.



koruyucu tedbirlere ilişkin bir Anlaşma imzaladılar. Bu adım, ülke topraklarındaki tüm nükleer yatırımlar üzerinde IAEA kontrolünün kurulacak olması anlamına geliyordu. Pratikte bu anlaşma NPT'nin uygulamaya konması için bir vesile olmuştur. Ama şüphesiz, bu anlaşma Kazakistan Hükümeti'nin Anayasası'na ve Kanunlarına uygunluk kontrolünden geçtikten ve onaylandıktan sonra yürürlüğe girecekti.

IAEA Direktörü ülkedeki nükleer silah denemelerinin yarattığı sonuçların önlenmesi programı ve bunun Rusya'nın katılımını gerektirebileceği hususunda bilgi ve fikir sahibiydi. Bu amir, hükümet organları, kurumlar ve organizasyonlar arasındaki ilişkiyi koordine etmenin yanında, 'geçici nükleer güç kullanımı düzenlemesinin' ve bu çerçevede radyasyon atıklarının düzenleyen radyasyon koruması hükümlerinin uygulaması konusunda da yetkiliydi.<sup>153</sup>

Nükleer maddelerin ithalat ve ihracatın, nükleer teknolojiler ve teçhizatların tesis edilmeleri ve özel nükleer olmayan materyallere yönelik yaptırımlara Kazakistan da onay veriyordu. H. Blix'in ziyareti boyunca, araştırma merkezleri, nükleer test alanları ve nükleer reaktörlerin kaderi tartışıldı. Geline nokta gösterdi ki, Rusya ve ABD ile işbirliğine gitmeden nükleer reaktörlerin güvenliği üzerine araştırma yapmaya devam etmek imkansızdı. Bu noktada, Kurchatov<sup>154</sup> tarafından önceden uygulanan program dikkate alındığında, anlaşma test alanının altyapısının ancak % 50'sini karşılayabilirdi.<sup>155</sup>

H. Blix'in üzerinde durduğu/savunduğu geleneksel görüş, Kazakistan'ın nükleer enerji perspektifinden değerlendirilmesi gerektiği idi; fakat bu yaklaşımın gerçekleşmesi için IAEA ve genel olarak uluslararası toplumun desteği şarttı.

Hans Blix'in bu ziyareti Kazakistan nükleer siyasetinin dış boyutları henüz daha tam tartışılmamışken oldukça önemliydi. Kazakistan, IAEA ve Batının üzerinde önemle durduğu diğer bir nokta da Çin'in gerçekleştirmiş olduğu nükleer denemelerdi. Her iki taraf da (Kazakistan ve IAEA) nükleer silahların tamamen yasaklanması ve ilgili tarafların Çin'in 1995 Antlaşmasında yer almasını sağlamak için müşterek çalışmalarda bulunacakları bir uluslararası anlaşmanın imzalanması gerektiği hususunda ortak görüşe vardılar. Görüşmelerde doğal olarak PDRK- Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti sorununa

---

<sup>153</sup> Jonathan Aitken, a.g.e., p. 155.

<sup>154</sup> Rus atom bombasının baş mimarı, ünlü fizikçi, Igor Kurchatov.

<sup>155</sup> Roger C. Herdman (Ed.) **Nuclear Safeguards and the International Atomic Energy Agency**, Diane Publishing, Washington DC, 1995, p.82.

da değinildi. H. Blix Batı'nın soruna ilişkin hakim görüşünü yeniden dile getirmiştir. Kazakistan ise, NPT'nin hiçbir koşulda ihlal edilemeyeceği ve PDRK Hükümetinin referans verdiği gibi 'yüksek devlet çıkarları' tarafından meşrulaştırılmayacağına katılıyordu. Kazakistan Uluslararası Ajans'ın (IAEA) Kuzey Kore'ye ilişkin taleplerini anlaşma tedbirlerinin değerlendirilmesi açısından önemsiyor ve destekliyordu.<sup>156</sup>

Kazakistan ve IAEA arasındaki ilişkiler Kazakistan nükleer probleminin dış politik boyutunu yansıtıyordu. Bu problemin bir de ekonomik boyutu vardı. Problemin çözümü için Kırgızistan ve Kazakistan arasında 2000 yılına kadar geçerli olacak uranyum içeren hammaddelerin sağlanması ve satışı konusunda bir anlaşma hazırlandı. Bilindiği gibi Kırgızistan uranyum içeren madenlerin işlenmesi için endüstriyel altyapıya sahipti. Uzmanların değerlendirmelerine göre Kazakistan'ın uranyumu kendi kurumsal yapısını inşa ederek işleme yerine Kırgızistan'da işleme çok daha ucuz olacaktı. 1994 senesinde 1000 ton uranyum Karabaltinsk madencilik işletmesinde işlenmişti. 1995 senesinde ise bu tablo ikiye katlandı. Kazakistan Cumhuriyeti, uranyum oksidinin ihracatını Ulusal Nükleer Enerji Şirketi tarafından sağlıyordu. Dolayısıyla Orta Asya'da nükleer sanayi üretimi Kazakistan'ın girişimi ile başlatılmıştır. Nükleer silahların test edilmesi sorunu Kazakistan için önemli bir noktayı işaret ediyordu. S. Ledogar'ın Cenevre Konferansı'ndaki sözleri de gösterdi ki ABD Hükümeti için nükleer silahların test edilmesinin yasaklanmasına ilişkin Antlaşma silahsızlanma yarışının kontrolünün sağlanması için imzalanan çok taraflı anlaşmalar arasındaki en önemli olanıydı.<sup>157</sup>

Nükleer sorunun iç politik boyutu ise Kazakistanlı bir siyasi gözlemcinin üzerinde durduğu gibi, farklı tarafların ve hareketlerin mücadelesiyle birebir ilgiliydi. Tüm siyasi organizasyonlar açıkça nükleer silahların test edilmesine karşıydı ve aktif olarak uluslararası anti-nükleer hareket içinde yer alıyorlardı. Ama yine de Kazakistan nükleer silahların kaldırılma sürecinde bu silahların kontrolü konusunda ve olan uranyumu zenginleştirilmiş savaş başlıklarının ülkeye maliyetinin çıkarılması gibi meselelerde farklı yaklaşımlara sahipti.

---

<sup>156</sup> Vladimir Gel'man and Grigorii Golosov, "Regional Party System Formation in Russia: The Deviant Case of Sverdlovsk Oblast", **Journal of Communist Studies and Transition Politics**, Vol.14, No.1-2, 1998, pp.31-53.

<sup>157</sup> <http://www.vertic.org/media/assets/TV/TV54.pdf>. (Erişim: 08/01/2014)

Bu noktada nükleer güce sahip ülkelerin sağladığı güvenlik teminatlarının düzeyi Kazakistan siyasi güçleri tarafından farklı değerlendiriliyordu. Bütün siyasi taraflar ve akımlar NPT'nin Kazakistan Yüksek Meclisi tarafından onaylanmasını ve Nevada-Semey Hareketi'nin nükleer silahların yayılmasını önleme rejimi ile nükleer silahların tüm dünyada tamamen imha edilmesine dair amaç ve fikirlerini paylaşıyorlardı. Siyasi partiler ülkedeki en büyük askeri, teknik ve bilimsel merkezlerin, örneğin; Baykonur Kozmodromu, Kurchatov şehri ve Saryshagan test alanının statülerine ilişkin olumlu bir duruş sergilemekteydiler. Kazakistan siyasi hayatındaki hemen herkes bu alanların ortak kullanımının gerekli olduğunu düşünüyor ya da bunların Rusya'ya kiralanmasını savunuyorlardı.<sup>158</sup>

Kazakistan'ın nükleer sorununun uluslararası boyutu sadece IAEA ilişkileri ya da yerine getirmek zorunda olduğu NPT ve START-I yükümlülüklerinden ibaret değildi. Kazakistan Cumhuriyeti Nükleer Enerji Ajansı'nın Kazak-Japon Komitesi ile işbirliği sonucunda imzaladığı nükleer silahların imhası Antlaşması önemli bir meseleye dönüştü.<sup>159</sup> Kazakistan Cumhuriyeti Bilim ve Yeni Teknolojiler Bakanı Vladimir Shkolnik bu antlaşmanın Japonya ile ortaklaşa bir şekilde nükleer malzemeler üzerinde devlet kayıt sistemi oluşumuna katkı sağlayacağını ve nükleer tesisler üzerindeki kontrolü temin edecek ortak işbirliğinin temellerin de attığını belirtmişti. Japonya ile nükleer konularda ortaklık ve işbirliği Kazakistan'ın ABD, İngiltere, İsveç ve IAEA ile girdiği nükleer silahların yayılmasını önleme rejiminin bir parçasıydı. Japonya bu konudaki ön çalışmalar için fon tahsilatı (11 Milyon ABD Doları) sağlayacak ilk ülke olmuştu. Kayıt ve Kontrol sisteminin kurulması için Kazakistan'a gerekli teçhizat, servis ve eğitimin İşbirliği Komitesi tarafından ama pratikte Japonya tarafından sağlanacağı antlaşmada belirtilmiştir. Japonya Kazakistan'a desteğini nükleer patlamaların sonuçlarının giderilmesinde ve özellikle radyoaktif ışınlama alanında sağlayacaktı. Üçlü taslağın dışında, Rusya ile nükleer silahlara dair bir ortak program Antlaşması da hazırlanmaktaydı.<sup>160</sup>

Diğer bir konu ise, Almanya'da bulunduğu iddia edilen nükleer materyallerle ilgiliydi. Her ne kadar nükleer maddelerin Kazakistan kaynaklı değil de Rus kaynaklı olduğu biliniyor olsa da Almanya'ya nükleer maddelerin götürüldüğü iddiası Kazakistan

<sup>158</sup> <http://thebulletin.org/lasting-toll-semipalatinsk-nuclear-testing>, (Erişim: 06.01.2014)

<sup>159</sup> N. Schulte, **Dismantlement and Destruction of Chemical, Nuclear and Conventional Weapons**, Springer Science & Business Media, Dordrecht –Netherlands, 1997, pp. 101-105.

<sup>160</sup> David Laitin, 'Post-Soviet Politics', **Annual Review of Political Science**, Vol.3 (2000), pp.117–118.

Cumhuriyeti tarafından doğrulanmamıştır. Almanya Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği'ne Kazakistan'ın nükleer tesislerinden nükleer madde geçişinin olmadığı, böyle bir olaya kesinlikle izin verilmeyeceğini belirtmiştir.<sup>161</sup> Bu noktada Almanya'yı destekleyen ve Rusya'yı yasa dışı nükleer madde ihracatı ile suçlayan ABD'nin duruşu da gözden kaçmamıştır.

Clinton Hükümeti'nin İstihbarat Departmanı Temsilciliği'nin Washington Post'taki açıklamasına göre, Almanya'da bulunan nükleer madde örnekleri nükleer silah üretimi için kullanılabilir; bu ilk uyarıydı. Ayrıca ABD Ulusal Kaynaklar Savunma Konseyi'nin IAEA'nın nükleer mekanizmalar üretiminde kullandığı uranyum ve plütonyum düzeylerine ilişkin parametrelerindeki mühim orandaki düşüşünü de gündeme getirdiği gözden kaçmamıştı.<sup>162</sup>

NPT'nin Aralık 1993'te onaylanması ülkeye nükleer sorunlara ilişkin kendi siyasi politikasını izlemesi için yasal zemin sağlamış ve Kazakistan'ın kendi pozisyonunu hayata geçirmesi için atılmış çok önemli bir adım olmuştur. Antlaşma, Kazakistan'ın iç ve dış siyasi problemlerinden olan nükleer sorunun askeri, ekonomik ve ekolojik boyutlarını da ele almaktadır.

Kazakistan'ın bu soruna ilişkin ve NPT'nin kaderine yönelik farklı bakış açıları bulunmaktaydı. Bazı Kazak siyasetçiler Batılı bakış açısına göre koşulsuz bir şekilde anlaşmayı öngörüyor ve antlaşmanın var olan şekliyle kalmasıyla beraber son 25 yıldır takip edilen nükleer silahların yayılmasını önleme rejiminin izlenmesi gerektiğini savunuyorlardı.<sup>163</sup> Fakat başka bir görüş daha mevcuttu; Kazakistan'a uygulanan güvenlik yaptırımları, teknoloji alanındaki ayrımcı kısıtlamalar, hammaddelerin ithalat ve ihracatına getirilen engeller, Batının çeşitli ülkelere uyguladığı çifte standartlar pek çok şikayete sebep olmaktaydı.

Öte yandan, Kazakistan'da uzlaşmacı görüşe sahip bir kesim de vardı. Bu görüşe göre ise NPT belli bir süre daha yürürlükte kalmalıydı. Her durumda, Kazakistan NPT'

---

<sup>161</sup> Jonathan Aitken, a.g.e., p. 159-160.

<sup>162</sup> Suryakant Nijanand Bal, **Central Asia: A Strategy for India's Look-north Policy**, Lancer Publishers, New Delhi India, 2004, pp:53-55.

<sup>163</sup> William C. Potter, **The Politics of Nuclear Renunciation: The Case of Belarus, Kazakistan and Ukraine**, The Henry L. Stimson Center, Washington, 1995, pp.35-38.

deki pozisyonunu kendi hedefleri ve ulusal çıkarları dahilinde belirleyecekti ki bu uluslararası güvenlik ile örtüşmekteydi.<sup>164</sup>

IAEA'daki Batı cephesi ile yapılan müzakerelerin sonucunda, Kazakistan Nisan 1995'te NPT'nin uzatılmasına ilişkin tam desteğini vereceğini açıklamıştır. Değerlendirme Konferansı boyunca Kazakistan bu politikasını sürdürmüştür. Nihayetinde, sergilediği bu politika Kazakistan'ın nükleer silahların yayılmasını önlemeye ilişkin siyasetinin nedensel bir sonucuydu.<sup>165</sup>

### 2.3.1. Kazakistan'ın Nükleer Silahsızlanma Sorunları

Kazakistan Cumhuriyeti ve ABD Birleşik Devletleri, Uluslararası Balistik Füzelere Fırlatma Rampalarının İmhası, Acil Müdahale, Nükleer Silahların Yayılmasını Önlemeye ilişkin Antlaşmayı 13 Aralık 1993'te imzalamışlardır. Antlaşma imzalandıktan hemen sonra ABD Savunma Bakanlığı temsilcileri ile Alma-Ata'da müzakereler ve görüşmeler yapılmış ve Washington anlaşmayı kabul ettiğini beyan etmiştir. Ayrıca Kazakistan tarafının START-I'e ilişkin yükümlülüklerinden doğan sorunlara yönelik ABD'nin sürece ilişkin teknik ve finansal katılımının hızlandırılması gerektiği kararlaştırılmıştır. Bu amaçla, Kazakistan'a toplam 150 Milyon dolar kredi Nunn-Lugar Fonu tarafından sağlandı. Bahsi geçen bu kredi donanım ve teçhizatların ulaştırılmasında ve füze fırlatma rampalarının imhasında kullanılacaktı. Ayrıca, ABD Hükümeti Kazak topraklarından sökülmüş füzelere doğan yüksek zenginleştirilmiş uranyumun maliyetini de geri ödeme yükümlülüğü altındaydı. Fakat toplam tazminatın miktarını değerlendirebilmek için eski Sovyet Cumhuriyetlerinin her birinin hisselerinin (Rusya, Ukrayna, Kazakistan, Beyaz Rusya) ayrı ayrı hesaplanması gerekmektedir. Bu ülkeler imha edilmesi gereken nükleer silahlara sahiplerdi. Mevcut olan bu durumda sorun Kazakistan ve Rusya görüşmeleriyle giderilebilirdi çünkü nükleer silahlar Rusya'ya imha edilmeleri için taşınmıştı.<sup>166</sup>

Nükleer silahlanmanın kısıtlanması ve azaltılmasına yönelik çok taraflı ve ikili müzakere ve anlaşmalar gereğince (Kazakistan'ın dahil olduğu) Kazakistan Hükümeti ve Japonya, Nükleer Silahların İmha Edilmesi ve İşbirliği için Ortak bir Komite oluşturulması

---

<sup>164</sup> Nuclear Energy Institute, **Nuclear Energy Insight**, Nuclear Energy Institute, Michigan 1997, p. 73.

<sup>165</sup> Cohen, A., a.g.e., p. 29-32.

<sup>166</sup> David Laitin, a.g.e., p. 119.

için antlaşma imzaladılar. Japon Hükümeti güvenlik, nükleer silahların güvenli bir şekilde imha edilmesi ve buna bağlı oluşabilecek çevresel sorunlara çözüm üretebilmek için fon sağlıyordu.<sup>167</sup>

Bütün bu gelişmeler sonucunda 28 Mart 1994'te Rusya ve Kazakistan arasında antlaşma imzalandı. Bu antlaşma aynı zamanda Kazakistan topraklarına yerleştirilmiş tüm stratejik silahların Rusya'ya ait olduğu anlamına geliyordu. Bu tarihten itibaren, nükleer silahların muhafaza edilmesi, imhası ya da yerlerinin değiştirilmesi tamamen Rusya'nın sorumluluğu altına girmişti. Bu antlaşma sonucunda; antlaşmayı imzalayan dört ülke olan; ABD, Rusya, Kazakistan ve Japonya nükleer silahların sökülmesi ve imha edilmesi ile birlikte Kıtalararası Balistik Füzelere sınırlandırılmasına yönelik sürece katılmıştı.

Savunma Bakanı W. Perry tarafından temsil edilen ABD Hükümeti, Kazakistan'ı özellikle silahsızlanma ve güvenlik konularına ilişkin Orta Asya bölgesindeki en önemli ortağı olarak görmekte ve Kazakistan ile karşılıklı işbirliği içinde olmayı istemekteydi. Bu işbirliğine üçüncü bir tarafın müdahale etmesi mümkün değildi. Buna rağmen Ocak 1994'te Rus yönetimi Kazakistan'a ait olan ağır stratejik bombaları Rusya'ya götürmüştür. Bu gelişme neticesinde, Kazakistan Dışişleri Bakanı Moskova'ya yönelik bir uyarı notası gönderdi. Bu noktada, Rusya da, Kazak-ABD işbirliğinin kendi savunma politikalarına zarar verdiği iddiasıyla bazı karşı itirazlarda bulunmuştur. Kazak-ABD ve Rus-ABD müzakerelerinin sonucunda, stratejik maddelerin imhasına ilişkin iki aşamalı sürecin sonunda uzlaşma bildirisi şöyle sonuçlandı:<sup>168</sup>

1. Kazak ve Rus uzmanlar füzelerin ülke dışına çıkarılmasından sonra füze rampalarının da imha edilmesi kabul etmişlerdir. Amerikalıların rolü ise bu süreçte gerekli teçhizatları sağlamaktır.

2. Kazak ve Amerikalı uzmanlar 'Füze Fırlatma Ünitesi' nin sökülmesinden sonra geri kalan teçhizatların imha edilmesini tamamlayacaklardı. ABD stratejik maddelerin ulusal yetkililere verilmesini sağlamak için de gerekli mekanizma ve finansal desteği sağlayacaktı.

---

<sup>167</sup> Anne L. Clunan, **The Social Construction of Russia's Resurgence: Aspirations, Identity, and Security Interests: The Social Construction of Russia's Resurgence**, John Hopkins Press, Maryland USA 2009, pp. 180-181.

<sup>168</sup> 29 Mart 1994 tarihli anlaşmanın tam metni için Bkz. "Traety between Republic of Kazakhstan and Russian Federation on Military Cooperation, Signed in Moscow on 28 March 1994", (<http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/940328.htm>).

Bu aşamada, ABD ve Kazakistan arasında savaş başlıklarının ve yüksek zenginleştirilmiş uranyum- plütonyumun geleceğine ilişkin yanlış anlaşılmalarda yaşanmıştır. ABD nükleer füzelerin sökülmesine yönelik Rus ve ABD yükümlülüklerinin belirli bir takvime referansla uygulanacağı beklentisine girmişti. Fakat Kazak tarafı böyle bir mekanizmanın ancak yüksek oranda zenginleştirilmiş maddelere yönelik tazminat probleminin çözüme kavuşmasıyla başlayabileceğini söylüyordu.<sup>169</sup>

Daha sonraki süreçte ise Barış için Ortaklık Programı'na katılıma yönelik eski Sovyet ülkelerinin dahlini sağlamak için özel yatırım fonlarının oluşturulması tartışılmıştır. ABD Kongresi'nin bir kısmı Nunn-Lugar fonunun bir bölümünün eski Sovyet ülkelerinin Programa katılımını sağlamak için bu ülkelere yönlendirilebileceğine inanıyordu. Öte yandan, Kazakistan ve ABD Semipalatinsk test alanına ilişkin farklı görüşlere sahipti. Kazakistan bu problemin eski SSCB'den Kazakistan'a kalan tüm nükleer problemlerin çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyordu. Washington ise Semipalatinsk'te yapılan nükleer testlerin uluslararası sonuçlarının özel bir yardım programı gerektirmediği fikrini taşımaktaydı.<sup>170</sup>

Stratejik nükleer konusunda ise, START-I gerçeklik kazanırken ABD ve Rusya tarafından iki farklı yaklaşım ortaya konmuştur. Birinci yaklaşıma göre, ABD entegrasyon politikası uygulanmasını hedefleyip her türlü sorunun dörtlü tartışmalara sunulmasını hedefliyordu. İkinci yaklaşıma göre ise, Rusya'nın anlaşma dahilinde sadece ikili katılımları öngördüğü anlaşılıyordu. Bu durum silahların sökülmesi sürecini zorlaştırabilirdi. Bunun dışında, antlaşmaya ilişkin başka sorunlar da mevcuttu. Birincisi, Kazakistan'ın Anti- Balistik Füze Antlaşmasına katılımıyla ilgili olup Sary-Shagan Test Alanı'nın Rusya'ya kiralanmasıyla doğrudan ilişkiliydi. Bu sorun Kazakistan'ın nükleer test alanlarının üzerindeki otoritesinin ayrıştırılması bağlamında ele alınabilirdi. Aynı zamanda, Beyaz Rusya ve Ukrayna da bu sürecin içinde yer alıyordu. İkincisi ise Moskova tarafından START-I Antlaşmasının Kazakistan topraklarında uygulanması gerektiği

---

<sup>169</sup> Gamze Güngörmüş Kona, **Türkiye'nin Güvenliği**, Okumuş Adam, 2005, ss. 559-569.

<sup>170</sup> United States Foreign Broadcast Information Service, **Daily Report: Central Eurasia**, Issues 78-84, The Service, Indiana, USA, 1996, p.73.

iddiasının temelini oluşturan Stratejik Nükleer Kuvvetler konusunda yapılmış olan Kazak-Rus Antlaşması üzerineydi.<sup>171</sup>

Kazakistan Cumhuriyeti'nin uluslararası antlaşmalara etkin katılımına yönelik gösterilebilecek bir diğer örnek ise Orta Menzilli Nükleer Güçler Antlaşması'dır (INF). 24 Aralık 1994'te SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan Bağımsız Devletler Topluluğu'nun üye devletleri INF Antlaşması'nın ve ilgili belgelerin gözetiminin gerekli olduğu sonucuna varmışlardı. Kazakistan INF'ye ilişkin, incelenmesi gereken farklı beş maddenin kendi topraklarında olmasından dolayı, yükümlülüklerin gözlemlenmesinde aktif rol almaktaydı. Kazak-ABD genel ilişkilerini içeren karşılıklı işbirliğine ilişkin antlaşma çerçevesinde iki tarafın da katkılarıyla önemli mesafeler kat edildi. Daha sonraki süreçte ABD gözlem uçakları için hazırlanmış özel bir istasyon Kazakistan Hükümeti tarafından açıldı ve antlaşmaya ilişkin maddeler belirlendi. Taraflar, denetim aktivitelerinin tanınmasına yönelik kendi politikalarını da içeren ve denetimler için karşılıklı tazminatları da ele alan şartlar konusunda görüş birliğine vardılar. İlk denetim ABD tarafından Şubat 1995'te Petropavlovsk'taki ağır sanayi komplekslerine yapıldı. İki taraf da denetimin başarılı olduğu kanısındaydı. Sonuç itibarıyla Kazakistan'ın INF Antlaşması'nda gösterdiği başarılı katılım performansı, gelecek süreçteki START-I Antlaşmasında da benzer bir başarının sağlanacağı umudunu veriyordu.<sup>172</sup>

Bu noktada START-I Antlaşması Kazak-ABD ve Kazak-Rus ilişkileri çerçevesinde ayrı ayrı değerlendirilebilir. Kazak-Rus ilişkileri Rusya ve Kazakistan arasındaki ikili müzakereler temelinde askeri-stratejik antlaşmaları esas almaktaydı. Bu antlaşmalar ise şunlardı:<sup>173</sup>

1. Kazakistan-Rusya Askeri İşbirliği Antlaşması,
2. Baykonur Uzay Üssü'nün kullanımına ilişkin Temel İlkeler ve Koşullar Antlaşması,
3. Kazakistan Cumhuriyeti topraklarından geçici olarak çıkarılmış Stratejik Nükleer Kuvvetlere ilişkin Antlaşma,

---

<sup>171</sup> Mark Webber, **The International Politics of Russia and the Successor States**, Manchester University Press, Manchester UK, 1996, pp. 156-160.

<sup>172</sup> Intermediate-Range Nuclear Forces [INF] Chronology," Federation of American Scientists,, <http://www.fas.org/nuke/control/inf/inf-chron.htm>. (Erişim: 12/01/2014)

<sup>173</sup> Sally N. Cummings, **The Dynamics of Centre-Periphery Relations in Kazakhstan**, a.g.e., pp. 174-181.



4. Kapatılmadan önce Semipalatinsk Test Alanındaki Nükleer Savaş Başlıklarının imha edilmesine yönelik Antlaşma,

5. START Antlaşması uyarınca Kazakistan'da yerleştirilmiş Sovyet Nükleer Maddelerinin Denetimine ilişkin Antlaşma,

6. Kazakistan'da konuşlanmış Stratejik Saldırı Kuvvetlerinin Azaltılmasına yönelik İşbirliği Antlaşması,

7. Kazakistan topraklarında konuşlanmış bulunan Balistik Füze Erken Uyarı Sisteminin uygulanmasına yönelik Antlaşma.

ICBM'lerin parçalanması ve ICBM rampalarının imha edilmesine yönelik Kazakistan Cumhuriyeti'nin yükümlülüklerini yerine getirmesi Kazak-ABD ve Kazak-Rus ilişkileriyle birlikte siyasi, ekonomik ve stratejik sorunların gidişatına da bağlıydı. Bu sorunlardan önemli bir tanesi parçalanmış savaş başlıklarından elde edilen yüksek oranda zenginleştirilmiş uranyumdan kaynaklanmış tazminat sorunu idi.<sup>174</sup>

Kazakistan-ABD ilişkilerine uygun şekilde, sorunların çözümü ve Rusya ile çatışmaların ortadan kaldırılması için Kazakistan'ın ABD desteğine ihtiyacı vardı. Kazakistan kendi toprakları üzerinde devam eden nükleer maddelerin tasfiyesine yönelik süreçte ABD'nin daha aktif rol alması için ısrar ediyordu. Kazakistan'a göre tüm finansal ve teknik sorunlara ilişkin kararlar ABD tarafından, Rusya'nın katılımı olmadan Kazakistan-ABD antlaşmaları çerçevesinde alınmalı ve Kazak-ABD ilişkilerini olumsuz etkileyebilecek adımlardan kaçınılmalıydı. Kazakistan Barış için Ortaklık Programı'na göre önceden ABD ve NATO'dan Nunn-Lugar fonunun bir kısmını içerecek finansal destek talebinde bulunmuştur. Ayrıca Kazakistan, Semipalatinsk Test Alanının yeniden düzenlenmesine yönelik ABD'den ve uluslararası toplumdan yardım almıştır. Bütün bu yardımlara rağmen Kazakistan temsilcilerinin Ortak Uyum ve Denetim Komisyonu oturumlarında aktif rol almaması START-I'i büyük oranda bir ABD-Rus Antlaşmasına dönüştürmüştür.<sup>175</sup>

---

<sup>174</sup> Joseph Cirincione, Jon B. Wolfsthal, Miriam Rajkumar, **Deadly Arsenals: Nuclear, Biological, and Chemical Threats**, Carnegie Endowment, Washington, 2011, pp.365-374.

<sup>175</sup> Gamze Güngörmüş Kona, a.g.e., s. 572.

### 2.3.2. Kazakistan Güvenlik Politikasında Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Meseleleri

1995'te son Sovyet nükleer silahının da Kazakistan topraklarından çıkarılmasına rağmen, nükleer silahların yayılmasını önlemeye dair bir takım meseleler ülkenin güvenlik siyasetinin gündemini önemli bir boyutlarda belirlemeye devam etmiştir. Kazakistan'ın 30 Eylül 1996 tarihinde imzaladığı Kapsamlı Nükleer Denemelerin Yasaklanması Antlaşması (CTBT) nükleer silahların yayılmasını önleme rejimini küresel anlamda kuvvetlendiren çok önemli bir adım olmuştur. İmzalanan antlaşmaya dayalı bu rejim aynı zamanda Kazakistan'ın nükleer silahsız-ülke statüsünü daha da güçlendirmiştir.

Bu aşamada Orta Asya Nükleer Silahlardan Arındırılmış Bölge (CANWFZ) oluşturma girişiminde önemli oranda ilerleme sağlanmış; bu konu aynı zamanda Kazakistan güvenlik politikasının da önemli bir boyutunu oluşturmuştur. CANWFZ, dünyada var olan dört nükleer silahtan arındırılmış bölgeye ek olarak bir de Orta Asya bölgesinde oluşturulmak istenmiştir. Nükleer silahlardan arındırılan diğer bölgeler: Latin ABD, Güney Pasifik, Güneydoğu Asya ve Afrika'dadır. CANWFZ, Kazakistan'ın uluslararası güvenlik koşullarını ve Asya'daki jeopolitik durumu etkileyebilmesi yanında, tüm Avrasya güvenlik mimarisini değiştirebilme gücü de olmasından dolayı bölgesel güvenlik politikasını doğrudan ilgilendirmekteydi. Yani CANWFZ'nin oluşturulması Kazakistan'ın, komşuları Özbekistan Rusya, Çin'in aynı zamanda Güney Asya ve Orta Doğu ülkeleriyle olan ilişkilerini de etkileyebilirdi.<sup>176</sup>

Başlangıçta, CANWFZ'yi kurma fikri ilk olarak Kırgızistan ve Özbekistan'dan geldi. Her iki ülke de birbirlerinden bağımsız olarak bu fikri uluslararası forumlarda ortaya atıp dile getirdiler; Özbekistan Birleşmiş Milletler'in 1993'teki 48. Genel Kurulu'nda, Kırgızistan ise 1995'teki Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması-Değerlendirme ve Süre Uzatımı Konferansı'nda gündeme getirmiştir. Özbekistan, 1996 yılında AGİT'in Lizbon zirvesinde tekrar CANWFZ çağrısını yineledi. Bu girişimler tam da Kazakistan'ın eski Sovyetler'den kalma nükleer silahlarını topraklarından çıkarma sorunuyla meşgul olduğu bir döneme denk gelmiştir. Nihayetinde de, bilindiği gibi Kazakistan bu sorunu başarıyla çözerek tüm Orta Asya topraklarını nükleer silahlardan fiilen arındırmıştır. Astana yönetimi, CANWFZ fikrini 1996 yılı öncesinde soğukkanlılıkla

---

<sup>176</sup> Jonathan Aitken, a.g.e., p. 159-161.

ele almıştı. Bu durumun nedeni, yeni uluslararası güvenlik önlemlerine yönelik Kazakistan ve Özbekistan arasındaki ülkelerarası rekabetin de bir sonucu olsa gerekti.<sup>177</sup>

Uluslararası kamuoyu tarafından Nükleer Silahlardan Arındırılmış Bölge (NWFZ nuclear-weapons-free zone) yaratılması fikrini kuvvetlendiren temel durum, bölgedeki tüm ülkelerin gönüllü onayları ve katılımıydı. Orta Asya ülkelerinin hepsi de; (Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan) öncelikli olarak Orta Asya'nın ekolojik güvenliğinden endişeleniyorlardı. Şubat 1997'de Aral Denizi'ne ilişkin çevre toplantısında Alma-Ata Deklarasyonunu imzalayarak uzlaştılar.<sup>178</sup> Alma-Ata Deklarasyonu'nda Orta Asya ülke liderlerinin beşi de CANWFZ kurulması fikrini desteklediler. Bu deklarasyon CANWFZ'nin kuruluşuna doğru ilerlemeyi hızlandırırken; gelecekte de gaz ve petrol boru hatlarının inşası ve Aral Denizi'nin ekolojik açıdan kurtarılması gibi hususlarda Orta Asya ülkelerinin sağlam bir siyasi kararlılık ile bölgenin mühim güvenlik sorunları üzerine beraber çalışabileceklerini göstermiştir. CANWFZ oluşturulurken sağlanan bölgesel işbirliği güçlenerek büyümüştür. Bu işbirliğine örnek olarak 1997'de Afganistan'daki çatışmaların Orta Asya'ya yayılacağı endişesi Alma-Ata Deklarasyonu'nda ortaya konan siyasi uyum ve işbirliğiyle ortadan kaldırılmıştır. Taliban rejiminin tanınmasını bölgedeki bütün ülkeler reddederken, Kabil'de barışçıl diyalog sürecinin ve bir koalisyon hükümetinin kurulmasının gerekli olduğu konusunda bütün ülkeler aynı fikirdeydiler.<sup>179</sup>

Bağımsızlık sonrası süreçte Kazakistan nükleer silahların yayılmasını önleme politikası izlerken, CANWFZ'nin geleceğini de etkileyebilecek birçok temel faaliyeti de yürütmüştür. Tüm bu faaliyetler Kazakistan'ın bölge ülkelerine nazaran ve Sovyet nükleer programı kapsamında çok daha ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğunu göstermektedir. Haziran 1997'de, BM Genel Kurulu'nun özel bir oturumunda, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev; "Nükleer güçler nükleer denemelerin sonuçlarına ilişkin koşulsuz sorumluluk taşımalıdır" açıklamasında bulunmuştur.<sup>180</sup> Nazarbayev'in bu açıklaması eski

---

<sup>177</sup> United Nations, **Department for Disarmament Affairs Staff, United Nations, The United Nations Disarmament Yearbook 2002**, Volume 27, United Nations Publications, Newyork USA, 2002,

<sup>178</sup> Jozef Goldbla, **Arms Control: The New Guide to Negotiations and Agreements**, Sage Pub. Ltd., 2002, p. 213.

<sup>179</sup> Cohen, A., a.g.e., p. 38.

<sup>180</sup> United Nations. Office of the High Representative for the Least Developed Countries, Landlocked Developing Countries and Small Island Developing States, **Thematic Meeting on Transit Transport Infrastructure Development: As Part of the Preparatory Process for the Midterm Review of the Almaty Programme of Action : Ouagadougou, Burkina Faso, 18-20 June 2007**, United Nations Publications, New York, 2008, pp:29-30.

Sovyet nükleer test alanı olan Semipalatinsk etrafında yürütülen nükleer denemelere ilişkin tazminat uygulanmasını da gündeme getirmiştir. Bu noktada Kazakistan bahsi geçen sorunu çok daha önce, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından evvel dile getirmiş ve başarısız bir şekilde START-I uygulaması ile bağdaştırmayı denemişti; fakat tazminat sorununun CANWFZ müzakereleri kapsamında tekrar ortaya çıkabileceğini öngörmemişti.

Kazakistan bağımsızlığını kazanmasından itibaren nükleer enerji konusundaki uluslararası normlara uymaya da azami gayret göstermiştir. Bu bağlamda, Nisan 1997'de Atom Enerjisinin Kullanımına ilişkin kanunu kabul etmiştir. 1997 yılının sonbaharında Kurchatov'da Semipalatinsk test alanı yakınlarında nükleer sorunlara ilişkin konferans serileri düzenlemiştir. Bu Konferanslar, CANWFZ'nin kurulması doğrultusunda Alma-Ata Deklarasyonu'nun önemini farkında olan BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın açık desteği ile gerçekleştirilmiştir. Fakat, temel sorun CANWFZ'nin etkinliği için güvence altına alınması gereken nükleer malzemelerin kontrolü alanında yaşanıyordu. Nitekim 1997'de, Alma-Ata'daki bir konferansta IAEA'nın Semipalatinsk'te inşa edilen tesislere ilişkin teminat sağlamasının zor olduğu açıkça belirtilmişti. Sözü edilen Konferans aynı zamanda Kazakistan'daki tüm merkezi ve bölgesel hükümet yetkililerini endişelendiren bir diğer temel sorun olan, Sovyet döneminde sivil ve askeri nükleer faaliyetler sonucunda oluşan ve ülkede kalan büyük miktardaki radyoaktif atıkların güvenli şekilde imha edilmesi üzerinde durmuştur.<sup>181</sup>

CANWFZ'nin oluşumunda Kazakistan'ın güvenlik politikasını etkileyebilecek iki unsur daha bulunmaktaydı. Bu unsurlardan ilkinin ülkenin Tokamak Füzyon Araştırma Merkezi'nin inşası için oluşturulan uluslararası programa katılımı içeriyordu. Alma-Ata Deklarasyonu hazırlanırken, tartışmalar aynı zamanda programın teorik boyutları Alma-Ata'da yapılan uluslararası konferans çerçevesi içinde tartışılmıştı. Semipalatinsk'te bilimsel amaçlar için nükleer ön deneyler yapılma olasılığı konusu da uzun uzadıya tartışıldı. Ulaşılan sonuca göre bilimsel olarak bile yapılırsa bu tür faaliyetler Semipalatinsk test alanı özel bir statüye sahip olmadığı sürece CANWFZ'yi oluşturulma sürecindeki ortak iradeye olumsuz yansıtılabirdi.<sup>182</sup> İkinci unsur ise enerji faktörüydü. Kazakistan büyük miktarda petrol ve yenilenebilir enerji rezervlerine sahip olmasına rağmen hâlâ

---

<sup>181</sup> Jozef Goldbla, a.g.e., p. 214.

<sup>182</sup> Joachim Ahrens, Herman Willem Hoen (Ed.), **Institutional Reform in Central Asia: Politico-economic Challenges**, Central Asian studies series, Vol.27, Routledge, Newyork, 2013, pp.117-119.

çeşitli ülkelerdeki ithal enerjiye bağımlılığı devam ediyordu. Doğalgaz Türkmenistan ve Özbekistan'dan, elektrik enerjisi Kırgızistan'dan, petrol ürünleri ise Rusya'dan ithal ediliyordu. Enerjiyi sağlayan tedarikçilerin düzensiz teslimatları ise bir takım krizlere sebebiyet veriyordu. Bu durum Kazakistan'ı küçük ölçeklilerden başlayıp büyük ölçekli nükleer santrallerinin inşaatlarına kadar geniş bir alanda kendi bağımsız enerjisini temin etmeye zorluyordu. Bu enerji projelerinin gerçekleştirilmesi uzun zaman alacaktı. Projeler tamamlanıncaya kadar enerji faktörünün Orta Asya ilişkilerini özellikle Kazakistan-Özbekistan ilişkilerini olumsuz anlamda etkileyecek bir faktör olmasından korkuluyordu. Bu noktada enerji teslimatlarında yaşanabilecek herhangi bir anlaşmazlığın CANWFZ'in oluşturulması için oldukça mühim olan siyasi anlayış atmosferin bozmasından endişe ediliyordu.<sup>183</sup>

Genel olarak CANWFZ fikrinin mevcut durumda hayata geçmesi için uygun şartlar bulunmaktaydı. CANWFZ oluşturulması fikri, Birleşmiş Milletler, bölgesel komşular, Rusya ve Çin gibi nükleer güçler olan ve aynı zamanda çeşitli Asya devletleri tarafından desteklenmekteydi. Bu siyasi atmosferde CANWFZ'nin kurulmasına yönelik en büyük engel olarak, Orta Asya'ya yakın bölgelerdeki siyasi durumun beklenmedik bir şekilde kötüye gitmesi faktörü görülmekteydi.

Bu bağlamda, Hindistan ve Pakistan'da o dönemlerde devamlı surette yapılmakta olan nükleer denemelerin bölgeye vereceği olumsuz etkilerden korkulmaktaydı. Bu nükleer denemelerin Kazakistan'ın güvenliğine ilişkin endişe yaratacak iç yönleri de mevcuttu. Öncelikle Pakistan'ın Chagai Hill Nükleer Test Alanının iç savaşın tüm şiddetiyle devam ettiği ve siyasi istikrarsızlığın süre gittiği Afganistan sınırına tehlikeli bir biçimde yakın olması endişenin temel kaynaklarından birini oluşturuyordu. İkinci bir husus ise, Hindistan ve de Pakistan'ın tarihsel olarak birbirleri arasındaki siyasi anlaşmazlıkları çözme eğilimini terk edip savaşa yönelebileme ihtimaliydi. Böyle bir durumda Hindistan ve Pakistan arasında bir nükleer savaş çıkabilirdi. Olası bir savaş nükleer bir facia olarak Kazakistan coğrafyasını da radyoaktif kalıntılara boğabilirdi. Tüm bu endişeleri dikkate alarak, Astana yönetimi hem Hindistan hem de Pakistan'da yapılan nükleer denemelerle ilgili olarak Kazakistan Dışişleri Bakanlığı'nın 13 ve 28 Mayıs 1998 tarihlerinde yayımladığı beyanlarla her iki ülkenin de NPT antlaşmasının şartlarını ihlal ettiklerini açıkladı. Aynı

---

<sup>183</sup> Cohen, A., a.g.e., pp. 41-44

zamanda her iki ülkeyi de Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması ve Kapsamlı Nükleer Denemelerin Yasaklanması Antlaşması'na sadık kalmaya davet etmiştir.<sup>184</sup>

Kazakistan yönetimi bunların yanında, Hindistan ve Pakistan'ın askeri nükleer programlarını bitirmeleri için başka yapacak her türlü uluslararası tedbir ve önlemleri destekleme kararı almış ve bu bağlamda Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı'nı bu soruna barışçıl çözüm sağlayabilecek olumlu platformlardan biri olarak gördüğünü açıklamıştır. Nükleer barış girişimlerinin arttırıldığı bir dönemde yaşanan bu tehditler durum şanssız bir gelişme olarak nitelendirilmesine rağmen yine de CANWFZ müzakereleri için önemli bir sorun teşkil etmemiştir. Bu noktada bölgedeki genel siyasi süreç Orta Asya'daki güvenlik ve istikrarın devamlılığı yönünde ilerliyordu.<sup>185</sup>

CANWFZ girişimi Kazakistan güvenlik politikasında önemli bir yer tutmakla birlikte Kazakistan'ın kapsamlı nükleer güvenlik politikasının sadece bir parçasını teşkil ediyordu. CANWFZ fikri Özbekistan ile siyasi ilişkilerin geliştirilmesi ve dengeye oturtulması için elverişli bir ortam oluşturabilirdi. Hatta öncelikler sıralaması açısından bu fikir, Kazakistan dış politikasında kısmen arka planda yer almasına karşın yine de bölgedeki bütün girişimler tek bir ortak hedefi paylaşıyordu: bölgede güvenliğin korunması ve daha geniş bir bölgesel güvenlik politikasının oluşturulması.<sup>186</sup>

Daha sonraki süreçte Kazakistan'ın silahsızlanma atılımları tüm hızıyla devam etti, nitekim 1997 yılında Kazakistan 1972-Sovyet-ABD Anti-Balistik Füze Antlaşması'nı (ABM) da imzaladı. Bu antlaşma daha sonradan Kazakistan, Beyaz Rusya ve Ukrayna'yı da dahil edecek protokollerin imzalanmasıyla çok taraflı hale getirilmiştir. Kazakistan, stratejik çıkarlarına uygun olan bu antlaşmayla küresel ve bölgesel güvenliğin güçlendirilmesine katkıda bulunduğu düşünmekteydi. Anti Balistik Füze Antlaşması ile bağlantılı olarak, Kazakistan aynı zamanda Güven Arttırıcı Önlemler ve Kalıcı Danışma Komisyonu'nun da katılımcısı olmuştur. Kazakistan'ın bu antlaşmaları imzalama kararı

---

<sup>184</sup> Michnik, Adam, a.g.e., p. 47.

<sup>185</sup> Gary K. Bertsch, Cassady B. Craft, Scott A. Jones, vd. (Ed.), **Crossroads and Conflict: Security and Foreign Policy in the Caucasus and Central Asia**, içinde, Dastan Eleukenov, "Perspectives of Security in Kazakhstan", Routledge Press, Great Britain, 2013, pp.248-250.

<sup>186</sup> C.Werner and K.Purvis Roberts, **After the Cold War, International Politics Domestic Policy and the Nuclear Legacy in Kazakhstan**, Central Asian Survey 25, No: 4, New York, 2006, pp.461-80

vermesi ve ardından da onaylayıp yürürlüğe sokması, gerçekten de Kazakistan-Rusya ve Kazakistan-ABD ilişkilerinde istikrar sağlayıcı bir etki yaratmıştır.<sup>187</sup>

## **2.4. Silahsızlanma Süreci Çerçevesinde Kazakistan Sivil Nükleer Programının Güvenlik Çıkarımları**

Kazakistan güvenlik politikasının bir diğer boyutu da sivil nükleer programla alakalıdır. Kazakistan nükleer güvenliği uzun zaman önce ülkede yaşanan zorlu ekonomik koşullar ve siyasi durumdan dolayı arka planda kalmıştı. Bu noktada bağımsızlık sonrası süreçte Kazakistan Hükümeti nükleer güvenliği Sovyet dönemindeki gibi güvence altına alamayacağını anlamıştı. Kazakistan, Sovyet döneminden farklı olarak nükleer güvenlik politikasını daha çok ülke içindeki siyasi iklime göre belirlemiştir. Bu politika 1997 yılında Akdav'daki Mangışlak (Eski Şevçenko) Atom Enerji Birliği'nde yaşanan kaza üzerinden örneklendirilebilir. Mühendisler, teknik kadrolar ve işçilerin içinde buldukları çok zor ekonomik koşulların alevlendirdiği üretici kitleler merkezi personelin de katıldığı şiddet eylemleriyle sonuçlandı. Bu eylemler sırasında BN-350 reaktörünün korunması riske girmiştir. Şiddet eylemleri tesisin güvenli çalışmasını büyük ölçüde sekteye uğratmıştır. Fakat Kazakistan Hükümeti bu olaylara çok fazla önem vermemiş nükleer kompleksleri de düzenleyen/kapsayan ekonomik reformların sosyal sonuçlarını görmezden gelmiştir. Bu durum, ekonomik ve siyasi problemlerin Kazakistan'daki sivil nükleer gücün gelişmesini önlediğinin de bir göstergesidir. Siyasi problemlerin yanısıra halkın radyasyon korkusu duyması çevre koruma örgütlerinin de etkisiyle ülkedeki nükleer karşıt faaliyet ve hareketleri tetiklemiştir. Bu noktada ekonomik problemler de giderek büyümekteydi.

Yapılması planlanan nükleer santralleri kimin inşa edeceği ve bu santrallerin kimler tarafından finanse edileceği konusu da bir başka belirsizlikti. Kurulmak istenen nükleer santrallerde oluşturulacak güvenli atomik güç terminallerinin imali hususundaki rekabette 'atom lobisi' galip çıkmıştı. Bu sonuç Kazakistan'da yerel aktivistlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve yerel otoritelerin ulusal kararlar üzerindeki etkisinin oldukça sınırlı olduğunu bir kez daha göstermişti. Aslında, ulusal enerji politikaları gibi önemli meseleler hakkında karar alma yetkisi hükümetin özel ayrıcalıkları kapsamında bulunuyordu. Kazakistan halkı da bu noktada "Ermeni Sendromu'nun" kurbanı oldu. Yani elektrik

---

<sup>187</sup> Cohen, A.: U.S. **Foreign Policy Interests and Human Rights in Central Asia**, Heritage Foundation, 18 July 2001, pp.22-25.

eksikliğinden dolayı oturup karanlıkta beklemektense nükleer santrale sahip olmayı tercih etmişlerdir. Bütün bunlara rağmen atom lobisinin başarısı tartışılmaya devam etmiştir.<sup>188</sup> Öyle ki, Bu tartışmaların da gösterdiği kadarıyla geniş çaplı nükleer santrallerin inşasına ilişkin sorunlar ülkenin stratejik meselelerinden biri haline gelmişti. Ayrıca tüm bu sorunlar ülkenin enerji ve sanayi gelişiminin kaçınılmaz bir parçası olarak değerlendiriliyordu. Sonuç olarak, nükleer güç geliştirme projeleri, petrol ve doğalgaz komplekslerinin geliştirilmesine, “Büyük Aral Denizi” mücadelesine<sup>189</sup>, piyasa bazlı ekonomik reformların kaderine ve ekonomik yatırım teşvikleri gibi meselelere bağlıydı.

1997 Nisanında yürürlüğe giren ‘Atomik Enerji Kullanımına’ yönelik kanun ise, Kazakistan atom enerjisi kompleksini yabancı özel yatırımlara açması açısından büyük önem taşımaktaydı. Rusya ve Fransa bu dönemde Kazakistan nükleer santral inşaat projelerinin potansiyel ortakları olarak ön plana çıkmışlardır. Rusya’nın etkisi çeşitli nedenlerden dolayı zaten kaçınılmazdı. Öncelikli neden olarak, Rus Atom Enerjisi Bakanlığının (Minatom) Kazakistan’ın ülkeden çıkarılan Sovyet nükleer başlıklarından alınan etkisi azaltılmış plütonyuma karşılık payına düşen tazminatla elektrik santralleri inşa etmeye hazırlanması geliyordu. Diğer bir neden olarak da şu söylenebilir: Kanada, Fransa ve ABD firmaları her ne kadar Kazakistan’da nükleer tesisler inşa etme kararı alsalar bile, Rusya hem çıkarları açısından hem de Minatom’un herhangi çeşit bir reaktör için sağlayacağı elverişli rekabetçi ücretlendirme gücü dikkate alındığında, yine her daim sürece bir şekilde dahil olmaktadır. Rus Minatom’un Kazakistan üzerinden sağlayacağı fayda ise çift yönlüydü. Rusya Kazakistan’ın sanayi altyapısını korumayı isterken, Rus topraklarından boşaltılması gereken uranyum rezervleri ülke dışına çıkartıldığında, bu maddelerin temel uranyum ve zenginleştirilmiş yakıt kaynağı haline gelmesini istiyordu. Çünkü Minatom; Çin, Hindistan ve İran’dan beklediği gibi Kazakistan’ın da Rus nükleer stratejik tesisleri için stratejik bir piyasa olarak kalmasını istiyordu.<sup>190</sup>

Kısacası, Kazakistan kendi nükleer enerji programını geliştirmek için çok fazla bir hareket alanına sahip değildi. Kazakistan’ın kendi nükleer hareket alanı Orta Asya

---

<sup>188</sup> Jonathan Aitken, a.g.e., p. 166.

<sup>189</sup> 1960’lardaki Sovyet planlamasına bağlı olarak Aral Denizi bir sorun olarak ortaya çıkmıştı. Pamuk üretimi için gereken sulama gereksinimi Aral’a bağlanan nehirler tarafından karşılanması öngörülmüştü. Bu politikanın doğal sonucu olarak Aral Denizi gitgide küçülmüştür ve Aral Deniz Krizi olarak anılmaya başlanmıştır. Bu probleme çözüm aramak için de ciddi bir mücadele verilmiştir. Bkz. <http://www.jcu.edu.au/jrtp/vol/v01whish.pdf>.

<sup>190</sup> Frank Von Hippel, **Russian Strategic Nuclear Forces**, MIT Press, Boston, 2004 pp. 76-80.



Birliğiyle sınırlıydı. Aynı zamanda Kazakistan'daki tüm nükleer projelerde mevcut koşullarda 'Büyük Aral Petrolü' üzerindeki rekabet ve mücadelelerin gölgesinde kalıyordu. Kazakistan elit sınıfının düşüncesine göre, esasında bu faktör zaten uzun süre önce büyük oranda ülkenin iç ve dış güvenliğine ilişkin diğer tüm ekonomik ve sosyal problemleri gölgesinde bırakmıştır.<sup>191</sup>

#### **2.4.1 Güvensizlik Tuzağından Çıkış**

Cumhurbaşkanı Nazarbayev, Mayıs 1992'de, Kazakistan'ın askeri doktrinini inşa etmeye başladı. Bu doktrin barış içinde birarada yaşamayı, özellikle ülkelerin iç işlerine müdahale edilmemesini öngörmekteydi. Ayrıca, yeni askeri doktrin, var olan sınırların korunmasını taahhüt eden ve kitle imha silahlarının ilk kullanımını engelleyen temel ilkeleri barındırmaktaydı. Bu girişimler askeri duruma ve özellikle silahlı kuvvetlere istikrar getirmeyi amaçlamaktaydı.

Bağımsız Devletler Topluluğu'nun, Temmuz 1993'te, ortak komuta mekanizmasını sonlandırması ortak kontrol amacına yönelik her türlü imkanı da ortadan kaldırmıştır. Ukrayna, Beyaz Rusya ve Kazakistan kimyasal silahlarının kullanımına yönelik veto haklarını saklı tutsalar da kontrolü Rusya'ya devrettiler. Her ne kadar Kazakistan Beyaz Rusya kadar uyumlu olmasa da, bu durum nükleer silahlara yönelik Kazakistan-Rusya ilişkilerinde Ukrayna-Rusya ilişkilerindeki gibi bir gerileme yol açmadı. Bütün bunların ötesinde, Cumhurbaşkanı Nazarbayev Rusya ile iyi ilişkilerin sağlanmasının ülkenin istikrarı için hayati öneminin farkındaydı. Askeri güvenlik düzeyinde, Nursultan Nazarbayev Kazakistan topraklarındaki nükleer silahlardan feragat etmek için ABD, Çin ve Rusya'dan güvenlik teminatları alınması gerektiğini belirtmişti.

#### **2.4.2. Kazakistan'ın Avrasya Açılımı**

Kazakistan diğer Orta Asya ülkelerine göre Rusya'ya daha yakın olması ve ülkede yaşayan Rus nüfusun fazlalığı nedeniyle daha farklı bir konuma sahipti. Ülkenin bu özel konumunu dikkate alan Cumhurbaşkanı Nazarbayev Rusya ile yakın ilişkiler kurabildi ve Orta Asya'daki özel konumunu ön plana geçirerek Avrasya Birliği'nin kurulmasını önerdi. Kazak Cumhurbaşkanı Rusya ile özel ilişkiler kurarak iktidarın içyapısında oluşabilecek olası bir erozyona ya da doğabilecek etnik gerilimlere karşı tedbirler de aldı. Kazakistan'ın

---

<sup>191</sup> Sally N. Cummings, *The Dynamics of Centre-Periphery Relations in Kazakhstan*, a.g.e., ss. 221-224.

Rus etnik kökenlilere çifte vatandaşlık hakkı vermeyi reddetmesi durumu devam eden ekonomik sıkıntılarının yanında bir de beraber, Rusya ile ilişkilerin gerilmesine sebep olabiliirdi.

Kazakistan'ın Avrasya Köprüsü şeklinde ifade edilen ilk resmi doktrininin bir devamı olarak düşünülen 'Avrasya Birliği' fikri Nisan 1994'teki ekonomik kriz ortamında Cumhurbaşkanı Nazarbayev tarafından bizzat Moskova'da ortaya konuldu. Kazakistan Cumhurbaşkanı dünyanın bütün ülkeleriyle eşit ilişkiler kurma çağrısında bulunarak, ekonomik ve siyasi ittifakların ortak sağduyu temelinde oluşturulması gerektiğini söyledi. Bu çerçevede, Avrasya düalizmini öne çıkardığı ve bu ilkeyi özenle takip ettiği dile getirilmektedir.<sup>192</sup> Kazak Cumhurbaşkanı tarafından sık sık dile getirilen Kazakistan'ın Asya'nın merkezinde ve Asya ile Avrupa'nın arasındaki yol üzerinde olduğu iddiası kaybedilmiş uluslararası prestijin geri kazanılmasına yönelik bir çabayı teşkil etmektedir. Böylece, güçlü bir Bağımsız Devletler Topluluğu yapısı Kazakistan'ın Moskova nezdindeki ve Orta Asya'daki konumunu güçlendirmiştir.<sup>193</sup>

Kazakistan Batıdan da güvenliğini garanti edecek teminatlar arayışındaydı. Batının ekonomik ve kurumsal reformları destekleyerek siyaseti etkilemeye dönük politikalarının gerçekleşme olasılığı yüksekti. Kazakistan güvenliğine yönelik Batı politikalarının başarılı olarak değerlendirilmemesi, ekonomik reformlar için verilen görünür desteğin önemini daha da arttırmıştı. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ile Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'nin Orta Asya ülkelerine kadar genişletilmesi bu ülkelerinin güvenlik endişelerini gidermek açısından oldukça yetersiz bir politikaydı. Batı, bir yandan Sovyetler Birliği sonrası bölünme sürecinin barışçıl süreçlerle çözümlenmesini teşvik edip bölgedeki istikrarı sağlamaya çalışırken diğer yandan da Rusya'nın Kazakistan ve Orta Asya'daki güvenlik çıkarlarını hassasiyetle ciddiye alan bir yaklaşım sergilemekteydi. Bu yaklaşımın başarıyla sürdürülmesi Avrasya'nın istikrarına katkıda bulunan bir etkendi.<sup>194</sup>

---

<sup>192</sup> Avrasyacılık ekolüne bağlı olarak gelişen Avrasya düalizmi kavramı, askeri-otoriter yönetime daha yakındır. Burada Avrasya topraklarındaki kara gücünün uluslar arası deniz gücüne göre daha önemli olduğu vurgulanmaktadır. Alexandre Dugin'in temsil ettiği bir grup ise Avrasyacılık ekolü olarak bilinmektedir. Bu grup, kapitalist/küreselleşme felsefesine karşı daha sosyal içerikli bir ekonomik görüş ve karasal gücün önemini vurgulayan bir jeopolitik yaklaşıma sahiptir. George Modelski, **Long Cycles in World Politics**, University of Washington Press, 1987, Seattle, pp. iii-iv.

<sup>193</sup> Ömer Göksel İşyar, **Avrasya ve Avrasyacılık**, Dora Yayıncılık Bursa, 2010, s. 207.

<sup>194</sup> Donald R. Kelley (Ed.), **After Communism: Perspectives on Democracy**, University of Arkansas Press, Arkansas, 2003, pp. 167-169.

Kazakistan'ın Rusya ile ikili güvenlik ilişkilerini geliştirmesi diğer bölge ülkeleriyle ortak işbirliği geliştirmesine bir engel teşkil etmemiştir. İstihbarat paylaşımı, terör, uyuşturucu, organize suçlar ve yolsuzlukla mücadelede Özbekistan, Beyaz Rusya, Kırgızistan, Ukrayna ve Rusya ile ikili ve çok taraflı anlaşmaları imzalandı. Kazakistan, Batılı ülkelerden Almanya ve ABD ile savunma alanında ilişkiler kurdu. NATO'ya destek vermek istediğini açıkça belirterek; bu istikamette olmak üzere kendi silahlı kuvvetlerini geliştirmeye çalışmıştır. Bu çerçevede, Kazakistan dış politikada çok taraflı ilişkiler kurmayı hedefliyordu. Ancak, Batı ile Kazakistan arasında oluşturulabilecek bir güvenlik işbirliğinde Kazakistan'ın aktif rol oynama gücünün kısıtlı olması ve Rusya ile iyi ilişkilerin korunması zorunluluğu dış politikada çok yönlülüğe geçişi zorlaştırdı. Rusya ile ilişkiler iç güvenliği sağlamak ve dış tehditlerin, özellikle Rusya'nın kendisinden gelebilecek herhangi bir tehdidin, önlenmesinde Kazakistan için önemliydi.<sup>195</sup>

Kazakistan'ın istikrarına tehdit olabilecek diğer ciddi durumlar ise, içsel karaktere sahip olan arkaik ekonomi, düşük çalışma kültürü, yaşam standartlarının düşüşü ve gelişmemiş demokratik kurumlar olarak tanımlanmaktaydı. Bağımsızlık sonrası ilk yıllarda geçiş sürecinde olan Kazakistan bağımsızlığını sağlamlaştırmada önemli bir mesafe kat etmiştir. 1992'de Kazakistan'ın önceliği yeni bağımsızlığını kazanmış bir ülkenin dış tehditlerden korunmasıydı. Kazak Hükümeti savunma ortaklıkları ve karşılıklı güvenlik garantileri ile oluşturduğu savunma mimarisini ülkenin güvenliğini farklı düzeylerde korumayı hedefleyerek hayata geçirmiştir.<sup>196</sup>

Sözkonusu dönemde Kazakistan'ın savunma önceliği Rusya ile askeri ortaklığı kuvvetlendirmektir. Bu süreçte, Kazakistan aynı zamanda Orta Asya'lı komşularıyla da bağlar kurmaya devam etmiş; bu bağlamda Özbekistan ve Kırgızistan ile 1994'ün Şubat ayında savunma antlaşması imzalamıştır. Eski Sovyetler Birliği çerçevesinde, Kazakistan Bağımsız Devletler Topluluğu Antlaşması'nın ortak komutasını güçlendirmeyi ya da

---

<sup>195</sup> Reuel R. Hanks (Ed.), **Global Security Watch-Central Asia**, Global Security Watch Series, ABC-CLIO, California, 2010, pp. 21-26.

<sup>196</sup> Sally Cummings, "Eurasian Bridge or Murky Waters between East and West? Ideas, Identity and Output in Kazakhstan's Foreign Policy", **Ideology and National Identity in Post-Communist Foreign Policies**, The Journal Of Communist Studies And Transition Politics, Editor: Rick Fawn, Psychology Press, New York, 2003, pp. 140-147.

tercihen, yetkin kurumların ekonomik- siyasi birliği ve ortak savunmayı destekleyeceği yeni bir Avrasya Birliği'nin temellerini atmayı planlamaktaydı.<sup>197</sup>

### 2.4.3. Kazakistan'ın ve Avrasya Ekonomik Entegrasyon

#### Girişimleri

Bağımsızlıktan hemen sonra başlayan ekonomik kriz Cumhurbaşkanı Nazarbayev'i çözümlerine yönlendirmiştir. Kısa bir süre önce SSCB pazarının içinde bulunan Kazakistan, şimdi kendisinin uluslararası ticaretten çok uzakta olduğunu kabul etmek mecburiyetindeydi. Problem sadece ulaşımdan kaynaklanmamaktaydı. Pazar da önemli bir unsurdu. Bağımsız Kazakistan'ın hem pazarı hem de alım gücü belliydi. Bu problemin çözümünün "Avrasya Ekonomik Topluluğu" olduğunu Mart 1994'de açıklamıştır.<sup>198</sup> Ağustos 1994'de Rus Dışışleri Bakanı Kozirev ise Moskova'nın entegrasyona sıcak baktığını ve ortaklarının hızında derinleşebileceği konusunda görüş bildirmiştir.<sup>199</sup>

Kuzey komşunun hem alım gücü hem de büyük pazarından faydalanmak Kazakistan'ın ulusal çıkarları doğrultusunda idi. Ekonomik entegrasyon düşüncesi siyasi ilişkilere de daha olumlu yansıma imkânına sahipti. Prensip olarak tüm BDT üyelerinin bu harekete katılmaları öngörülse de entegrasyon düşüncesine ilk etapta olumlu yaklaşan devletler Rusya ve Beyaz Rusya haricinde Orta Asya devletleri olmuştur. 1994'de tüm BDT'yi içeren bir serbest ticaret bölgesi prensipte kabul görmüştü. Bu konuyu hukuki zemine oturtmak kolay olmadı; uzun bir müzakere sürecini gerektirdi. Çünkü potansiyel devletler serbest piyasa ekonomisine geçmekte ciddi sorunlarla karşılaşmaktaydılar ve siyasi olarak hem çelişkileri mevcuttu hem de bu geçiş sürecinin hızını belirlemede net kararlar veremiyordu.

BDT ülkelerindeki en öncelikli sorun pazar ekonomisine geçiş olarak algılandığından entegrasyon düşüncesine öncelik verilmemekteydi. Ayrıca, önerilen entegrasyon projesinin yeni kurulmuş olan DTO'ye göre etkileri üzerine de fazla düşünülmemişti.<sup>200</sup> Aslen BDT ülkeleri arasındaki iktisadi ilişkiler çok dağınık ikili

---

<sup>197</sup> Sally Cummings, "Eurasian...", a.g.e., pp. 149-151.

<sup>198</sup> [http://www.eurasiancommission.org/ru/Documents/broshura26Body\\_ENGL\\_final.pdf](http://www.eurasiancommission.org/ru/Documents/broshura26Body_ENGL_final.pdf)

<sup>199</sup> As quoted in S. Gretskey, "Russia's Policy Toward Central Asia," Carnegie Endowment for International Peace, Carnegie Moscow Center, 1997.

<sup>200</sup> <http://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2014/01/23/contrary-to-popular-opinion-eurasian-economic-integration-is-not-driven-solely-by-russia/>

anlaşmalar çerçevesinde yürütülmekteydi. Bu sebeplerden dolayı öngörülen Serbest Ticaret anlaşması ancak 17 yıl sonra imzalanabildi. 1990'ların ortasında çoğu BDT ülkesi entegrasyon konusunu çok erken bulmakta ve de eski SSCB'yi andırıldığından olumlu olmayan bir proje olarak görmekteydi.<sup>201</sup>

Nazarbayev entegrasyon düşüncesinden ödün vermedi. Bu ekonomik projeye daha yakın olan ülkelerle 1995'de başlayan müzakereler sonucu 1996'da sadece Kazakistan, Rusya ve Beyaz Rusya'nın içinde bulunduğu bir gümrük birliği kurma kararını almıştı. Her ne kadar hedef gümrük birliği olarak açıklansa da daha derin bir entegrasyon düşüncesi mevcuttu. 1996 anlaşması entegrasyon için gerekli olan şartları yerine getirmekteydi.<sup>202</sup>

- Mal, hizmetler, sermaye ve işgücü için ortak pazar
- Ortak enerji, ulaşım ve enformasyon sistemi

Anlaşmaya rağmen sınır kontrolleri ve dahili tarifeler devam ettiğinden dolayı 1996'da derin bir entegrasyonun gerçekleştiğini söylemek mümkün değildir.<sup>203</sup> Rusya'da cereyan eden 1998 mali krizden sonra entegrasyon düşüncesi daha fazla benimsenmeye başladı ama yine de gerçekçi bir pencereden bakılmaktaydı.

Entegrasyon konusunda ilk on yılda atılan en uygun örnek ise 10 Ekim 2000'de Nazarbayev'in önerdiği ve Astana'da imzalanan Avrasya Ekonomik Topluluğunu (EurAsEC) kuran anlaşma olmuştur.<sup>204</sup> Yine gümrük birliğine üye devletlerin yanı sıra Kırgızistan ve Tacikistan'ın da aralarında bulunan devletler tarafından imzalanan bu anlaşmanın dinamiği Nazarbayev'in hem Kazakistan'ı dünya pazarlarına yaklaştırma

---

<sup>201</sup>YuriyKrupnov, "Novajabol'shajastrana. Evrazijskijsjojuz—edinajacivilizacija, mnogogosudarstv" (New big country. Eurasian Union—one civilization, many states), KM.ru, September 28, 2012, <http://www.km.ru/spetsproekty/2012/09/28/strategii-razvitiya-rossii/693480-novaya-bolshaya-strana-evraziiskii-soyuz-e>. Erişim: 26/04/2013..

<sup>202</sup>Kazakhstan and Eurasian Economic Integration: Quick Start, Mixed Results and Uncertain Future Nargis Kassenova November 2012 Russei.Nei Reports No:14www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CB4QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.ifri.org%2Fdownloads%2Fi-frikassenovakazandeurasianintegrationengnov2012.pdf&ei=XKe5U7\_4DsS7ygOr3YHwBw&usg=AFQjCNFpXT3IoK8LbBgEstYjmvHcuz0ow&sig2=sw9JQKYMhuCQc7dkYxMxqQ. Erişim: 26/04/2013.

<sup>203</sup><http://www.heritage.org/research/reports/2013/06/russias-urasian-union-could-endanger-the-neighborhood-and-us-interests>. Erişim: 26/04/2013.

<sup>204</sup> Katharina Hoffman, "Eurasian Union—a New Name for an Old Integration Agenda," *Russian Analytical Digest*, No. 112, April 20, 2012, pp. 2–4, <http://www.css.ethz.ch/publications/pdfs/RAD-112.pdf>. Erişim: 26/04/2013.

çabası hem de ülkenin uluslararası ticarete uyum sağlaması olmuştur.<sup>205</sup> 1996'da BDT içinde kurulmuş olan Gümrük Birliği'nin yerini AET almıştır.<sup>206</sup>

#### 2.4.4. Kazakistan'ın Avrasya'daki Güven Arttırıcı Yaklaşımları

Diğer yandan, doğu sınırlarının güvenliği için, Kazakistan aktif olarak Asya İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı'nın daha da aktifleşmesini teşvik etmiştir. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nı örnek alan bu uluslararası forumun temel amacı Asya güvenlik sistemini geliştirmektir. Batı'ya dönük olarak ise, Kazakistan NATO kapsamındaki Barış için Ortaklık Programı'na katılmıştır. Ardındansa Kazakistan, Mart 1992'den itibaren Birleşmiş Milletler'in üyesi olmuş ve böylelikle Kazakistan'ın güvenlik politikaları daha istikrarlı ve çok yönlü hale getirilmiştir.<sup>207</sup>

Bu çerçevede, Kazak liderliği ülkenin güvenliğini, istikrarını ve bütünlüğünü koruyacak şekilde sürdürülebilir farklı dış politika doktrinleri üzerinde yoğunlaştı. Cumhurbaşkanı Nazarbayev güvenlik arayışındaki dış politikasını Kazakistan'ın, Batı ve Doğu Medeniyetlerinin her ikisini de en iyi şekilde özümseyen bir ülke olduğu tezi üzerine oturttu.<sup>208</sup> Kuşkusuz bu yaklaşım, Soğuk Savaş sonrasında Samuel Huntington'ın "Medeniyetler Çatışması" tezine karşı da panzehiri içinde taşıyordu.

Siyasi yapı olarak Bağımsız Devletler Topluluğu'nun aşıkâr olan işlevsizliği Kazakistan Cumhurbaşkanı ilk olarak Nisan 1994'te Moskova Devlet Üniversitesi'nde dile getirdiği Avrasya Birliği doktrini üzerinde daha ciddiyetle düşünmeye sevk etti. Öte yandan, Kazakistan, BDT içerisindeki diğer üye devletler ile, özellikle de Rusya ile olan ilişkilerini düzene sokmayı amaçlıyordu. Diğer bir deyişle, Kazakistan'ın bir başka temel hedefi de Rusya'nın Kazakistan'ın bağımsızlığına müdahale edebilecek olası girişimlerine karşı gerekli olan caydırıcı önlemleri almak ve ülke için ekonomik güvenliğin sağlanmasıydı.<sup>209</sup>

Kazakistan Asya'ya yönelik olarak da genel bir güvenlik sistemi kurulması fikrini desteklemiştir. 1993-1996 yılları arasında Asya İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler

<sup>205</sup>[http://www.eurasian-ec.com/index.php?option=com\\_content&task=view&id=2&Itemid=7](http://www.eurasian-ec.com/index.php?option=com_content&task=view&id=2&Itemid=7)

<sup>206</sup>Dmitry Glumskov, "Evrazijskajaintegracijajreshila ne ischezat" (Eurasian integration moves forward), Kommersant, January 26, 2002, <http://www.kommersant.ru/doc/307538> (accessed April 24, 2013).

<sup>207</sup> Renata Dwan, Oleksandr Pavliuk (Ed.), **Building Security in the New States of Eurasia: Subregional Cooperation in the Former Soviet Space**, M.E. Sharpe, 2000 pp. 19-21.

<sup>208</sup> Ömer Göksel İşyar, a.g.e., s. 207-208.

<sup>209</sup> Renata Dwan, Oleksandr Pavliuk (Ed.), a.g.e., pp.21-22

Konferansı (AİGK) çerçevesinde Kazakistan dört farklı toplantı çağrısında bulundu. Ancak, AİGK'nin etkin olarak hayata geçirilmesinde temel engel ABD'nin süreci aktif olarak desteklememesi ve Kazakistan'ın Asyalı komşularına duyduğu önyargıdan kaynaklanmıştır.<sup>210</sup>

1994 ve 1995 yıllarında Kazakistan güvenliği için etkili olabilecek birçok uluslararası teminat arayışında bulundu. AGİT bünyesinde yapılan Budapeşte Zirvesi'nde, üç nükleer güç, Rusya Federasyonu, ABD Birleşik Devletleri ve İngiltere, Budapeşte Memorandumu kapsamında Kazakistan Cumhuriyeti'ne karşı da hiçbir koşulda silahlanmayacaklarının güvencesini verdiler. Dahası, Bağımsız Devletler Topluluğu üyesi olarak Kazakistan'ın aldığı güvenlik teminatları çok daha hassas bir zemine oturtuldu. Son olarak, START-I'e Kazakistan'ın dahil edilmesi, Sovyet balistik füzelerinin yok edilmesi ve nükleer silaha sahip uçakların Kazak topraklarından çıkarılması Rusya ve ABD tarafından Kazakistan toprak bütünlüğü ve güvenliği sağlamak adına verilen sözlü teminatlar eşliğinde gerçekleştirildi. Fakat bu güvenceler sözkonusu iki büyük gücün yükümlülüklerini belirten hiçbir yazılı anlaşma ile desteklenmedi. Bu ortamda Budapeşte Memorandumu, Kazakistan'ın güvenliğine yönelik uluslararası güvencelerin hukuki temelini oluşturan en temel belge olarak kaldı.<sup>211</sup>

Çin Halk Cumhuriyeti de, Şubat 1995'te, Kazakistan'a bazı güvenlik teminatları sunmuş; Nisan 1995'te ise nükleer silah sorunu ve Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nın genişletilmesi uyarınca bu teminatları yazılı resmi bir bildirme ile onaylamıştır.<sup>212</sup>

Kazakistan'ın güvenliğine ilişkin en önemli gelişme ABD-Kazakistan ilişkileri alanında gerçekleşmiştir. Bu ilişkiler, sadece nükleer silahların yok edilmesini değil, aynı zamanda petrol kârında ve diğer uluslararası sorunlarda ortaklığı da içeriyordu. ABD'nin Kazakistan'la ilişkilerini geliştirmeye dönük politikası Kazakistan Dışişleri Bakanı K. Tokaev'in Ocak 1995'te; ardından da Kazakistan Başbakanı A. Kazhegeldin'in Mart 1995'te Washington'ı ziyareti ile teyit edilmiştir. Her iki Kazak lider de ABD tarafına

---

<sup>210</sup> K. Santhanam, B. K. Sultanov, **India-Kazakhstan Relations: Enhancing The Partnership**, India-Central Asia Foundation, Qazaqstannyng strategiıalyq zertteuler instituty, Anamaya Publishers, New Delhi, 2006, pp. 90-98.

<sup>211</sup> Richard Rhodes, **The Twilight of the Bombs: Recent Challenges, New Dangers, and the Prospects for a World Without Nuclear Weapons**, Random House LLC, Toronto, 2010 pp.154-156.

<sup>212</sup> Boris Z. Rumer, **Central Asia: A Gathering Storm?**, a.g.e., pp.178-188.

Kazakistan'ın Bağımsız Devletler Topluluğu'na bağlı olmaksızın kendi ayakları üzerinde egemen bir ülke olarak kalacağını teyit etmişlerdir. Nisan 1995'te ise ABD Savunma Bakanı W. Perry, ABD'nin Kazakistan'ı kendi müteffikleri olarak kabul ettiklerini bir kez daha teyit etmiştir.<sup>213</sup>

Ocak 1995'te Rusya'nın Kazakistan'dan kiraladığı, dört ayrı askeri ve stratejik tesisten feragat ettiği anlaşmaları da içeren on yedi farklı anlaşma, Rusya ve Kazakistan tarafından imzalandı. Bahsedilen tesisler, halihazırda 1991 yılında kapatılmıştı. İmzalanan anlaşmalar Kazakistan'ın askeri ve stratejik konumunu değiştirdi. Dahası, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinin liderlerinin Şubat 1995 tarihinde Alma-Ata'daki Zirvesi'nin gündemini güvenliğe ilişkin sorunlar oluşturmaktaydı. Zirve'de tartışılan konuların başlıcaları; Bağımsız Devletler Topluluğu'nun dış sınırlarının korunmasından, ortak erken uyarı sisteminin oluşturulmasına ve Kazakistan tarafından önerilen Bağımsız Devletler Topluluğu topraklarında 'Barış ve İstikrarı' destekleyen bir anlaşmayı içermektedir. Fakat Bağımsız Devletler Topluluğu'nun sonraki Zirve toplantısı güvenlik alanında ortak önemli neticelerin alınmasının oldukça güç olduğunu gösterdi.

Şubat 1995'te Nazarbayev Kazakistan'ın çeşitli ülkelerde görev yapan Büyükelçilerine yaptığı bir konuşmada 'Dış Politika Koordinasyonu için Alma-Ata' isimli programı ortaya attı. Cumhurbaşkanı Nazarbayev, ilk olarak Kazakistan'ın diğer dünya devletleri arasındaki uyumlu konumunun tanınmasını, Kazak dış politikasının bir başarısı olarak yorumladı. İkincisi, Kazakistan'ın en büyük komşuları olan Rusya ve Çin'in de dahil olduğu süper güçlerden güvenlik teminatları almasından bahsetti. Kazakistan Cumhurbaşkanı, son olarak, Kazakistan'ın sınırlarını karşılıklı anlayış ve güven içinde garanti altına aldığını; Kazakistan ve komşuları arasında topraksal, siyasi ya da başka bir ihtilafın bulunmadığını bildirmiştir.<sup>214</sup>

Diğer yandan, Kazakistan'ın Batı ve Doğu Medeniyetleri arasında bulunan avantajlı jeopolitik konumu iddiasına dayalı dış politika ile ilgili önemli çekinceler de bulunmaktadır. Batı dünyası ile Müslüman dünya arasındaki konumu Kazakistan'ın güvenliğine ilişkin ciddi tehditleri de içinde barındırmaktaydı. Kazakistan ekonomisinin gelişimindeki ve ekonomik güvenliğindeki belirsizliğin yanı sıra herhangi bir uluslararası

---

<sup>213</sup> Şatlık Amanov, **ABD'nin Orta Asya Politikaları**, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 113-115.

<sup>214</sup> M. Wesley Shoemaker, **a.g.e.**, pp. 252-253.



teminat huzursuz etnik kompozisyonun yarattığı iç istikrarsızlığı ortadan kaldırmaya yetmemiştir. Dolayısıyla, kazanılan belirli siyasi başarılarla karşı Kazakistan 21. yüzyılın başında hala güvenliğine ilişkin engellerle başa çıkmaya çalışmaktadır.<sup>215</sup>

#### **2.4.5. Asya’da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı’nın (CICA) Kurumsallaşması**

Soğuk Savaş sonrası süreçte eski Sovyet coğrafyasında yaşayan insanların güvenliğini sarsan iç savaşlar, etnik çatışmalar, mülteci akınları, askeri çatışmalara dönüşen politik gerilimler yüzünden bölgesel düzeyde güvenliği inşa edici girişimlerde bulunuldu. Uluslararası toplumda Bağımsız Devletler Topluluğu’nun bölgesel istikrarı sağlama kapasitesinden yoksun olduğu algısı mevcuttu. Bu bağlamda Kazakistan, bölge ülkelerinin Asya’da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı (CICA) çatısı altında bir araya gelmesi önerisinde bulundu. Kazakistan bu konferansı; bölge ülkelerinde demokratik kuruluşların yaygınlaştırılması ve ekonomik işbirliğinin artırılması; bölgesel bütünlük ve güvenliği sağlamak için bölge devletleri arasında yeni bir işbirliği sürecinin tesisi olarak görüyordu. Aynı zamanda, bu devletlerin kültürel kökenleri ve ulusal özelliklerinin korunması planlanıyordu. Bütün bu çabaların temel nedeni ise güvenlik sorunları ve güven artırıcı önlemlerin geliştirilmesi ihtiyacıydı.<sup>216</sup>

Asya’da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı’nın hazırlanması çerçevesinde daha önceden yapılan tüm toplantı deneyimlerinde, Asya ülkeleri arasındaki mevcut çelişki ve farklılıklara rağmen bölgede bir güvenlik sisteminin oluşumu fikrinin çok sayıda Asya devleti tarafından desteklendiğine ve bu fikrin önemli ölçüde bir farkındalık yarattığına şahit olunuyordu. CICA fikri 1992-1993 dönemi boyunca; Ekim 1992’deki BM Genel Kurul Toplantısının 47. oturumunda ve Şubat 1993’teki Kuzey Atlantik İşbirliği Kurumu Toplantısında Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev tarafından dile getirildi. Bu konferans fikri ilk olarak Nisan 1993’te; ikinci olarak Ağustos ve Eylül 1993’te ve üçüncü olarak ise Ekim 1994’te Kazakistan Dışişleri Bakanlığının düzenlediği Asya ülkeleri Dışişleri Bakanlığı Temsilcileri toplantılarında yinelendi. Bu toplantılara 10 ülkenin temsilcileri ve 2 uluslararası kurumdan ilk uzmanlar katıldılar.

---

<sup>215</sup> Nursultan Nazarbayev, **Kazakistan Yolu**, a.g.e., ss.29-33.

<sup>216</sup> Meena Sing Roy, “Commonalities of Indian and Russian Interests in Central Asia” , **New Trends in Indo-Russian Relations**, V.D. Chopra (Ed.), Gyan Publishing House, New Delhi, 2003 pp.209-211.

İkinci toplantıda yedisi gözlemci statüsünde olmak üzere katılımcıların sayısı 24 devlete ve 4 uluslararası kuruma yükseldi. Toplantılarda; Azerbaycan, Afganistan, Vietnam, Hindistan, İran, İsrail, Çin, Kuzey Kore, Kırgızistan, Moğolistan, Filistin, Pakistan, Rusya, Suriye, Tacikistan, Türkiye, Özbekistan'dan temsilciler; Avustralya, Kamboçya, Güney Kore Cumhuriyeti, Endonezya, Tayland, Türkmenistan ve Japonya'dan gözlemciler; Birleşmiş Milletler, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, Arap Devletleri Ligi, İslam Konferansı Örgütü gibi uluslararası kuruluşlar vardı. Ekim 1994'te yapılan üçüncü Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansına Bangladeş, Mısır, Lübnan ve Nepal de katıldı.

Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı hazırlığı sürecinde yaptıkları çalışmalarda Kazak temsilciler, çok sayıda Asya devleti ve uluslararası kurum tarafından desteklendiler. Bu doğrultuda Dışişleri Bakanlarının toplantısını hazırlamak için de Özel Çalışma Grubu (SWG) kurma kararı alındı. Katılımcıların bir kısmında bölge ülkeleri arasındaki derin anlaşmazlıklar ve çatışmalar yüzünden, Asya güvenlik sisteminin Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) gibi etkin ve kalıcı olmasının zor olacağı fikri hâkimdi. Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı'nın yapısına ve ilkelerine dönük Kazakistan önerileri ise tüm katılımcı taraflar tarafından kabul edilmedi. Bu durum katılımcı devletlerin çıkar algılama farklılıklarını ve gerekçelerinin çeşitliliğini gösteriyordu. Bu süreçteki temel tartışma noktaları sosyalizmden piyasa ekonomisine geçiş sürecindeki reformlar, nükleer denemeler, nükleer silahların geleceği ve insan hakları gibi başlıklardan oluşuyordu.<sup>217</sup>

CICA Kazakistan'ın en önemli ve en başarılı dış politika girişimleri arasındadır. 1993'ten 1997 yılına kadar, Konferansın hazırlık sürecinde katılımcı ülkeler arasında belli başlı alt gruplar oluştu. Kazakistan'ın bu girişimini aktif olarak destekleyen ilk grupta yer alan ülkeler Orta Asya bölgesinden ziyade bölge dışından Türkiye, İran, Pakistan ve Hindistan'dı. Rusya, Çin ve Japonya gibi Asya'nın büyük güçleri ise Kazakistan'ın önerileri hakkında çeşitli çekinceler ileri sürdüler. Son olarak da, meseleye ilgi duyan ve coğrafi olarak Orta Asya'dan uzakta olan ülkeler grubu (Bazı Arap ülkeleri, Avustralya ve Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) gibi gelmekteydi. CICA süreci ayrıca

---

<sup>217</sup> Erich Reiter, Peter Hazdra, **The Impact of Asian Powers on Global Developments**, Springer Science & Business Media, Heidelberg-Germany, 2004, pp.18-24.

ABD, AGİK, Arap Ligi ve İKÖ gibi aktörler tarafından da desteklendi. Dahası ABD, 1997 yılından itibaren CICA'ya gözlemci olarak katılmaya başlamıştır.<sup>218</sup>

CICA sürecinden sonra Kazakistan, bölgesel güvenliğini sağlamak amacıyla başka adımlar da atmıştır. Bu noktada yürütülen süreç; Sovyetler Birliği'nin çökmesinden sonra Orta Asya'da gelişen ilk ekonomik işbirliği projelerinden biri olan Orta Asya'da ortak bir pazar ve gümrük birliğine dönük ilk adım kurma girişimi Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in öncülüğünde Ocak 1994'te Kazakistan ve Özbekistan arasında imzalanan bir anlaşmayla atılmıştır. Aralarında 2000 yılına kadar ortak Pazar ve gümrük birliği kurma hedefi taşıyan bu anlaşmaya Nisan 1994'te Kırgızistan'ın katılımıyla entegrasyon süreci daha da genişlemiş ve Orta Asya Birliği (Central Asia Union) adını almıştır.<sup>219</sup>

Ortak bir ekonomik alan oluşturmayı hedefleyen Birlik, sermayenin, işgücünün ve malların serbest dolaşımı ile kredi, fiyatlar, vergiler, gümrükler ve katı döviz konuların ortak politikalar belirlemeyi amaçlıyordu. Birlik, bir sekreteryaya sahip olmamasına karşın, üç ayda bir toplanan "Devletlerarası Konseye", "Başbakanlar Konseyine", "Dışişleri Bakanları Konseyine" ve sürekli toplanan bir "Yürütme Konseyine" sahipti. Ayrıca, Birliğin Orta Asya İşbirliği ve Kalkınma Bankası mevcuttur. Diğer iki Orta Asya devletinden Türkmenistan, kendini tarafsız ilan ederek Birliğe katılmayı reddetti. Diğer yandan Tacikistan ise 1994 resmi olarak başvursa da iç savaşa sürüklenmesi nedeniyle ancak 1998 yılında üye olarak kabul edildi.<sup>220</sup>

Birlik, ilk olarak 1998 yılında Orta Asya Ekonomik Birliği, ardından 2001 yılında Orta Asya İşbirliği Teşkilatı ismini almıştır. Ancak, Birliğin, üye devletlerin hükümetlerinin ve bürokrasilerinin kısa erimli çıkarlarını komşuları aleyhine gerçekleştirme girişimleri ve bölgede kendi nüfuzunu baltalamaya dönük bir girişim olarak

---

<sup>218</sup> Tugsbilguun Timurkhuleg, "Does the Shanghai Cooperation Organization represent an example of a military alliance?" **Eurasia's Ascent in Energy and Geopolitics: Rivalry Or Partnership for China, Russia and Central Asia? Routledge contemporary Asia series**, Robert E. Bedeski, Niklas Swanström (Ed.), Routledge, Newyork, 2012, pp. 180-194.

<sup>219</sup> Annette Bohr, "Regionalism in Central Asia: New Geopolitics, Old Regional Order", **International Affairs**, Vol. 3-80, Manchester, 2004, s. 486.

<sup>220</sup> Mehmet Dikkaya, "Orta Asya'da Ekonomik Entegrasyon Düşüncesinin Temelleri", **USAK Stratejik Gündem**, <http://www.usakgundem.com/yorum/180/orta-asyada-ekonomikentegrasyon-dusuncesinin-temelleri.html> , (Erişim: 16 Ekim 2013)

görmesi nedeniyle Rusya'nın Birliğe muhalefeti nedeniyle başarısız olduğu düşünülmektedir.<sup>221</sup>

1996 yılında, Kazak, Kırgız ve Türkmen liderlerin bir araya geldiği bir zirvede nihai şekli verilen Orta Asya Askeri Taburu (Central Asia Battalion- CentrAsBat), üç devletin ortak barışı koruma gücü (joint peacekeeping force) olarak kurulmuştur. Özbekistan sınırına yakın bir bölge olan Kazakistan'ın güneyindeki Çimkent'te konuşlandırılan CentrAsBat'ın, resmi barışı koruma gücü olarak BM'nin operasyonlarında yer alması planlanmış ve NATO'nun Barış için Ortaklı Programı çerçevesinde eğitim alması ve tatbikatlarına katılması öngörülmüştür.<sup>222</sup> Her ne kadar bölgesel sorunlarda barışı koruma gücü olarak tasarlansa da CentrAsBat, Tacikistan, Afganistan, Kırgızistan ve Özbekistan'daki sorunlara müdahalede etkili olamamıştır.

10 Ocak 1997 tarihinde, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan arasında imzalanan "Ebedi Dostluk Anlaşması", ortak dil, din ve tarihi kökenlerine dayalı olarak bu üç ülkenin ilişkilerini geniş bir işbirliği ve karşılıklı güven çerçevesinde tesis edeceklerini öngörmektedir. Bu bağlamda, imzacı taraflar, bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı, sınırların dokunulmazlığı ve içişlerine karışmama ilkeleri temelinde ilişkilerini geliştirmeyi taahhüt etmiştir. Birbirlerine karşı saldırgan ve düşmanca eylemlerden kaçınmayı taahhüt eden devletler, anlaşmaya taraf ülkelerden birine başka devletlerden gelecek saldırı durumunda gecikmeksizin üçlü zeminde danışmada ya da üye oldukları uluslararası örgütlerde anlaşmazlığın barışçıl çözümü için girişimlerde bulunacaklarını kabul etmiştir.<sup>223</sup>

---

<sup>221</sup> Alisher Ilkhamov, "Prospects For Regional Integration In Central Asia", <http://essays.ssrc.org/10yearsafter911/prospects-for-regional-integration-incentral-asia/>, (Erişim: 16 Ekim 2013).

<sup>222</sup> [http://www.jamestown.org/single/?tx\\_ttnews%5Btt\\_news%5D=7544&tx\\_ttnews%5BbackPid%5D=210&no\\_cache=1#.U7qd3VbcbFo](http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=7544&tx_ttnews%5BbackPid%5D=210&no_cache=1#.U7qd3VbcbFo), (Erişim: 17 Ekim 2013).

<sup>223</sup> <http://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=3894> (Erişim: 17 Ekim 2013)

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

# KAZAKİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA DIŞSAL ETKENLERİN ANALİZİ

Crithlow, Orta Asya ülkelerinin dış politikalarının beş farklı düzeyde incelenebileceğini belirtmektedir.

Bunlar sırasıyla, Orta Asya ülkelerinin;

- a) Bölgesel düzeyde politikaları,
- b) Bölge-dışı aktörlere dönük politikaları,
- c) Diğer Asya ülkelerine yönelik politikaları,
- d) Müslüman ülkeler düzeyinde izledikleri politikalar,
- e) Büyük güçler düzeyinde politikaları.<sup>224</sup>

Orta Asya ülkelerinin bölgesel düzeydeki politikalarını ve ilişkilerini etkileyen en önemli faktörlerin başında etnik yapı gelmektedir. Olcott'un, bu bağlamda ortaya koyduğu “Orta Asya'daki Birlik Hayali” düşüncesi etnik yapı unsurunun tesirini en iyi bir şekilde yansıtan teorik yaklaşımlardan biridir.<sup>225</sup> Buna karşın, Fuller'in “Orta Asya'da Çatışma Kuramı” da karşıt bir yaklaşımı ifade etmektedir.<sup>226</sup>

---

<sup>224</sup> Roy Allison, Lena Jonson (ed.), **Central Asian Security: The New International Context**, Brooking Institution, Washington, 2001, p. 12-18.

<sup>225</sup> Martha Brill Olcott, **Central Asia's Second Chance**, Carnegie Endowment, The Brookings Ins. Pres, Washington, 2005, pp. 20-27.

<sup>226</sup> Graham Fuller, a.g.e., pp. 424-427.

Dannreuther ise Orta Asya'nın nispeten istikrarlı bir tablo çizdiğini ileri sürmektedir. Yine de bu ülkelerdeki görece istikrarın bile demokratikleşme önünde önemli bir engel olmaktan kurtulamadığını işaret etmektedir. Bölgedeki demokratikleşme sürecinin belirsizliği ise Batı'da, Rusya'da ve Orta Asya'daki karar vericiler için bölgedeki bu durumun sürdürülebilirliği üzerine düşünceleri gerektiğini ortaya koymaktaydı. Bu çerçevede, bölge ülkeleri artık Sovyet döneminin doğal bir uzantısı olarak görülmemeli ve Asya'daki güç dengesini belirleyecek önemli politik birimler olarak değerlendirilmeliydi. Bu nedenle, Orta Asya'da bağımsızlığını kazanan yeni ülkeler genel olarak Batı, özel olarak ise ABD için önem sahip yapılardı.<sup>227</sup> Ancak bölgedeki Rus etkisi de birdenbire ortadan kaldırılamazdı. Bunun için, Rusya'nın bölge politikalarını da iyi bilinmesi gerekliydi.

### 3.1 Rusya Faktörü

Kuşkusuz Rusya, Kazakistan'ı ve Orta Asya'nın geri kalan kısmını kendi ulusal çıkar bölgesi olarak görmektedir. Günümüzde ise hiç kimse Rusya'nın Orta Asya'yı temelli terk edeceğini ya da çok yakında kendi yönetimini bu bölgede tekrar inşa edeceğini söyleyemez. Bu bölümde, Rusya'nın Orta Asya'ya dönük politikaları ve politikalarının geri planındaki ulusal çıkarı analiz edilecektir. Kimi Kazak uzmanlara göre, Rus politikacıların söylemleri, Rusya'nın Orta Asya'ya yaklaşımının Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonrasında henüz netleşmediğini ortaya koymaktadır. Yine de 90'lı yıllar için Rusya'nın bölgeye dönük politikasının genel bir çerçevesi şu şekilde çizilebilir.<sup>228</sup>

1. Rus askeri bürokrasisi, Kazakistan'ın ve Orta Asya'nın tümünü Rusya'nın ulusal güvenliği için hayati önemde görmektedir.

2. Orta Asya dünya ticaret merkezilerinin uzağında olmasına karşın Rusya'nın özellikle Kazakistan'daki ekonomik menfaatlerinin korunması şu önlemleri gerektirmektedir:

- i) doğrudan ekonomik denetim sonlandırılmalıydı,
- ii) Ancak Ruslara ait mülkler ve haklar muhafaza edilmeliydi,

---

<sup>227</sup> Dannreuther, Roland, **Creating New States in Central Asia: The Strategic Implications of the Collapse of Soviet Power in Central Asia**, Adelphi Papers, 1994, p. 228.

<sup>228</sup> Martha Brill Olcott, **Russia's Muslim Frontiers: New Directions in Cross-Cultural Analysis**, (Ed. Dale F. Eickelman), Indiana University Press, Washington, 1993, pp.50-51.

iii) Kazakistan'daki Rus azınlığın ekonomik menfaatleri ve Ural-Batı Sibirya-Kuzey Kazakistan bölgelerindeki kurulu ekonomik sistem desteklenmeli ve de korunmalıydı.

3. İstikrarsızlık durumunda ve Rus milli menfaatlerinin korunması için Kazakistan'ın üç bölüme ayrılması düşünülebilirdi:

i) Birinci bölge olarak görülen Batı Kazakistan, gaz yönünden oldukça zengin olmakla birlikte gelecekteki gelişmeleri yönlendirmede önemli rol oynayabilir. Dolayısıyla Batı Kazakistan Rusya tarafından ilhak edilmeliydi.

ii) İkinci bölge Orta Kazakistan'dır. Bu bölge güvenlik için tampon olarak görülmektedir.

iii) Üçüncü bölge ise Orta Asya'daki Müslüman devletler ile birleşme potansiyeli olan Güney Kazakistan'dır .

4. Rusya, Kazakistan'daki nüfuzunu korumalı ve kendisini bu ülkeden soyutlamamalıdır. Rusya'nın nüfuzunun azalması durumunda Kazakistan kendisine daha yakın kültür ve inanca sahip güçlerle ilişkilerini geliştirerek enerjisini onlarla paylaşabilir. Buna aday ülkelerin başında ise Türkiye ve İran gelmektedir.

5. Rusya, İslami terör artışını durdurabilecek en nihai güçtür.

6. Rusya, Çin'in de Orta Asya Cumhuriyetlerindeki konumunun güçlenmesine izin vermemelidir. Çin, nüfuzunu ekonomik etkinlik, nükleer silahların varlığı ve etnik sızma ile arttırabilir. Rusya'nın bakış açısına göre nüfus faktörü bunların arasında en tehlikeli olanıdır.<sup>229</sup>

Temel hatları sırası ile yukarıda verilen Rusya'nın bu yaklaşımını belirleyen hem uluslararası hem de bölgesel etkenler mevcuttur. Uluslararası etken, Rusya'nın dünyaya, Orta Asya'nın sadece kendi nüfuz alanı içerisinde bulunduğunu ve böylece rakip hiçbir gücün bu bölgede etkinliğini arttırmasına izin vermeyeceğini göstermektedir. Bölgesel etken ise, Rusya'nın bu politika ile Orta Asya'nın yeni bağımsız devletlerinde bölge dışından büyük güçlerin kendilerine müdahale edebileceği algısını yaratarak bölgeyi dışarıya karşı

---

<sup>229</sup> Alexandros Petersen, **The World Island: Eurasian Geopolitics and the Fate of the West**, Praeger Security International, Santa Barbara, California, 2011, p. 124.

ancak Rusya'nın koruyabileceği algısını yaratmaktadır.<sup>230</sup> Tolstrup'a göre Rus Yakın Çevre dış politika yaklaşımı askeri, iktisadi ve siyasi olmak üzere 3 unsurdan oluşmaktadır. Yukarıdaki belirttiğimiz yaklaşım askeri boyutu içermektedir. Yakın Çevre politikasındaki en katı unsur askeri unsurdur. Bölge dışındaki ülkeler ekonomik ilişkiler kurmakta serbest olurken siyasi etki ve askeri işbirliği konularında karşılıklı Rusya Federasyonu'nu bulmuşlardır.<sup>231</sup>

Rusya'nın dış politikasına ilişkin Kazakistan'da oluşan bu algı Rusya-Kazakistan ilişkilerinin temelindeki algıyı oluşturmaktadır. Bu algının temelinde ise Rus politikacı Vladimir Zhirinovskiy'nin söylem ve demeçleri de önemli bir etken olmuştur. Zhirinovskiy'nin dış politikaya, Rusya'nın milli menfaatlerine ve Kazakistan'ın geleceğine ilişkin açıklamaları karanlık bir tablo çizmektedir. Kazakistan dış politika yapıcılarında Zhirinovskiy'nin kışkırtıcı konuşmalarının sadece kendi seçim bölgesindeki insanların ve yöneticilerin görüşleri olmadığını aynı zamanda Rusya'yı yöneten seçkin yöneticilerin de düşüncelerini yansıttığına ilişkin hisleri oldukça yaygındır.<sup>232</sup> Bu algının yaygın olmasının bir diğer gerekçesi ise Sovyetler Birliği'nin sonunu getirdiği iddia edilen Gulag Takımadaları adlı eserin yazarı Rus edebiyatçı Alexandre Solzhenitsyn'nin açıklamalarıdır.<sup>233</sup> Rus yazarın Kazakistan'ın kuzey kısmının uzun süre Rusya idaresinde kaldığı gerekçesi ile Rusya'ya ait olduğunu açıklaması Kazaklar arasında infiale neden olmuştur. Benzeri görüşlerin 1994 kışında Rusya Savunma Bakanı P. Grachev ve Dışişleri Bakanı A. Kozirev tarafından 1995 yılında beyan edilmesi Kazaklar arasındaki bu algıyı daha da güçlendirdi.<sup>234</sup>

Yüksek düzeydeki Rus yetkililer tarafından da dile getirilen Rusya'nın yaklaşımı genel hatlarıyla şu şekilde özetlenebilir: “Bağımsızlığını kazanmış olan Orta Asya'daki Türkî devletlerin refahını ancak Rusya sağlayabilir ve bu bölgedeki Rusların haklarını Rusya Federasyonu güç kullanarak da olsa koruyacaktır. Görüldüğü üzere Rusya'nın Orta Asya'daki politikaları resmi bir şekilde belirtilmiş ve bu politikada Laurelle ve de

---

<sup>230</sup> Zoran Pavlovic, **Kazakhstan**, Infobase Publishing, New York, 2003, p. 101.

<sup>231</sup> Tolstrup, Jakob, “Studying A Negative External Actor: Russia's Management Of Stability And Instability In The Near Abroad”, **Democratization**, 16:5, Routledge Press, New York, 2013, pp.922-944.

<sup>232</sup> Vladimir Solov'ev, Elena Klepikova, **Zhirinovskiy: The Paradoxes of Russian Fascism**, Viking Press, London, 1995, ss.26-30.

<sup>233</sup> Alexandre Solzhenitsyn, **Gulag Takım Adaları**, Çev. Selim Taygan, Nebioğlu Yayıncılık, 1974, s. 374.

<sup>234</sup> Alexandre Solzhenitsyn, a.g.e., ss. 375-376.



Oliphant'a göre iktisadi, (özellikle enerji ağırlıklı) siyasi (rejim bazında) ve askeri (ittifaklar olarak, NATO'ya karşı) çıkarlar öne çıkmaktadır.<sup>235</sup>

1993'deki Rusya Federasyonunun yeni güvenlik doktrini Sovyetler Birliği doktrininden oldukça farklılaşmaktaydı. Eski SSCB doktrini nükleer silahları konvansiyonel savaşta ilk kullanmayacağını taahhüt ederken yeni Rusya Federasyonu doktrini bunu bazı şartlar altında geçerli olabileceğini vurgulamıştır. Özellikle Nükleer Silahsızlanma Antlaşması'na taraf veya Rusya Federasyonu'na müttefik olan bir ülkeye olası saldırı durumunda, Rusya nükleer silah kullanımına başvurabileceğini ilan etti. Bu durum nükleer caydırma politikası olarak adlandırılmaktaydı. Rusya'nın bu tutumu, 1992 yılında Taşkent'te imzalanan Ortak Güvenlik Antlaşmasına taraf olan ülkeler için de geçerliydi. Böylece, Kazakistan çoktan nükleer şemsiyenin altına girmiş oluyordu. Ancak bir yandan Arı'nın da belirttiği gibi bu antlaşma, Sovyetler Birliği'nden ayrılan Orta Asya ülkelerinde Rusya'nın nüfuzunu meşru kılmaya dönük bir girişimdi.<sup>236</sup>

Diğer yandan 1993'de kabul görmüş olan Rus askeri doktrini'nin diğer bir olumsuz sonucu Kazakistan'ın olası bir Rus çatışmasına dahil olmasıydı. Zira nükleer silahların ilk kullanımı bu doktrinde belirtilmişti ve de anlaşma bir kollektif güvenlik anlaşması olmasından kaynaklanıyordu. Herhangi bir Rus çatışmasında müttefiklerin de yardım etmesi teorik olarak şarttı.

Bu doktrin uluslararası anlaşmalardan kaynaklanan asker azaltma ve sınırlandırma yükümlülüklerinin ihlal edilmesine neden olarak stratejik istikrarın bozulması sonucunu da doğurabilirdi. Bu durum özellikle ABD, Belarus, Kazakistan, Rusya ve Ukrayna arasında imzalanan START-I Antlaşması örneğinde görülmektedir. Kazakistan'ın 3 Ocak 1993'de START 2 anlaşmasını imzalamış olması askeri bir tehdit unsuru olarak görülmesini engelledi.

Ayrıca Rusya Kasım 1993'de ilan ettiği yeni askeri doktrinin<sup>237</sup> 'Rusya Federasyon'unun Askeri Çatışmalara Dönük Tutumu ve Rusya Federasyonu'nun Silahlı

---

<sup>235</sup> Marlène Laruelle, **Russia's Central Asia Policy and the Role of Russian Nationalism**, The Central Asia-Caucasus Institute Paul H. Nitze School of Advanced International Studies, 2008 ve Craig Oliphant, **Russia's role and interests in Central Asia**, Saferworld 2013.

<sup>236</sup> Tayyar Arı, "Orta Asya'da Siyasal, Toplumsal ve Ekonomik Yapılar, Güvenlik Sorunları ve İşbirliği Girişimleri", Tayyar Arı (ed.), **Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine**, MKM Yayıncılık, Bursa, 2010, s. 35.

<sup>237</sup> <http://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/russia-mil-doc.html>.

Kuvvetleri ve diğer Birliklerin Kullanılması' başlıklı ikinci kısmında belirtildiği gibi Rusya Kazakistan'da yaşayan önemli orandaki bir Rus nüfusa, Rusya'nın istediği yönde çifte vatandaşlık tanınmamış olması da Kazakistan'ın potansiyel bir tehdit unsuru olarak görülmesi sonucunu doğurabilirdi. Vatandaşlık tarihsel olarak iki temele dayandırılmıştır. Kan bağı veya doğum esas alınarak. Buna evlenme ve bir ülkede belirli sürede ikamet etme de ek olarak kabul görmüştür. Kan bağına dayanarak elde edilen vatandaşlık daha ziyade etnik kökene dayanırken, doğum vasıtası ile gelen vatandaşlık etnik kökene bağlı değildir. Kazakistan etnisiteye bakmaksızın vatandaşlık kavramını bağımsızlıktan itibaren uygulamaya başlamıştır. Yüksek orandaki etnik Rus halkı Kazakistan, vatandaşlığından dışlamamış, eşit vatandaş olarak görmüştür. 1995 Anayasasına göre de Kazakistan Devleti hem Kazakistanlıların hem de etnik Kazakların devleti olarak tanımlanarak Kazak topraklarından yaşayan etnik Rusların eşit vatandaşlığa sahip oldukları vurgulanmıştır.<sup>238</sup>

Stratejik bölgelerdeki askeri ve idari Rus kontrolünü kabul etmekten başka çıkar bir yol görünmüyordu. Rus politikasının bu yönü doğrudan Kazakistan'ın Baykonur üssünü de etkiliyordu. Rusya, kendi mülkiyetinde olan bu bölgelerdeki Kazakistan'ın tek taraflı kararlarının hepsini askeri bir tehdit unsuru olarak görüyordu. Bu yaklaşımın sonucu, bağımsızlığını yeni kazanmış diğer ülkelerde de görüldüğü gibi Sovyetler Birliği'ne ait nükleer silahların Rusya'nın kontrolüne geçmesi sonucunu doğurmaktaydı. Bu bağlamda Kazakistan ve Ukrayna Rus dış politikasından doğrudan etkilenmiş olmaktaydı.

Rusya Askeri Doktrini Rusya'nın askeri güvenliğini garantiye alacak diğer seçenekleri de gerektirmekteydi. Bu bağlamda, Rus politikası, Rusya Federasyonu'nu karşılıklı güvenlik yapılarına dahil etmeyi amaçlamaktaydı. Ancak, hâlâ geçerli olan, Ortak Güvenlik Antlaşması bu çerçevede yapılan tek güvenlik işbirliği girişimiydi. Rusya, sadece Tacikistan sorununda, Ortak Güvenlik Antlaşmasına başvurdu.<sup>239</sup> Tacikistan bağımsızlığından bu yana Rusya merkezli bir dış politika izlediğinden dolayı 1990'lardan itibaren Afganistan ile olan sınırları Rus askerleri tarafından korunmaktaydı. 1992-97 yılları arasında yaşanan iç savaş Tacikistan'ın ekonomik geri kalmışlığı kadar güvenlik politikalarını da şekillendirmiştir. Bundan dolayı Tacikistan'ın iç ve dış politikasının temel

---

<sup>238</sup> The Russian Minority in Central Asia: Migration, Politics, and Language Sebastien Peyrouse Occasional Paper #297, Woodrow Wilson International Center for Scholars <http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/OP297.pdf> s.12.

<sup>239</sup> Ademola Abass, **Regional Organisations and the Development of Collective Security**, Hart Publishing, Portland, Oregon, 2004, p.35.

eğilimi Rusya ve onun öncülük ettiği BDT ve KGAÖ gibi örgütlerle ilişkiler oluşturmaktadır.

Rusya'nın 1993 askeri doktrininin sonuçları şu şekilde dile getirilebilir:<sup>240</sup>

1. Rusya, Bağımsız Devletler Topluluğu yetkesinde ortak bir silahlı kuvvetin oluşturulması önerisini reddederek güvenliğe ilişkin sorunları kendi tek taraflı politikasını izleme kararı aldı.

2. Rusya, kendi ulusal güvenliğine yönelik tehditlerin çeşitliliği nedeniyle güvenliğe ilişkin tehditlerin giderilmesinde müttefiklerinin bağımsızlığını dahi feda etmeyi göze aldı.

3. Nükleer silahlanma probleminin çözümü, Rusya'nın ekonomik problemlerinin çözümü ile doğrudan ilişkilidir.

4. Rusya Askeri Doktrini'ne göre Kazakistan çeşitli şekillerde tasvir edilebilirdi: müttefik, Rusya milli menfaatlerinin bir parçası ve askeri bir tehdit. Fakat, Rusya her durumda kendi milli menfaati doğrultusunda politikasını sürdürmüş; müttefiklerinin menfaatlerini ise göz ardı etmiştir.<sup>241</sup>

### **3.2. Kazak-Rus Askeri Antlaşması**

Farklı ulusal çıkarlara sahip olmalarına ve Rusya'nın tek taraflı operasyonları ön gören askeri doktrinine karşın, Kazakistan ve Rusya iki ülkenin güvenlik zaafiyetlerinden dolayı birbirlerini potansiyel müttefik olarak görmekteydiler. Aralarında çatışmadan çok ortak menfaat olduğu için bu iki devlet arasında askeri antlaşma imzalanma olasılığı oldukça yüksekti.

Kazakistan-Rusya arasında olası bir askeri işbirliği şu noktalarda gerçekleştirilebilirdi. Shilibekova'ya göre Kazakistan-Rusya askeri işbirliği şu yöntemlerle uygulanabilirdi:<sup>242</sup>

---

<sup>240</sup> Fırat Purtaş ve Halid Mammadov, "Kollektif Güvenlik Anlaşma Örgütü ve Orta Asya Cumhuriyetleri", Uluslararası Sistemde Orta Asya Dış Politika ve Güvenlik, Turgut Demirtepe, Güner Özkan (Ed.), USAK, Yayın No:60, Ankara, 2013, s. 119.

<sup>241</sup> Jeffrey Mankoff, **Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics**, Rowman & Littlefield Publishers, Maryland, 2009, p.241-243.

<sup>242</sup> Aigerim Shilibekova, **Russian-Kazakh Security Relations Revisited**, Russian Analytical Digest, No;87, Center for Security Studies (CSS), Zürich, 2010, p.3.

1. Stratejik ortaklık
2. Nükleer silahlar
3. Konvensiyonel silah
4. Diğer BDT ülkelerine karşı politikalar
5. Dış tehditlere karşı müşterek cevap/tavır<sup>243</sup>

### **3.2.1. Stratejik Ortaklık Ortak Paydası**

Genel olarak Rusya ve Orta Asya arasındaki ilişkilerin stratejik boyutu tarihsel olarak sorunlu olagelmıştır. Orta Asya Rusya'nın emperyal yayılma alanını teşkil etmektedir. Sovyetler Birliği döneminde bu sorun, baskı neticesinde Sovyet rejimi lehine çözümlenmiştir. Ancak Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra gerek Rusya gerekse de Orta Asya ülkeleri için işbirliğini geliştirecek yeni bir dönem açılmıştır. Kazakistan'ın güvenlik garantisi ve stratejik güç sistemini geliştirme gibi ihtiyaçlarına karşın, ikili ilişkilerde başta Baykonur Üssü problemi, nükleer tesisler ve geleneksel nükleer ve askeri tatbikat alanları gibi sorunlar ön planda görünmekteydi. Diğer yandan Rusya, Kazakistan üzerinden hareket ederek Asya ve Orta Doğu ülkelerine kadar olan bölgede etki alanını genişletebilirdi. Kazakistan içinse bu ortaklık ekonomik gerekçelerle önem kazanmaktaydı. Kazakistan'ın dış dünyaya açılması Rusya üzerinden gerçekleşebilirdi. Böyle stratejik bir ortaklık gerek Rusya gerekse diğer güçler nezdinde Kazakistan'ın politik etkisini ve güvenliğini arttıracak bir gelişme olarak da görülebilirdi.<sup>244</sup>

### **3.2.2. Nükleer Silahlar Ortak Paydası**

Nükleer silahlara ilişkin sorunlar stratejik ortaklık problemi ile doğrudan bağlantılıdır. Nükleer problemin ayrıca nükleer silahsızlanma ve nükleer ham madde, nükleer silahlar, nükleer deneme alanları gibi diğer birçok boyutu bulunmaktadır. Çok büyük bir uranyum yatağı olan Kazakistan, barışçıl nükleer programlar ve Rusya'nın askeri planları için hayati öneme sahiptir.<sup>245</sup> Fakat diğer bir taraftan Sovyetler Birliği'nin ardılı olarak Rusya Federasyonu nükleer silahların yayılımının önlenmesi için Kazakistan ile işbirliği yapmak zorundaydı. Kazakistan'daki nükleer silah problemi, START-I

---

<sup>243</sup> Haydar Çakmak, **Türk Dış Politikası, 1919-2008**, Platin Yayınları, Ankara, 2008, ss.964-965.

<sup>244</sup> Robert Legvold, **Thinking Strategically: The Major Powers, Kazakhstan, and the Central Asian Nexus**, MIT Press, 2003, p. 43.

<sup>245</sup> World Distribution of Uranium Deposits (UDEPO) with Uranium Deposit Classification 2009.

Antlaşmasına göre, Sovyet Birliği'nden kalan nükleer silahların imhası üzerine yoğunlaşıyordu. Diğer taraftan ise olası bir askeri ittifak yeni nesil Rus nükleer silahlarının Kazakistan'a yeniden yerleştirilmesinin de önünü açabilirdi. Böylece Kazakistan Rusya için bir askeri üs haline gelecek ve Baykonur'dan bilimsel ve teknolojik olarak Rusya'nın faydalanması aslında Rusya'nın da dile getirdiği gibi askeri-uzaysal bir üsse dönüşmesini mümkün kılacaktı.<sup>246</sup>

### **3.2.3. Geleneksel Silahlanma İhtiyacı Ortak Paydası**

Rusya ve Kazakistan arasında askeri bir antlaşma imzalanma sorununun askeri ve ekonomik olmak üzere iki boyutu daha bulunmaktadır. Kazak ordusunun modernizasyonu açısından Kazakistan Rusya'nın askeri ve teknik yardımına ihtiyaç duymaktaydı. Bağımsızlık sonrasında Kazak ordusu Sovyetler Birliği'nin işlevini yitiren birimlerden oluşmaktaydı. Teknik- mühimmat bakımından da Rusya'ya oldukça bağlı bir konumdaydı. Diğer yandan Kazak ordusunun etnik dağılımı da askeri modernizasyonun önünde önemli bir engel teşkil etmekteydi. Ordunun üst kademelerini oluşturanların büyük bir çoğunluğunun Rus ya da Slav kökenli olması, bunun yanında bir de üstüne üstlük Rus yetkililerin Kazakistan ordusundan ayrılıp Rusya'ya dönmeleri durumunda ordunun mevcut profesyonel birikimden mahrum kalabilme ihtimali ülke politikalarında büyük zaaf olarak yansıtılabildi. Sovyetler Birliği dahilindeki askeri tesislerin çoğu da Sovyetlerin ekonomik çevresi içindeydi. Bunun doğrudan bir sonucu ise Kazakistan'daki 40'tan fazla teçhizat üreten askeri tesisin Moskova'dan yönetilmeye devam edilmesiydi.<sup>247</sup>

### **3.2.4. Diğer Bağımsız Ükelere Karşı Ortak Bir Politika Oluşturma Ortak Paydası**

Rusya ve Kazakistan arasında güvenlik bazında oluşturulacak etkili bir politikanın Orta Asya ölçeğinde son derece güçlü sonuçlar doğurabileceği düşünülmekteydi. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in 1992-1994 yılları arasında devam eden Azerbaycan-Ermenistan çatışmalarında sarf ettiği arabuluculuk çabaları iyi niyetli ve cesaretli girişimlerdi ancak başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Öte yandan, Tacikistan'da çıkan

---

<sup>246</sup> Erica Marat, **The Military and the State in Central Asia: From Red Army to Independence Central Asian Studies**, Routledge, New York, 2009, pp.63-67.

<sup>247</sup> Kristen E. Eichensehr, William Michael Reisman (Ed.), **Stopping Wars and Making Peace: Studies in International Intervention**, International Humanitarian Law Series, Vol:27, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Netherlands, 2009, pp. 57-60.

siyasi krizin ve ardından baş gösteren iç savaşın çözümlenmesinde Rusya ve Kazakistan'ın diğer Orta Asya ülkeleri ile birlikte gerçekleştirdiği ortak girişimler çok etkili ve başarılı olmuştur. Bu başarılı politika kuşkusuz Rusya'nın liderliğinde diğer taraflarında işbirliği ile beklenen sonuca ulaşmıştır. Bölgesel istikrar ihtiyacı Kazakistan açısından Rusya'nın bölgedeki askeri ve politik etkisinin gerekliliğini ortaya koyuyordu.<sup>248</sup>

### 3.2.5. Dış Tehditlere Karşı Ortak Hareket Etme Paydası

Rusya ve Kazakistan arasında ortak bir askeri antlaşmanın gerçekleştirilmesi ayrıca ortak bir tehdidin varlığını da gerekli kılabilirdi. KGAÖ'nün kuruluş antlaşmasına göre farklı tehditlerin ortaya çıkması durumunda Kazak-Rus askeri ve siyasal dostluğunun çok hızlı gelişebileceği öngörülmekteydi. Kuşkusuz tehdidin niteliği ve büyüklüğü Kazak-Rus ittifakının derinliğini de etkileyecekti. Öncelikle, geleneksel ya da nükleer silahların kurulmasından Kazak ordu yapısına kadar aktif Rus gücü katılımı sağlanacak; gerçekleştirilmesine; Kazak askeri birliklerinin Rus birliklerine tamamen dahil edilmesi bile hesaba katılabilecekti. Ayrıca Taşkent antlaşmasına göre bu bağlamda Kazakistan'daki stratejik bölgelere Rus askeri üslerinin yerleştirilmesinin de önü açılmış olacaktı. Nikitin KGAÖ dış tehditlere karşı ortak hareket bağlamında iki ana unsurun altını çizmektedir. İlk unsur olası çatışmaların çözümüne katkı sağlayacak efektif kurumsal prosedürlerin oluşturulmasının önemini belirtirken ikinci unsur kriz aşamasında ki gelişmelerin anında takip edilmesi hatta direkt olarak KGAÖ'yü etkilemese bile düzenli bir şekilde karşılık verilmesini içeriyordu.<sup>249</sup>

Yani kısacası, ortak askeri, ekonomik, siyasal ve stratejik çıkarlar Rusya ve Kazakistan arasında askeri bir ittifakın zeminini hazırlamıştır. Akıner'e göre Kazakistan her ne kadar da BDT ve KGAÖ üyesi olsa bile dış politikasında dengeleme unsurunu başlıca stratejik hedef olarak uygulamıştır. Rusya'yla olası bir antlaşmazlık söz konusu olduğunda seçeneklerinin sınırlı kalmamasına özen göstermiştir. Özellikle askeri alanda NATO ile olan yeni ilişkilerini KGAÖ ile dengelemeyi bir politika olarak uygulamıştır. Rusya'nın emperyal karakteri ve iki ülke arasındaki ulusal çıkarlardaki bazı farklılaşmalara

---

<sup>248</sup> M. Turgut Demirtepe, **Orta Asya&Kafkasya'da Güç Politikası**, USAK Yayınları: 16, Ankara, 2008, ss-77-79.

<sup>249</sup> Aleksandr Nikitin, **Center for Euro-Atlantic Security, Moscow State Institute of International Relations (MGIMO)**, <http://www.osce.org/sg/91631>. Erişim: 15/11/2013.

karşın Kazakistan diğer büyük güçlerin nüfuzunu ancak Rusya ile oluşturacağı ortak bir askeri antlaşma ile dengeleyebilirdi.<sup>250</sup>

### 3.3 ABD Faktörü

#### 3.3.1. Orta Asya ve Kazakistan'ın Güvenliğine İlişkin Batı Yaklaşımının İnşası

Brzezinski'ye göre; *Avrasya Balkanları* olarak adlandırdığı bu coğrafya'da 'güç boşluğu vardır. Her ne kadar Basra Körfezi ve Ortadoğu'daki devletlerin pek çoğu da istikrarsızsa da, burada Amerikan gücü mutlak hakemdir. Bu nedenle dikdörtgenin geri kalanı tek bir gücün hakimiyeti altındadır ve bu hegemonya tarafından denetim sağlanır. Bunun tersine, *Avrasya Balkanları* güney Avrupa'nın bilindik eski Balkanlarına tamamen benzer. Hem siyasi varlıkları istikrarsızdır hem de her biri bölgenin egemenliği için birbiriyle zıtlaşan daha güçlü komşularının tecavüzünü cezbeder ve hatta davet ederler. 'Avrasya Balkanları' ismini doğrulayan güç boşluğu ve güç emiliminin alışıldık bir birleşimidir'.<sup>251</sup>

Ayrıca, 'Bağımsızlığını yeni kazanmış beş Orta Asya devletinden en önemlileri Kazakistan ve Özbekistan'dır. Bölgesel olarak, Kazakistan kalkandır. Özbekistan bölgedeki farklı pek çok ulusal uyanışın temel direğidir. Kazakistan'ın coğrafi büyüklüğü ve konumu, diğer ülkeleri Rusya'nın fiziksel baskısından korur. Çünkü sadece Kazakistan'ın Rusya ile sınırları vardır. Ancak 18 milyonluk nüfusunun %35'i Rus'tur. (Bölgedeki Rus nüfusu sürekli olarak azalmaktadır.) Üstelik Ruslar haricinde, nüfusunun %20'si Kazak olmayanlardan oluşmaktadır. Bu olgu, kendileri de milliyetçi olan, ama nüfusunun sadece %50'sini temsil eden yeni Kazak yöneticileri için, etnik ve lisan temelleri üzerine hedefler koymayı zorlaştırmaktadır'.<sup>252</sup>

Cumhurbaşkanı Nazarbayev de Brzezinski'ye göre Avrasyacılık düşünce yapısını benimsemiştir. Ülkesinde Kazaklarla göçmen Rusların nüfusu

---

<sup>250</sup> <http://www.turkishweekly.net/files/other/eGs8SfrqpCGYkCKOTFrkIpXQhB5L2d.pdf>. Erişim: 17/11/2013.

<sup>251</sup> Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satraç Tahtası**, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2005, ss.175-76.

<sup>252</sup> Zbigniew Brzezinski, a.g.e., s.183.

*hemen hemen eşitti. Nazarbayev Moskova'nın siyasi bütünleşme yönündeki baskılarını azaltacak bir formül arayışındaydı. Belirsiz ve sonuçsuz BDT'ye karşı bir seçenek olarak 'Avrasya Birliğinin' propagandasını yaptı. Yorumu daha geleneksel Avrasyacılığın mistik içeriğinden yoksundu. Ruslara Avrasya'nın liderleri misyonunu da yüklemiyordu. Bütün bunlara rağmen - coğrafi olarak Sovyetler Birliği'nin kullandığına benzer terimlerle tanımlanan - Avrasya'nın, siyasi boyutu da olması gereken organik bir bütünden oluştuğu kavramından türetilmişti'.<sup>253</sup> Elbette bu organik bütünün bir parçası da Rusya Federasyonu'nun güney sınırlarını kapsamaktadır.*

Harita: Avrasya Balkanları



\* Zbigniew Brzezinski, Büyük Satraç Tahtası, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2005, ss.175.

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte Orta Asya ve Kazakistan'a yönelik yeni bir jeopolitik yaklaşımın Batı merkezlerindeki inşasında akademik çevrelerin önemli rolü oldu. Başlangıçta, bu çalışmalar ABD'nin bölgedeki çıkarlarına odaklanmıştı. 1992 yılından itibaren gelindiğinde aralarında G. Fuller, A. Cranston, J. Crithlow, F.

<sup>253</sup> Zbigniew Brzezinski, a.g.e., s.158.



Kazamzadeh, M.B Olcott gibi önemli uzmanların olduğu birçok Batılı akademisyen ve siyasetçi tarafından ABD'nin bölgeye ilişkin temel yaklaşımı şekillenmeye başladı. Bu bağlamda, özellikle Graham Fuller'in söylemleriyle belirginleşen temel bir tez ortaya atıldı: Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Orta Asya'da bağımsızlığını kazanan Müslüman nüfusa sahip ülkelerin dünya sahnesinde ayrı birer bağımsız ve egemen birim olarak desteklenmeleri gerekmektedir. Gerçekten de Orta Asya ülkelerinin bağımsızlığı bölgenin jeopolitik dinamiklerini kökten dönüştürerek güç dengesini derinden sarstı ve değiştirdi.

ABD'nin bölgeye yönelik politikalarının oluşumunu belirleyen temel etkenler ise şunlardı.<sup>254</sup>

1. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında yükselen milliyetçi söylem ve eylemlerin Rusya veya ABD tarafından tamamen engellenmesi, durdurulması veya yönlendirilmesi mümkün değildir.
2. Totaliter yönetimden demokratik yönetime geçiş süreci zorlu ve çatışmalı olacaktır.
3. Orta Asya Cumhuriyetlerinde yaşanacak olası siyasal krizlerde bölgede yaşayan Rus azınlıklar da önemli bir etmen olacaklardır.
4. Bu anlamda Kazakistan, Orta Asya Cumhuriyetleri arasında en hassas dengeler üzerinde olanı gibi gözükmektedir.
5. Bölge ile ilgilenen diğer güçlerin Orta Asya'daki çıkarları ABD dış politikasını etkileme gücüne sahiptir.

ABD'nin bölgeye yönelik dış politikasını belirleyen bu temel etmenler dışında Washington Yönetimi'nin bölgesel çıkarlarını etkileyen olumsuz gelişmeler de bulunmaktaydı. Özellikle Kazakistan'la olmak üzere, Türki Cumhuriyetler ile Rusya arasında ya da bölge ülkeleri arasında etnik temelli, bölgesel bazlı, ham madde kaynakları ekseninde çıkabilecek çatışmalar ABD'nin bölgesel çıkarları olumsuz yönde etkileyebilirdi. Etnik ayrışmalar, dini aşırıcılık ve diğer sosyal çalkantılar da ABD'nin çıkarlarını etkileyebilecek potansiyel tehditler arasında değerlendirilmekteydi.

---

<sup>254</sup> Eugene B. Rumer, Dmitrii Trenin, Huasheng Zhao, **Central Asia: Views from Washington, Moscow, and Beijing**, M.E. Sharpe, New York, 2007, pp.18-64.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından başlarda bazı Batılı uzmanlar bölgeye yönelik ABD yaklaşımını ılımlı olarak değerlendirdiler. Bu bağlamda, Batılı analistler ABD'nin mevcut nüfuzunun şu noktalarda etkili olabileceğini ileri sürdüler.<sup>255</sup>

1. Normal koşullarda, Rusya, ABD ile ortaklık ilişkileri içinde olmasına karşın, Orta Asya meseleleri Rusya'nın politikalarını kökten değiştirebilirdi.

2. ABD, bağımsızlığını kazanan Orta Asya Cumhuriyetlerinin bölge dışındaki ölkelerle, özellikle de Türkiye, İran, Çin, Orta Doğu ölkeleri gibi aktörlerle ilişkilerini etkileyebilir veya şekillendirebilirdi.

3. Nükleer silahların yayılmasını önleme konusu da ABD siyaseti için büyük önem taşıyordu.

4. ABD şirketlerinin Orta Asya'daki, özellikle de Kazakistan'daki ham madde kaynaklarına olan aşırı ilgileri de ABD çıkarları açısından diğer bir güdüleyici oluydu.

5. Bağımsızlıklarının ardından Orta Asya'nın yeni jeopolitik durumu, ABD'nin özellikle Asya ve Orta Doğu'daki Müslüman ölkelere dönük politikalarını da etkileyebilme kapasitesine sahip bir unsur olarak görölmekteydi.<sup>256</sup>

ABD'nin Orta Asya'daki politikalarının ılımlı olduğu tezi belli açılardan eleştiriye açıktır. Nihai olarak ABD, Orta Asya ölkelerinin ekonomik, politik ve askeri yönelimlerini etkileme gücüne sahiptir. ABD'nin etkileme kapasitesi özellikle Kazakistan'daki nükleer silahların yok edilmesi sürecinde gözlenmiştir. Dört yıl boyunca Kazakistan, ABD baskısı sonunda START-I Antlaşmasının yükümlölüklerini yerine getirmek konusunda aceleci bir tutum sergilemek durumunda kalmıştır. Bu baskıcı tutum ise, Kazakistan'ın nükleer silah başlıklarını İran'a satabileceği yönündeki gerçekçi olmayan bir iddia ile desteklenmiştir.

### **3.3.2. Bölgeye İlişkin ABD Politikaları**

Bu çerçevede, ABD dış politikası temel olarak Kazakistan'ın bağımsızlığını desteklemek için hazırlanmıştı. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi bu tezi doğrulamak için gerekliydi. Kazakistan-ABD ilişkilerinin gelişmesi ise normalden oldukça hızlı bir seyir izlemiştir. Kuşkusuz, ikili ilişkilerin geliştirilmeye çalışıldığı ilk devrede Washington başat bir rol üstlenmiştir.

<sup>255</sup> Eugene B. Rumer, Dmitrii Trenin, Huasheng Zhao, a.g.e., pp.64-74.

<sup>256</sup> Sally N. Cummings **Power and Change in Central Asia**, a.g.e., ss.79-83.

Sovyetler Birliği'nin resmi olarak okmesinden önce dahi Washington ve Alma-Ata arasında resmi olmayan temaslar mevcuttu. Bu temaların ardından, 17 Ocak 1992 tarihinde Cumhurbaşkanı Nazarbayev ABD'nin Bağımsız Devlet Topluluğu Büyükelçisi statüsündeki R.Strauss'u kabul etti. Bu ziyareti ise, ABD Dışışleri Bakanı Birinci Yardımcısı Reginald Bartholomew başkanlığındaki bir heyetin Alma-Ata'ya ziyareti izledi. Bu ziyaretlerin temel gündemi güvenlik ve silahların denetimi sorunlarıydı. 30 Ocak 1992 tarihinde ABD ve Kazakistan arasındaki müzakereler Kazakistan Cumhurbaşkanı'nın Resmi Temsilcisi Kanat Saudabaev ve Amerika Dışışleri Bakan Yardımcısı T. Niles başkanlığında Moskova'da yapılmıştır.

3 şubat 1992 tarihinde Kazakistan'da açılan ABD Büyükelçiliği, ABD'nin Alma-Ata'daki sürekli varlık göstermeye başlaması bakımından büyük bir adım olmuş; böylece iki ülke arasındaki ilişkilerde yeni bir dönem açılmıştır. 1992 Mart ve Nisan aylarında Kazakistan ve ABD arasındaki müzakereler hızından kaybetmeden devam etmiştir. Bu müzakerelerin temel konusu Nursultan Nazarbayev'in ABD'ye yapacağı ilk resmi ziyaretin altyapısını hazırlamaktı. 14 Nisan 1992 tarihinde ABD Başkanı George Bush, Cumhurbaşkanı'nı ABD'ye resmi olarak davet etti. Bu ziyarette konuşulacak temel konu şüphesiz Kazakistan'ın START-I antlaşmasındaki yükümlülükleri hakkında olacaktı. Fakat 27 Nisanda Kazak tarafı bir sürpriz yaptı. Nazarbayev Christian Sciences Monitor adlı Amerikan gazetesine verdiği mülakatta ABD'nin Kazakistan'ı 'silahsızlanma yönünde ama geçici olarak nükleer güce sahip' bir devlet olarak görmesi gerektiği çağrısını yaptı. Bu, ABD ile gelecekteki görüşmelerde Kazakistan'ın konumunu gclendirmek için yapılan açık bir girişimdi. Amerikan tarafı 17-23 Mayıs 1992 tarihleri arasında geçekleşen temaslarda Kazakistan Cumhurbaşkanı zerindeki nükleer silahsızlanma baskısını artırdı. 18 Mayıs'ta Dışışleri Bakanı James Backer toplantı boyunca Nazarbayev'e, Kazakistan'ın NPT Antlaşmasına katılması gerektiğini beyan etti. 19 Mayıs 1992'de ise Kazakistan Cumhurbaşkanı ve ABD Başkanı arasındaki ilk toplantı gerçekleşti. Bu ziyarete ilişkin Rusya'nın tepkisini, Rus basınında Kazakistan'ı 'ğretmenininki karşısındaki burslu bir öğrenciye' benzeten alaycı betimlemeler net biçimde ortaya koymaktaydı. Ancak Moskova'nın tepkilerine rağmen ABD-Kazakistan ilişkileri en st seviyeden giriş yaptı. Nazarbayev'in ziyareti boyunca taraflar arasında konuşulan tek konu o dönem için nükleer silahsızlanma meselesi de değildi. Nazarbayev Amerikan enerji şirketi Chevron o dönem

için ABD-Kazakistan arasındaki en büyük çaplı proje olan “Tengizçevroil” bir ticaret antlaşması imzalamıştır.<sup>257</sup>

Genel olarak bu ziyaret ABD için başarılı geçti. ABD, START-I Antlaşması çerçevesinde Kazakistan ve diğer eski Sovyet ülkelerinin yükümlülüklerini bir an önce yerine getirmelerini istiyordu. Bilhassa Haziran 1992'de START-I Antlaşması'nın Kazakistan'da uygulamaya konmasını hızlandırmak amacıyla aralarında Yerinde Teftiş Dairesi'nden Dışişleri Direktörü E. Ifft ve ABD Savunma Bakanlığı'ndan L. Libby'nin de bulunduğu birçok Amerika'lı yetkili Kazakistan'a çok sayıda ziyarette bulundular. Öte yandan, önde gelen Amerika politikacılar Kazakistan'ı Batı dünyasına entegre etmeyi kendilerine amaç edinmişlerdi. Bu dönemde Kazakistan'ın Batıya siyasal ve ekonomik yönden entegrasyonu için girişimde bulunanlar arasında General Motors'un Başkan Yardımcısı G. Dayonkes, L. Krensdall, Senatör A. Crenston, ABD'nin Sovyetler Birliği nezdindeki Eski Büyükelçisi J. Matlock, Amerikan Eski Başkanı J. Carter gibi isimler vardı.

Önemli bir görüşme de 13 Kasım 1992'de gerçekleşmişti. Nazarbayev, Ekim 1992'de ABD Kongresinin açılış zamanında Washington'a bir ziyaret daha gerçekleştirmişti. Hatta Nazarbayev, Kongre'nin açılışında konuşma yapma imkânı bulmuştu. Bu konuşma Kazakistan'ın belli başlı sorunlarını dış dünyaya anlatabilme açısından önemli bir fırsattı. Son olarak bu ziyaretler dizisi 1992'de Sam Nunn ve Richard Lugar'ın Nazarbayev tarafından Alma-Ata'da kabulü ile noktalanmıştı. Sözü edilen bu son ziyaretle Kazakistan'ın ‘Tehdit Azaltma Programı’na katılımı gerçekleştirildi.<sup>258</sup>

Kazakistan-ABD ilişkilerindeki işbirliğine dönük potansiyel Nunn-Lugar Programına da ismini veren ABD'li Senatörler Sam Nunn ve Richard Lugar'un ABD'nin teknik ve finansal yardımlarıyla eski-Sovyet ülkelerindeki uyum programlarını nükleer silahsızlanma ile birleştiren projeleri ile daha sağlam ve kalıcı bir temele sahip oldu.

Bütün olarak bakıldığında 1992 yılı ABD-Kazakistan ilişkileri açısından oldukça verimli geçmiştir. Başta START-I Antlaşması olmak üzere propaganda, ekonomik ve diplomatik yöntemleri kullanarak ABD Kazakistan'ı istediği konuma getirmiştir. Nazarbayev'in Washington ziyaretini, “Kazak-Amerikan ilişkileri açısından umut

<sup>257</sup> [http://www.chevron.com/chevron/speeches/article/10201998\\_commitmentinthecaspianachevronperspecti veonenergyandeconomicdevelopment.news](http://www.chevron.com/chevron/speeches/article/10201998_commitmentinthecaspianachevronperspecti veonenergyandeconomicdevelopment.news). Erişim: 10/10/2013.

<sup>258</sup> Congressional Record (Bound Volumes), Part 11, Government Printing Office, July 18 2006, p. 14834.

uyandırıcı” olarak nitelemesi, Kazakistan’ın gerekli yükümlülükleri yerine getirmeye devam edeceği şeklinde yorumlanmıştır.<sup>259</sup>

1993 yılı Kazakistan-ABD ilişkileri için önceki yıllara nispeten durağan geçti. ABD, Kazakistan ile olan ilişkilerinde ticaret antlaşması, finansal yatırımlar, barış gücü aktivitesi, bilimsel ve teknik işbirliği, doğa koruması, sivil toplum örgütleri konularında önemli girişimlerde bulunmuştur. 1993’ün ilk yarısında Kazak-Amerikan ilişkileri açısından meydana gelen en önemli gelişme, ABD’li Diplomat Strobe Talbott’un özellikle silahsızlanma ile ilgili olarak karşılıklı yükümlülükleri müzakere etmek amacıyla gerçekleştirdiği Kazakistan ziyareti olmuştur. 1993’ün sonu itibariyle ise bu alandaki ilişkiler yeni bir soluk kazandı. Eylül 1993’te kıtalararası balistik füze rampalarının sökülmesi için Karşılıklı Tehdit Azaltması Çerçeve Antlaşması müzakerelerinin ardından ABD Dışişleri Bakanı William Christopher’ın 23-24 Ekim tarihlerinde Alma-Ata ziyareti gerçekleşti. Çerçeve Antlaşması ABD Başkan Yardımcısı Albert Gore’un Kazakistan’ı ziyareti sırasında 14 Aralık 1993’te imzalandı.<sup>260</sup> Bir gün öncesinde, 13 Aralık 1993 tarihinde ABD Başkan Yardımcısı Gore ve Kazak Cumhurbaşkanı Nazarbayev’in de katıldığı Kazak Yüksek Sovyeti’nin (Kazak Parlamentosu) resmi kapanış oturumunda Kazakistan’ın Nükleer Silahsızlanma Antlaşması’na katılım kararı onaylandı. Kimi gözlemciler göre, Kazakistan Yüksek Sovyeti’nin son yasama işlemi olması sebebiyle sözü edilen bu Antlaşmanın onaylanmasına, ABD Başkan Yardımcısının ziyaretine denk getirilerek sembolik bir anlam atfedilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla Kazakistan, ABD’nin talepleri doğrultusunda gerekenleri yerine getirdiğini seremonik olarak da görmek istedi.

İlerleyen dönemde ABD-Kazakistan ilişkileri daha da gelişti. Cumhurbaşkanı Nazarbayev 13-19 Şubat 1994 tarihlerinde ABD’ye ikinci resmi ziyaretini gerçekleştirdi. Bu ziyaretin en önemli sonucu Kazakistan ve ABD arasında ‘Demokratik Ortaklık Şartı’ adlı belgenin 14 Şubat 1994 tarihinde imzalanması oldu. Bu antlaşma iki taraf açısından iki ülke arasındaki ilişkilerin bir nevi temelini teşkil etmekteydi. ABD için Demokratik Ortaklık Şartı, Kazakistan’da demokratikleşmeyi olanaklı kılarak bu ülkeyi diğer Orta Asya ülkelerine örnek olacak bir model olarak sunmak açısından da önem arz etmekteydi.,

---

<sup>259</sup> Leslie H. Gelb, “U.S.-Soviet parley on Arms Control Begins in Geneva,” **The New York Times**, January 8, 1985, Section A, 1, (Erişim tarihi 22.11.2013), <http://www.nytimes.com/1985/01/08/world/us-soviet-parley-on-arms-control-begins-in-geneva.html>.

<sup>260</sup> Ferhat Piriñçi, “Soğuk Savaş Sonrasında ABD’nin Orta Asya Politikası: Beklentiler ve Gerçeklikler”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 63-1, s.209.

Kazakistan ise, bu belgeyi, Kazak- ABD ilişkilerine temel oluşturması, böylece ABD'nin, Kazakistan için bir güvenlik kalkanı işlevi göreceği düşüncesi ile önemli görmekteydi.<sup>261</sup>

ABD ziyareti sırasında Kazakistan Cumhurbaşkanı, Columbia Üniversitesinde yaptığı bir konuşmada Kazakistan'ın dış politikasındaki güvenlik sorunlarına da değinme fırsatı buldu. Nazarbayev Columbia Üniversitesindeki toplantıda Amerika'nın önemli iş ve entelektüel çevreleriyle etkileşim imkanı da yakaladı.

ABD dış politikasının hedefleri ve Amerikan çıkarlarının gerçekleşmesi açısından bakıldığında Demokratik Ortaklık Şartı oldukça zayıf bir konsepti ifade etmektedir. Anlaşılan bu konsept çerçevesinde ABD'nin temel hedefi Kazakistan'ın hızlı bir şekilde silahsızlandırılması ve Kazakistan'la diyalog sürecinin geliştirilmesiydi.<sup>262</sup>

Amerika Savunma Bakanı William Perry'nin Mart 1994 ziyareti sırasında ise Kazakistan Savunma Endüstrisi Uyum Antlaşması ile Hükümetler arası Doğrudan Bağlar Antlaşması imzalandı. Ayrıca, bir diğer anlaşma ile Nunn-Lugar'ın bütçesinden Kazakistan'a savunma alanındaki yükümlülüklerini yerine getirilmesi için 150 milyon ABD doları kaynak ayrılması kararlaştırıldı.<sup>263</sup>

Demokratik Ortaklık Şartı'nın uygulanabilmesi için kurulan ABD-Kazakistan Ortak Komitesi ise 1994 Kasım ayında çalışmalarına başladı. Komite'nin, ayrıca, iş geliştirme, savunma ortaklığı, uyum, bilim-teknoloji ve çevre gibi başlıca alanlarda faaliyetler göstermesi amaçlanmıştı. Komitenin yapısı, başlangıç aşamasında iki ülke arasındaki ilişkilerin tüm yönlerini yansıtıyordu. İlişkilerde Kazakistan için öncelikli alanlar ekonomik sorunlar ve Amerikan yatırımları iken; ABD tarafının asıl önceliği Kazakistan'ın silahsızlanması, uyumu ve güvenliğine ilişkin konulardı.<sup>264</sup>

Buraya kadar 1991 ile 1994 yılları arasında ABD-Kazakistan ilişkilerinin ilk aşamasındaki gelişmeler ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu süreçte, ABD kendi avantajlı pozisyonundan yararlanarak temel hedeflerini gerçekleştirmeyi başarmıştır. Özellikle nükleer tehdidin azaltılması, START-I Antlaşması'nın uygulamaya konulması, Lizbon

---

<sup>261</sup> Ainur Nogayeva, **Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin: Stratejik Denge Arayışları**, International Strategic Research Organization (USAK), Ankara, 2011, ss. 216-217.

<sup>262</sup> Ainur Nogayeva, a.g.e., ss.217-218.

<sup>263</sup> Jim Nichol, **Central Asia: Regional Development and Implications for U. S. Interests**, Diane Publishing, Washington, 2010, pp.15-16.

<sup>264</sup> Amy F. Woolf, **The Nunn-Lugar Cooperative Threat Reduction Programs**, Nova Publishers, New York, 2003, pp. 41-44.

Protokolü'nün kabul edilmesi, Kazakistan'ın nükleer silahlardan arındırılması gibi konularda ABD istediklerini elde etti. Kazakistan ise bu süreçte yeni bağımsızlığını kazanmış bir devlet olarak uluslararası sistemdeki yerini sağlaştırma amacıyla ağırlıklı olarak ABD'nin belirlediği politikalara uyumlu bir yaklaşım göstermiştir. Kazakistan'ın gelişmesinin yarattığı nesnel sorunlar ve ülkenin geleceğine dair güvenlik kaygıları Kazakistan'ın dış politikasını ve ABD ile olan ilişkilerini büyük ölçüde etkilemiştir. Diğer bir deyişle, Kazak-Amerikan ilişkilerindeki olumlu seyir, Kazakistan'ın iç sorunları, jeopolitik konumu, kırılğan sosyo-ekonomik yapısı ve etnik kompozisyonundan kaynaklanan güvenlik kaygıları nedeniyle giderek bozulmuştur.<sup>265</sup>

### **3.3.3. ABD-Kazak İlişkilerinde Nükleersizleştirme Boyutuna İlişkin Uyum ve Finansman Problemlerinin Aşılması**

Amerika Nunn-Lugar programının Kazakistan'da uygulanmasında karşılaşılan temel sorun programın finansal yönüydü. Kazakistan'da uyum ve silahsızlanma sürecinin nasıl finanse edileceği ve Nunn-Lugar bütçesinin ne tür bir rol oynayacağı yönünde belirsizlik hakimdi. Bu bağlamda, programa ilişkin farklı yorumlar ve çelişkili bilgiler 1994 ve 1995 yıllarında sürecin belirsizleşmesinin temel nedeniydi. Programın geleceği ABD Kongresindeki gelişmelere bağımlıydı ve ABD'nin sürekli değişen politikalarından etkilenmekteydi. Farklı rakamsal iddialar programın uygulanmasını daha da zora sokmuştu. START-I kapsamında Kazakistan'ın silahsızlandırılması için gerekli önlemlere yönelik için vaat olunan toplam miktar 70 milyon ilâ 150 milyon ABD doları arasındaydı. Rus uzmanlar ise nükleer maddelerin kontrolü için 5 milyon ABD doları da dahil olmak üzere gerçekleşen toplam miktarı 100 milyon ABD doları civarında hesaplamışlardı. Nükleer silahsızlanma amacıyla diğer kanallardan da Kazakistan'a mali yardımlar verilmesi öngörülmüştü. Özellikle, Uluslararası Bilim ve Teknoloji Merkezi (ISTC) Nunn-Lugar Programı çerçevesinde Kazakistan'ın nükleer silahsızlanmasını desteklemek için 11 milyon ABD doları ek bir fon sağlamıştır.<sup>266</sup>

Nükleer silahlardan arındırma ve nükleer maddeleri denetleme sürecini finanse eden yerel programlar da uluslararası kaynaklardan beslenmişlerdir. Örneğin, ABD

---

<sup>265</sup> Jim Nichol, a.g.e., pp.16-17.

<sup>266</sup> John M. Shields, William C. Potter, Sam Nunn, **Dismantling the Cold War: U.S. and NIS Perspectives on the Nunn-Lugar Cooperative Threat Reduction Program**, MIT Press, 1997, pp.56-57.

Nükleer Düzenleme Kurumu (The US Nuclear Regulatory Agency), Semipalatinsk nükleer test alanındaki radyolojik duruma ilişkin bir çalışma yürütülmesi amacıyla 160 bin ABD doları tutarında bütçe tahsis etmiştir. Diğer yandan, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) 800 milyon ABD doları tutarında bir fonu nükleer maddelerin ihracının kontrolü sisteminin kurulmasını finanse etmek için ayırdı. Rusya Atom Enerjisi Bakanlığı (MINATOM) ve Nükleer Silahların İmhasında İşbirliği için Kazak-Japon Komitesi de aralarındaki bir anlaşmanın hayata geçirilmesi için 11 milyon ABD doları tutarında bir yardım önerisinde bulunmuştur.<sup>267</sup>

ABD Savunma Bakanı William Perry'nin Kazakistan ziyareti sırasında da Nunn-Lugar Programı'na yeni finansal destekler sunuldu. Savunma Bakanı Perry bu program için ABD'nin toplam 37 milyon ABD doları destek vereceğini teyit etti. ABD Savunma Bakanlığı Ortak Tehdit Azaltma Programı kapsamında 14.7 milyon ABD doları; çeşitli ABD şirketleri de bu projeler için 21.2 milyon ABD doları vereceğini taahhüt etti.

Nükleer test alanının endüstriyel malzeme üretimi için fabrikaya dönüştürülmesi ortak projesi için ayrıca 3.9 milyon ABD doları tutarında bir fon tahsis edildi. KRAS şirketi bu proje için ek olarak 3.7 milyon dolarlık bir yatırımı gerçekleştirerek dönüştürme projesinin toplam maliyetin 7.6 milyon ABD doları olarak tespit etmiştir. Diğer yandan, füze ve uçak sistemleri üretimi için ortak girişimlerin oluşturulması özendirildi. Kriyojenik madde, gazlar, subap ve teneke kutu üretimi ve dağıtım işi için Buelocrop Bilim Şirketi'ne 3 milyon ABD doları değerinde destek verildi. Allen&Associates International ise Biyolojik Silah Üretim Merkezi'nin vitamin, antibiyotik ve diğer medikal ürünlerin üretim alanına dönüştürülmesi için 2.7 milyon dolarlık bir yatırım gerçekleştirdi.<sup>268</sup>

Tüm bunların yanında, Kazak-Amerikan ortaklığı şeklindeki Sentek, Kazakistan'ın Kurchatov şehrindeki Atom Enerjisi Enstitüsü bünyesinde, bu kurumun deneysel faaliyetlerinin yürütülmesi ve dönüştürülmesi için oluşturuldu. 1995 senesinde Amerikan Savunma Bakanlığı Kazakistan'daki savunma işletmelerinin endüstriyel ortaklıklara dönüştürülmesi için 10 milyon dolar bütçe ayırdı. Ayrıca ABD Ticaret ve Kalkınma Ajansı dönüştürme projelerini finanse etmek için 2.5 milyon ABD doları tutarında ek bir bütçe tahsisatında bulundu. Böylece, Kazakistan'daki nükleer tesisleri ve savunma alanı

---

<sup>267</sup> Amy F. Woolf, *a.g.e.*, pp. 43-45.

<sup>268</sup> John M. Shields, William C. Potter, Sam Nunn, *a.g.e.*, s.58.



işletmelerini dönüştürme ve uyum projeleri için, uluslararası ve ulusal kaynaklarla 60 milyon ABD doları üzerinde bir bütçeye ulaşılmış oldu. Fakat yine de tüm bu projelerin hayata geçirilmesi için Nunn-Lugar Programının uygulanması hayati önemde görüldü. Tüm bunlara karşın, mevcut finansal kaynaklarla Nunn-Lugar Programı'nın hızlı, verimli ve kapsamlı şekilde uygulanması yine de şüpheliydi Kuşkusuz, Kazakistan'daki nükleer enerji karmaşasını çözmek için Nunn-Lugar Programı bütçesi en elverişli finansal kaynak olma durumundaydı.<sup>269</sup>

### **3.3.4. Safir Projesi: Amerikan-Kazak İşbirliğinin En Üst Seviyesi**

Nükleer sorunlar bağımsızlık sonrası ilk yıllarda olduğu gibi, 1990'ların ortalarında da gerek Kazak toplumunu gerekse Kazak uzman ve politikacıları meşgul etmeye devam etti. Sovyetler Birliği'nden kalan nükleer silahlara ilişkin yaklaşımlarda 1994 yılı itibariyle köklü değişiklikler olmuştur. Kazakistan dış politikasının olgunlaştırılmasının doğrudan bir sonucu olan bu değişiklikle Kazakistan nükleer konularda daha aktif bir politika izlemeye başlamıştır. Nükleer sorunlara ilişkin daha aktif bir politikaya geçişin göstergesi NPT'nin Kazakistan Parlamentosu'na onaylanması oldu ama ülkenin ve gerek dış gerekse ekonomi politikasının giderek olgunlaştırılması da bu aktif politikanın temelini kuvvetlendirdi. Böylece, Kazakistan Hükümeti 1994'te ülkedeki Sovyet döneminden kalma nükleer füzelere ilişkin harekete geçti ve kamuoyunu bu yönde etkilemeye başladı.<sup>270</sup>

1994 yılında gerçekleştirilen Safir Projesi Kazakistan'ın nükleer politikasının daha aktif bir hal aldığı en önemli kanıtıydı. Geçmiş 1994'ün başlarına dayanan Safir Projesi, 23 Kasım 1994'te Beyaz Saray Basın Sözcüsü D.D Mayers'in ABD ve Kazakistan'ın, nükleer malzemelerin ABD'de saklanması için naklinin başarıyla tamamladığını açıklaması ile ortaya çıktı.<sup>271</sup> Bu açıklama, 24 Kasım 1994'te Kazakistan Başbakan Vekili V. Melte ve Dışişleri Bakanı K. Tokaev tarafından resmen doğrulandı. Kazak Hükümeti, 1994 yılı başında, Sovyet döneminden kalan, Kazakistan'ın doğusundaki Ulbinsk'teki zenginleştirme tesisinde depolanmış, 600 kilogram aşırı zenginleştirilmiş uranyuma ilişkin sorunu çözmek için ABD'den yardım istedi. Kazakistan'ın NPT'ye katılımı ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu kriterlerinin baz alınmasından sonra bu

---

<sup>269</sup> Yelena Kalyuzhnova, a.g.e., pp. 117-119.

<sup>270</sup> Warner, Tom, a.g.e., p. 71.

<sup>271</sup> John M. Shields ve diğ. a.g.e., pp.196-198.

tür maddelerin ülkedeki varlığına son verilmesi gerekiyordu. Kazak yetkililer aşırı zenginleştirilmiş maddenin Ulbinsk santralinde 1976 yılından beri durduğuna dikkat çektiler ve ABD ile yapılan anlaşmanın Rusya'nın bilgisi dahilinde olduğunu; Moskova'nın nükleer atık olduğu gerekçesiyle maddeyi satın almayı reddettiğini eklediler. Ancak, daha sonra yapılan açıklamalar Safir Projesinin üst düzey bir gizlilikle tasarlandığını ve gerçekleştirildiğini ortaya koydu. Nükleer madde ABD'ye ulaşıncaya dek operasyon bilgisinin gizli tutulması; anlaşmanın içeriğinin hiçbir zaman açıklanmamış olması ve proje kapsamında çalışan uzmanların projenin tümüne ilişkin sınırlı bilgiye sahip olmaları, ABD ve Kazakistan'ın Rusya'yı Safir Projesinden uzak tutmaya çalışmasının göstergeleriydi. Kuşkusuz, SSCB'nin ardılı bir devlet olan Rusya Federasyonu'nun Ulbinsk tesisindeki uranyum hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olması gerekirdi. Ancak, Rus yetkililere göre Ulbinsk'teki uranyum miktarı nükleer bir silah üretimi için yeterli değildi. Buna karşın, Safir Projesi kapsamında ABD'nin yaklaşık 50 atom bombası yapmaya yetecek 558 kilogram Uranyum-235 elde ettiği düşünülmektedir. Bu bağlamda, Moskova'nın zenginleştirilmiş uranyum maddesi almayı reddetmesi Rusya'nın uluslararası düzeyde nükleer silahların yayılmasını önleme çabalarına destek verecek kapasitede olmadığı şeklinde değerlendirilmektedir.<sup>272</sup>

Safir Projesi'ni oluşturan ABD ve Kazakistan kendi ulusal çıkarlarını gözeterek projeden en fazla getiriye elde etmeye çalıştılar. ABD Savunma Bakanı William Perry'ye göre ABD, insanlığı nükleer bir felaketten kurtarmak için bu proje ile önemli bir katkıda bulundu.<sup>273</sup> ABD Başkanı Clinton da Safir Projesi'ni "nükleer yayılmayı önleme adına tarihi bir adım" olarak nitelendirdi. Böylelikle Washington, Safir Projesi'ni ABD'nin nükleer silahların yayılması ile mücadelede kararlılığını göstermek ve aynı zamanda ülke çapında yönetimin imajını güçlendirmek için değerlendirmeye çalıştı. Safir Projesi Kazakistan için ekonomik ve siyasi öneme sahipti. Anlaşmanın Kazakistan'a ekonomik getirisinin 15 ilâ 30 milyon ABD doları civarında olduğu hesaplanmaktadır.<sup>274</sup>

Bu projeye birlikte ABD'den Kazakistan'ın doğusunda, özellikle uranyum zenginleştirme tesisleri yakınlarındaki bölgelerde tarımsal verimliliği arttıracak malzemelerin gönderilmesi de kararlaştırılmıştı. Safir Projesi'nin Kazakistan için asıl

---

<sup>272</sup> William Potter, **Chronology of Project Sapphire Development**, Monterey CA, 1995, p.26.

<sup>273</sup> Tom Sauer, **Nuclear Inertia: US Weapons Policy After the Cold War**, I.B.Tauris, London, 2005, p.37.

<sup>274</sup> Smailov A., a.g.e., s.17.

önemli yanı ise siyasaldı. Sözü edilen bu proje ile Kazakistan, dünyaya nükleer silahların yayılması ile mücadele eden bir ülke olduğu imajını vermeyi ve ABD ile işbirliğini en üst düzeylere çıkarmayı amaçlıyordu. Kazakistan Nükleer Endüstri Direktörü, Bilim ve Yeni Teknolojiler Bakanı Vladimir Shkolnik, Safir Projesi'nin bir defaya mahsus bir operasyon olmadığını ve Kazakistan'ın nükleer silahların yayılmasını önleme amacıyla çeşitli düzeylerde sürdürdüğü politikanın bir parçası olduğunu belirtti. Bu proje, Rusya açısından ise uluslararası prestij, siyasal ve askeri-teknolojik açılardan bir takım maddi ve manevi kayıplara neden olmuştur.<sup>275</sup>

Safir Projesi üzerine çalışan William Potter'ın makalelerinde ortaya konduğu gibi Projeye ilişkin önemli soru işaretleri giderilmiş değildir. Potter'a göre Proje'nin beyin takımını oluşturan "Tiger Team" in önünde üç seçenek mevcuttu:<sup>276</sup>

- a) Maddeyi Kazakistan'da tutarak korumak;
- b) Maddeyi Kazakistan'da bırakıp görmezden gelmek;
- c) Maddeyi Kazakistan dışına çıkarmak.

Safir Projesi ile sonuncu seçenek dikkate alındı. Bu projeye karşı Rusya'nın tepkisi değerlendirildiğinde ise, başlangıçta Moskova'nın ilgisiz kaldığı; ancak projenin açıklanmasıyla birlikte olumsuz tavır sergilediği görüldü. Moskova'nın, başlangıçta, farklı bakanlıklar arasındaki bürokratik anlaşmazlıklar nedeniyle Safir Projesi'nin Rusya'nın uluslararası prestiji açısından olumsuz bir girişim olacağını öngöremedi. Daha sonra, ABD ve Kazakistan'ın Rusya'nın kontrolü ve katılımı olmaksızın bu projeyi gerçekleştirecekleri ortaya çıktığında ise Rusya projeye karşı büyük ölçüde olumsuz bir tutum geliştirdi. Rusya Nükleer Enerji Bakanı Vladimir Mikhaylov, Moskova'nın Ust-Kamenogorsk'taki zenginleştirilmiş uranyumun varlığından kesinlikle haberdar olduğunu açıklaması dahi ülkenin uluslararası itibarını düzeltmedi.<sup>277</sup>

Safir Projesi'nden en çok faydayı elde eden taraf ise ABD oldu. Genel olarak bu proje ABD'nin aşırı zenginleştirilmiş radyoaktif materyalleri taşıma, analiz etme ve bilirkışı görüşü sunmadaki deneyimini ortaya koyması açısından büyük bir önem

---

<sup>275</sup> David Laitin, a.g.e., pp.126-128.

<sup>276</sup> Porter, W. C., "Project Sapphire: US-Kazakhstan Cooperation for Nonproliferation", **Dismantling the Cold War: U.S. and NIS Perspectives on the Nunn-Lugar Cooperative Threat Reduction Program**, John M. Shields, & William C. Potter (Eds.), The MIT Press., Boston, 1997, pp.345-362.

<sup>277</sup> Cohen, A., **Kazakhstan: The Road to Independence**, a.g.e., pp. 27-29.

taşıymaktaydı. Böylece ABD dünyanın başka bölgelerindeki nükleer silahların yayılmasını önleme çabalarında büyük bir başarı elde etmiş oldu. Fakat, ABD'nin Ulba'daki uranyum karşılığında Kazakistan'a söz verdiği ödemeyi gerçekleştirmemiş olması Kazakistan'ın projeden ekonomik beklentisinin hayal kırıklığına dönüşmesine neden olmuştur. Yine de Safir Projesi, Nunn-Lugar Programı ve diğer ikili anlaşma göz önüne alındığında Washington ve Alma-Ata arasındaki ilişkilerin bu dönemde doruk noktasına ulaştığı tespit edilebilecektir.<sup>278</sup>

### 3.3.5. Genel ABD-Kazakistan İlişkilerinde Yaşanan Sorunlar

Kazak-Amerikan ilişkileri 1995 yılına dek istikrarlı bir şekilde gelişti. Üst düzeyde gelişen ilişkilerin temeli START-I Antlaşması'nın eksiksiz olarak uygulanmasına dönük her iki tarafın politik ortaklığı çerçevesinde atıldı. Bu nedenle, nükleer güvenlik sorunu karşılıklı ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesinin zeminini oluşturdu.

İkili ilişkilerin diğer boyutları nükleer güvenlik sorunuyla bağlantılı olarak ortaya çıktı. Kazakistan uluslararası sorumluluklarını tam ve olabildiğince hızlı olarak yerine getirmesi için cesaretlendirme hedefini ABD, bu politikası ile Kazakistan pazarında kendisi için yer açmayı da başardı. Nunn-Lugar Programının uygulanması Washington'un bu politikasının iyi bir göstergesidir. Merkezi, ABD'de bulunan çokuluslu enerji şirketi Chevron'un Kazakistan pazarına girmesinin bir nedeni de ABD Hükümeti'nin Alma-Ata'yı stratejik sorumluluklarını yerine getirmesi için cesaretlendirme politikasıydı. Kazakistan ise Washington'la olan iyi ilişkilerini ülkenin uluslararası sistem içindeki konumunu güçlendirmek, güvenliğini temin etmek ve ekonomik işbirliğini geliştirerek mevcut iktisadi krizin üstesinden gelmek için değerlendirdi. Bu nedenlerle, Kazakistan-ABD ilişkilerinde mutlak bir uyum olduğu algısı yaygınlaşmıştır.<sup>279</sup>

Eski Sovyet ülkelerinde nükleer tehlikenin yok edilmesi ABD politikalarının temel hedefi olsa da, tek hedefi değildi. ABD, Bağımsız Devletler Topluluğu üyesi ülkelerde özelleştirmeyi destekleme, serbest pazar ekonomisini geliştirme ve demokratik kurumları inşa etme politikasını da benimsemişti. ABD, bu bağlamda, Kazakistan'ı her zaman daha

---

<sup>278</sup> <http://www.airforcemag.com/MagazineArchive/Pages/1995/August%201995/0895sapphire.aspx>, erişim: 20.02.2014.

<sup>279</sup> William C. Potter, "Transitions Online: The Changing Nuclear Threat: The 'Sapphire' File" <http://www.tol.org/client/article/1440-the-changing-nuclear-threat-the-sapphire-file.html?print>. Erişim: 6/7/2013

yakından takip etti. Kasım 1994'te ABD Büyükelçisi William Courtney Kazakistan'ın toprakta özel mülkiyet hakkını tanımamasını eleştirdi. Dahası ABD Kazakistan'daki insan hakları örgütleriyle ve muhalefet hareketleriyle de temasa geçmişti. Ancak, 1995 Baharında Kazakistan'da yaşanan siyasal kriz ABD için de sürpriz oldu. Mart 1995'te, Kazakistan Anayasa Mahkemesi 1994 yılı parlamento seçimlerinin usulsüz olduğuna karar verdi. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev anayasadaki yetkisine dayanarak 10 Mart 1995'te bir kararname ile Parlamento'yu feshetti. ABD, siyasal krizin hızla gelişmesi karşısında kesin bir tutum sergilemedi. Hatta, ABD Büyükelçisi Courtney Panorama Gazetesi'ne verdiği röportajda verilen kararı olumlu bir şekilde "demokrasinin zaferi" olarak nitelendirdi.<sup>280</sup>

Nazarbayev'in Nisan 1995'te cumhurbaşkanlığı görevini seçimsiz 2000 yılına kadar uzatmak ve 1995'te yapılması gereken genel seçimleri yenilememek için referandum kararı alması ABD'nin Kazakistan politikasının değişmesine neden oldu. 29 Mart 1995'te, Indiana Üniversitesi'ndeki konuşmasında ABD Dışişleri Bakanı Warren Christopher Kazakistan'daki olayları "demokrasiden geri adım" olarak değerlendirerek, Nazarbayev'e referandum kararını geri çekmesi ve bir an önce parlamento seçimleri ile 1996'da yapılması gereken cumhurbaşkanlığı seçimini yapması çağrısında bulundu. ABD, Kazakistan'daki anayasa değişikliğinin otoriter bir yönetime yol açacağı endişesini taşıyordu. Öte yandan Kazak liderinin destekçileri bunun 'ekonomik reformları gerçekleştirmenin tek yolu' olduğunu ve 'aşırı parlamentarizmin zararlı olduğunu' söylüyorlardı.<sup>281</sup>

29 Nisan 1995'teki anayasa referandumu öncesi ABD; "ekonomik ve demokratik reformların eş zamanlı olarak yapılması gerektiğini" dile getirdi.<sup>282</sup> Haziran 1995'te yeni Kazakistan Anayasası'nın onaylanması için başka bir referandumun daha yapılacağı duyurulması ile Kazakistan'daki siyasal sistemin demokratik niteliklerine ilişkin tartışma yeni bir boyut kazandı. 30 Ağustos 1995'te kabul edilen yeni Kazakistan Anayasası'na karşı ABD Dışişleri Bakanlığı'nın tepkisi genel olarak olumsuzdu. ABD Dışişleri Bakanlığı, yeni anayasanın genel olarak kabul görmüş bazı demokratik normları karşılamadığının altını çizdi. Beyaz Saray Basın Sözcüsü Burns "yeni anayasanın insan ve

---

<sup>280</sup> <http://books.sipri.org/files/files/books/SIPRI01Chufrin/SIPRI01Chufrin12.pdf>, p.218, Erişim: 11/7/2013.

<sup>281</sup> Yuri Kulchik, *Central Asia After the Empire*, Pluto Press, Chicago, 1996, p.42.

<sup>282</sup> U.S. Department of State, *Kazakhstan Human Rights Practices*, 1995.

yurttaşlık haklarını tam olarak korumadığını” özel olarak belirtti.<sup>283</sup> Genel olarak ABD tarafı, ikili ilişkilerin temelini, Kazak demokrasisinin Kazak-Amerikan ilişkileri üzerinde doğrudan etkili olacağını öngören Demokratik Ortaklık Şartı’na dayandığını göstermiş oldu.<sup>284</sup>

Anlaşılan 1995 yılında Kazakistan’daki anayasa değişikliklerine ilişkin gelişmeler, bu tarihe dek üst düzeyde gelişen Kazak-Amerikan ilişkilerinde bir krizin olduğunu ifade etmektedir. Önceki yıllarda da ikili ilişkilerde; Kazakistan’ın içinde bulunduğu güç durum ve diplomasideki tecrübe eksikliği, başta Rusya olmak üzere BDT’deki ortaklarına olan bağımlılığı gibi nedenlerden kaynaklanan kimi sorun ve anlaşmazlıklar çıkmıştı. Yine de, bütün bu problemler iki tarafın karşılıklı çıkarları doğrultusunda çözümlenmişti. Fakat bu nihai kriz Kazakistan’ın temel problemleri olan devlet yapısı, egemenliği ve sonuç olarak ülkenin bekasını etkileyen temel fikir ayrıklarından kaynaklanıyordu.<sup>285</sup>

1995 Bahar ve Yaz aylarında patlak veren krize rağmen, Kazakistan-ABD ilişkilerinde güvenlik konusundaki işbirliği, mevcut anlaşmalara bağlı olarak aktif bir şekilde gelişmeye devam etti. Aynı yılın kış aylarında ABD, Kazakistan’a nükleer maddelerin taşınma planına sıkıca uyması için baskı yapmayı sürdürdü. Eş zamanlı olarak Kazakistan’ın NATO’nun Barış İçin Ortaklık Programı’na katılımı için de belge teatisi yapılmaktaydı.

ABD, Rusya’nın Kazakistan’ın Anti Füze Savunma Antlaşması’na katılmasına karşı olmadığını doğrulamıştı. Öte yandan, ABD, Kazakistan’daki ihracat kontrol sisteminin gelişimini çok yakından takip ede gelmiştir.

Bir taraftan da Ocak 1995’te Alma-Ata ve Moskova arasında çoğunluğu Kazakistan’ın güvenliğiyle ciddi ölçüde ilintili olan bir dizi anlaşma imzalamışlardır. Bu konuda ise, Kazakistan Dışişleri Bakanı Tokaev, Washington’un endişelerini giderebilmek için 25-26 Ocak tarihleri arasında ABD’yi ziyaret etmiştir. Tokaev, ABD Başkan Yardımcısı Gore ve Savunma Bakanı Perry’yi Kazakistan’ın bağımsız bir devlet olduğu ve ABD ile ilişkilerindeki taahhütlerine bağlı kaldığı konusunda ikna etmeye çalıştı. Kazak Bakan diğer yandan da ABD yardımlarının öncelikli olarak Rusya’ya gitmesi gerektiği

---

<sup>283</sup> Economist Intelligence Unit (Great Britain), **Country Report: Central Asian republics--Kazakhstan, Kyrgyz Republic, Tajikistan, Turkmenistan, Uzbekistan**, Vol: 4, London, 1995, p.14-15.

<sup>284</sup> Jim Nichol, a.g.e., pp.15.

<sup>285</sup> Sally N. Cummings, **Kazakhstan Power And The Elite**, a.g.e., p.26

anlayışını (Russia-first yaklaşımını) eleştirerek, Amerikan yardımının bütün Bağımsız Devletler Topluluğu üyeleri arasında dengeli bir biçimde dağıtılması gerektiğine dair kanaatini dile getirmiştir.<sup>286</sup>

Kazakistan Dışişleri Bakanının bu Washington ziyareti, 20-27 Mart 1995 tarihleri arasında yapılacak olan Kazakistan Başbakanı Kazhegeldin'in ziyaretine hazırlık olarak düzenlenmiştir. Kazakistan Başbakanı'nın ziyareti sırasında iki devlet arasında iki ülke arasında ekonomi, genel ticaret, petrol ticareti, bilgi, finansman, çevre koruma ve örgütlü suçla mücadele gibi konularda işbirliğini içeren on adet belge imzalanmıştır. Ayrıca önemli bir başka gelişme olarak ise barış, güvenlik ve nükleer silahların yayılmasını önleme hakkındaki ortak Kazak-Amerikan deklarasyonu da yayımlanmıştır. ABD Kazakistan'da yaşanan geçiş sürecine ekonomik yardımlarla destek verme niyetini teyit etmiştir. Ziyaret sırasında ABD'nin Kazakistan'ı 'Orta Asya'da barış ve istikrarın temel taşı olarak' gördüğü dile getirilmiştir. İki tarafca da demokratik ideallerin karşılıklı olarak desteklendiğine dair çok sayıda beyanda bulunulmuştur. Alma-Ata yönetimi bu görüşmeleri başarılı olarak nitelese bile Washington'dan aldığı açık bir şart olarak yorumlayıp anayasa çalışmalarına çekidüzen vermeye çalışmıştır. Kazakistan, güvenlik sorunları ve silahsızlanması meselesinin ABD açısından 'Kazakistan demokrasisinin kısıtlanmasından 'daha önemli görüldüğü algısında olmuştur.<sup>287</sup>

ABD Savunma Bakanı William Perry'nin Nisan 1995'teki Kazakistan ziyareti bu algının ne kadar doğru olduğunu ortaya çıkarmıştır. Kazakistan'da demokrasi meselesi hususuna değinmesine karşın Perry, 5 Nisan'daki basın toplantısında Kazakistan'ın nükleer silahların yayılmasını önleme ve silahsızlanma konusundaki gelişiminden övgüyle bahsetmiştir. Bu bağlamda, ABD-Kazakistan ilişkilerinin odağını güvenlik konuları oluşturmaya devam etti. William Perry'nin ziyaretinin en önemli sonucu ise 37 milyon ABD doları tutarında yeni bir anlaşmanın imzalanmasıyla Nunn-Lugar Programı'nın uygulamaya konulması oldu.<sup>288</sup>

ABD Savunma Bakanı Perry'nin ziyareti sırasında doğal olarak Kazakistan'ın güvenliğine ilişkin konular da tartışılmıştır. Kazakistanlı yetkililer Rusya'nın eski Sovyet

---

<sup>286</sup> Central Asia and the Caucasus, Issues 1-3, Central Asia and The Caucasus, Information and Analytical Center, Michigan, 2000, p.45.

<sup>287</sup> Smailov A., a.g.e., ss.19-23

<sup>288</sup> Amy F. Woolf, Nunn-Lugar Cooperative Threat Reduction Programs: Issues for Congress, CRS Report for Congress, 2001, p.9, <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/crs/97-1027.pdf>. Erişim: 10/09/2013.

topraklarına olan giderek artan ilgisine yönelik endişelerini dile getirmişlerdir. ABD Kazakistan'ın ve onun yanında hiçbir ülkenin de iç işlerine karışılmaması gerektiğini bir kez daha vurgulamıştır. Perry, Kazakistan ve Rusya'nın ortak askeri birlik oluşturma projesi hakkındaki kaygılarını diler getirerek Kazakistan'ın Rusya'ya olan teknik ve askeri bağımlılığını azaltmak için ABD'nin her türlü desteği vereceği teminatında bulunmuştur.

Mayıs 1995'te bir Kazakistan heyeti ABD Savunma Bakanlığı'na teknik bir ziyarette bulundu. Kazak heyetin ziyareti START-I ve Nunn-Lugar programlarının yürütülmesiyle doğrudan ilgiliydi. Kazak tarafı kıtalararası balistik füze rampalarının sökümü için daha önce kararlaştırılan 70 milyon ABD doları tutarındaki bütçeden yapılacak herhangi bir azaltmanın projeyi sekteye uğratacağını ABD'li muhataplarına iletiler. Nitekim 1995'te Kazakistan'da 113 füze rampasının sökümü gerçekleştirildi; ancak enkazların kaldırılması iki yıl daha ertelendi.<sup>289</sup>

Kazakistan uluslararası antlaşmalardan doğan taahhütlerine sıkı bir şekilde bağlıydı. Bu bağlamda, NPT'nin yaygınlaştırılmasına ilişkin tutumu Kazakistan dış politikasının nükleer silahların yayılmasının önlenmesi konusundaki kararlılığını ortaya koymaktadır. 12 Nisan 1995'te Kazakistan, BM Güvenlik Konseyi'nin NPT'ye taraf nükleer güce sahip olmayan devletlerin nükleer tesislerin çevresinde güvenlik koridoru öngören 984 Sayılı Kararını destekledi. NPT'nin yaygınlaştırılması için New York'ta düzenlenen konferanstaki konuşmasında Kazakistan Dışişleri Bakanı Tokaev Kazakistan'ın antlaşmanın yaygınlaştırılması yönünde oy kullanacağını belirtti. Tokaev aynı zamanda, güvenlik teminatlarının bu uluslararası anlaşmanın bağlayıcı bir hükmü olması gerektiğinin altını çizdi.<sup>290</sup>

1995 yılı ortalarında güvenlik ve silahsızlanma konuları eksenindeki Kazak-Amerikan işbirliğinde bir takım sorunlar belirmeye başladı. ABD Savunma Bakan Yardımcısı Ash Carter'ın 13-15 Haziran 1995 tarihleri arasındaki Kazakistan ziyareti sırasında Kazakistan tarafı güvenlik ve silahsızlanma konularındaki yaklaşımını ABD'ye açıkladı. Kazakistan savunma sanayinin uyumunun henüz başlatılmadığı; Amerikan tarafından gelen yardımların özel araştırma çalışmaları yapan bilimsel araştırma merkezlerine tahsis edildiği; diğer projelerin gözden geçirilmesi gerektiği ve teknoloji

---

<sup>289</sup> <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a338579.pdf>. Erişim: 12/09/2013.

<sup>290</sup> <http://www.rferl.org/content/article/1141970.html>. Erişim: 12/09/2013.



transferi, personel eğitimi ve yatırım konularında somut çalışmaların başlatılması önerisi ABD'ye bildirildi. Böylece Kazakistan'daki işletmeler askeri malzeme üretimine yönlendirilebilecekti. ABD'nin, Chagan'daki uçak ve füze tesislerinin<sup>291</sup> kaldırılması projelerinin revize edilmesi önerisi reddedildi. ABD'li uzmanlar eski Semipalatinsk nükleer test alanındaki tünellerin denetlenmesini ve buradaki nükleer altyapının yok edilerek mühürlenmesini önermişlerdir. Kazakistan ise bu öneriyi Rusya Federasyonu'nun askeri ve bilimsel çıkarlarını etkilediği gerekçesiyle geri çevirmiştir. Anlaşmaya varılmayan diğer sorun ise Safir Projesi kapsamında aşırı zenginleştirilmiş uranyumun maddi bedeli için ABD'nin Kazakistan'a ödeyeceği miktardı. Kazakistan bu tutarın diğer projeler için öngörülen bütçenin dışında tutulmasını istiyordu.

ABD heyetinin Kazakistan'dan talepleri sırasıyla şu maddelerden oluşmaktadır:<sup>292</sup>

1. Kazakistan'da özelleştirme programı uygulamak ve uyum projelerini ABD'li şirketlere açmak.
2. Kazak vergi sisteminde reform yapmak ve ABD'den ithal edilen ürünleri vergiden muaf tutmak.

ABD, Kazakistan'a yardımı arttırmak için çalışmalarını sürdürdü. Alma-Ata'nın önerdiği 15 projeden 4'ünün yapılması için ABD Savunma Bakanlığı 7 milyon ABD doları tutarındaki ek bir finansal kaynağı daha tahsis etti. Ayrıca, uyum projelerine yatırım yapması olası ABD'li özel şirketlere Kazakistan'ın askeri endüstrisi hakkında bilgiler vermek için rehberler gönderildi. Ancak, Kazakistan tarafı ABD'li heyete Kazakistan'daki savunma sanayinin dönüşümü için ayrılan fonların yetersiz olduğunu kabul ettirmeye çalıştı.<sup>293</sup>

İkili ilişkilerde silahsızlanma ve askeri sanayinin uyumu alanındaki sorunlara ek olarak, Amerikan ve Kazak tarafları, Barış için Ortaklık Programı'nın geleceği, NATO'nun genişlemesi, sahil güvenlikle ilgili konular, askeri personelin eğitilmesi ve ABD'nin Hazar Denizi'nde Aktau'da bir donanma üssü yapımına katılması gibi konularda

---

<sup>291</sup> Chagan hava üssü SSCB zamanında stratejik uzun menzilli bombardıman uçaklarının bulunduğu önemli askeri sahaydı. Semipalatinsk şehrine yakın olan Dolon bölgesinde bulunan bu hava üssü 4 kilometre uzunluğundaydı ve uzun menzilli bombardıman uçaklarının iniş kalkışı için uygun olan Soğuk Savaş sürecinde Orta Asya'daki önemli hava üslerinden bir tanesiydi.

<http://www.globalsecurity.org/wmd/world/russia/dolon.htm>

<sup>292</sup> Porter, W. C., a.g.e., pp.354-358.

<sup>293</sup> U.S. Department of State, Kazakhstan Human Rights Practices, 1995.

işbirliği olanaklarını irdelemişlerdir. Bu bağlamda ABD Savunma Bakan Yardımcısı Carter'ın Kazakistan ziyaretinde de ikili ilişkilerde o dönemde ortaya çıkan sorunlara odaklanıldı. Ağustos 1995'teki Amerikan Silahların Kontrolü ve Silahsızlanma Ajansından (Arms Control and Disarmament Agency) bir heyetin Kazakistan ziyareti sırasında tartışılan konular da Orta Menzilli Nükleer Güçler Antlaşması'nı (Intermediate Range Nuclear Force Treaty- INF) kapsayacak şekilde genişletilmiştir. ABD'nin ilk Alma-Ata Büyükelçisi William Courtney, Kazakistan-ABD ilişkilerine yönelik olarak 1995 yılında yaptığı bir değerlendirmesinde ABD'nin Alma-Ata'da Elçilik açan ilk ülke olarak özgür bir ülkenin kuruluşuna destek vermekten memnuniyet duyduğunun altını çizmiştir. Courtney, ayrıca, Clinton ve Nazarbayev tarafından imzalanan Demokratik Ortaklık Şartı'nın iki ülke arasındaki ilişkiler açısından önemini vurgulamıştır. Böylece, ABD, Kazakistan ile arasındaki ilişkilerin gelişiminin Kazakistan'daki demokratikleşme süreci ile yakından ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Hatta ABD'deki iş çevreleri Nazarbayev'in o dönemki anayasal değişiklik girişimlerini bile liderin reformcu imajı ile ilişkilendirerek desteklemişlerdir.<sup>294</sup>

Kazakistan Dışişleri Bakanı Tokaev, o dönem Kazakistan ve ABD arasındaki ilişkilerin yapısına ilişkin bir konuşmasında Kazak-Amerikan işbirliğinde üç temel dayanağın varlığına işaret etmektedir:<sup>295</sup>

1. Nükleer silahların yayılmasını önleme hususunda, Kazakistan'ın NPT'nin sınırsız ve koşulsuz olarak yaygınlaştırılmasını desteklemesi,
2. Siyasi ve ekonomik ortaklık hususunda ABD Başkan Yardımcısı Al Gore'un Kazakistan'ı ABD'nin Orta Asya'daki en önemli ortağı olarak tanımlaması,
3. Kazakistan-Rusya ilişkileri hususunda ise, ABD'nin Kazakistan ve Rusya arasındaki ilişkilerin iyi olması ve hatta Avrasya Birliği fikrinin bile desteklenmesi gerektiği anlayışına sahip olduğunu göstermesi. Kazakistan Dışişleri Bakanı, ilişkilerdeki sorunları çözmek ve iki taraf açısından da avantajlı bir ortaklık geliştirmek için başbakan, başbakan yardımcısı, başkan yardımcısı ve her türden üst düzey bakanlıklar düzeyinde bir çok toplantıların daha sıklıkla yapılması gerektiğinin altını çizmiştir. ABD ise iki ülke

---

<sup>294</sup> Warner, Tom, a.g.e., pp. 75-77.

<sup>295</sup> <http://www.un.org/depts/ddar/nptconf/2176.htm>. Erişim: 16/09/2013.

arasındaki ilişkilerin tüm yönleriyle geliştirilmesini ve ilişkilerde sürekliliğin sağlanmasını desteklemektedir.<sup>296</sup>

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından gelen ilk yıllarda ABD'nin Kazakistan politikası, 'potansiyel bir güvenlik sorununa etkin, hızlı ve uygun bir müdahale' olarak değerlendirilebilir. Açıkçası, ABD dış politikası diğer eski Sovyetler Birliği ülkeleriyle karşılaştırıldığında START-I ve NPT'yi onaylayarak nükleer silahları topraklarından çıkaran Kazakistan'da daha az engelle karşılaştı. Yine de ABD'nin başarısı sadece kendi gücü ve nüfuzu ile açıklanamaz. Bu politikanın başarısı özellikle bağımsızlık sonrasında Kazakistan'ın jeopolitik konumundan kaynaklanan sorunları, BDT ile sıkıntılı ilişkileri ve içişlerinde yaşadığı siyasal ve ekonomik problemleri ile birlikte irdelendiğinde anlaşılabilir. Kazakistan için, ABD ile ilişkilerin geliştirilmesi uluslararası sistem içindeki konumunun ve daha da önemlisi güvenliğinin garantisi olarak görülmüştür. Bu bağlamda, Kazakistan-ABD arasındaki işbirliğinin temelini güvenlik ihtiyacı oluşturmuştur.

Kazakistan-ABD arasındaki askeri işbirliği güvenlik alandaki ortaklığın daha geç başlayan boyutunu oluşturmaktadır. İlişkilerin askeri işbirliği boyutu sadece ikili ilişkiler bazında değil; aynı zamanda Barış için Ortaklık Programı gibi platformlar aracılığıyla NATO çerçevesinde de geliştirilmeye çalışılmıştır. Askeri işbirliği süreci ABD'nin Hazar Denizindeki liman inşaatına katılması; Nunn-Lugar Programı dahilinde Kazakistan'ın ABD'den askeri malzeme alması; ABD Savunma Bakanlığı'nın Kazak ordusuna askeri personel eğitimi vermesi ile daha da gelişmiştir. Tüm bu faaliyetler ABD'nin askeri teknolojisini Kazakistan'a taşımıştır. Kazakistan 19. yüzyılın ilk yarısında İngiliz; daha sonra Rus ve 20. yüzyılda da Sovyet askeri teknolojisini kullanırken; tarihinde ilk defa Amerikan askeri yardımını almıştır. Diğer yandan, Hazar Denizi sorunu ABD için stratejik önemi nedeniyle Kazakistan-ABD ilişkileri üzerinde enerji hatlarından dolayı büyük önemde görülmüştür. Ancak, Hazar Denizinin hukuki statüsü en son 2003 yılında Azerbaycan, Rusya ve Kazakistan arasındaki üçlü bir anlaşma ile hal yoluna konulmuştur.<sup>297</sup>

Yapılan tüm bu değerlendirmeler, Kazakistan'ın jeostratejik konumunun önemini ve Orta Asya'da Kazakistan'ın ABD dış politikası açısından vazgeçilmezliğini ortaya

---

<sup>296</sup> Yelena Kalyuzhnova, a.g.e., pp. 121-124.

<sup>297</sup> Cohen, A., **Kazakhstan**; a.g.e., p. 30.

koymaktadır. Nükleer silahların imhası sonrası dahi Kazakistan; Rusya, Çin ve İslam Dünyası'nın kesiştiği ve ABD için ciddi tehdit kaynağı oluşturan bir bölgede yer alması nedeniyle önemini korumuştur. Yine de bu olgular ABD Savunma Bakanlığı ve Kazakistan Bilim ve Yeni Teknolojiler Bakanlığı arasında nükleer silah altyapısının imha edilmesi, terörizmle mücadele, doğal, teknik ve ekolojik kazalara karşı ortaklık öngören anlaşmaların yapılmasına engel teşkil etmemiştir.

ABD ile Kazakistan arasındaki güvenlik işbirliğinde bazı görüş farklılıklarından kaynaklanan sorunlar da gözlenmiştir. ABD ve Kazakistan START-I Antlaşması'ndan kaynaklanan yükümlülükleri farklı yorumlamaktaydılar. Kazakistan'a göre, Amerikan tarafı Antlaşmanın dahilinde olmayan Sary Shagan'daki stratejik üsler ve Baykonur uzay üssündeki eğitim amaçlı fırlatma rampaları gibi bazı askeri tesislerin de imha edilmesi için girişimlerde bulundu. Kazakistan ise Sary Chagan'daki tesislerin Sovyetler döneminde radyoaktif materyalleri depolamak için kullanılmak üzere planladığını kabul etse de Baykonur'daki tesislerin Rusya'nın yetkisi altında olduğunu ileri sürmüştür.<sup>298</sup>

Güvenlik ve uyum programındaki işbirliğine karşın Kazakistan-ABD ilişkileri bünyesinde çeşitli sorunları da barındırmaktaydı. Öncelikle belirtmek gerekir ki, Kazakistan, ABD'nin Asya Etkileşim ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı'na (CICA) dahil olması için önemli girişimlerde bulundu. Zira ABD'nin CICA'daki olası varlığı Kazakistan'ın bu yöndeki girişimini güçlendirecekti. Buna karşın, 1997 yılından itibaren ABD Konferansa sadece gözlemci statüsünde katılmıştır.<sup>299</sup>

Kazakistan-ABD ilişkilerini etkileyen bir diğer sorun ise tarafların birbirlerine yönelik algılarında mevcut olan karşılıklı güvensizlikti. Kazakistan, ABD'nin Orta Asya ve Bağımsız Devletler Topluluğu'ndaki stratejik çıkarları ile Kazakistan'ın güvenlik önceliklerinin çelişmesi durumunda ABD'nin olası tutumuna ilişkin bazı kaygılar taşıyordu. Diğer yandan ABD ise Kazakistan'daki siyasal gelişmelerin demokratikleşme sürecine etkilerine ilişkin kuşkular içindeydi. Washington için Kazakistan'ın hâlâ Batılı bir demokrasi yönünde mi yoksa aksine bölgedeki diğer otoriter rejimler yönünde mi evrileceği sorusu tam yanıtını bulmamıştı.<sup>300</sup>

---

<sup>298</sup> [https://isd.georgetown.edu/sites/isd/files/JFD\\_Sholk\\_Denuclearization.pdf](https://isd.georgetown.edu/sites/isd/files/JFD_Sholk_Denuclearization.pdf), pp.8-10. Erişim: 19/09/2013.

<sup>299</sup> K. Santhanam, B. K. Sultanov, a.g.e., pp. 92-96.

<sup>300</sup> Martha Brill Olcott, Post-Soviet Kazakhstan, The Demographics of Ethnic Politics, Problems of Post-Communism, a.g.e., pp. 26-28.

Kazakistan-ABD ilişkilerini etkileyen en önemli şeylerin başında şüphesiz iki önemli bölgesel gücün (Rusya ve Çin'in) politikaları geliyordu. ABD, Rusya'nın Kazakistan'a dönük siyasal, askeri ve stratejik politikalarını yakından takip etmiştir. Diğer taraftan, muazzam ekonomik gelişimi ile birlikte 1990'larda siyasal ve askeri etkinliğini bölgede arttıran Çin'in politikaları da ABD tarafından dikkatlice izlenmiştir. Ancak, ABD 1990'lı yıllarda Çin'in Batıdan çevrelenmesi amacı için Kazakistan'ı tam anlamıyla devreye sokmayı düşünmemiştir. 1991-95 arası dönemde ABD'nin Kazakistan'daki temel beklentisi, ülkedeki Sovyet mirası nükleer mevcudiyetin ortadan kaldırılmasıydı.

Yani kısacası, Kazakistan'ın bağımsızlığı sonrasındaki ilk beş yılda özellikle güvenlik alanında gelişen Kazakistan-ABD ilişkileri, Kazakistan'ın güvenliğini siyasi ve diplomatik yöntemlerle sağlamak üzerine odaklanmıştır. Dolayısıyla SSCB'den henüz ayrılan bir ülke olarak Kazakistan'daki nükleer tehdidin ortadan kaldırılması meselelerinde başarılı bir seyir izlenmiştir. Ancak, Kazakistan'ın START-I Antlaşmasına tümüyle katılması, bazı önemli kazanımlar sunsa da ABD için stratejik, kültürel, tarihsel ve etnik faktörler nedeniyle zorlu bir süreç olmuştur. Bunlara karşın, ABD, bağımsızlık sonrası sürecin hemen başlangıcında Kazakistan'ın dış güvenlik politikaları üzerindeki en etkili dışsal aktör olarak nitelendirilebilir. Kazakistan'ın Soğuk Savaş sonrası güvenlik politikası dış güçlerle yapılan uluslararası antlaşmalar bağlamında oluşturulmuştur.<sup>301</sup>

### **3.3.6. Kazakistan'ın Güvenlik Politikasında ABD Faktörünün Yeri**

Kazakistan güvenlik politikasının oluşumunda Bağımsız Devletler Topluluğu, Asya ve Batı önemli bir yere tutmaktadır. Bu çerçevede, Kazakistan'ın Batı'yla olan ilişkilerinin merkezinde ABD bulunmaktadır. Kazakistan-ABD ilişkilerinin temelinde ise, daha önce izah ettiğimiz üzere, iki ülke arasında 1994'te imzalanan Demokratik Ortaklık Şartı yer almaktadır. Ancak, ABD ve Kazakistan arasındaki ilişkileri eşitler arasındaki bir ilişki şekli olarak görmemek gerekir. 1995 yılında Kazakistan Parlamentosu'nun Nazarbayev tarafından feshedilmesi ve Cumhurbaşkanı'nın devlet başkanlığı görevini 2000 yılına kadar uzatan referandum girişimleri ABD ile ilişkilerde ilk ciddi krizi yarattı. Bu tarihten itibaren ikili ilişkilerde baş gösteren durağanlık 1997'de aşılmış ve ilişkiler karşılıklı girişimlerle en üst düzeyde yeniden canlandırılmıştır. İlişkilerdeki yeni ivme ABD'nin

---

<sup>301</sup> Hill, F.: "Areas for Future Cooperation and Conflict in Central Asia and the Caucasus", **Presentation at Yale University**, Brookings Institution, 19 September 2002, pp.11-12

bölgeye dönük stratejisindeki değişiklikten kaynaklandı. 1997 yılında ABD Orta Asya'yı ilk kez Amerikan ulusal çıkarları çerçevesinde tanımladı. ABD Başkanı Bill Clinton'ın eşi Hillary R. Clinton'ın 1997 Kasım ayındaki Kazakistan'ı da kapsayan Orta Asya turu bu değişimin başlangıcı oldu. Böylece, ABD'nin bölgedeki stratejik ve ticari ilgisinin yeniden artışına şahit olundu. Yine aynı şekilde Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in Kasım 1997'de ABD'yi ziyaret etmesi de ikili ilişkilerdeki ivmelenmeyi yeniden başlattı. Nazarbayev'in ABD ziyareti sırasında siyasal ve ekonomik öneme sahip çeşitli ikili anlaşmalar yapıldı. Ekonomik ilişkiler açısından, Hazar Denizi'ndeki petrol rezervlerinin kullanımıyla ilgili bir anlaşma ile ABD 800 milyon Amerikan doları karşılığında Kazakistan'dan bu rezervlerin 40 yıl boyunca işletme hakkını elde etti. Diğer yandan 1994 yılında imzalanan Demokratik Ortaklık Şartı'nın bir devamı olarak kabul edilen 'Ekonomik Ortaklık Antlaşması' imzalanmıştır. Ziyaret sırasında ABD Başkanı Bill Clinton'ın Kazakistan'ı ABD'nin Orta Asya'daki 'stratejik ortağı' olarak tanımlaması ilişkilerin siyasal yönünü ortaya koydu.<sup>302</sup>

Ziyaret esnasında imzalanan anlaşmaların Kazak-Amerikan ilişkilerindeki olumlu yansımaları yanısıra Kazakistan için uzun vadeli olumsuz sonuçları da olmuştur. Kazakistan bu anlaşmalarla ABD'nin Doğu ve Batı arasında kullanacağı bir ulaşım koridoru olmayı kabul etmiş; Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye boyunca uzanan boru hattı projesine destek olmuş ve böylece İran'la olan ilişkilerini tehlikeye atmıştır. Bu durum, Kazakistan'ın enerji hatları dahil her alanda dengeli ilişkiler kurma politikasından saptığını göstermekteydi. Ayrıca, Hazar Denizi'ndeki petrol rezervlerinin kullanılmasıyla ilgili anlaşma Hazar Denizi'nin hukuki statüsü belirlenmeden önce yapıldı. ABD ile imzalanan anlaşmalar ve Kazakistan'ın ABD ile ilişkilerindeki ilerleme Kazakistan'ın Çin ile olan ilişkilerine de gölge düşürdü. Uzun vadeli sonuçları ile gözönünde tutularak yapılacak bir değerlendirmeye göre ABD'nin, Rusya ile ilişkilerini geliştirmek yerine BDT'nin güney bölgelerindeki Kafkaslar ve Orta Asya'ya yönelme algısı yaratması, önceki dengeli dış politikadan bir kopuş yaşandığını ifade etmektedir.

ABD ve müttefiklerinin sayıca üstün olduğu, Barış için Ortaklık Programı çerçevesinde 1995 yılında, NATO güçlerini, bazı bölge ülkelerini ve Orta Asya Askeri Birliği'ni (CENTRAZBAT- Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'dan oluşan Askeri Birlik) kapsayan geniş çaplı bir askeri tatbikat Kazakistan'ın güneyinde yapılmıştır. Bu

---

<sup>302</sup> Jim Nichol, **Kazakhstan: Recent Developments and U.S. Interests**, CRS Report for Congress, p.22. (www.crs.gov 97-1058)

askeri tatbikat, Amerikan acil müdahale gücü tarafından Orta Asya’da yapılan ilk tatbikat olma özelliğini taşımaktadır. ABD, bu askeri oyunlar vasıtasıyla ile bölgedeki muhtemel bir kriz anında acil müdahale gücünün 24 saat içinde hazırlanıp ilgili noktada konuşlandırılabilceğini ve sonrasında CENTRAZBAT ile koordineli bir şekilde kullanılabilceğini göstermiş oldu. Bu, aynı zamanda, ABD’nin ve dolaylı olarak NATO’nun, bölgeyi kendi doğal nüfuz alanı olarak gören Rusya’ya ve ekonomik dinamizm içindeki Çin’e karşı bir güç gösterisi olarak da değerlendirilebilir.<sup>303</sup>

Yani bütün bu anlatılan ışığında diyebiliriz ki; 1991–2001 yılları arasında Kazakistan-ABD arasındaki ilişkileri iki devreye ayırarak inceleyebiliriz. Bu iki devre arasındaki dönüm noktasını ise Haziran 1995 itibariyle Kazakistan’ın nükleer silahların imha edilmesine ve silahsızlanmaya ilişkin uluslararası yükümlülüklerini büyük oranda yerine getirerek SSCB’den kalan nükleer silahları topraklarından çıkarıp nükleer gücü olmayan ülkeler sınıfına girmesi olarak gösterebiliriz. Dolayısıyla 1991-1995 devresi, bağımsızlığını yeni kazanmış bir ülkenin kuruluş aşamasındaki temel sorunlarla boğuşması süreci çerçevesinde şekillenmiştir. Bu devrede, Kazakistan uluslararası toplumun normal bir üyesi haline gelerek güvenliğini tesis etmeye çalıştı; güvenlik politikasının önceliklerini belirleyerek ulusal çıkarlarını net olarak tanımladı. Bu aşamada Kazakistan’ın dış politikasını belirleyen en önemli faktör, topraklarında SSCB’den kalan nükleer silahların varlığıydı. Kazakistan bu dönemde nükleer silahsızlanmaya ilişkin uluslararası antlaşmalara katılım sağlamıştır. Kazakistan dış politikası bu devrede, oldukça edilgen ve uluslararası müdahaleye daha açık olarak tanımlanabilir.

1995 yılından itibaren, Kazakistan, topraklarındaki SSCB’den kalan nükleer silahlardan tamamen arınarak güvenliğini sağlamış ve edilgen dış polika evresinden çıkmıştır. Bu aşamada Kazakistan güvenlik ve ulusal çıkar anlayışını derinleştirerek dış politikasını şekillendirmiştir. Kazakistan’ın güvenlik anlayışının geliştirildiği ve hayata geçirildiği bu devrede bir takım yeni fırsatlar da ortaya çıkmıştır. Orta Asya’daki jeopolitik dinamikler arasındaki karşılıklı etkileşim artmış, bölgede etkinliğe sahip olmaya çalışan bölgesel ve bölge dışı güçlerin politikaları ve rolleri iyice belirginlik kazanmıştır. Farklı güçler arası mücadeleler Kazakistan açısından bu aktörler arasında denge kurmaya dönük

---

<sup>303</sup> The China Quarterly / Volume 180 / December 2004, pp 989-1009.

bazı fırsatları da beraberinde getirmiştir. Tüm bu veriler, Kazakistan dış politikasının daha etkin bir döneme girdiğini ortaya koymaktadır.

ABD-Kazakistan ilişkilerindeki olumlu gelişmelerin yanısıra olumsuz sonuçlar doğurmaya aday gibi görünen bazı gelişmelerin de altını çizmek gerekir. Bu çerçevede ilk olarak, Kazakistan'ın ABD'nin teşviğiyle Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye üzerinden geçecek bir enerji nakil hattı projesini desteklemesi gösterilebilir. Bu proje, enerji hatları başta olmak üzere Kazakistan'ın hemen her alanda dengeli dış politika kurma ilkesinden bir sapması olarak da görülmektedir. Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün netleşmesinden önce Kazakistan'ın ABD ile buradaki petrol rezervlerinin işletilmesine ilişkin bir anlaşma yapması Kazakistan-Rusya ve Kazakistan-İran arasındaki ilişkileri açısından potansiyel bir tehdit olarak nitelendirilmiştir. Diğer yandan Kazakistan ile ABD arasındaki ekonomik ve siyasal yakınlaşma Kazakistan'ın Çin ile ilişkileri için de bir tehditti. Nihai olarak ABD'nin Rusya ile ilişkileri geliştirmek yerine direkt Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri ile ilişkileri geliştirmeyi amaçladığına dair bir politik profil çizmesi üzerine bir Kazakistan dış politikasının inşası, ülkenin güvenliği için tehdit oluşturabilirdi.<sup>304</sup>

Soğuk Savaş sonrası Orta Asya'daki tehdit algılamalarını Samuel Huntington'un "Medeniyetler Çatışması" tezi ile açıklamaya çalışmak da yetmemektedir. Bölgede ortaya çıkmaya başlayan bloklaşma salt bu tezin ölçütleriyle açıklanamazdı. Bir yanda Müslüman nüfusa sahip Türkiye ve Azerbaycan ile ittifak halindeki ABD önderliğindeki Hıristiyan Batı eksenini oluştururken; diğer tarafta Şii İran ile Hıristiyanlığın diğer mezheplerine mensup Rusya ve Ermenistan arasında bir ittifak şekillenmiştir. Bu durum, Huntington'un kavramsal mantığına tamamen aykırıydı. Oluşan bu eksenler ışığında, Kazakistan ise; ABD, Çin ve Rusya arasında jeopolitik dengeyi sağlayacak çok yönlü bir dış politika izleme arayışına girişmiş ve bunda da oldukça başarılı olmuştur.

Kazakistan dış politikası açısından bölgesel güvenlik ve istikrar büyük güçlerin çıkarları arasında bir denge oluşturmaktan geçer görülmekteydi. Yine de 2001 öncesi dönemde oluşan bu denge oldukça kırılgan bir yapıya sahipti. Bölgedeki işbirliği olanakları yanında, etnik ve sosyal çatışma noktaları, Hazar Denizi'nin hukuki statüsüne ilişkin belirsizlik ve anlaşmazlıklar, Rusya'daki iç kriz durumu, BDT ülkeleri arasındaki

---

<sup>304</sup> Andrew Scobell, and Larry M. Wortzel (ed.), **China's Growing Military Power: Perspectives on Security, Ballistic, Missiles and Conventional Capabilities**, Strategic Studies Institute, 2002, p. 52.



ilişkilerde bozulma, Çin'in bölgede sadece ekonomik değil aynı zamanda askeri ve siyasi etkinliğini arttırma çabaları, Afganistan'daki güç boşluğu ve ABD-İran arasındaki sorunlu ilişkiler Kazakistan'ın denge politikası izleyebileceği iddialarını olumsuz etkilemiştir.

### 3.4. Çin Faktörü

#### 3.4.1. Çin'in Kazakistan'la Tarihsel Bağları

Orta Asya'da Çin'in varlığının siyasi, askeri-nükleer, ekonomik boyutlarının yanısıra diğer büyük güçlerden farklı olarak tarihi, teritoryal ve demografik yanları da bulunmaktadır. Çin, Orta Asya'daki güç mücadelesi içinde giderek artan ekonomik gücüyle beraber etkinleşmiş bir aktördür. Soğuk Savaş sonrasındaki süreçte Çin'in bu etkisi bölge üzerinde daha fazla hissedilmeye başlamıştır. SSCB'nin dağılması sonrası bölgede oluşan güç boşluğunu doldurmaya aday güçlerden biri olarak Çin bölgesel nüfuz politikasına dahil olmuştur.

Kazakların Çinlilerle çok eski tarihsel bağları olmasının yanı sıra, coğrafi olarak da yakınlık içinde bulunmaları ve de güvenlik alanlarında ortak çıkarlara sahip olmaları; iki ülke arasında yanı sıra, siyasi ve ekonomik işbirliğinin de mevcut olması ilişkilerin çok boyutluluğunun bir göstergesidir.

Bunların ötesinde, bağımsızlık sonrası Kazakistan-Çin sınırının Çarlık dönemi Rusya-Çin sınırının bir devamı olduğu da bir gerçektir. Yani sınırlar da Sovyetler Birliği döneminde değişmemiş ve günümüzde Kazakistan'a miras kalmıştır. Tarihsel olarak bu sınırlar Rusya'nın doğuya, Çin'in ise batıya doğru yönelmesi sonucu şekillenmiştir. 1881 St. Petersburg Antlaşması ile netleşen sınırlar 1883, 1904 ve 1915 yıllarında bazı revizyonlara uğramıştır. Ancak Çin'de komünist ihtilal sonrasında imparatorluk döneminde yapılan tüm eşitsiz anlaşmalar geçersiz sayılmıştır. Komünist Çin'in resmi doktrini halini alan bu görüş uyarınca 1968 ve 1971 yıllarında Kazak-Çin bölgesi boyunca sınırı düzeltme girişimlerinde bulunulmasına karşın, bu ne diplomatik ne de askeri yöntemlerle gerçekleştirilebilmiştir. Bağımsızlık sonrası süreçte Çin'in Alma-Ata Büyükelçisi de dahil olmak üzere bir çok Çinli yetkililer yeni sınır düzenlemesine ilişkin istek ve iddialarını dile getirmeye başlamışlardır.<sup>305</sup> Çin'in komşu ülkelerle yaşadığı toprak

---

<sup>305</sup> Bezanis, Lowell, 'China Strikes at Uighur "Splitists"', **Transition**, Vol. 2, No. 17, 23 August, 1996, pp. 34-35.

sorunlarının ciddiliği özellikle 1962 Hindistan ve 1979 Vietnam krizlerinin yarattığı algı ile Kazakistan'da oldukça derinden hissedilmiştir. Çin bu dönemde sınır sorununa ilişkin çelişen açıklamalar yapmıştır. 17 Ağustos 1992 tarihinde Çin Dışışleri Bakanı Birleşmiş Milletler'de yaptığı bir konuşmada “SSCB'den ayrılan devletler üzerinde hiçbir teritoryal iddialarının olmadığına” dair açıklamasına karşın, Çin kamuoyundaki ve iç politikasındaki tartışmalar Orta Asya'nın Çin'in tarihsel yayılma alanı olduğuna dair yaygın inancı net olarak ortaya koymuştur.<sup>306</sup>

Kazakistan'ın bağımsızlığından sonra iki ülkede istikrarlı ve iyi komşuluk ilişkilerini kısa zamanda inşa etmek istemişlerdir. Dışışleri Bakanı Tokayev Aralık 1991'de Moskova'nın diplomatik mahallesinde tanınma taleplerini bulunurken ona en yüreklendirici cevabı veren Çin Halk Cumhuriyeti Büyükelçiliği olmuştur. Bunun bir nedenin de Çin'in Sovyetler Birliği'nin dağılmasından duyduğu sevinç olmasıdır.<sup>307</sup> Ancak önemli bir neden de Çin Yönetiminin Nazarbayev'e karşı beslediği ve aslında karşılıklı olan iyi niyettir. Nazarbayev daha lise çağlarından itibaren Çin konusunda oldukça meraklı idi. Henüz Kaskelen okulunda onlu yaşlarda bir öğrenciyken Pekinli bir öğrenciyle mektup arkadaşlığı bile yapmıştı. Bu arkadaşlık kısa süre sonra tükense de, Nazarbayev gazete ve dergi haberlerinde inişli çıkışlı Çin-Sovyetler Birliği ilişkilerini izleyerek Çin konusundaki ilgisini canlı tutmaya çalıştı. Çin-Sovyet ilişkileri 80'li yılların ortalarında düzelmeye başladığında, Eylül 1985'te Sovyet siyasetçilerinden bir grup Pekin'e çeyrek yüzyıllık bir aradan sonra ilk resmi ziyareti gerçekleştirmiştir. Kazakistan Sovyet Cumhuriyeti'nin başbakanlığına yeni getirilmiş olan Nazarbayev de bu heyette yer talep etmiş ve isteği kabul edilmiştir. Görünürde heyete yaşlı bir Moskovalı parlamenter olan Lev Tolkunov önderlik etse de gezide liderlik ve baş görüşmeci rolünü 45 yaşındaki Nazarbayev üstlenmiştir. Gençliği, dinamizmi ve yenilikleri algılama yeteneğiyle de Çin'li muhataplarıyla sağlıklı iletişim kurabilmiştir. Nazarbayev'in Temmuz 1991'de Çin'e yaptığı ilk resmi ziyaret bu anlamda çok olumlu geçmiştir. O sırada Moskova'daki gelişmeleri gözlemleyen herkes gibi Çinliler de Sovyetler Birliğinin dağılmak üzere olduğunu tahmin etmişler ve bu nedenle de Çin ile Kazakistan arasında ikili ilişkilerde

---

<sup>306</sup> Dorian, James P., Bre Wigdortz&Dru Gladney, 'Central Asia and Xinjiang, China: Emerging Energy, Economic and Ethnic Relations', **Central Asian Survey**, Vol. 16, No. 4, December 1997, pp. 461-486.

<sup>307</sup> Melet, Yasmin, 'China's Political and Economic Relations with Kazakhstan and Kyrgyzstan', **Central Asian Survey**, Vol. 17, No. 2, June 1998, p. 37.

işbirliği yapacakları muhtemel siyasi lider olarak Nazarbayev'i görmüş ve onu en üst seviye protokol kurallarını uygulayarak misafir etmişlerdir.”<sup>308</sup>

İki ülke arasındaki direkt diplomatik ilişkiler 1992 yılının Ocak ayında kurulmuştur. Ekim 1993'de Cumhurbaşkanı Nazarbayev tarafından Çin'e resmi bir ziyaret gerçekleştirilmiştir. Nazarbayev bu ziyarette sınır anlaşmazlıklarını çözecek bazı öneriler yapma ev sahiplerini şaşırtmıştır. Bu sınır problemleri, 17'inci ve 18'inci yüzyıllarda Kazak göçerleri sonrasında Çin'deki Çing hanedanıyla arasında ciddi tarihsel sorunlara neden olmuştur. Daha 1960'lı yıllarda bile Almatı'ya ancak 250 km mesafede bulunan Zalanaşa bölgesi, Sovyet ve Çin askeri birlikleri arasında şiddetli çatışmalara sahne olmuş ve büyük can kayıplarıyla neticelenmiştir. Bu nedenle Nazarbayev'in bu sınırlar konusunda Çinli liderler ve de özellikle de Çin Halk Cumhuriyeti Başkanı Jian Zemin ile böylesine bir ilişki kurması dikkat çekici olmuştur. Pekin'deki muhatabıyla ilk önemli görüşmesinden sonra Nazarbayev'in bu konuda ki yorumu “aynı dili konuşuyorduk” olur. <sup>309</sup> Dili mecazi anlamında kullanarak; bu görüşmeden sonra daha önce sözü bile edilmeyen Kazakistan-Çin sınır sorunu yatışmış ve 1760 km'lik sınırın belirlenmesi ayrıntılarının kararlaştırılması yönünde ilerleme sağlanmıştır.

Bu ilk defa devlet başkanlığı düzeyinde bir ziyaret olmuştur. Kazakistan Cumhuriyeti ve Çin Halk Cumhuriyeti bu ziyaret sırasında imzaladıkları Ortak İyi Dostluk İlişkilerinin İnşası Deklarasyonu ile aralarındaki etkileşimin ilkelerini tanımlamış oldular. Bahsedilen deklarasyon çerçevesinde her iki taraf da derhal Sovyet döneminden miras kalan sorunlarını çözmek için karşılıklı adımlar atmaya başlamışlardır. Müteakip yıllarda ikili ilişkileri etkileyen en önemli konu ise sınırların tespit ve kabul edilmesi olmuştur.

Çeşitli antlaşmalar sonucu (Şanghay-Beşlisi kuruluşu içinde 1996 yılında Şanghay'da, 1997'de Moskova ve 1998'de Almatı'da imzalanan anlaşmalar sayesinde) iki ülke arasında sınır sorunlarının çoğu çözülmüş ve Kazakistan-Çin sınırı ekseninde ikili mutabakat sağlanmıştır. Bu durumda Kazakistan Çin'le yürüttüğü ikili ilişkiler sayesinde bu hassas konuyu çözebilmeyi başaran ilk bölge devleti olmuştur.

Enerji konusunda da 1990'lı yılların başından itibaren Çin'in bazı talepleri söz konusu olmuştur. Petrol ve doğalgaz sektöründeki işbirliği ise Kazakistan'ın

---

<sup>308</sup> Jonathan Aitken, ag.e., ss.152-155.

<sup>309</sup> Wacker, Gudrun, 'China Builds Ties, Trade Across Its Western Border', **Transition**, Vol. 2, No. 17, 23 August 1996, pp. 30-33.

Aktobemunaigas petrol ve doğalgaz şirketinin, %60 hissesinin Çin Ulusal Petrol Şirketi (CNPC) tarafından satın alınması ile başlamış ve ardından pek çok Çinli enerji şirketinin Kazak petrol ve gaz sektöründe aktif olarak yer olmasıyla 1997'den itibaren hızlı gelişmiştir.<sup>310</sup>

1997 yılında hükümetler arası seviyede imzalanan petrol ve doğalgaz antlaşmalarının ışığında, iki ülkeden şirketlerin himayesinde Kazakistan'dan Çin'e uzanacak bir petrol boru hattının inşa edilmesi için bir proje başlatılmıştır. İlerleyen yıllarda ise Atyrau-Kenkiyak petrol boru hattının ilk aşaması olan Atasu-Alashankou petrol boru hattı devreye sokulmuş ve bu hattın üzerinden Çin'e 6 milyon varil petrolün gemi ile taşınmaya başlatılması söz konusu olmuştur.<sup>311</sup>

Zengin enerji kaynaklarına sahip olan Kazakistan Çin'e büyük miktarda enerji ihracatını bizzat kendisi tanımlanmış ve hedefe ulaşmak için farklı strateji geliştirmiştir. İlk strateji çerçevesinde, halihazırda mevcut bulunan boru hatları genişletilmeye ve ihtiyaca cevap vermeye çalışılmıştır. Astana tarafından önerilen bu stratejiye göre, Kazakistan Hazar Ulaştırma Sistemi genişletilecekti. Petrol Bakü, Aktau ve Kuryk limanlarından tankerlerle Bakü-Supsa ve Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattına pompalanabilirdi. Kaşagan'daki yeni keşfedilen petrol yataklarından ise ek boru hattı ile Aktau'ya bağlantı sağlanması düşünülmekteydi. Bu nedenle, Çin'e petrol aktarımı Kazakistan ile BTC bağlantısını sağlayacak kara boru hatları ile sınırlı olmayacağı aşikardı.

Bu dönemde düşünülen ikinci bir strateji ise bir denizaltı boru hattını inşa etmektir. Bu boru hattı yoluyla doğrudan Bakü - Tiflis - Ceyhan boru hattına bağlanabilecekti. Bu sualtı boru hattı teknik olarak mümkün olsa da proje hem Rusya ve İran'ın Hazar'ın statüsünün belirsizliği bahanesinin ardına saklanarak yaptıkları hem de firmaların fizibilite itirazlarından dolayı pek gerçekçi bulunmamıştır. Çin ise, bu stratejik önerilerin tümüne bakabilmiştir. Tabii onun amacı, Kazakistan enerji pastasından mümkün olduğunca çok pay alabilmektir.

Çin'in, enerji tüketme konusunda kesinkes büyük bir iştahı bulunmakla birlikte; ilginçtir ki enerji teslimatının güvenliği için her türlü ödemeye de hazır bir ülke imajını vermiştir. Bu çerçevede Çin Kalkınma Bankası (CDB) enerji altyapı projelerinin

<sup>310</sup> <http://classic.cnpc.com.cn/en/cnpeworldwide/kazakhstan/?COLLCC=2892291055&>. Erişim: 21/10/2013.

<sup>311</sup> Maidan Suleimanov, **Oil and Gas Law in Kazakhstan: National and International Perspectives**, Kluwer Law International, Netherlands, p. 316.

finansmanında örnek bir rol oynamıştır. Aslında bu kurum, Yiğit'in de belirttiği gibi<sup>312</sup> "Avrasya enerji entegrasyonunun motoru" olarak adlandırılabilir. Çin bankaları Kazakistan-Çin petrol boru hattı ve Trans -Asya doğalgaz boru hatlarına kolay krediler sağlayıp enerji bazlı bölgesel ve bölgeler ötesi entegrasyona ciddi maddi katkılar vermişlerdir.<sup>313</sup>

Kazakistan-Çin ilişkilerini etkileme kapasitesine sahip bir diğer husus ise Doğu Türkistan (Sincan-Uygur Özerk Bölgesi) meselesidir. Tsing hanedanının 18. yüzyılın ortalarında bu bölgeye girmesine karşın bölgenin tamamen Çin'e bağlanması ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşmiştir. Doğu Türkistan'daki, çoğunluğu Kazak ve Uygurlar'dan oluşan Müslüman nüfus en sonuncusu Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti olmak üzere 1860-70'lerde, 1930'larda ve 1940'larda kendi yönetimlerini oluşturmuşlardır.

Tabii ki Sovyet Kazakistanı'nın inşası sürecinde bu bölgeye ciddi bir Kazak göç de sözkonusu olmuştur. Örneğin, sadece 1930 yılının başından 1931 yılının ortasına kadar olan dönemde Kazakistan topraklarından 281,230 aile dışarıya göç etmişlerdir. Bunların büyük bir çoğunluğu da Çin, İran ve Afganistan'a sığındılar.”<sup>314</sup>

İki ülkeyi çoğu zaman yan yana getiren enerji ilişkileri ile iki ülkeyi zaman zaman karşı karşıya getiren etnik gruplar boyutu ilişkilerde iki yönlü etkide bulunmaktadır. 200.000 kadar Uygur Doğu Kazakistan'da yaşarken, bir milyon kadar etnik Kazak da Çin'in muhtelif yerinde yaşamaktadır. Çin Hükümeti periyodik olarak ülkenin yüzölçümünün yaklaşık altıda birini kapsayan Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki etnik Müslüman ayrılıkçılıkla ilgili endişelerini dile getirmektedir. Bu bölge Çin Hükümet'ine göre, terörizm, aşırılık ve bölücülük diye adlandırılan üç kötülüklerin tümünün görüldüğü bir alandır.<sup>315</sup>

Çin'in Orta Asya'ya yönelik politikasını; tarihsel-empyral etkenler, Çin demografik yapısı, ekonomik büyüme nedeniyle hammadde ve pazar arayışı gibi faktörler belirlemiştir. Siyasal açıdan, Orta Asya'daki Türki devletlerin SSCB'den bağımsızlığını kazanması Sincan bölgesinde bağımsızlık yanlısı eğilimi tetikleme olasılığı açısından Çin tarafından

---

<sup>312</sup> Süreyya Yiğit, Chinese Energy Diplomacy in Central Asia, Orsam, Ekim 2013. <http://www.orsam.org.tr/en/showArticle.aspx?ID=2487> (Erişim: 02/02/2014).

<sup>313</sup> Maidan Suleimanov, a.g.e., s.318.

<sup>314</sup> Abdulvahap Kara, **Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar**, a.g.e., s. 427.

<sup>315</sup> Bezanis, Lowell, a.g.e., p. 37.

bir tehdit unsuru olarak görülmüştür. Çin'in Orta Asya'ya dönük stratejisi Sincan bölgesini muhafaza etmeye dönük olarak biçimlenmiştir. Bu bağlamda Çin askeri imkânları ve siyasal iradesini bu yönde inşa etmiştir. Bu konuda Çin ile Kazakistan arasında bir uyumluluğun olduğu görülebilir. Nitekim Cumhurbaşkanı Nazarbayev bu uyumluluğu “Kazakistan’ın Kritik 10 Yılı” adlı eserinde; “Kazakistan tarafından terörizm ve aşırıçılıkla uluslararası mücadele ve ortak önleme tedbirleri alınması konularında yakın ve uzak komşu ülkelerle ortak harekât” çalışmalarının yapıldığını” vurgulayarak ifade etmiştir.<sup>316</sup>

Çin'in Orta Asya'daki çıkarları siyasal ve askeri olmak üzere iki boyuta sahiptir. Çin Komünist Partisinin 14. Kongresi bilhassa bölgedeki askeri yapılanma üzerine odaklanmıştır. Ordu, Çin'in bölgeye dönük politikalarının bir nevi garantörü olarak düşünülmüştür. Çin askeri stratejisinin bu şekilde yapılanmasında Soğuk Savaş'ın bitmesi ve SSCB'nin dağılması sonrası Çin'in ilgi alanına giren bölgelerdeki çatışmaların artması ve Çin'in modern askeri teknolojik atılımları etkili olmuştur.

Soğuk Savaş sonrasında Çin askeri strateji ile ilgili şu hedefleri ortaya koymuştur.<sup>317</sup>

1. Güçlü ve modern bir daimi ordunun oluşturulması;
2. Savunma ve ekonomik sektörler arası koordinasyonun geliştirilmesi;
3. Komünist Partinin ordu üzerindeki mutlak hâkimiyetinin tesis edilmesi;
4. Ordu için yeni silah teknolojisinin ve teknik ekipmanın geliştirilmesi;
5. Ordunun ihtiyacı için ek finansal kaynakların oluşturulması;
6. Ordunun istikrarlı bir siyasal araç olarak kullanılması;
7. Halk savaşı konseptine uygun bir şekilde ek kuvvetlerin oluşturulması.

Çin 1990 ve 1993 yılları arasında bütçesinden askeri harcamalar için büyük pay ayırmıştır. Böylece, Çin gelişen ekonomisi ile silahlı kuvvetlerini modernize ederek Asya'daki komşuları için ciddi bir tehdit unsuru olmuştur.<sup>318</sup>

Çin, Sincan bölgesindeki askeri gücünü giderek arttırarak, Asya'da sayı, teknoloji ve moral altyapı olarak Rusya ve diğer BDT ülkelerine nazaran daha üstün bir konuma

---

<sup>316</sup> Nursultan Nazarbayev, **Kritik On Yıl**, Almatı 2002, Türkçe Basım Ankara 2012, ss.140-142.

<sup>317</sup> Russell Ong, **China's Security Interests in the Post-Cold War Era**, Psychology Press, London, 2002, pp.140.154.

<sup>318</sup> Samuel S. Kim, **China's Quest for Security in the Post-Cold War World**, Strategic Studies Institute, 1996, pp. 9-20.

ulaşmayı başarmıştır. Diğer yandan, Çin Hükümeti Doğu Türkistan'daki etnik azınlıklara karşı da oldukça sert baskı politikaları izleyerek bu bölge içinden gelebilecek tehditlere karşı da sıkı önlemlere başvurmuştur. Dahası, ülkenin artan ekonomik gücü, devasa nüfusu ve nükleer silahları ciddi tehdit unsuru oluşturmuştur. Bu çerçevede, BDT kolektif güvenlik şemsiyesinin Kazakistan'ın güvenliğini sağlamada tek başına yeterli olduğu kuşkuları doğmuştur.

### 3.4.2. Kazakistan-Çin ilişkilerinin İçsel ve Dışsal Boyutları

Kazakistan tarafından Çin'in nükleer gücü önemli bir tehdit kaynağı olarak algılanmıştır. Dahası Çin, nükleer test programını Kazakistan'a yakın Uygur Bölgesindeki Lob-Nor adlı bir alanda gerçekleştirmekteydi. Bağımsızlık sonrası Kazakistan'da örgütlenen nükleer karşıtı hareket olan Nevada-Semey, sadece Semipalatinsk'teki Rus nükleer test alanının kapatılmasını değil, genel olarak Kazakistan'a yakın fakat ülke dışındaki nükleer tesislerin de kapatılmasını talep etmekteydi. Nevada-Semey'in temel hedeflerinden biri de özellikle Çin nükleer tesisleriydi. Alma-Ata'daki nükleer karşıtı eylemler sonrası 1992 yılında Kazakistan'daki Uygur lobisinin hükümet nezdinde nükleer enerji sorununa ilişkin Çin ile Kazakistan arasında görüşmelerin başlatılması yönünde önemli girişimleri oldu. 1992 yılı sonrasında Nevada-Semey nükleer karşıtı çağrılarını dünya geneline yaydı. Ancak, bu çağrılar Kazakistan ile Çin arasındaki diyalog sürecini sekteye uğrattı.<sup>319</sup>

Kazakistan, 1993 yılında nükleer silahlara ilişkin politikasını daha net ölçütlerle tanımladı. 1993 yazında Nevada-Semey Alma-Ata'da nükleer karşıtı bir konferans düzenledi. 1993 Alma-Ata Konferansı, Çin'in Lob-Nor'daki nükleer faaliyetlerini durdurma çağrısı yaparak Çin ile Kazakistan arasında diplomatik bir krize yol açtı. Bu tarihten sonra Kazakistan'ın, Çin'in nükleer faaliyetleri konusunda tepkileri giderek arttı. Alma-Ata'da gerçekleştirilen bu konferansta dünya çapında nükleer karşıtı etkinlikler için işbirliği yapılmasına karar verildi. Konferans'ta sadece Semipalatinsk bölgesinde değil aynı zamanda Kazakistan'ın Güneydoğusunda da nükleer çalışmaların devam ettiğine ve bunların ekolojik denge için ciddi bir tehdit oluşturduğuna dair veriler açıklandı. 1964'ten 1992'ye kadar Çin 38 nükleer deneme gerçekleştirmiştir. 1980'den önce tüm nükleer

---

<sup>319</sup> [http://www.jamestown.org/single/?tx\\_ttnews%5Btt\\_news%5D=17650&tx\\_ttnews%5BbackPid%5D=212&no\\_cache=1#.U76w2B\\_\\_Iqg](http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=17650&tx_ttnews%5BbackPid%5D=212&no_cache=1#.U76w2B__Iqg). Erişim: 22/10/2013.

denemeler atmosferde yapıldı. Alma-Ata şehri Lob-Nor nükleer tesisinin oldukça uzağında olmasına karşın nükleer testlerin etkisi altında kaldı. Alma-Ata'daki radyoaktif serpinti oranı Semipalatinsk'ten iki kat daha fazla ölçüldü. Bu dönemdeki çocuk ölüm oranları ise yüzde elli civarında artmıştır. Bu bağlamda Alma-Ata'daki radyoaktif dalganın artışında Sovyetlerin nükleer denemeleri kadar Çin'in nükleer çalışmaları da etkili olmuştur diyebiliriz<sup>320</sup>

Bağımsızlık sonrası süreçte Kazakistan toplumunda Çin'e karşı genelde olumsuz bir önyargı ve güvensizlik duygusu hakim oldu. Kazak kamuoyundaki olumsuz Çin algısı Çin'in Lob-Nor'daki nükleer denemelerinin detaylarının öğrenilmesi ile daha da arttı. Bu nedenle, gerek Kazak askeri otoriteleri gerekse de Kazak kamuoyu Çin'i dostane bir komşu olarak görmekte zorlandı.<sup>321</sup>

Kazakistan ile Rusya arasındaki ilişkilere dair sorunlar kamuoyunda açıkça tartışılırken; Çin ve Kazakistan arasındaki anlaşmazlıkların kamuoyunda tartışılmaması önemli bir handikaptır. Kuşkusuz bunda iki devletin de birbirlerine karşı bakış açıları ve politikalarında aşılması güç bazı sorunlara sahip olmalarının da önemli rolü vardı. Rusya ile ilişkilerde ise Baykonur uzay üssü, ordu, zenginleştirilmiş uranyum için tazminat ve Ruslar için çifte vatandaşlık gibi görece daha az uzlaşılmamış sorun bulunmaktaydı.

Buna karşın, 1993-94 yıllarında Kazakistan-Rusya ilişkileri yine de Kazakistan-Çin ilişkilerine nazaran daha dostane değildi. Kazakistan'ın özellikle Rus ekonomik, savunma, güvenlik ve nükleer konulardaki politikalarına karşı ciddi önyargılı çekinceleri vardı. Örneğin, Sovyetlerden ayrıldıktan sonra 1994 senesinde Rusya'nın Kazakistan'dan kendi ülkesine bombardıman uçağı taşıması dostça olmayan bir davranış olarak algılanmıştı. 1992 itibariyle Rus Hükümeti içerisindeki askeri bürokrasinin etkinliğini artırması Rusya'nın birçok önemli probleme karşı pozisyonunu sertleştirdi. Bu ise, Rusya'nın güvenlik çerçevesinde Kazakistan'a dönük politikalarını da olumsuz etkiledi. Stratejik açıdan bakıldığında ise, Rusya, Orta Asya'daki çıkarlarını Çin'in artan etkisine karşı da korumak zorundaydı. Çin ise bu bölgede Rusya'nın konumunu istemeden de olsa ekonomik ve demografik olarak tehdit etmekle birlikte; Çin'in Orta Asya'ya özellikle de

---

<sup>320</sup> Cohen, A., **Kazakhstan**: ,a.g.e., pp. 32-33.

<sup>321</sup> <http://www.scientificamerican.com/article/did-chinas-nuclear-tests>. Erişim: 26/10/2013.



Kazakistan'a yakın ilgi göstermesi açıkça Rus Hükümetini olmasa da bölgede yaşayan Rusları ciddi şekilde rahatsız etti.<sup>322</sup>

Rusya ve Çin'in Kazakistan'a dönük politikaları arasında ekonomik ve siyasi ilişkilerin gelişimini sekteye uğratan bir potansiyel bulunmaktaydı. Moskova'nın temel amacı Pekin'in Orta Asya ve diğer bölgelerde artan etkinliğini dengelemektir. Buna karşın, Rusya ve Kazakistan arasında askeri bir ittifak antlaşmasının imzalanması bu süreçte mümkün olmadı. Olası bir askeri ittifakın önündeki temel engel ise iki ülkenin farklı beklentilere sahip olmasıdır. Rusya, Kazakistan'ın karşılaştığı askeri, siyasi ve ekonomik sorunların üstesinden gelmesi için kendisinin ileri sürdüğü şartları tümüyle kabul etmek zorunda olduğunu vurguluyordu. Kazakistan ise, Rusya'yı Batı ile dengelemek ve güvenliğini temin etmek amacıyla NATO ve ABD ile ilişkilerini geliştirmek için ciddi girişimlerde bulunmaktaydı.<sup>323</sup>

1995 ve 1996 yıllarında Çin, dünya kamuoyundaki yerini sağlamlaştırmak için bazı adımlar attı. Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile birlikte güvenlik artırıcı önlemler antlaşmasını imzaladı. Bu antlaşma Çin-Sovyet çatışmasını bir nebze olsun durdurdu ve Çin'in jeostratejik askeri pozisyonunu güçlendirdi.

1997 yılında Çin-Kazak ilişkilerinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. İlk olarak, Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in Şubat 1997'de Çin'e düzenlediği resmi olmayan bir gezisi, Kazakistan sınırına yakın Sincan bölgesinde etnik çatışmaların yaşandığı, Doğu Türkistan'da ciddi çarpışmaların olduğu ve Deng Xiaoping'in öldürüldüğü çok olağanüstü kritik bir döneme denk geldi. Bu olaylar Pekin yönetiminin tutumunda ciddi değişikliklere neden oldu. İkinci olarak ise, Kazakistan, Rusya, Kırgızistan, Tacikistan ve Çin arasında Sovyet-Çin sınırlarındaki askerlerin azaltılmasını öngören bir antlaşma imzalandı. Üçüncü olarak da, Çin Başbakanı Li Peng'in 1997 Eylül'ünde Alma-Ata'ya yaptığı ziyaret, Kazakistan'dan Çin'e bir petrol boru hattının yapılması projesinin ortaya çıkmasını ve Hazar petrol havzasının geliştirilmesi için 9.5 milyon dolarlık bir yatırım yapılmasını öngören bir antlaşmayı da beraberinde getirdi. Bu antlaşmalarla Çin Orta Asya bölgesinde siyasi ve ekonomik etkinliğini daha da arttırmayı amaçladı.<sup>324</sup>

---

<sup>322</sup> [http://www.silkroadstudies.org/new/docs/publications/2007/Norling\\_China\\_and\\_Russia.pdf](http://www.silkroadstudies.org/new/docs/publications/2007/Norling_China_and_Russia.pdf). Erişim: 29/10/2013.

<sup>323</sup> Hill, F., a.g.e., p. 13.

<sup>324</sup> Rustam Burnashev, a.g.e., p.183.

Kazakistan, Çin’le ilişkilerinde çeşitli siyasal ve askeri yükümlülüklerin altına girmişti. 1997 Nisan’ında yapılan bir antlaşma uyarınca, Çin, Sincan bölgesindeki bağımsızlık yanlısı Uygurlulara karşı önemli miktarda askeri gücü bölgede bulundururken; Kazakistan Çin sınırı boyunca askeri birliklerinin sayısını azaltmayı taahhüt etmişti. Buna ek olarak, Kazakistan Çin’den gelen ürünlerin ülkeye girmesini kolaylaştırmayı, her türden ayrılıkçı hareketleri kınamayı ve Sincan-Uygur bölgesindeki milliyetçilik hareketlerine destek vermemeyi de kabul etmiştir.<sup>325</sup>

Kazak-Çin ilişkilerinin geliştiği bir diğer platform ise şüphesiz, Şangay İşbirliği Beşlisi platformuydu. 1996-2002 arasında Rusya, Tacikistan ve Kırgızistan’ın da katıldığı yedi tane zirve yapılmıştır. Özbekistan’ın da Şangay Beşlisine katılımıyla 2001 yılında Şangay İşbirliği Örgütü fiilen kurulmuştur. 2002 Haziran’ındaki St. Petersburg Zirvesinde bu altı ülke Şangay İşbirliği Örgütü’nü resmen kuran antlaşmayı imzalamışlardır.<sup>326</sup> Son olarak, Kazakistan-Çin petrol alışverişi Çin’i Kazakistan’ın önemli bir petrol ithalatçısı ülke konumuna getirmiştir.

### 3.5. Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Enerji Politikaları

SSCB dağıldıktan sonra Kazakistan altın uranyum, kömür ve diğer değerli metallere sahip olmasına rağmen derin bir iktisadi krizle karşı karşıya kalmıştır. Kazakistan zengin enerji kaynaklarına sahip olması ve bu kaynakların potansiyel ihracatçısı olmasına rağmen bağımsızlık sonrası dönemde enerji sıkıntılarına maruz kalıp kendi iç pazarındaki petrol, gaz, fuel oil, elektrik ve su ihtiyaçlarını giderememiştir.

1990’ların sonundaki dünya petrol fiyatlarının düşük olmasından dolayı petrol ve gaz sektörünün geliştirilmesi yüksek bir kazanç vaat etmiyordu. Asya ekonomik krizinde ham petrol fiyatları varil başına 10 dolara düştüğünde Kazakistan’ın enerji sanayisi kendine yeterlilik seviyesine yaklaşmaktaydı. 1998 yılına gelindiğinde Rusya’nın petrol

---

<sup>325</sup> Sean R. Roberts, “A Land of Borderlands Implications of Xinjiangs Transborder Interactions”, **Xinjiang: China's Muslim Borderland**, S. Frederick Star (Ed.), M.E. Sharpe, New York, 2004, pp.216-234.

<sup>326</sup> Mushtaq A. Kaw (ed.), **Central Asia in Retrospect & Prospect**, Readworthy Publications, New Delhi, 2010, pp. 64.66.

üretimi 250-300 milyon ton seviyesine düşmüştü. O dönemde dünya üretiminin %10'unun altına tekabül etmekteydi.<sup>327</sup>

1970'lerde Kazakistan Sovyetler Birliğinin stratejik petrol rezervi olarak görülmekteydi. Bu dönemde SSCB Jeoloji Bakanlığı enerji sahalarını yeterli bir şekilde geliştirememişti. SSCB Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyet topraklarındaki enerji havzalarını geliştirip ön plana çıkarırken, Kazak Tengiz enerji sahasını arka plana itmeyi tercih etmişti. Bu tercihin ardında yatan neden Moskova Hükümetinin Kazak topraklarındaki enerji sektörünün gelişimini yavaşlatarak; siyasi olarak Kazak Halkının Moskova'ya bağımlılığını devam ettirmeyi istiyordu. 1970'lerde bile Kazak topraklarının enerji potansiyeli, SSCB tarafından bilinmekteydi. Her zaman Moskova bu sektörü önemli bir stratejik unsur olarak algılamaktaydı.<sup>328</sup>

SSCB dağılmasından sonra hidrokarbon aranması ve çıkarılması ciddi bir duraklama sürecine girdi; pek çok saha işlemez hale döndü. Kazakistan'ın açıkladığı yabancı yatırımı teşvik politikası ve de boru hatları konusunda sergilediği siyasi destek ise hemen etki yaratmadı. Yabancı enerji firmaları yapacakları yatırımlar için devlet garantisini şart koşarken, özellikle devletleştirme ve vergilendirme konusunda istikrarlı bir yaklaşımın Kazakistan'dan taahhüdünü istediler.

Kazakistan'ın bağımsızlığının ilk senelerinde kendi ulusal çıkarları ile komşularıyla iyi ilişkiler geliştirmeyi dengelemeyi amaç edinmişti. Ancak Kazakistan kalkınma programı, stratejik ortaklarının çıkarlarına aykırı düşmekteydi. Kazak hükümeti Hazar havzasındaki hidrokarbon kaynaklarını geliştirirken aynı zamanda vergi reformu gerçekleştirdi. Bu sırada en büyük enerji sahalarının imtiyaz haklarını da iddia etmekten geri çekilmedi.

Zengin doğal kaynaklara sahip olan ülkelerin uyguladığı devletleştirme politikasını Kazakistan da benimsemedi. 1990'larda Rusya gibi Kazakistan da enerji kaynaklarının bir parçasını özel sektöre devretti. Bu politikanın temel amacı enerji kaynaklarının hem devlet hem de özel sektör elinde olmasıyla Kazakistan'ın potansiyel bir jeopolitik güç olması yer alıyordu. Özellikle özelleştirme konusunda potansiyel ortaklar aranırken bölgesel

---

<sup>327</sup> Edward L. Morse, James Richard, "The Battle for Energy Dominance," Foreign Affairs, March-April 2002, <http://www.foreignaffairs.org/20020301faessay7969/edward-l-morse-jamesrichard/the-battle-for-energy-dominance.html>. Erişim: 20/02/2013.

<sup>328</sup> Cohen, Ariel, a.g.e., p.13.

dinamikler göz önünde bulundurulmaktaydı. Ortaklar aranırken küresel ve bölgesel aktörler; bunun içinde Amerikan, Rus, Avrupalı, Çinli ve Ortadoğulu enerji şirketleri yer almaktaydı.

Potansiyel jeopolitik güç olmanın yanı sıra Hazar havzasının gelişmesi Kazakistan açısından olumsuz gelişmeleri beraberinde getirebilirdi. Cumhurbaşkanı Nazarbayev 1997'deki ulusa sesleniş demecinde bunu açıkça ifade etmiştir: “Bizim doğal kaynaklarımız büyük bir zenginliktir. Ama işin tuhaf yanı dünya tecrübesi bize gösteriyor ki doğal kaynaklara sahip olan pek çok ülke bunu iyi kullanamamış ve hiçbir zaman yoksulluktan kurtulamamıştır. Doğu Asya ülkeleri doğal kaynaklar bakımından fakir olmalarına rağmen en dinamik gelişmeleri gerçekleştirmiştir. Bu örnekler gösteriyor ki kalkınma sonucunu tanımlayan en önemli faktörler insanlar, onların kararlılıkları, motivasyonu, azmi ve bilgeliğidir”.<sup>329</sup>

Kazakistan enerji konusunda dengeli bir strateji benimsemiştir; komşu ülkeleri ve bölgesel dinamikleri ön plana çıkararak uluslararası petrol şirketlerine fırsatlar tanımıştır. Kazakistan bu stratejiyi çok yönlü dış politika önceliklerine uygun olarak biçimlendirmiştir. Ayrıca bölgedeki önemli aktörlerle, özellikle Rusya ve Çin ile, ortaklıkların başlatılıp devam ettirilmesi ve petrol gelirlerinin maksimize edilmesi Kazakistan'ın sürdürülebilir ekonomik gelişmesini arttırmıştır.

Medvedev'e göre Kazakistan ekonomide devlete etkin bir rol öngörürken özel sektöre de pek çok fırsat tanımıştır. Nazarbayev Yeltsin ile karşılaştırılırsa, Rusya'daki ekonomi politikası Rus oligarkları yaratmıştır. Hâlbuki Nazarbayev daha ziyade dış yatırımcılara önem vermiş; dolayısıyla güçlü Kazak tekellerinin oluşmasına izin vermemiştir. Bunun karşılığında Kazakistan zaman içerisinde kaliteli yönetim tarzlarıyla tanışmış, yeni teknolojilerden istifade etmiş, özelleştirmeden gelir sağlamış ve işçilerin maaşlarını arttırabilmiştir. Bu süreçte Kazakistan oligarkların rekabetine maruz kalmayıp vergi ve muhasebe sistemini rayına oturtabilmiştir. Rusya bu süreçte uluslararası finans merkezlerinin desteğini sağlayarak ve kendi kaynaklarını kullanarak farklı bir ekonomik gelişme planını benimsemiştir. Yeltsin eski Sovyet sisteminin temellerini değiştirmek için çaba sarf etmiştir. Nazarbayev ise daha dengeli bir politika seçerek uygun olan Sovyet

---

<sup>329</sup> Gregory R. Copley, **Defense & Foreign Affairs Handbook**, Copley & Associates, London, 1994, p.933

yaklaşımlara izin verirken gerekli olan tüm reformları düşünceli bir şekilde uygulamıştır.<sup>330</sup>

Uluslararası basın Kazakistan'ın dışı açılma stratejisini örnek olarak gösterirken ülkeyi özellikle petrol zengini ülkelerle karşılaştırarak yabancı şirketlere gösterdiği ilgi ve yardımdan dolayı öne çıkarmıştır. Kısa bir zaman içinde Kazakistan yasama reformunda hız kazanmış ve BDT ülkeleri arasında dış yatırım açısından en cazip ülke konumuna erişmeyi başarmıştır. Ama enerji sektöründeki izlenen açılım diğer ekonomik sektörlerde uygulanmadı; örneğin finans sektörü ve medya iç kaynaklara dayandırılmaktaydı.

Hazar havzasına yakın ilgi duyan uluslararası enerji şirketler Kazak hükümeti tarafından taranarak özellikle uzun vade projeleri öngören ve ulusal çıkarlara hitab edenler seçilmiştir. Bu bağlamda öne çıkan şirketler Chevron Texaco, ExxonMobil, Agip/Eni, Royal Dutch Shell, British Group, TotalFinaElf ve Impex olmuştur.

Bu tip büyük şirketlerin kabul görmesi önemli bir konuyu öne çıkarmıştır: ihracat amaçlı yeni boru hatlarının ihracatı. Kazakistan bağımsız olmasına rağmen hidrokarbon altyapısına sahip değildir. Enerji kaynaklarının geliştirilmesi ve bu kaynakların uluslararası petrol pazarlarına ulaştırılması için halen Sovyet zamanında inşa edilen boru hatları kullanılmaktaydı. Bu da bağımsız Kazakistan'ın Rusya Federasyon'una bağımlı kalmasının en önemli örneklerinden birini teşkil ediyordu. Özellikle Avrupa pazarına erişebilmek için Sovyetlerden kalma petrol ve gaz altyapısı Rus limanlarına ve pazarlarına prim vermekteydi. Rusya da bu dönemde mevcut altyapının devamı konusunda dirayetli bir tutum sergilerken alternatif boru hatlarını içeren yeni ve farklı projelere muhalif olduğunu de belirtti. Kazakistan'ın ilk on yıllık döneminde bu gerçekler ve tavırlar özellikle petrol ulaşım sisteminin az gelişmiş halinin değişmemesi için önemli bir faktördü ve bir etkisi de Hazar havzasındaki potansiyel büyük sahaların keşfine ve gelişmesine mani olmasındı.

Yatırım yapan uluslararası şirketler enerji kaynaklarının ulaşımı konusunda farklı petrol ve gaz boru hatları konusunda ısrarcı oldular. Kazakistan da ihracat yönü olarak hem doğu hem de batıyı tercih etmiştir; zira doğuda Çin pazarı batıda da Avrupa pazarlarına enerji sevkiyatı uygun görülmekteydi. Nazarbayev özellikle Hazar havzası konusunda Batı,

---

<sup>330</sup> Roy Medvedev, Interview, Sobesednik, November 27, 2006, at <http://www.sobesednik.ru/issues/141/rubr/1100/plan/?5236> (Erişim: 20/02, 2013).

Rusya ve de Çin ile iyi ilişkiler kurmayı önemsemekteydi. Çünkü Kazak enerji sektöründe istikrarın devamını buna bağlamaktaydı. Bu düşünceye göre uygulanacak bu yaklaşım bölgesel dinamikleri kavrarken hem bölgede dengeyi tutabilecek bir sonuç vaat ederken büyük güçleri de frenleyebilecek hususu içinde barındırıyordu. Rusya ile stratejik ilişkilerini sürdürüp genişletirken Kazakistan, Ukrayna, Gürcistan ve Kırgızistan ile özellikle enerji tedariki, transit ve yatırım açısından ekonomik ilişkilerine ivme kazandırmayı aktif bir şekilde teşvik etmişti.

Kazakistan 1998 yılında kullandığı yeraltı enerji kaynakları bir yıl önceye göre yüzde 7 daha azdı. Bunun içinde, petrol 26 milyon metrik tona (bir yıl önce mukayese edildiğinde yüzde 2 artış vardı), doğal gaz 7.1 milyar metreküp (1.4 daha az) ve kömür 7.1 milyon metrik ton (yüzde 4 daha az) tekabül ediyordu. Kömür toplam yeraltı enerji kaynaklarının yüzde 53'nü, petrol yüzde 38'ini ve doğal gaz da yüzde 9'unu oluşturuyordu.<sup>331</sup>

Kazakistan zengin enerji kaynaklarına sahip olmasına karşın enerji sektörü ülkenin ihtiyaçlarını karşılamamaktaydı. BDT ülkelerinden doğalgaz ve elektrik ithal edilirken; petrol ve kömür ihraç edilmekteydi; Kazakistan enerji konusunda net ihracatçı konumuna erişmişti.

Kazakistan 14 idari birimden (oblast) oluşmaktadır. Ulusal kömür üretiminin yüzde 96'sı Temirtay (Orta Kazakistan), Karaganda ve Ekibastus bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Petrol ise daha ziyade Kazakistan'ın batısındaki Atyrau, Mangystau ve Aktyubinsk şehirlerinde çıkarılmaktadır.

Doğalgaz üretiminin yüzde 97'si Atyrau, Batı Kazakistan ve Mangystau'da tedarik edilmektedir. Ham petrol Batı Kazakistan'da çıkarılmaktadır. Uluslararası Enerji Ajansına göre en büyük gaz yataklarından bir tanesi, Karaçanak'ta 800 milyar metreküp doğalgaz ve 330 milyon metrik ton petrol ile ham petrol rezervi olduğunu bilinmektedir. Petrol üretimindeki yıllık ortalama büyüme 1990 ila 1998 yılları arasında yüzde 1.2 idi. 1998'de yıllık petrol üretim kapasitesi 33 milyon metrik tondan fazla olmasına rağmen üretilen miktar 23.8 milyon metrik tondur. Petrolün iç piyasadaki tüketimi etkileyen iki faktör söz konusuydu: İlki, talepteki düşüş; ikincisi, Batı petrol sahalarından elde edilen petrolün

---

<sup>331</sup> Carol Dahl & Karlygash Kuralbayeva, **Energy and the Environment in Kazakhstan**, Energy Policy 29, Ruothledge, London 2001, pp.429-440.

Pavlodar ve Çimkent rafinerilerine ulaşım sorunları idi. Buna ek olarak, boru hatları ile petrol ihracatının, sadece Rusya üzerinden gerçekleşmesini göz önünde bulundurduğumuz zaman kotalar ve transit geçiş ücretleri (yılda 7 milyon metrik tona kadar) bu durumu daha da kötüleştirmiştir. Son olarak, Hazar Denizi üzerinden ihracat da terminal kapasitesinden dolayı sınırlı kalmıştır.

1998 yılında gaz üretimi bir önceki yıla göre yüzde 4.4 azalmıştır. Aynı dönemde ham petrol üretimi de yüzde 10.3 oranında düşmüştür. 1998’de iç doğalgaz talebinin yüzde 57’si ulusal kaynaklardan karşılanırken; gerisi BDT ülkelerinden ithal edilmiştir: Rusya yüzde 18 ve Özbekistan yüzde 25.<sup>332</sup>

Tablo: Kazakistan Petrol Üretimi (bin ton)

	1990	1995	1996	1997	1998
<i>Oil (includings gas condensate)</i>	25,820	20,641	22,960	25,778	25,945
Aktyubinsk	2611	2638	2644	2658	2641
Atyrau	2507	5205	7743	9737	11,135
West Kazakhstan	4058	2470	1862	2321	2083
Kzyl-Orda	492	1945	2498	2566	3008
Mangystau	16,152	8383	8213	8496	7078
<i>Oil</i>	21,676	18,123	21,050	23,409	23,819
Aktyubinak	2611	2638	2644	2658	2641
Atyrau	2507	5205	7743	9737	11,135
Kzyl-Orda	492	1945	2498	2566	3008
Mangystau	16,066	8335	8165	8447	7035

\* Kaynak: Kazakistan İstatistik Ajansı. (Bölgelere ve Yıllara göre Petrol Üretimi, 1999).

1990’dan itibaren kömür ve linyit üretiminde ciddi bir düşüş söz konusudur. 1998’deki üretim 1990 ile karşılaştırıldığında yarısı civarındadır.<sup>333</sup> Bunun da başlıca nedenleri zayıf ekonomik gelişme ve tüketicilerin faturalarını ödememesidir. 1998 ile 1999 yılları arası üretim yüzde 16.4 daha da düşmüştür. (11.5 milyon metrik ton).<sup>334</sup>

1998’de Kazakistan toplam kapasitesi 18,375 MW olan 746 elektrik santrala sahipti.<sup>335</sup> Enerjinin büyük bir bölümü termik santraller tarafından karşılanmaktadır. En büyük termik santral da Pavlodar-Ekibastus sanayi bölgesindedir; ülkenin toplam elektrik üretiminin yüzde 60’ı buradan karşılanmaktadır.<sup>336</sup> En büyük hidroelektrik santraller ise

<sup>332</sup> Carol Dahl & Karlygash Kuralbayeva, a.g.e., p.434.

<sup>333</sup> **Statistical Abstract of the United States**, Henry Ford Estate Collection, Washington D.C., 2002. pp.559-560.

<sup>334</sup> Statistical Abstract of the United States, pp.560.

<sup>335</sup> **Experience of International Organizations in Promoting Energy Efficiency: Kazakhstan**, Issue 24 Economic Commission for Europe, United Nations Publications, Geneva, Switzerland, 2005. pp:25-34

<sup>336</sup> Experience of International Organizations in Promoting Energy Efficiency: Kazakhstan, a.g.e., p.33.

İrtiş Nehri üzerindedir. 1998’de Kazakistan 49.1 TWh kadarlık elektrik üretti. Bunun yüzde 59.3’ü sanayi ve inşaat sektörü tarım yüzde 2.1, ulaşım yüzde 6.2, tarafından tüketildi. Net ithalat ulusal tüketimin yüzde 7.2’sini karşıladı.<sup>337</sup>

Kazakistan’ın çok büyük uranyum rezervleri mevcuttur. BDT ülkeleri içindeki toplam uranyum üretiminin yüzde 40’ına sahiptir.<sup>338</sup> Uranyum rezervinin yaklaşık yüzde 80’i güney Kazakistan’da, yüzde 14’ü kuzey Kazakistan’da geriye kalan yüzde 6’sı da Orta ve Batı Kazakistan bölgelerinde bulunmaktadır.<sup>339</sup> Kazakistan’daki ekonomik faaliyet enerji üretimine büyük oranda bağımlıdır. Bunun en olumsuz sonucu ise hava, su ve toprak kirlenmesi neticesinde çevresel zararlarıdır.



Enerji kaynakları noktaları (Uranyum, Petrol, Doğalgaz, Kömür)  
<http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/kz.html>

### 3.6. Kazakistan ve Hazar Politikası

Hazar Denizi Asya ve Avrupa arasında okyanuslara ve denizlere bağlantısı olmayan boyu 1,200 km, eni ortalama 550 km, yüzölçümü 400,00 km<sup>2</sup> ve açık denizlerden 28 metre daha alçak bir konumda olan en büyük denizdir.<sup>340</sup> Hazar Denizi suni kanallarla Volga ve Don nehirleri üzerinden Karadeniz’e bağlanmıştır. En önemlisi zengin petrol ve doğalgaz

<sup>337</sup> Republic of Kazakhstan, **Selected Issues and Statistical Appendix, IMF Country Report**, International Monetary Fund No:03-211, Washington D.C., 2002. pp.98-99.

<sup>338</sup> Broder Merkel and Andrea Hasche-Berger, **Uranium, Mining and Hydrogeology**, Springer Science & Business Media, Freiburg, Germany, 2008. pp.62.

<sup>339</sup> Broder Merkel and Andrea Hasche-Berger, a.g.e., pp.59.

<sup>340</sup> Igor S. Zonn, Aleksey N Kosarev, Michael Glantz, Andrey G. Kostianoy, **The Caspian Sea Encyclopedia**, Springer Science & Business Media, Heidelberg, Germany, 2010. pp.111



kaynaklarına sahip olmasıdır. Çevresindeki rezervlerle birlikte hesaplandığında Hazar'da 163 milyar varil petrol bulunmaktadır.<sup>341</sup>

SSCB'nin dağılması ile birlikte Hazar Denizinin Sovyet dönemindeki siyasi açıdan kapalı deniz özelliği son bulmuş eski cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını kazanmaları ile bölgesel uluslararası önem kazanmıştır. Bu durum Hazar'ı uluslararası dinamikler açısından da kilit bir noktaya taşımıştır. Hazar Denizi sadece İran ve SSCB arasındaki bir su havzası değil bölge dışındaki uluslararası aktörlerin de buraya dönük politikalar belirlediği bir hukuki, ekonomik, siyasi, jeopolitik ve jeo-stratejik soruna dönüşmüştür.

SSCB'nin çökmesinden sonra Rusya ve İran dışında bağımsızlığını kazanan 3 yeni kıyıdaş devlet ortaya çıkmıştır: Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan. İran ve Rusya Hazar dışında açık denizlere de kıyısı olan devletler iken Hazar'a kıyıdaş olan yeni devletlerin herhangi bir diğer denize çıkışı bulunmamaktadır. Ayrıca Hazar'a kıyıdaş devletler gerek siyasi, ekonomik ve jeopolitik konuları sonucu farklı uluslararası güçlerle ittifakları/ilişkileri gerekse üye oldukları uluslararası örgütler bakımından Hazar konusunda birbirlerinden farklı ve zaman zaman çatışan politikalara sahiptirler. Kıyıdaş devletler arasında Hazar'a ilişkin en önemli problem deniz alanlarının paylaşımı ve hukuki statüsü sorunudur. Bunlara ek olarak Hazar'ın çevresel sorunları yeraltı ve üstü kaynaklarının paylaşımı deniz ulaşımı bu devletler arasında önemli görüş farklılıklarına sebep olmaktadır.

Kazakistan'a göre Hazar kıyıdaş devletler arasında siyasi, ekonomik ve güvenlik açısından önemli olanaklar sunmaktadır. Bu bağlamda Kazakistan Hazar Denizinin işbirliği, istikrar ve barış için kullanılan bir saha olup Hazar'ın silahlardan arındırılmasını savunmaktadır. Ayrıca, Hazar Denizinin kapalı bir deniz olması özelliğinden hareket eden Kazakistan çevre sorunlarını önemli görmekte deniz havzasında yaşayan canlıların ve doğal yaşamın sürdürülmesini desteklemektedir. Hazar'ın hukuki statüsüne ilişkin Kazakistan'ın temel politikası bunun uluslararası hukuka uygun olarak ve ülkeler arasında gerçekleşecek diplomatik münasebetlerle sağlam bir temele oturtulmasıdır.

Hazar'ın hukuki statüsüne ilişkin ilk düzenleme 16 Şubat 1921 yılında İran ve SSCB arasında imzalanan ikili anlaşmadır. Bu anlaşmanın 11.ci maddesi her iki ülkenin

---

<sup>341</sup> Amikam Nachmani, **Turkey: Facing a New Millennium, coping with Intertwined conflicts, Europe in change**, Manchester University Press, Manchester, UK, 2003. p.133.

gemilerine eşit seyrüsefer hakkı tanımıştır. 12.ci madde ise her iki ülkenin vatandaşları buldukları limanlarda eşit muameleye tabi olacaklardı.<sup>342</sup> Dolayısıyla 1921 anlaşması Hazar'da SSCB ile İran arasında eşit bir statü kurmuştur. Buna ek olarak İran ve SSCB arasında 27 Ağustos 1935 ve 25 Mart 1940 tarihli ticaret ve gemicilik hakkındaki anlaşmalar Hazar Denizi üzerinde Ticaret ve Gemicilik anlaşması ve Ek Protokolü de Hazar'ın hukuki statüsüne ilişkin önemli düzenlemeler yapmaktadır.<sup>343</sup> Bu iki anlaşmaya bakıldığında her iki ülke arasında Hazar Denizi üzerinde bir sınır çizilmediği görülmektedir. 1940 anlaşması ile Hazar Denizi 'Sovyet-İran Denizi' olarak adlandırılmaktadır.<sup>344</sup>

Diğer yandan deniz hukuku alanında önemli gelişmeler yaşanmasına ve 1982 yılında Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesinin imzalanmasına karşın Hazar'ın kapalı bir deniz olması ve herhangi bir açık denizle doğal bağlantısının bulunmaması nedeni ile bu sözleşmenin Hazar'ın hukuki statüsünün belirlenmesinde uygun bir uluslararası hukuk kaynağı olmadığı görüşü savunulmaktadır. Bu görüş İran ve Rusya tarafından 30 Ekim 1995 yılında Tahran'da imzalanan ortak irade beyanı ile ortaya konmuştur.<sup>345</sup>

24 Aralık 1991 yılında Alma-ata kentinde bir araya gelen yeni bağımsızlığını kazanmış devletler Alma-ata bildirgesi ile SSCB döneminde imzalanan anlaşmalara bağlı kalacaklarını bildirmiştir.

Kazakistan'ın Hazar Denizi'nin hukuki statüsüne ilişkin yaptığı ikili anlaşmalara bakıldığında SSCB sonrası Azerbaycan ile Hazar Denizi alanlarının paylaşımına ilişkin ilk ikili anlaşma 1996 yılında imzalanmıştır.<sup>346</sup> İki ülke de yaptıkları düzenlemenin uluslararası hukukun ilkeleri ile tamamen uyumlu olduğunu ve çok taraflı mutabakata varılıncaya kadar bunun geçerli olacağını bildirmiştir. 1997 yılında ise Hazar'ı iki ülke arasındaki sınırı denizin ortasından geçen bir hata dayanarak belirleyen bir anlaşma

---

<sup>342</sup> Moshe Gammer, **The Caspian Region**, Volume 1, Routledge, London, UK, 2004, p.27.

<sup>343</sup> Sally Cummings, **Oil, Transition and Security in Central Asia**, Routledge, London, UK, 2004, p.235.

<sup>344</sup> Rocco Michael Paone, **Evolving New World Order/disorder: China-Russia-United States-NATO**, University Press of America, Lanham, Maryland, USA, 2001, p.248.

<sup>345</sup> Shirin Akiner, **The Caspian: Politics, Energy and Security**, Routledge, London, UK, 2004, p.36

<sup>346</sup> Jonathan I. Charney, David A. Colson, Lewis M. Alexander, Robert W. Smith, (Ed.). **International Maritime Boundaries**, Volume 5, American Society of International Law, Martinus Nijhoff Publishers, The Hague, Netherlands, 2005, p. 3543.

Kazakistan ve Türkmenistan arasında imzalanmıştır.<sup>347</sup> Son olarak da 1998’de Rusya ile Kazakistan kendi deniz alanlarını Hazar Denizi’nin kıyıortay hattı baz alınarak düzenlemişlerdir.<sup>348</sup>

Hazar Denizinde Kazakistan’ın kıyısı olmasına rağmen, uluslararası ticaret için transit ülke olması nedeniyle Rusya’ya bağımlıydı. Bu açıdan, Kazakistan hem ithalat hem ihracat için Rusya’ya muhtaç kalmıştır. Bağımsızlığın ilk yıllarında Rusya Kazakistan’ın hem en büyük ithalatçısı hem de en büyük ihracatçısı olmuştur. Ekonomik boyutun ötesinde Kazakistan’ın Rusya ile olan uzun kara sınırının savunmasının zorluğu Kazakistan’ın bağımsız bir askeri güç olma olasılığını kaldırmıştır.<sup>349</sup> Bunun ötesinde 19.yy’ın sonlarından sonra başlayan ve Birinci Dünya Savaşı’nın başlangıcına kadar ki süreçte bir milyondan fazla etnik Rus Kazak topraklarına yerleşmiştir. Bolşevik ihtilalinden sonra 1950’lere kadar uzanan zaman diliminde ise bu Rus etnik nüfusun göçü devam etmiştir.1999’a gelindiğinde toplam 16 milyon Kazakistan nüfusunun yaklaşık 5 milyonu etnik Rus kökene bağlıydı.

Kuzey Kazakistan bölgelerine baktığımız zaman yüksek miktardaki etnik Rus nüfusun fazlalığından dolayı bölge adeta Rus Federasyonu’nun bir parçası olarak algılanmıştır. Her ne kadar Kazakistan özerk veya bağımsız ekonomik ve siyasal sistem geçmeye çabalasa da Rusya’nın etkin rolünü kabullenmek mecburiyetinde kalmıştır.

Hazar karasularındaki petrol ve gaz sahalarının ekonomiye katkıda bulunabilmesi için ulaşım problemlerinin çözülmesi şarttı. Boru hatlarının az olması, alternatiflerinin bulunmaması Kazakistan için büyük bir sorun teşkil etmiştir. Rusya da bu bağlamda petrol geçişinde kendisinin tekel olarak devam etmesini kuvvetle savunmuştur. Bu yıllarda çok büyük enerji sahalarının keşfedilmesi Kazakistan için büyük bir müzakere kozu olmuştur. Kazakistan’ın bu ekonomik faaliyetten faydası petrol üreticisi olarak kazanç sağlayacak olmasıydı. Diğer yandan Rusya, bu bağlamda, nakliye ücretinden gelir elde edecekti. Bu durum Kazakistan ve Rusya için “kazan-kazan” durumunun göstergesiydi.

---

<sup>347</sup>Ilias Bantekas, John Paterson, Maidan Suleimanov, (Ed.), **Oil and Gas Law in Kazakhstan: National and International Perspectives**, Volume 20 of International energy and resources law and policy series, Kluwer Law International, The Hague, Netherlands,2004, p.65.

<sup>348</sup> Vladimir Gel'man, Otar Marganiya, **Resource Curse and Post-Soviet Eurasia: Oil, Gas, and Modernization**, Lexington Books, Plymouth, UK, 2010, p.157.

<sup>349</sup> Olcott, Martha Brill, "Oil and Politics in Kazakhstan." **Caspian Crossroads** 1, No.1, 1995.

Enerji potansiyelinin üretime dönüştürülmesi için uzun bir süre geçmesi gerekmiştir. Örneğin 1993'te Kazak-Chevron Tengizchevroil (TCO) ortaklığı kurulduğunda Tengiz sahasındaki 90 kuyudan sadece 15'i çalışmaktaydı.<sup>350</sup> Toplam üretim günde 25.000 varildi; bu rakam 2000 yılıyla karşılaştırdığımızda toplam üretimin 10 da birinden daha az olduğunu göstermektedir.<sup>351</sup> Petrol, Atrau-Samara hattı üzerinden deniz yoluyla ulaştırmasına rağmen toplam miktar Transneft'in belirlediği maksimum nakliyat hacminden daha fazla yapılamamaktaydı. Tengiz sahasının gelişmesi için uluslararası enerji şirketlerinden sermaye gereksinimine ihtiyaç duyulmuştur. Uluslararası sermaye boru hattı inşası ve teknolojik altyapı yatırımları için önemli bir unsurdur. Tengiz petrol sahasının önemi sadece büyüklüğünden kaynaklanmamaktaydı. Petrol çok derin yüksek basınçlı kuyulardan çıkarılmaktaydı. Yanı sıra yüksek miktarda içinde çok zehirli hidrojen sülfid ve yüksek oranda gaz olan toksik materyaller de mevcuttu.<sup>352</sup>

Sadece 1994-5 senesinde Chevron, Tengiz sahasını geliştirmek için 466 milyon\$ harcamıştır.<sup>353</sup> Bu harcamanın bir kısmı da uluslararası iş güvenliği standartlarını yakalamak için kullanılmıştır. Bu yatırımların doğal sonucu petrol üretimini arttırmak olmuştur. Ancak ulaşılan toplam üretim Rusya'nın boru hatlarından geçmesine izin verdiği maksimum nakliyat hacminden daha fazla bir miktara erişmiştir. Bu gelişme Chevron'u petrol ihracatı için üç alternatifte yönlendirmiştir: takas, deniz yolu ve demiryolu taşımacılığı.

1998 yılında bölgenin toplam demiryolu vagonlarının %30 ile 40'ı petrol taşımaya ayrılmıştır. Bu bağlamda en önemli gelişmelerden bir tanesi Kasım 2001'de Tengiz-Novorosissyk hattının resmen açılması olmuştur. Hazar boru hattı

---

<sup>350</sup> Anne E. Peck, **Economic Development in Kazakhstan: The Role of Large Enterprises and Foreign Investment**, Routledge, London, UK, 2004, p.54.

<sup>351</sup> Wojciech Ostrowski, **Politics and Oil in Kazakhstan**, Routledge, London, UK, 2010, p.165.

<sup>352</sup> Pala, Christopher, "The Crude Business of Extracting Oil." **Alexander's Gas & Oil Connections** 6, No. 22 2001.

<sup>353</sup> Chevron Corporation 1995 Annual Report,

[https://www.google.com/search?newwindow=1&rls={moz%3AdistributionID}%3A{moz%3Alocale}%3A{moz%3Aofficial}&q=1995+chevron+invests+tengiz+field&oq=1995+chevron+invests+tengiz+field&gs\\_l=serp.3...47861.52671.0.53569.22.18.0.0.0.3.432.2896.2-6j3j1.10.0...0...1c.1.48.serp..22.0.0.QB-xnDLOGrs](https://www.google.com/search?newwindow=1&rls={moz%3AdistributionID}%3A{moz%3Alocale}%3A{moz%3Aofficial}&q=1995+chevron+invests+tengiz+field&oq=1995+chevron+invests+tengiz+field&gs_l=serp.3...47861.52671.0.53569.22.18.0.0.0.3.432.2896.2-6j3j1.10.0...0...1c.1.48.serp..22.0.0.QB-xnDLOGrs)

Erisim 23 Mayıs 2014

konsorsiyumunun bu projesinin bitmesiyle Transneft, Tengiz sahasının Atrayu-Samara hattı üzerindeki kotasını arttırmış ve taşıma maliyeti ücretini düşürmüştür.<sup>354</sup>

Kazakistan'ın ekonomik gelişmesinde petrol en önemli etken olmuştur. Ülkenin petrol ve gaz sanayisinde itici güç yabancı dış yatırım olmuştur. Bağımsızlığın ilk 10 yılında Kazakistan'a yaklaşık 13 milyar dolar yabancı yatırım yapılmıştır. Bunun üretim üzerindeki etkisi petrol sanayisine bakılarak görülebilir. 1992'de petrol üretimi günde 530 bin varildi. Bu rakam 1995-1996'da 400 bine kadar düştü. Ama 2000 yılındaki petrol üretimi 600 bin varile ve 2001'de günlük petrol üretimi 811 bin varil seviyesine erişmiştir.<sup>355</sup> Bu tarihten sonrada gerek yabancı dış yatırım gerekse petrol üretimi artmıştır. Bu gelişmelerin Kazakistan'a en olumlu katkısı Kazak hükümetinin 1997 yılında sadece TCO'dan 200 milyon dolar alınarak vergi, istihdam vergisi, telif hakları, kar payı ve ücretler olarak ödenmiştir. TCO'nun inşaat, ulaşım, yemek ve hizmet sektörüne yaptığı yatırımlar, 1993-1998 yılları arasında 1 milyar dolar'ı aşmıştır. Rusya'da Ağustos 1998'de patlak veren finansal kriz, Kazakistan ekonomisindeki bu olumlu gelişmeleri sekteye uğratmıştır. Ekonomik iyileşme dünya petrol fiyatlarının 1999-2000 yılındaki artışıyla ancak mümkün olabilmıştır.

Kazak petrol üretiminin Rus ekonomisine de olumlu etkileri olmuştur. Örneğin 1993-1998 yılları arasında TCO Rus mal ve hizmetlerine 260 milyon \$'dan fazla bir harcama gerçekleştirmiştir. Derr'e göre TCO'nun Rusya'da sarf ettiği her dolar Rus ekonomisine 2 mislinden daha fazla GSYİH olarak geri dönmüştür O yıllardaki tahminlere göre gelecek 40 yıl içerisinde TCO'nun Rus GSYİH'sine toplam olarak 28 milyar\$ katkısı olacağı ve bunun 10 Milyar dolarının da federal, bölgesel ve mahalli idarelere gelir olarak gideceği öngörülmüştür.<sup>356</sup>

Tengiz'deki büyük enerji sahasının haricinde farklı iki büyük enerji sahasından aynı sonuçlar beklenmekteydi. Bu iki saha Karaçanak ve Kaşagan sahalarıydı. İngiliz BP ve İtalyan Agip'in başını çektiği Karaçanak Birleşik Organizasyonu isimli konsorsiyum, Karaçanak'ın gelişmesi için kurulmuştu. Bu sahada doğalgaz üretimi beklenilmekteydi.<sup>357</sup>

---

<sup>354</sup> [http://www.searchanddiscovery.com/pdfz/abstracts/pdf/2004/istanbul2000/extended/ndx\\_voronin.pdf.html](http://www.searchanddiscovery.com/pdfz/abstracts/pdf/2004/istanbul2000/extended/ndx_voronin.pdf.html). Erişim 10/10/2013.

<sup>355</sup> EIA. "Country Analysis Briefs: Kazakhstan."Energy Information Administration, Washington, DC 2002.

<sup>356</sup> [http://www.chevron.com/chevron/speeches/article/10201998\\_commitmentinthecaspianachevronperspectiveneonenergyandeconomicdevelopment.news](http://www.chevron.com/chevron/speeches/article/10201998_commitmentinthecaspianachevronperspectiveneonenergyandeconomicdevelopment.news). Erişim: 10/10/2013.

<sup>357</sup> EIA, a.g.e.

Kazakistan'ın kuzey Hazar Denizindeki 80 km uzunluğunda ve 23 km genişlediğindeki Kaşagan sahasının 7 ila 9 milyar varillik petrol rezervi bulunduğu öngörülmekteydi ki böyle bir keşif Alaska'daki Prudhoe Körfezinin büyüklüğüne denk geliyordu.

Tahmin edilen rezervler 38 milyar varil civarındaydı. Bu yüksek kaliteli ham petrolün içinde bulunan yüksek seviyedeki sülfür ve hidrojen oksitinin kimyasal olarak ayrılması bu ham petrolün maliyetini yükseltmekteydi. Pala'ya göre Kaşagan'ın gelişim maliyeti 20 milyar dolar civarında olarak tespit edilmişti.<sup>358</sup> Agip'in parçası olduğu İtalyan ENİ holdingi Kaşagan sahasının işletme haklarını satın almıştır. Projeyi yürütecek şirket de Agip Kazakhstan Kuzey Hazar İşletme Şirketi(AGİPkCO)) olarak kurulmuştur.<sup>359</sup>

Kazak petrolü Rusya üzerinden sağlanırken, ABD de Rusya'nın bütün ihracat yollarını kontrol etmesinden rahatsızlık duymuş ve önleme çabalarına girişmiştir. BTC boru hattıyla günde 1 milyon varil petrol taşınması öngörülmekteydi. Bu boru hattının ekonomik olarak geçerli olması için Kazak petrolüne ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu bağlamda Kaşagan sahasında petrol bulunması da potansiyel bir ek kaynak olarak görülmekteydi. Bu durumu en iyi açıklayacak örnek, ABD Başkanı Bill Clinton'ın Hazar petrol başmüzakerecisi John Wolf tarafından verilmiştir. Kendisi Kaşagan saha keşfini "Bakü-Ceyhan boru hattı için muazzam önemli bir destek "olarak değerlendirmiştir.<sup>360</sup>

Financial Times gazetesi ABD'nin Hazar denizindeki politikasını bir başarı olarak nitelemiştir. Kazakistan'ın imzaladığı anlaşmayla petrol sevkiyatının Hazar üzerinden Bakü Ceyhan boru hattına ulaştırılabilecek olmasını bir 'Amerikan zaferi' olarak duyurmuştur.<sup>361</sup> Ollcott'a göre Nazarbayev çoğu kez İran veya Türkiye üzerinden –hiçbir Rus toprağına temas etmeden-yeni petrol nakil hatlarının cazibesinden bahsetmiştir. Ollcott bu yaklaşımın daha ziyade Ruslardan müzakere süreçlerinde ödün koparmak için bir taktik olduğunu, Kazak enerji nakliyatında tamamen Rusya'yı dışlamak niyetinin bulunmadığını vurgulamıştır.<sup>362</sup>

---

<sup>358</sup> Pala, Christopher. "BP Amoco Will Sell Stake in Caspian Sea Oil Field." **The New York Times**, February 3, 2001.

<sup>359</sup> EIA, a.g.e.

<sup>360</sup> David B. Ottaway, "Vast Caspian Oil Field Found." **The Washington Post**, 16 Mayıs 2000.

<sup>361</sup> "US Victory in Caspian", **Financial Times**, 26 Mart 2001

<sup>362</sup> Ollcott, Martha Brill. "The Caspian's False Promise." **Foreign Policy**, No. 111, 1998, pp.95-98.

Kazakistan'ın Amerikan ve Batı sermayesine ihtiyaç duyduğu aşikârdır. Bu sermaye ve yeni teknolojiler sadece sahaların gelişmesi için kullanılmamıştır. Petrol işleme sanayisinin inşası, depolaması ve ulaştırma sektörü için de gerekiydi. Yine de Kazakistan enerji tedariki için Rusya'yı güvenilir ortak olarak görmüştür. Bu tercih konusunda Enerji ve Doğal Kaynaklar Bakan Yardımcısı Uzakbay Karamanov “eldeki bir kuş daldaki iki kuştan iyidir.” diye yorumlamıştır.<sup>363</sup>

---

<sup>363</sup> Yermukanov, Marat. "Political Twists of Kazakh Oil Boom" **In Central Asia-Caucasus Analyst**. Caucasus Institute, Johns Hopkins University, Baltimore, 2001, p.23.

## SONUÇ

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki 10 yıllık bağımsızlık süresince, bölgesel dinamikler ekseninde Kazakistan'ın güvenliğine ilişkin nihai algıların şekillendiği görölmektedir. Sovyet sonrası yeni devletler için ortaya çıkan en önemli gereklilik egemenliğin korunması ve bununla ilgili ortaya çıkan sorunlarla mücadele edebilmektir. Kazakistan da iç ve dış politikalarını oluştururken güvenlik konusundaki bu algılarına göre hareket etmiştir. 90'lı yıllar boyunca Kazakistan iç ve dış politikalarının dayandığı bir takım ilkeler bulunmaktaydı.

Bu ilkeler şöyle belirtilebilir:

*İç politikada*, etnik ve sosyal istikrarın korunması, ekonomik reformların gerçekleştirilmesi, devlet gücünün ve başkanlık rejiminin üstüne oturacağı demokratik bir siyasal sistemin oluşturulması gibi ilkeler;

*Dış politikada ise*, Orta Asya ve Avrasya düşüncesi çerçevesinde bütünleşmelerin sağlanması bununla birlikte Asya güvenliğinin total olarak güçlendirilmesi, uluslararası örgütler çerçevesinde ortak savunma ve küresel güçler dengesinin sağlanması gibi ilkeler sayılabilir.

Kazakistan Cumhuriyeti tüm nükleer güçlerden (Fransa hariç) güvenlik teminatları almıştı ve Taşkent Antlaşması (1992) temelinde eski Sovyet coğrafyası bir askeri-stratejik bir blok haline gelme istikametine sokmuştu. (Aynı zamanda Asya ile Avrupa ülkeleri



arasındaki ilişkileri aktif bir şekilde geliştirmeyi hedeflemişti.) Ancak Rusya Federasyonu ile özel ilişkilerini muhafaza etmiştir. Nitekim Rusya Federasyonu da 1995 Ekim'in Kazakistan'ı hayati menfaatler alanına resmi olarak dahil etmiştir. Bu yeni Rus doktrini bölgeye askeri-stratejik zorunluluklar ekseninden bakmak durumunda kalmıştır.

Kazak uzmanlara göre Rusya'nın güvenlik doktrini üç temel hedefe kilitlenmiştir. Bu hedefler: Orta Asya'daki periferisindeki Batı etkisini zayıflatmak, Orta Asya ve Müslüman Dünya arasındaki ilişkileri kontrol etmek, İslam temeline ve Türk milliyetçiliğine karşı işbirliği temelinde Çin ile bir blok oluşturmaktır. Bu politika Soğuk Savaş sonrasında bölgedeki Rus etkisinin tekrar yenilenmesine yeterli değilse de bölgede yeni bir güç dengesi oluşturmak isteyen büyük güçlerin menfaatlerini zedelemeyi başarmıştır.

Hâlbuki ABD'nin Kazakistan'daki amacı ülkede; demokrasi sürecinin işleyişinin güçlendirilmesini ve bununla birlikte serbest piyasa ekonomisine geçişin sağlanması için Kazakistan'a özel şartlar dâhilinde destek vermek amacındaydı. ABD yönetimi Kazakistan'la askeri sanayi işbirliğinin yanı sıra, kredi ve yatırım politikaları, Nunn-Lugar Programı, Safir Projesi ve sonuçlarına ilişkin karşılıklı ilişkilerini geliştirmiştir.

1996 Şangay Zirvesinden önce Kazakistan her türlü bölgesel stratejik-askeri birliğin, bölgedeki çıkarlarını kaybedecekleri endişesiyle, Rusya Federasyonu ve Çin'i bir araya getirici bir etki yaratacağından çekiniyorlardı. Şangay süreci ise bunu tersine çevirmekte işlevsel olmuştur. Kazakistan ise bu sürecin en büyük destekçilerinden biri olmaya çalışmıştır. Bu noktada Kazakistan Cumhuriyeti Etkileşim Konferansı'nı ve Asya'da Güven Arttırıcı Önemler Konferansı'nı (CICA) kurma girişimini gerçekleştirmiştir. Günümüzde hâlâ, Asya'nın çoğu ülkesi Kazakistan'ın bu çok yönlü dış politikasını desteklemektedir. Kazakistan, 'düzenleyici ülke' olarak, büyük güçler arasındaki dengeyi sağlamak ve CICA sürecini başarılı bir şekilde geliştirmek için tüm katılımcıların amaçlarını ve politik hedeflerini desteklemiştir.

Kazakistan dış politikası ve güvenliği ile ilgili diğer bir önemli konu ise Hazar Denizi petrol kaynakları üzerindeki rekabet süreci olmuştur. Bu sorun Kazakistan'ın ekonomik güvenliği alanındaki en önemli meselelerinden birini teşkil etmiştir. Konuyla ilgili tartışmalar genel olarak iki husus üzerine odaklanmıştır:

- 1) İnşa edilecek olan boru hatlarının istikametleri meselesi,

2) Hazar havzası devletlerinin deniz sahalarının ulusal sektörlerinin nasıl belirleneceği meselesi.

Bu konu hakkında çıkan tartışmalar çerçevesinde, çeşitli farklı görüşler, bakış açıları ve alternatifler ortaya konulmuştur. Sonuçta ABD 800 milyon \$ karşılığında Hazar'da 40 yıllığına petrol rezervlerinin işletme hakkını elde etmiştir. Bu antlaşma o dönemki Kazak dış politikasının ABD'nin, Rusya Federasyonu ile ilişkileri geliştirmek yerine BDT'nin güney bölgelerine (Kafkaslar ve Orta Asya'ya) yöneldiğine dair bir algı üzerine kurulduğunu göstermiştir.

Diğer bir nokta da, -ABD'nin o dönemde BDT'ye üye devletleri "masum" ve "masum olmayanlar" olarak yani 'ABD'ye sadakatini gösterenler' ve 'Rusya Federasyonu' na yönelmiş olanlar' olarak ayırması ya da başka bir deyişle-, ikinci gruptakiler güvenlik sebeplerinden dolayı Rusya Federasyonu ile yakın ilişkilerini sürdürmek zorundaydılar. Tabii ki, Rusya ile olan uzun sınırları ve sahip olduğu Rus nüfusuyla Kazakistan da bu ikinci kategoriye dahil edilmişti. Ancak uygulamakta olduğu çok yönlü dış politika sayesinde Kazakistan yine de ABD ile ticari ve ekonomik antlaşmalar yapabilmiş ve ilişkilerini geliştirerek bir denge sağlamayı nispeten başarmıştır.

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Kazakistan'a yönelik politikalarında, ABD ve Avrupa ortak stratejik amaçlar takip etmişler, fakat farklı stratejiler uygulamış ve farklı rollere bürünmüşlerdir. Batı için en yaygın amaç, diğer Sovyet sonrası devletler gibi, olası stratejik tehlikeleri azaltmak, onları Rusya'dan ayırmak, pazar ilişkilerini canlandırmak ve Batı-stili demokrasinin temellerini atmak için Kazakistan'ı "Sovyetlerden miras kalan özelliklerinden arındırmak"tı. (ABD bölgedeki jeopolitik dostlukların oluşturulmasında ve ana petrol ulaşım güzergahları üzerinde etkinlik göstermiştir. Ancak AB Kazakistan'ın politikaları ve bölgenin diğer ülkeleri konusunda herhangi gerçek bir etkiye sahip olmakta zorlanmıştı.) 'Amerikan doları' hâlâ rezerv para olarak işlev görürken, 'Euro' Bağımsız Devletler Topluluğunda ki finansal pazarlarda oldukça düşük seviyede kullanılmıştır.

1991-1995 yılları arasında ABD'nin Orta Asya'ya bilhassa da Kazakistan'a yönelik politikası bölgesel güvenliğe karşı olası tehditlerin önünde etkili, hızlı ve başarılı tepkiler verilmesinin tipik bir örneği olmuştur. Kazakistan da ABD'yi güvenilir güçlü bir müttefik ve genel olarak güvenliğinin önemli bir destekçisi olarak görmektedir. Bu noktada ABD yönetimi tarafından izlenen Orta Asya ve Kazakistan politikasının amaçlarının değişken

olduğu görülmüştür. 1990'ların ilk yıllarında, ABD nükleer silahsızlandırma yönünde odaklanmıştır; fakat 1990'ların ikinci yarısında üzerinde durduğu temel nokta boru hatları güzergâhı sorununa dönüşmüştür. ABD ve Orta Asya devletleri, İslamcı radikal temelleri olan yeni ve en tehlikeli ortak düşmana karşı uzun vadeli olarak ortak bir cephe oluşturma ihtiyacı gütmekteydi. Kazakistan açısından güvenlik ve ekonomik refah arasında doğrudan bir bağlantı bulunmaktadır. ABD de bu paralel bağlantıyı kabul etmiştir. Buna göre güvenli bir Orta Asya, güvende bir Kazakistan'a bağlı olacaktır. Güvende bir Kazakistan ise ancak ekonomik ve sosyal sorunlarını çözmüş, ekonomik krizlerini atlattı, finansal kaynakları üzerinde etkili kontrol sağlamış, yolsuzluk ve rüşvet gibi bozukluklarını aşmış, iç bölgesel adaletsizlik ve eşitsizlikleri düzene koyabilmiş bir ülkesel sistemin tesis edilebilmesiyle mümkün olabilirdi.

Kazakistan'ın bu dönemki güvenlik stratejilerinin en temel nokta ise "etkili güvenlik kavramı" ile ifade edilebilir. Bu kavramın içinin doldurulabilmesi için, öncelikle ekonomik ve politik güvenliğin sağlanmasının ön koşullarının 10 senelik geçiş süreci içerisinde gerçekleştirilmesine çalışılmıştır. Yapılan türlü reformlarla ise sosyal ve etnik süreçler daha dengeli ve dingin hale getirilmiştir.

1991-2001 yılları arasındaki 10 yıllık zaman dilimine kuşkusuz Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Abişuli Nazarbayev damgasını vurmuştur. Bu süreç içinde Nazarbayev'in ana hedefi 'devlet inşa projesini' geri dönmeyecek bir noktaya getirebilmektir. Bu hedefe erişebilmek için ekonomik transformasyona ihtiyaç duyulmuştur. Katı merkezi planlı ekonomik sistem terkedilmiştir. Yerine aşamalı olarak serbest piyasa ekonomisine geçiş sağlanmıştır. Bu süre zarfında uluslararası enerji şirketleri de Kazakistan'ın bilhassa yeraltı kaynaklarına büyük ilgi göstermişlerdir; hatta o dönemdeki şartlar altında dünyanın en büyük enerji yatırımlarını bu ülkede gerçekleştirmişlerdir. Kazak ekonomisi de büyümeye başlayınca zengin komşu ülke olan Çin Halk Cumhuriyeti daha da önem kazanmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra Rusya Federasyonu devlet başkanlığındaki değişim (Putin'in iktidara gelmesi) Kazak-Rus ilişkilerini daha da yakınlaştırmıştır. 1991'den sonraki yeni uluslararası sistemde ideolojik çift kutupluluk sona ermiş ve zamanın Fransız Dışişleri Bakanı Hubert Védrine'nin de belirttiği gibi ABD 'hiper güç' olarak adlandırılmaya başlanmıştır.

Kazakistan'da belirlediği ve uyguladığı çok yönlü dış politikasını bu temellere dayandırılmıştır. İç barışı sağlamak ve etnik çatışmayı önlemek için çeşitli hukuki değişikliklere başvurmuştur. Yasama revize edilmiş yargıda anayasal sistem içinde kısa zamanda model arayışlarına girilmiştir. Şu gerçek gözden uzak tutulmamalıdır ki dış güvenlik sağlanmadan devletleri inşa projesi sağlam temellere oturtulamaz. Bağımsızlığın ilk 10 yılı içinde Kazakistan'ın göreceli olarak ekonomik sistemini kurduğunu ve uluslararası camiada gelişmekte olan dinamik bir ülke olarak kendisini kabul ettirdiğini söyleyebiliriz.

Bütün bu gelişmeler karşında tespit ettiğimiz genel sonuç ise; Kazakistan'ın 1991-2001 döneminde, ekonomik ilişkiler açısından Batıya yakınlaşmasına rağmen, dış politika ve güvenlik açısından Rusya Federasyonu'nun etki alanından tamamen kurtulamamış ve günümüzde bu gerçeğin değişmeyeceği anlaşılmaktadır. İki Büyük devlet olan Çin ve Rusya Federasyonu'nun ortasında 'Orta Büyüklükte' olan bir başka devletin uyguladığı 'çok yönlü dış politika stratejisinin' tüm hedeflerine ulaşması söz konusu değildir. Kazakistan'ın uyguladığı çok yönlü dış politika dezavantajlı jeopolitik konumuna rağmen başarılı olduğu söylenilebilir.

Bu tezde, çok-yönlü dış politika yaklaşımı çerçevesinde Kazakistan'ın bağımsızlık sonrası ilk on yıllık dış politikasının bölgesel dinamikler ekseninde başarılı olup olmadığı sorusu; birincil ve ikincil ölçütler açısından değerlendirilmiştir. Bu bağlamda yapılan araştırma sonucunda şu tespitlere varılmıştır:

Öncelikle, birincil ölçütlerden uluslararası ticaretteki yeri bağlamında, her ne kadar Kazakistan uluslararası ticarete eklemlenmede önemli olan açık denizlere erişimi olmayan bir coğrafi konuma sahip olsa da Kazakistan ekonomisinin can damarı olan enerjinin, uluslararası piyasalara ihracı, boru hatları vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Sadece Batılı devletlere değil, 1990'ların sonunda büyüme hızı yüksek olan Çin'e de enerji ihracı için hukuki anlaşmalar yapılmış ve altyapı inşasına başlanmıştır. Enerji dışındaki mal ve hizmetler açısından Rusya Federasyonu ve Çin üzerinden hem bu iki büyük pazara hem de uluslararası pazarlara erişim sağlanmıştır. Bunlara ek olarak özellikle Rusya'da istihdam edilen Kazak işgücü de Kazakistan'ın uluslararası ticari sisteme iştirak ettiğinin önemli bir örneğidir. Dolayısıyla, dezavantajlı coğrafi konumuna rağmen Kazakistan uluslararası ticari sisteme mal, hizmet ve işgücü boyutlarında entegre olmayı başarmıştır. İkinci olarak,

komşu devletlerin çıkarları ölçütü açısından, Kazakistan hem küresel hem bölgesel güç olan iki büyük devlete komşu olmasına rağmen mevcudiyetini sürdürebilmiş, toprak bütünlüğünü korumuş, uluslararası politikada manevra kabiliyetine sahip çıkmış ve bağımsız bir aktör olarak uluslararası sistemde hiçbir büyük gücün uydusu haline gelmemeyi başarmıştır. Üçüncü olarak, çok uluslu şirketlerin farklı enerji sektörlerine yatırımı ölçütü bakımından, Kazakistan'ın ilk on yıllık döneminde petrol ve gaz sahalarının faal hale getirilmesinde ve alternatif sevkiyat yollarının inşasında, on milyarlarca dolarlık yabancı yatırımın gerçekleştirilmesinin çok uluslu şirketler sayesinde olması, serbest pazar ekonomisindeki dört temel unsurdan biri olan sermayenin serbest dolaşımının gerçekleştiğinin önemli bir göstergesidir. Çok uluslu şirketlerin Kazak enerji sektöründeki yatırımlarının temelinde ise Kazakistan'ın serbest pazar ekonomisine geçiş ve ekonomik liberalizasyondaki başarısı yatmaktadır.

Son olarak, ikincil ölçütler açısından, başta, devlet inşa sürecinde rejimin tipi faktörü ele alındığında Sovyetler Birliği sonrası bağımsızlığını kazanan devletlerde rejimin demokratik siyasal sisteme dönüşümü bu faktörün başarı kıstasını oluşturmaktadır. Kazakistan bağlamında rejim tipinin demokratik başkanlık tipine evrilmesi; 1995 Anayasa Referandumunu her ne kadar uluslararası demokratik standartların gerisinde olmakla eleştirilse de siyasal sistemi daha demokratik bir zemine oturtması ve iyi yönetim ilkesine daha uyumlu hale yaklaştırması; Nazarbayev'in Avrasyacı olarak öne çıkmasına karşın Atlantikçi unsurları göz ardı etmemesinin Kazakistan'da rejimin demokratikleşmesine teşviki ve Kazakistan'ın AGİT gibi uluslararası örgütlerde demokratik süreçlere aktif katılımı devlet inşa sürecinde rejimin tipi ölçütü açısından Kazakistan'ın başarılı olduğunu göstermektedir. Ulusal kimlik sorunu ölçütü bakımından değerlendirildiğinde, Sovyet sonrası coğrafyadaki devletlerde ulusal kimliğin demokratik standartlar temelinde tanımlanması bu ölçütün başarılı olup olmadığını belirlemektedir. Bu açıdan, Anayasaya 1995 Referandumunu ile insan hakları ve azınlıkları koruma maddelerinin eklenmesi; yine bu değişikliklerle oluşturulan daha kapsayıcı Kazakistan vatandaşlığı tanımı; insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkelerini içeren ve SSCB'nin imzaladığı 1990 Paris Şartı'na ardılı bir devlet olarak dahil olması ve Şartı benimsemesi ve dahası Kazakistan'da bağımsızlık sonrası on yıllık süreçte her hangi bir azınlık çatışmasının yaşanmaması Kazakistan'ın ulusal kimlik sorununun çözümünde başarılı olduğunu ortaya koymaktadır. Toplumsal grupların hükümete etkisi bakımından ise klanların mevcut siyasal sisteme

yıkıcı etkide bulunmamaları bu ölçütün başarısını belirlemektedir. Nazarbayev'in klanların kimliğinin farklı yorumlanmasını sağlaması; hükümet ve devlet içinde farklı klanlardan kişilere yer vermesi; Batı Kazakistan'a gelen yabancı yatırımın yarattığı refahı tüm ülkeye yayma çabası ve 1990'ların başındaki hiper-enflasyonist baskıyı ekonomik politikalarla yumuşatarak klanlardan gelecek bir muhalefeti önlemesi ile farklı toplumsal gruplar arasında bir uzlaşma kültürünü inşa etme girişimi Kazakistan'ın bu ölçüt açısından başarılı bir örnek oluşturduğunu göstermektedir.

# KAYNAKLAR

## KİTAPLAR

- Abass Ademola, **Regional Organisations and the Development of Collective Security**, Hart Publishing, Portland, Oregon, 2004.
- Ahrens Joachim, Herman Willem Hoen (Ed.), **Institutional Reform in Central Asia: Politico-economic Challenges**, Central Asian studies series, Vol.27, Routledge, Newyork, 2013.
- Aitken Jonathan, **Kazakistan'ın Efsanevi Lideri Nazarbayev**, Hayat Yayınları, İstanbul 2010.
- Akiner Shirin, **The Caspian: Politics, Energy and Security**, Routledge, London, UK, 2004.
- Akiner, Shirin. **Central Asia: a new arc of crisis?**, London, Royal United Services Institute, 1993.
- Alexandrov Mikhail, **Uneasy Alliance: Relations Between Russia and Kazakhstan in the Post-Soviet Era, 1992-1997**, Greenwood Publishing Group, Westport, 1999.
- Allison Roy, Lena Jonson (ed.), **Central Asian Security: The New International Context**, Brooking Institution, Washington, 2001.
- Allworth Edward, (ed.), **Central Asia: 130 Years of Russian Dominance: A Historical Overview**, Durham, NC: Duke University Press, 1994.
- Allworth, Edward, (ed.), **Central Asia 130 Years of Russian Dominance, a Historical Overview**, London, Dyke University Press, 1994.
- Amanov Şatlık, **ABD'nin Orta Asya Politikaları**, Gökkuşbe Yayınları, İstanbul, 2007.
- Apikyan Samuel, David Diamond, Ralph Way (Ed.), **Prevention, Detection and Response to Nuclear and Radiological Threats**, The NATO Science for Peace and Security Programme, Yerevan, Ermenia, 2006.
- Arı Tayyar, “Orta Asya’da Siyasal, Toplumsal ve Ekonomik Yapılar, Güvenlik Sorunları ve İşbirliği Girişimleri”, Tayyar Arı (ed.), **Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine**, MKM Yayıncılık, Bursa, 2010.
- Arı Tayyar, **Uluslararası İlişkiler Teorileri, Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, MKM Yayıncılık, Bursa, 2013.
- Arı Tayyar, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, MKM Yayıncılık, Bursa, 2008.
- Aydın Mustafa, “Kafkasya ve Orta Asya İle İlişkiler”, **Türk Dış Politikası (Cilt:II 1980-2001)**, Baskın Oran (Ed.) İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- Bantekas Ilias, John Paterson, Maidan Suleimanov, (Ed.), **Oil and Gas Law in Kazakhstan: National and International Perspectives**, Volume 20 of International energy and resources law and policy series, Kluwer Law International, The Hague, Netherlands,2004, p.65.

- Banuazizi Ali, Myron Weiner, *The New Geopolitics of Central Asia and Its Borderlands*, içinde: Boris Z. Sumer (Ed.), **The potential for Political Instability and Regional Conflicts**, Indiana University Press, Indiana, USA, 1994.
- Bertalanffy von Ludwig, **General System Theory: Foundations, Development, Applications**, New York, 1968.
- Bertsch Gary K., Cassady B. Craft, Scott A. Jones, vd. (Ed.), **Crossroads and Conflict: Security and Foreign Policy in the Caucasus and Central Asia**, içinde, Dastan Eleukenov, "Perspectives of Security in Kazakhstan", Routledge Press, Great Britain, 2013.
- Brubaker R. , **Reframing Nationalism**, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.
- Brzezinski Zbigniew and Paige Sullivan (ed.), **Russia and the Commonwealth of Independent States: Documents, Data, and Analysis**, Center for Strategic and International Studies, Washington, D.C., 1997.
- Brzezinski Zbigniew, **Büyük Satraç Tahtası**, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2005.
- Burnashev Rustam, **Central Asia: A Gathering Storm?**, (Ed. Boris Rummer), M.E. Sharpe, 2002.
- Buyers Lydia M., **Central Asia in Focus: Political and Economic Issues**, Nova Publishers, New York, 2003.
- Buzan Barry, Jones Charles, and Little Richard, **The Logic of Anarchy: Neorealism to Structural Realism**, New York, Columbia University Press, 1993.
- Central Asia and the Caucasus, Issues 1-3**, Central Asia and The Caucasus, Information and Analytical Center, Michigan, 2000, p.45.
- Charney Jonathan I., David A. Colson, Lewis M. Alexander, Robert W. Smith, (Ed.). **International Maritime Boundaries**, Volume 5, American Society of International Law, Martinus Nijhoff Publishers, The Hague, Netherlands, 2005.
- Chevron Corporation 1995 Annual Report.
- Cirincione Joseph, Jon B. Wolfsthal, Miriam Rajkumar, **Deadly Arsenals: Nuclear, Biological, and Chemical Threats**, Carnegie Endowment, Washington, 2011.
- Clunan Anne L., **The Social Construction of Russia's Resurgence: Aspirations, Identity, and Security Interests: The Social Construction of Russia's Resurgence**, John Hopkins Press, Maryland USA, 2009.
- Cohen Ariel, **Kazakhstan: The Road to Independence**, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, Stockholm, 2008.
- Cohen, A., **Kazakhstan: The Road to Independence**, Washington, Central Asia- Caucasus Institute & Silk Road Studies Program Joint Center, 2008.
- Cohen, A.: **U.S. Foreign Policy Interests and Human Rights in Central Asia**, Heritage Foundation, 18 July 2001.
- Commission Communication, The EU's Relations with the Newly Independent States of Central Asia**, Brussels, 1995.
- Congressional Record** (Bound Volumes), Part 11, Government Printing Office, July 18 2006, p. 14834.



- Copley Gregory R., **Defense & Foreign Affairs Handbook**, Copley & Associates, London, 1994.
- Croft Stuart, **Strategies of Arms Control: A History and Typology, Political Analyses**, Manchester University Pres, Manchester, 1996.
- Cross Sharyl, Marina Alekseevna Oborotova (ed.), **The New Chapter in United States-Russian Relations: Opportunities and Challenges**, Prager Publishers, Westport, 1994.
- Cummings Sally N, **Kazakhstan Power And The Elite**, Londra, IB Tauris, 2005.
- Cummings Sally N, "Kazakhstan: an Uneasy Relationship – Power And Authority In The Nazarbaev Regime", Sally N. Cummings (ed), **Power and Change in Central Asia**, London&New York: Routledge, 2002.
- Cummings Sally N, **The Dynamics of Centre-Periphery Relations in Kazakhstan**, Brookings and RIIA, 2000.
- Cummings Sally N. (ed.), **Oil, Transition and Security in Central Asia**, London and New York: Routledge Curzon, 2003.
- Çakmak Haydar, **Türk Dış Politikası, 1919-2008**, Platin Yayınları, Ankara, 2008.
- Daalder Ivo H., Terry Terriff (Ed.), Rethinking the Unthinkable: New Directions for Nuclear Arms Control, Arms Control, içinde: Lora Lumpe, **Zero Ballistic Missiles and the third World**, Psychology Press, Great Britain, 1993.
- Dahl Carol & Karlygash Kuralbayeva, **Energy and the Environment in Kazakhstan**, Energy Policy 29, Ruothledge, London 2001, pp.429–440.
- Dannreuther, Roland, **Creating New States in Central Asia: The Strategic Implications of the Collapse of Soviet Power in Central Asia**, Adelphi Papers, 1994.
- Dawisha Karen and Bruce Parrott, **Russia and the New States of Eurasia: The Politics of Upheaval**, Cambridge University Press, New York, 1994.
- Demirtepe M. Turgut, **Orta Asya&Kafkasya'da Güç Politikası**, USAK Yayınları: 16, Ankara, 2008.
- Dettke Dieter (Ed.), "A Great Game No More: Oil, Gas And Stability In The Caspian Sea Region", **Policy Paper of the SPD Parliamentary Group in the German Bundestag**, Friedrich-Ebert-Stiftung, 1999.
- Dikkaya Mehmet, "Orta Asya'da Ekonomik Entegrasyon Düşüncesinin Temelleri", **USAK Stratejik Gündem**, <http://www.usakgundem.com/yorum/180/orta-asyada-ekonomikentegrasyon-dusuncesinin-temelleri.html> , (Erişim: 16 Ekim 2013)
- Dwan Renata, Oleksandr Pavliuk (Ed.), **Building Security in the New States of Eurasia: Subregional Cooperation in the Former Soviet Space**, M.E. Sharpe, 2000.
- Eastern Europe, Russia and Central Asia 2003**, Routledge, 3rd Edition 2002.
- Economist Intelligence Unit (Great Britain), **Country Report: Central Asian republics-- Kazakhstan, Kyrgyz Republic, Tajikistan, Turkmenistan, Uzbekistan**, Vol: 4, London, 1995.
- EIA. "Country Analysis Briefs: Kazakhstan" **Energy Information Administration**, Washington, DC 2002.

- Eichensehr Kristen E., William Michael Reisman (Ed.), **Stopping Wars and Making Peace: Studies in International Intervention**, International Humanitarian Law Series, Vol:27, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Netherlands, 2009.
- Experience of International Organizations in Promoting Energy Efficiency, **Kazakhstan, Issue 24 Economic Commission for Europe**, United Nations Publications, Geneva, Switzerland, 2005.
- Fukuyama Francis, **Nation-building and the Failure of Institutional Memory. Nation Building Beyond Afghanistan and Iraq**. Baltimore: John Hopkins University Press, 2006.
- Gammer Moshe, **The Caspian Region**, Volume 1, Routledge, London, UK, 2004.
- Gel'man Vladimir, Otar Marganiya, **Resource Curse and Post-Soviet Eurasia: Oil, Gas, and Modernization**, Lexington Books, Plymouth, UK, 2010.
- Giroux Alain, **Kazakistan Asya Devinin Potansiyeli ve Ekonomik Modeli”, Unutkan Tarih Sovyet Sonrası Türkdilli Alan**, Semih Vaner (ed.), İstanbul, Metis Yayınları, 1997.
- Goldbla Jozef, **Arms Control: The New Guide to Negotiations and Agreements**, Sage Pub. Ltd., 2002.
- Gretsky S., **Russia’s Policy Toward Central Asia**, Carnegie Endowment for International Peace, Carnegie Moscow Center, 1997.
- Guetzkow Harold, “Long Range Research in International Relations,” John A. Vasquez, ed., **Classics of International Relations**, 3rd ed., PrenticeHall, 1996.
- Hanks Reuel R. (Ed.), **Global Security Watch-Central Asia**, Global Security Watch Series, ABC-CLIO, California, 2010.
- Hanks Reuel R., **Global Security Watch—Central Asia**, Abc-Clio, California 2010.
- Herdman Roger C. (Ed.) **Nuclear Safeguards and the International Atomic Energy Agency**, Diane Publishing, Washington DC, 1995.
- Hess Steve, **Authoritarian Landscapes: Popular Mobilization and the Institutional Sources of Resilience in Nondemocracies**, Springer Science & Business Media, Bridgeport, USA, 2013.
- Hill, F., **Areas for Future Cooperation and Conflict in Central Asia and the Caucasus**, Presentation at Yale University, Brookings Institution, 19 September 2002, pp.11-12
- Hindley Brian **Kazakhstan and the World Economy: An Assessment of Kazakhstan's Trade Policy and Pending Accession to the WTO**, European Centre for International Political Economy, Brussels, 2002.
- Hippel Frank Von, **Russian Strategic Nuclear Forces**, MIT Press, Boston, 2004.
- Hobbes Thomas, **Leviathan**, Renaissance Books, Maryland, 2013.
- Ilkhamov Alisher, “Prospects For Regional Integration In Central Asia”, <http://essays.ssrc.org/10yearsafter911/prospects-for-regional-integration-incentral-asia/>, (Erişim: 16 Ekim 2013).
- Intermediate-Range Nuclear Forces [INF] Chronology,” Federation of American Scientists,, <http://www.fas.org/nuke/control/inf/inf-chron.htm>. (Erişim: 12/01/2014)
- International Monetary Fund, **Staff Country Reports**, Report No: 02/63, March 2002.

- İpek Pınar, **The role of oil and gas in Kazakhstan's foreign policy: Looking east or west?**, Europe-Asia Studies, 59:7.
- İşyar Ömer Göksel, **Avrasya ve Avrasyacılık**, Dora Yayıncılık Bursa, 2010.
- Jentleson Bruce W. (Ed.), **Opportunities Missed, Opportunities Seized: Preventive Diplomacy in the Post-Cold War World**, Rowman & Littlefield, Maryland, USA, 2000.
- Kalkan İbrahim, **Kazakistan'da Siyasi Modernleşmenin Kökenleri**, Arayış Yayınları, 2013.
- Kalkan Mustafa, **Kırgızlar ve Kazaklar**, İstanbul, Selenge Yayınları, 2006.
- Kalyuzhnova Yelena, **The Kazakstani Economy: Independence and Transition**, Palgrave Macmillan, January 1, 1998.
- Kaplan, Frederick, **Bolshevik Ideology and the Ethics of Soviet Labor**, Philosophical Library, New York, 1968.
- Kara Abdulvahap, **Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar**, Selenge Yayınları, İstanbul 2013.
- Kara Abdulvahap, **Kazakistan ve Kazaklar**, İstanbul, Selenge Yay, 2013.
- Kasanov Oumerserik, **On the Creation of a Nuclear-Weapon-Free Zone in Central. Asia**, Nonproliferation Review, 1998.
- Kassenova Nargis, **Kazakhstan and Eurasian Economic Integration, Quick Start, Mixed Results and Uncertain Future**, November 2012 Russei.Nei Reports No:14
- Kaw Mushtaq A. (ed.), **Central Asia in Retrospect & Prospect**, Readworthy Publications, New Delhi, 2010.
- Kazakhstan, **IMF Economic Reviews-18**, Washington, April-1995.
- Kazakistan Ülke Raporu**, TİKA yayınları No: 30, Ankara,1996.
- Kazakistan Ülke Raporu**, TİKA Yayınları, 1998, Ankara.
- Kelley Donald R. (Ed.), **After Communism: Perspectives on Democracy**, University of Arkansas Press, Arkansas, 2003.
- Keohane Robert O., **After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy**, Princeton University Press, New Jersey, 1984.
- Keohane Robert Owen, Joseph S. Nye, Stanley Hoffmann, (Ed.) **After the Cold War: International Institutions and State Strategies in Europe, 1989-1991**, içinde Richard Weitz, "Pursuing Military Security in Eastern Europe", Harvard University Press, 1993.
- Kesici A. Kayyum, **Dün Bugün ve Hedefteki Kazakistan**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- Kim Samuel S., **China's Quest for Security in the Post-Cold War World**, Strategic Studies Institute, 1996.
- Kona Gamze Güngörmüş, **Türkiye'nin Güvenliği**, Okumuş Adam, 2005.
- Kravets Nadiya, "Domestic Sources of Ukraine's Polity Towards Russia", <http://www.irex.org/system/files/Kravets.pdf>, (Erişim: 11/06/2013).
- Krupnov Yuriy, "Novajabol'shajastrana. Evrazijskijsjojuz—edinajacivilizacija, mnogogosudarstv" (New big country. Eurasian Union—one civilization, many

states), KM.ru, September 28, 2012, <http://www.km.ru/spetsproekty/2012/09/28/strategii-razvitiya-rossii/693480-novaya-bolshaya-strana-evraziiskii-soyuz-e>. Erişim: 26/04/2013..

- Kukeeva F., **Realism and Middle Powers: The Case of Kazakhstan Foreign Policy**, International Studies Association 48th Year Anniversary, Chicago, 2007.
- Kulchik Yuri, **Central Asia After the Empire**, Pluto Press, Chicago, 1996.
- Laitin David, 'Post-Soviet Politics', **Annual Review of Political Science**, Vol.3, 2000.
- Laruelle Marlène, **Russia's Central Asia Policy and the Role of Russian Nationalism**, The Central Asia-Caucasus Institute Paul H. Nitze School of Advanced International Studies, 2008 ve Craig Oliphant, **Russia's role and interests in Central Asia**, Saferworld 2013.
- Legvold Robert, **Thinking Strategically: The Major Powers, Kazakhstan, and the Central Asian Nexus**, MIT Press, 2003.
- Legvold Robert, **The Major Powers, Kazakhstan and the Central Asian Nexus**, **American Academy of Arts and Sciences**, Cambridge, 1996.
- Leonard Barry, **Proliferation and the Former Soviet Union**, Diane Publishing, U.S. Government Printing Office, Washington, 1994.
- Libman Alexander, Vinokurov Evgeny, **Holding-Together Regionalism: Twenty Years of Post-Soviet Integration**, Palgrave Macmillan, Hampshire.
- Louka Elli, **Nuclear Weapons, Justice and the Law**, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2011.
- Mankoff Jeffrey, **Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics**, Rowman & Littlefield Publishers, Maryland, 2009.
- Marat Erica, **The Military and the State in Central Asia: From Red Army to Independence Central Asian Studies**, Routledge, New York, 2009.
- Merkel Broder and Andrea Hasche-Berger, **Uranium, Mining and Hydrogeology**, Springer Science & Business Media, Freiburg, Germany, 2008.
- Miller Frederic P., Agnes F. Vandome, John McBrewster, **Jeltoqsan**, Alphascript Publishing, Newyork, 2009.
- Modelski George, **Long Cycles in World Politics**, University of Washington Press, 1987, Seattle.
- Morgenthau Hans J., **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, Fifth Edition, Revised, New York: Alfred A. Knopf, 1978.
- Nachmani Amikam, **Turkey: Facing a New Millennium, coping with Intertwined conflicts, Europe in change**, Manchester University Press, Manchester, UK, 2003.
- Najman Boris, Richard Pomfret, Gaël Raballand, **The Economics and Politics of Oil in the Caspian Basin: The Redistribution of Oil Revenues in Azerbaijan and Central Asia**, Central Asia Research Forum, Routledge, 2007.
- Nazarbayev Nursultan, **Kazakistan Yolu**, Çev. B. Issabayev, Kazakistan Büyükelçiliği-TİKA, Ankara, 2007.
- Nazarbayev Nursultan, **Kritik On Yıl**, Almatı 2002, Türkçe Basım, Ankara 2012.
- Nazarbayev Nursultan, **Özgürlük ve Demokrasi Yolunda**, Hotama Kültür Yayınları 1992.

- Nazarbayev Nursultan, **Yüzyıllar Kavşağında**, Çev. Banu Muhyeva, Bilig Yayınları, Ankara, 1997.
- Nazpary Joma, **Sovyet Sonrası Karmaşa Kazakistan'da Şiddet ve Mülksüzleşme**, (Çev. Selda Somuncuoğlu), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- Nichol Jim , **Central Asia: Regional Development and Implications for U. S. Interests**, Diane Publishing, Washington, 2010.
- Nichol Jim, **Kazakhstan: Recent Developments and U.S. Interests**, CRS Report for Congress.
- Nogayeva Ainur , **Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin: Stratejik Denge Arayışları**, International Strategic Research Organization (USAK), Ankara, 2011.
- Nuclear Energy Institute, **Nuclear Energy Insight**, Nuclear Energy Institute, Michigan 1997.
- Nurbulat Masanov, **Perceptions of Ethnic and All-National Identity in Kazakhstan. The Nationalities Question in Post-Soviet Kazakhstan**. IDE Middle East Studies Report No 51. 2002.
- Olcott Martha Brill, **Central Asia's Second Chance**, Carnegie Endowment, The Brookings Ins. Pres, Washington, 2005.
- Olcott Martha Brill, **Russia's Muslim Frontiers: New Directions in Cross-Cultural Analysis**, (Ed. Dale F. Eickelman), Indiana University Press, Washington, 1993.
- Olcott Martha Brill, **The Kazakhs**, Stanford: Hoover University Press, 1995.
- Olcott, Martha Brill, **Oil and Politics in Kazakhstan**, Caspian Crossroads 1, No.1, 1995.
- Ong Russell, **China's Security Interests in the Post-Cold War Era**, Psychology Press, London, 2002.
- Ostrowski Wojciech, **Politics and Oil in Kazakhstan**, Routledge, London, UK, 2010.
- Pala, Cristopher, **The Crude Business of Extracting Oil**, Alexander's Gas & Oil Connections 6, No. 22 2001.
- Pavlovic Zoran, **Kazakhstan**, Infobase Publishing, New York, 2003.
- Peck Anne E., **Economic Development in Kazakhstan: The Role of Large Enterprises and Foreign Investment**, Routledge, London, UK, 2004.
- Petersen Alexandros, **The World Island: Eurasian Geopolitics and the Fate of the West**, Praeger Security International, Santa Barbara, California, 2011.
- Pişçulina K. A., "Territorya", **Kazak**, Almaty, 1994.
- Pomfret Richard, **Kazakhstan's 2030 Strategy: Goals, Instruments and Performance, 2013**. <https://www.aeaweb.org/aea/2014conference/program/retrieve.php?pdfid=274>. Erişim: 26/12/2013.
- Pomfret Richard, **The Central Asian Economies Since Independence**, Princeton University Press, New Jersey, 2006.
- Porter, W. C., "Project Sapphire: US-Kazakhstani Cooperation for Nonproliferation", **Dismantling the Cold War: U.S. and NIS Perspectives on the Nunn-Lugar Cooperative Threat Reduction Program**, John M. Shields, & William C. Potter (Eds.), The MIT Press., Boston, 1997.
- Potter William C., **Chronology of Project Sapphire Development**, Monterey CA, 1995.

- Potter William C., **The Politics of Nuclear Renunciation: The Case of Belarus, Kazakistan and Ukraine**, The Henry L. Stimson Center, Washington, 1995.
- Potter William C., **Transitions Online: The Changing Nuclear Threat: The 'Sapphire'** <http://www.tol.org/client/article/1440-the-changing-nuclear-threat-the-sapphire-file.html?print>. Erişim: 6/7/2013
- Purtaş Fırat ve Halid Mammadov, “Kollektif Güvenlik Anlaşma rgt ve Orta Asya Cumhuriyetleri”, **Uluslararası Sistemde Orta Asya Dış Politika ve Güvenlik**, Turgut Demirtepe, Güner Özkan (Ed.), USAK, Yayın No:60, Ankara, 2013.
- Reis Mitchell, **Bridled Ambition: Why Countries Constrain Their Nuclear Capabilities**, Woodrow Wilson Center Press, Washington DC USA, 1995.
- Reiter Erich, Peter Hazdra, **The Impact of Asian Powers on Global Developments**, Springer Science & Business Media, Heidelberg-Germany, 2004.
- Republic of Kazakhstan, Selected Issues and Statistical Appendix, **IMF Country Report**, International Monetary Fund No:03-211, Washington D.C., 2002.
- Rhodes Richard, **The Twilight of the Bombs: Recent Challenges, New Dangers, and the Prospects for a World Without Nuclear Weapons**, Random House LLC, Toronto, 2010.
- Rocco Michael Paone, **Evolving New World Order/disorder: China-Russia-United States-NATO**, University Press of America, Lanham, Maryland, USA, 2001.
- Roy Meena Sing, “Commonalities of Indian and Russian Interests in Central Asia” , **New Trends in Indo-Russian Relations**, V.D. Chopra (Ed.), Gyan Publishing House, New Delhi, 2003.
- Rumer Eugene B. , Dmitrii Trenin, Huasheng Zhao, **Central Asia: Views from Washington, Moscow, and Beijing**, M.E. Sharpe, New York, 2007.
- Sabol S., The Creation of Central Asia: The 1924 National Delimitation”, **Central Asian Survey**, Vol. 14, No. 2, 1995.
- Santhanam K., B. K. Sultanov, **India-Kazakhstan Relations: Enhancing The Partnership**, India-Central Asia Foundation, Qazaqstannyng strategiialyq zertteuler instituty, Anamaya Publishers, New Delhi, 2006.
- Sauer Tom, **Nuclear Inertia: US Weapons Policy After the Cold War**, I.B.Tauris, London, 2005.
- Sayar Mehmet, **Kazakların Uyanışı**, TİKA Yayınları-77, Ankara.
- Schulte N., **Dismantlement and Destruction of Chemical, Nuclear and Conventional Weapons**, Springer Science & Business Media, Dordrecht –Netherlands, 1997.
- Scobell Andrew, and Larry M. Wortzel (ed.), **China’s Growing Military Power: Perspectives on Security, Ballistic, Missiles and Conventional Capabilities**, Strategic Studies Institute, 2002.
- Shields John M., William C. Potter, Sam Nunn, **Dismantling the Cold War: U.S. and NIS Perspectives on the Nunn-Lugar Cooperative Threat Reduction Program**, MIT Press, 1997.
- Shilibekova Aigerim, **Russian–Kazakh Security Relations Revisited**, Russian Analytical Digest, No:87, Center for Security Studies (CSS), Zürich, 2010.

- Shoemaker M. Wesley, **Russia and The Commonwealth of Independent States World Today (Stryker)**, Rowman & Littlefield, Lanham, Maryland, 2013.
- Snyder Jed C., **After Empire: The Emerging Geopolitics of Central Asia**, National Defense University Press, Washington, 1995.
- Solov'ev Vladimir, Elena Klepikova, **Zhirinovskiy: The Paradoxes of Russian Fascism**, Viking Press, London, 1995.
- Solzhenitsyn Alexandre, **Gulag Takım Adaları**, Çev. Selim Taygan, Nebioğlu Yayıncılık, 1974.
- Sparrow Bartholomew H., **From the Outside In: World War II and the American State**, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1996.
- Statistical Abstract of the United States**, Henry Ford Estate Collection, Washington D.C., 2002.
- Suleimanov Maidan, **Oil and Gas Law in Kazakhstan: National and International Perspectives**, Kluwer Law International, Netherlands, 2002.
- Suryakant Nijanand Bal, **Central Asia: A Strategy for India's Look-north Policy**, Lancer Publishers, New Delhi India, 2004.
- Telatar Gökhan, "Sınırlı Çıkarlardan Askeri Angajmana ABD'nin Orta Asya Politikası", **Uluslararası Sistemde Orta Asya Dış Politika ve Güvenlik**, USAK Yayınları:60, Ankara, 2013.
- The Russian Minority in Central Asia: Migration, Politics, and Language** Sebastien Peyrouse Occasional Paper #297, Woodrow Wilson International Center for Scholars <http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/OP297.pdf> s.12.
- Tokayev Kasym-Zhomart, "Vektory politiki i sosedstva" [Siyaset ve Komşuluk Vektörleri], Çev: Fahrettin İsmailov, Novoe Pokolenie, 29 Aralık 2006.
- Tugsbilguun Timurkhuleg, "Does the Shanghai Cooperation Organization represent an example of a military alliance?" **Eurasia's Ascent in Energy and Geopolitics: Rivalry Or Partnership for China, Russia and Central Asia? Routledge contemporary Asia series**, Robert E. Bedeski, Niklas Swanström (Ed.), Routledge, Newyork, 2012.
- U.S. Department of State, **Kazakhstan Human Rights Practices**, 1995.
- United Nations, **Department for Disarmament Affairs Staff, United Nations, The United Nations Disarmament Yearbook 2002**, Volume 27, United Nations Publications, Newyork USA, 2002.
- United Nations. Office of the High Representative for the Least Developed Countries, Landlocked Developing Countries and Small Island Developing States, **Thematic Meeting on Transit Transport Infrastructure Development: As Part of the Preparatory Process for the Midterm Review of the Almaty Programme of Action : Ouagadougou, Burkina Faso, 18-20 June 2007**, United Nations Publications, New York, 2008.
- United States Foreign Broadcast Information Service, **Daily Report: Central Eurasia**, Issues 78-84, The Service, Indiana, USA, 1996.
- Utku Yapıcı, **Uluslararası Sistemde Orta Asya Dış Politika Ve Güvenlik**, USAK Yayınları, Ankara 2013.

- Vertkin Dmitri, **Kazakhstan: Development Trends and Security Implications**, Centre for Defence and International Security Studies, University of Lancaster, 1995.
- Webber Mark, **The International Politics of Russia and the Successor States**, Manchester University Press, Manchester UK, 1996.
- Werner C. and K.Purvis Roberts, **After the Cold War, International Politics Domestic Policy and the Nuclear Legacy in Kazakhstan**, Central Asian Survey 25, No: 4, New York, 2006.
- Woolf Amy F. , **The Nunn-Lugar Cooperative Threat Reduction Programs**, Nova Publishers, New York, 2003.
- World Distribution of Uranium Deposits (UDEPO) with Uranium Deposit Classification 2009.
- Yapıcı Utku, “Kazakistan’ın Dış ve Güvenlik Politikasında Çok-Vektörlülük”, M. Turgut Demirtepe ve Güner Özkan (der.), **Uluslararası Sistemde Orta Asya Dış Politika ve Güvenlik**, USAK Yayınları, Ankara, 2003),
- Yermukanov, Marat. **Political Twists of Kazakh Oil Boom" In Central Asia-Caucasus Analyst**, Caucasus Institute, Johns Hopkins University, Baltimore, 2001.
- Yiğit Süreyya, Chinese Energy Diplomacy in Central Asia, Orsam, Ekim 2013. <http://www.orsam.org.tr/en/showArticle.aspx?ID=2487> (Erişim: 02/02/2014).
- Zagalsky Leonid, “Finding Its Own Way”, **Bulletin of the Atomic Scientists**, Vol.49, No.8, October 1993.
- Zonn Igor S., Aleksey N Kosarev, Michael Glantz, Andrey G. Kostianoy, **The Caspian Sea Encyclopedia**, Springer Science & Business Media, Heidelberg, Germany, 2010.

## **MAKALE, DERGİ VE GAZETELER**

- Abuseitov Kairat, “New Phase in the CSCE Development and Kazakhstan”, **Kazakhstan and the World Community**, No:2, Almaty, 1995, pp.57-62.
- Akiner Shirin, “Soviet Military Legacy in Kazakhstan,” **Jane’s Intelligence Review**, December 1994, Asia., pp.23-30
- Anderson Peter J., Georg Wiessala (Ed.), “The European Union and Asia: Reflections and Re-orientations”, **European Studies**, Vol.25, Rodopi, Netherlands 2007, pp.93-95.
- Bennigsen Alexandre, "The Long Shadow of Anti-Soviet Rioting." **The New York Times**. 30 December 1986, City Final Edition,.
- Bohr Annette, “Regionalism in Central Asia: New Geopolitics, Old Regional Order”, **International Affairs**, Vol. 3-80, Manchester, 2004.
- Cummings Sally N, “Eurasian Bridge or Murky Waters between East and West? Ideas, Identity and Output in Kazakhstan’s Foreign Policy”, Ideology and National Identity in Post-Communist Foreign Policies, **The Journal Of Communist Studies And Transition Politics**, Editor: Rick Fawn, Psychology Press, New York, 2003.
- Çaman Efe, “Kafkasya ve Orta Asya’da Türkiye’nin Yeni Dış Politikası, Dış Politikanın Yönelim Sorunsalı”, **Avrasya Dosyası** 12/1, 2006.



- Dorian, James P., Bre Wigdortz & Dru Gladney, 'Central Asia and Xinjiang, China: Emerging Energy, Economic and Ethnic Relations', **Central Asian Survey**, Vol. 16, No. 4, December 1997, pp. 461–486.
- Eatwell R., 'The Concept and Theory of Charismatic Leadership', **Totalitarian Movements and Political Religions**, Vol. 7, No. 2, 2006, pp.141-156.
- Financial Times, "US Victory in Caspian", 26 Mart 2001
- Fuller Graham E., "Central Asia: The New Geopolitics", **Santa Monica CA: RAND Cooperation**, 1992, ss.v-vi.
- Gel'man Vladimir "Post-Soviet Transitions and Democratization: Towards Theory-Building" **Democratization**, P. by Frank Cass, Vol.10, No.2, Summer 2003, London, pp.87–104.
- Gel'man Vladimir and Grigorii Golosov, "Regional Party System Formation in Russia: The Deviant Case of Sverdlovsk Oblast", **Journal of Communist Studies and Transition Politics**, Vol.14, No.1–2, 1998, pp.31–53.
- Gelb Leslie H., "U.S.-Soviet parley on Arms Control Begins in Geneva," **The New York Times**, January 8, 1985, Section A, 1, (Erişim tarihi 22.11.2013), <http://www.nytimes.com/1985/01/08/world/us-soviet-parley-on-arms-control-begins-in-geneva.html>.
- Glumskov Dmitry, "Evrazijskajaintegracijareshila ne ischezat" (Eurasian integration moves forward), **Kommersant**, January 26, 2002, <http://www.kommersant.ru/doc/307538> (accessed April 24, 2013).
- Gudrun Wacker, 'China Builds Ties, Trade Across Its Western Border', **Transition**, Vol. 2, No. 17, 23 August 1996, pp. 30–33.
- Hanks Reuel R., "'Multi-vector politics' and Kazakhstan's emerging role as a geo-strategic player in Central Asia", **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, Cilt 11, Sayı 3, Eylül 2009, s.259.
- Hoffman Katharina, "Eurasian Union—a New Name for an Old Integration Agenda," **Russian Analytical Digest**, No. 112, April 20, 2012, pp. 2–4, <http://www.css.ethz.ch/publications/pdfs/RAD-112.pdf>. Erişim: 26/04/2013.
- Jakob Tolstrup, "Studying A Negative External Actor: Russia's Management Of Stability And Instability In The Near Abroad", **Democratization**, 16:5, Routledge Press, New York, 2013, pp.922-944.
- Jordaan Eduard, "The concept of a middle power in international relations: distinguishing between emerging and traditional middle Powers", **Politikon**, November 2003, 30(2), p.165.
- Kara Füsün, "Almaatada 1986 Aralık Olayları: Jeltoksan", **Turkish Studies**, Sayı:7/4, Sonbahar 2012, Ankara.
- Kirill Nourzhanov and Amin Saikal, "The New Kazakhstan: Has Something Gone Wrong?", **The World Today**, Vol. 50, No. 12, December 1994, pp. 225–228.
- Klir George J., "The Polyphonic General Systems Theory," in George Klir, ed., **Trends in General Systems Theory**, New York, Wiley Interscience, 1972, p. 1.
- Komsomolskaya Pravda**, 13 Nisan 1991.

- Köni Hasan, "Günümüzde Rus Milliyetçiliği ve Sonuçları", **Avrasya Dosyası**, Cilt:1, Sayı:1, Ankara 1994.
- Lowell Bezanis, "China Strikes at Uighur "Splitists", **Transition**, Vol. 2, No. 17, 23 August, 1996, pp. 34–35.
- Medvedev Roy, **Interview**, Sobesednik, November 27, 2006, <http://www.sobesednik.ru/issues/141/rubr/1100/plan/?5236> (Erişim: 20/02, 2013).
- Michnik, Adam, 'Sparring With the Kazak President', **Transition**, Vol. 4, No. 1, June 1997, pp. 26–30.
- Morse Edward L., James Richard, "The Battle for Energy Dominance," **Foreign Affairs**, March-April 2002, <http://www.foreignaffairs.org/20020301faessay7969/edward-l-morse-jamesrichard/the-battle-for-energy-dominance.html>. Erişim: 20/02/2013.
- Nikitin Aleksandr, Center for Euro-Atlantic Security, Moscow State Institute of International Relations (MGIMO), <http://www.osce.org/sg/91631>. Erişim: 15/11/2013.
- Oğan Sinan, "Demografinin Gölgesi Altında Rusya-Kazakistan İlişkileri", **Avrasya Dosyası, Kazakistan-Kırgızistan Özel**, Kış 2001-2002, Cilt 7, Sayı: 4, s. 133.
- Olcott Martha Brill, Post-Soviet Kazakhstan, **The Demographics of Ethnic Politics, Problems of Post- Communism**, Mar/Apr95, Vol. 42, No.2, pp. 24-28.
- Olcott, Martha Brill, "The Caspian's False Promise." **Foreign Policy**, No. 111, 1998, pp.95-98.
- Ottaway David B., "Vast Caspian Oil Field Found." **The Washington Post**, 16 Mayıs 2000.
- Pala, Christopher. "BP Amoco Will Sell Stake in Caspian Sea Oil Field." **The New York Times**, February 3, 2001.
- Pirinççi Ferhat, "Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Orta Asya Politikası: Beklentiler ve Gerçeklikler", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 63-1, s.209.
- Roberts Sean R., "A Land of Borderlands Implications of Xinjiangs Transborder Interactions", **Xinjiang: China's Muslim Borderland**, S. Frederick Star (Ed.), M.E. Sharpe, New York, 2004, pp.216-234.
- Schweller Randall L. "The Progressiveness of Neoclassical Realism", **Progress in International Relations Theory Appraising the Field**, Colin Elman and Miriam Fendius Elman (Ed.), MIT Press Massachusetts, pp. 326-347.
- The China Quarterly / Volume 180 / December 2004, pp 989-1009.
- Waltz Kenneth N., "International Politics Is Not Foreign Policy," **Security Studies**, Vol. 6, No. 1 1996), p. 57.
- Warner, Tom, 'Kazakstan's Curious Choice for a Capital', **Transition**, Vol. 2, No. 24, 29 November 1996, pp.60.
- Yasmin Melet, 'China's Political and Economic Relations with Kazakhstan and Kyrgyzstan', **Central Asian Survey**, Vol. 17, No. 2, June 1998, p. 37.
- Yerimbet Baqtiyar, "How Many Officers Do the Kazakhs Have?," **Yegemendi Qazaqstan**, 14 February 1992, p.3.

## **DİĞER KAYNAKLAR**

- <http://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2014/01/23/contrary-to-popular-opinion-eurasian-economic-integration-is-not-driven-solely-by-russia/>
- <http://books.sipri.org/files/files/books/SIPRI01Chufrin/SIPRI01Chufrin12.pdf>, p.218, Erişim: 11/7/2013.
- <http://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=3894> Erişim: 17 Ekim 2013.
- <http://classic.cnpc.com.cn/en/cnpcworldwide/kazakhstan/?COLLCC=2892291055&>. Erişim: 21/10/2013.
- <http://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/russia-mil-doc.html>.
- <http://global.britannica.com/EBchecked/topic/175415/Dzungar>. Erişim: 02/06/2014.
- <http://thebulletin.org/lasting-toll-semipalatinsk-nuclear-testing>, Erişim: 06.01.2014
- <http://www.airforcemag.com/MagazineArchive/Pages/1995/August%201995/0895sapphire.aspx>, Erişim: 20.02.2014.
- [http://www.chevron.com/chevron/speeches/article/10201998\\_commitmentinthecaspianachevr onperspecti veonenergyandeconomicdevelopment.news](http://www.chevron.com/chevron/speeches/article/10201998_commitmentinthecaspianachevr onperspecti veonenergyandeconomicdevelopment.news). Erişim: 10/10/2013.
- [http://www.chevron.com/chevron/speeches/article/10201998\\_commitmentinthecaspianachevr onperspecti veonenergyandeconomicdevelopment.news](http://www.chevron.com/chevron/speeches/article/10201998_commitmentinthecaspianachevr onperspecti veonenergyandeconomicdevelopment.news). Erişim: 10/10/2013.
- <http://www.constcouncil.kz/eng/norpb/constrk/> Erişim: 18.12.2013
- <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a338579.pdf>. Erişim: 12/09/2013.
- [http://www.eurasiancommission.org/ru/Documents/broshura26Body\\_ENGL\\_final.pdf](http://www.eurasiancommission.org/ru/Documents/broshura26Body_ENGL_final.pdf)
- [http://www.eurasian-ec.com/index.php?option=com\\_content&task=view&id=2&Itemid=7](http://www.eurasian-ec.com/index.php?option=com_content&task=view&id=2&Itemid=7)
- <http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/940328.htm>
- <http://www.globalsecurity.org/wmd/world/russia/dolon.htm>
- <http://www.heritage.org/research/reports/2013/06/russias-eurasian-union-could-endanger-the-neighborhood-and-us-interests>. Erişim: 26/04/2013.
- [http://www.jamestown.org/single/?tx\\_ttnews%5Btt\\_news%5D=17650&tx\\_ttnews%5BbackPid%5D=212&no\\_cache=1#.U76w2B\\_\\_Iqg](http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=17650&tx_ttnews%5BbackPid%5D=212&no_cache=1#.U76w2B__Iqg). Erişim: 22/10/2013.
- [http://www.jamestown.org/single/?tx\\_ttnews%5Btt\\_news%5D=7544&tx\\_ttnews%5BbackPid%5D=210&no\\_cache=1#.U7qd3VbcbFo](http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=7544&tx_ttnews%5BbackPid%5D=210&no_cache=1#.U7qd3VbcbFo), Erişim: 17 Ekim 2013.
- <http://www.jcu.edu.au/jrtph/vol/v01whish.pdf>.
- <http://www.kazakhstan.org.tr/index.asp?sayfa=55>. Erişim: 21/12/2013.
- <http://www.rferl.org/content/article/1141970.html>. Erişim: 12/09/2013.
- <http://www.russianspaceweb.com/baikonur.html>. Erişim: 25.11.2013
- <http://www.sabah.com.tr/Dunya/2012/03/31/2-nukleer-guvenlik-zirvesi-ve-nazarbayevin-onerisi>. Erişim: 21/12/2013.
- <http://www.scientificamerican.com/article/did-chinas-nuclear-tests>. Erişim: 26/10/2013.
- [http://www.searchanddiscovery.com/pdfz/abstracts/pdf/2004/istanbul2000/extended/ndx\\_voronin.pdf.html](http://www.searchanddiscovery.com/pdfz/abstracts/pdf/2004/istanbul2000/extended/ndx_voronin.pdf.html). Erişim 10/10/2013.

[http://www.silkroadstudies.org/new/docs/publications/2007/Norling\\_China\\_and\\_Russia.pdf](http://www.silkroadstudies.org/new/docs/publications/2007/Norling_China_and_Russia.pdf).  
Erişim: 29/10/2013.

[http://www.silkroadstudies.org/new/inside/forum/CACI\\_2007\\_0912.html](http://www.silkroadstudies.org/new/inside/forum/CACI_2007_0912.html) Erişim: 29 Mayıs 2013

<http://www.turkishweekly.net/files/other/eGs8SfrqpCGYkCKOTFrkIpXQhB5L2d.pdf>.  
Erişim: 17/11/2013.

<http://www.un.org/depts/ddar/nptconf/2176.htm>. Erişim: 16/09/2013.

<http://www.vertic.org/media/assets/TV/TV54.pdf>. Erişim: 08/01/2014




[https://isd.georgetown.edu/sites/isd/files/JFD\\_Sholk\\_Denuclearization.pdf](https://isd.georgetown.edu/sites/isd/files/JFD_Sholk_Denuclearization.pdf), pp.8-10. Erişim: 19/09/2013.

[https://www.google.com/search?newwindow=1&rls={moz%3AdistributionID}%3A{moz%3Alocale}%3A{moz%3Aofficial}&q=1995+chevron+invests+tengiz+field&oq=1995+chevron+invests+tengiz+field&gs\\_l=serp.3...47861.52671.0.53569.22.18.0.0.0.3.43.2.2896.2-6j3j1.10.0....0...1c.1.48.serp..22.0.0.QB-xnDLOGrs](https://www.google.com/search?newwindow=1&rls={moz%3AdistributionID}%3A{moz%3Alocale}%3A{moz%3Aofficial}&q=1995+chevron+invests+tengiz+field&oq=1995+chevron+invests+tengiz+field&gs_l=serp.3...47861.52671.0.53569.22.18.0.0.0.3.43.2.2896.2-6j3j1.10.0....0...1c.1.48.serp..22.0.0.QB-xnDLOGrs) Erisim 23 Mayıs 2014

[http://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CB4QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.ifri.org%2Fdownloads%2Fifrikassenovakazandeurasianintegrationengnov2012.pdf&ei=XKe5U7\\_4DsS7ygOr3YHwBw&usg=AFQjCNFpXT3IoK8LbBgEstYjmjvHcuz0ow&sig2=sw9JQKYMhuCQc7dkYxMxqQ](http://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CB4QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.ifri.org%2Fdownloads%2Fifrikassenovakazandeurasianintegrationengnov2012.pdf&ei=XKe5U7_4DsS7ygOr3YHwBw&usg=AFQjCNFpXT3IoK8LbBgEstYjmjvHcuz0ow&sig2=sw9JQKYMhuCQc7dkYxMxqQ). Erişim: 26/04/2013.

Woolf Amy F., Nunn-Lugar Cooperative Threat Reduction Programs: Issues for Congress, CRS Report for Congress, 2001, p.9, <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/crs/97-1027.pdf>. Erişim: 10/09/2013.

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	KAAN		DİYARBAKIRLIOĞLU
Doğum Yeri ve Yılı	İSTANBUL		1977
Bildiği Yabancı Diller	İNGİLİZCE		RUSÇA
ve Düzeyi	İLERİ		BAŞLANGIÇ
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	1987	1994	MALATYA ANADOLU LİSESİ
Lisans	1996	2002	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
Yüksek Lisans	2007	2009	KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ
Doktora	2010	2014	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2003	2007	İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
2.	2007	2009	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
3.	2009	-	YALOVA ÜNİVERSİTESİ
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar	-		
Katıldığı Proje ve Toplantılar	<ul style="list-style-type: none"> <li>- “The Struggle For Influence in Central Asia Among Extraregional Actors and Turkey’s Perception: Kazakhstan’s Case”, <b>Field Study Visit in the Framework of the Scientific Research Project of Yalova University</b>, Kazakhstan, February-2013</li> <li>- “International Seminar for Young Scholars on Economic Development Issues”, <b>Chinese Academy of Social Sciences</b>, on behalf of the Turkish Foreign Ministry Strategic Research Center, August 20-September 18 2012, Beijing-Chongqing, the People’s Republic of China.</li> <li>- “International Workshop on "Peace and Stability in Kyrgyzstan", <b>Yalova University Center for International Conflict Resolution</b>, Yalova, December-2010</li> <li>- “The Role of Oil in Middle East”, <b>International Journal of Academic Disciplines</b>, Cambridge, Massachusetts Harvard University, 29 May- 2 June 2011</li> </ul>		

Yayınlar:	<ul style="list-style-type: none"><li>- Kaan Diyarbakırlıoğlu, "The Importance of Transportation in Agricultural Sector"<b>International Seminar on Agrarian Relations, Peasant Movements and Rural Distress in Contemporary India</b> , Department of Civics and Politics, University of Mumbai , 11-13 Eylül 2013.</li><li>- Kaan Diyarbakırlıoğlu ve Gül Tuba Dağcı "Turkish Foreign Policy during Adnan Menderes Period", <b>Alternatives Turkish Journal of International Relations</b>, Cilt 12, Sayı 1, Bahar 2013.</li></ul>						
Diğer:	-						
İletişim (e-posta):	kaandbo@gmail.com						
	<table><tr><td>Tarih</td><td>11.09.2016</td></tr><tr><td>İmza</td><td></td></tr><tr><td>Adı Soyadı</td><td>Kaan Diyarbakırlıoğlu</td></tr></table>	Tarih	11.09.2016	İmza		Adı Soyadı	Kaan Diyarbakırlıoğlu
Tarih	11.09.2016						
İmza							
Adı Soyadı	Kaan Diyarbakırlıoğlu						

## ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

## TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Koan Büyükdüzümlüoğlu
Tez Adı	Bölgesel Kinoneler (Eksenler) Kazakistan Sosyal Bilimler (1991-2001)
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Tez Türü	Doktora Tezi
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Ö. Gürer İyler
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	<input type="checkbox"/> Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum <input checked="" type="checkbox"/> Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum <input type="checkbox"/> Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	<input type="checkbox"/> Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 11.08.2016

İmza : Koan Büyükdüzümlüoğlu